

Biblioteka

JUGOSLOVENSKA KRIZA

Dokumenta

Izdavač
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU

Odgovorni urednik
Prof. dr Momčilo Pavlović

Recenzenti
Prof. dr Predrag J. Marković
Dr Kosta Nikolić

Lektor
Branka Kosanović

Likovno-grafički urednik
Mladen Acković

Tehnička podrška

ISBN 978-86-7403-194-0

Štampanje knjige sufinansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke
i tehnološkog razvoja Republike Srbije

SRPSKE POLITIČKE ELITE I LONDONSKA KONFERENCIJA

Tom I

Stenografske beleške sa sednica
Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici
Savezne Republike Jugoslavije

Priredio
Vladimir Petrović

Beograd 2014

SADRŽAJ

Uvodne napomene	7
Srpske političke elite pred Londonskom konferencijom	9
STENOGRAFSKE BELEŠKE SA PRVE SEDNICE SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI 11. avgust 1992.	23
STENOGRAFSKE BELEŠKE SA DRUGE SEDNICE SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI 18. avgust 1992.	169
Konsultativni proces pred Londonsku konferenciju	251
Hronologija mirovnih pregovora o Bosni i Hercegovini	267
Skraćenice	271

UVODNE NAPOMENE

U ovom tomu edicije „Jugoslovenska kriza“ objavljuju se dokumenti koji se odnose na nastanak Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, a pre svega na njeno inauguralno zasedanje održano u Londonu 26. avgusta 1992. Jezgro toma čine stenografske beleške sa avgustovskih sastanaka Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici iz kojih se može rekonstruisati stav srpske političke elite prema ovom pokušaju da se zaustavi rat u Bosni i Hercegovini. Stenografske beleške su postale dostupne javnosti nakon što su uvedene kao dokaz u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju na suđenju Slobodanu Miloševiću.¹ Priložena je i propratna studija, te izvodi iz memoarske literature i štampe, u cilju rasvetljavanja dinamike odnosa između kreatora politike u periodu od stvaranja Savezne Republike Jugoslavije do Londonske konferencije.

*

Knjiga je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku: između demokratije i diktature* (177016), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet Milošević, Dokazni predmet P469.41 (*Stenographic notes from the Council for the Co-ordination of positions of State Policy – 11 August 1992.*); Dokazni predmet P469.42 (*Stenographic notes from the Council for the Co-ordination of positions of State Policy – 18 August 1992.*); United Nations, ICTY Court Records, <http://icr.icty.org>. Dokazi su uvršteni u sudski spis 17. juna 2003. Up. *Suđenje Miloševiću. Transkripti, utorak, 17. jun 2003, Svedok Zoran Lilić*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2006, knj. 37, 21–25.

Naslovnica satiričnog časopisa *Private Eye* sa Londonske konferencije

Džon Mejdzor: „Je li vreme da delujemo?“

Džordž Buš: „Da, deluj zabrinuto.“

SRPSKE POLITIČKE ELITE PRED LONDONSKOM KONFERENCIJOM

Proces raspada bivše Jugoslavije ušao je na proleće 1992. u novi, najrazorniji ciklus. April je počeo međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine i istovremenim proglašenjem nezavisnosti Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Sporadični oružani incidenti prerastaju u rat. Samo tokom aprila srpska strana zauzima Bijeljину, Zvornik, Foču, Višegrad, Brčko i Prijedor, ostvarujući do kraja leta kontrolu nad dve trećine teritorije Bosne i Hercegovine. Alarmantne vesti o opštem progonu nesrpskog stanovništva dolaze u žižu svetske pažnje. Svetski lideri se utrkuju u jakim izjavama, nastojeći da verbalnim pritiskom zaustave rat, a pre svega privole srpsku stranu na obustavu ratnih operacija. U međuvremenu, Srbija i Crna Gora se, posle kratkotrajnih i netransparentnih konsultacija, transformišu u Saveznu Republiku Jugoslaviju, proglašenu 27. aprila 1992, čije rukovodstvo neuverljivo poriče učesće u ratu u Bosni i Hercegovini. Budući da sukob sve više eskalira, te da Konferencija o Jugoslaviji, pregovarački mehanizam osmišljen za njegovo predupređivanje, ne daje rezultate, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija rezolucijom 757 od 30. maja 1992. uvodi međunarodne sankcije prema SRJ i povećava pritisak na njeno rukovodstvo, predvođeno Slobodanom Miloševićem.¹ Prekida se vazdušni saobraćaj, uvodi ekonomska blokada, blokiraju devizne rezerve, obustavlja naučna, kulturna i sportska saradnja, povlače ambasadori iz zemlje koja je označena kao glavni inspirator ratnih dejstava. Umesto priznanja, govori se o daljem pooštravanju sankcija, isključivanju SRJ iz Ujedinjenih nacija, pa i o oružanoj intervenciji.

¹ Matijaž Klemenčič, *The International Community and the FRY/ Belligerents*, u: Charles Ingrao, Thomas A. Emmert (prir.), *Confronting the Yugoslav Controversies. A Scholars Initiative*, Purdue University Press, West Lafayette, 2013, 174–178; James Gow, *Triumph of the Lack of Will. International Diplomacy and the Yugoslav War*, Hurst&co, London 1997, 90–98.

Izolovan spolja, režim Slobodana Miloševića se suočavao i sa unutrašnjim nezadovoljstvom. Na Vidovdanskom saboru 28. juna 1992, demonstranti masovno zahtevaju njegov odlazak sa vlasti.² Milošević manevriše, čak pominje ostavku stranim novinarima: „Ako je moj odlazak sa funkcije cena za ukidanje sankcija ili za pravedno rešenje, to je najjeftiniji način, to uopšte nije problem.“³ Sa druge strane, pružajući punu podršku nastajanju Republike Srpske i organizujući transformaciju Jugoslovenske narodne armije, koja je praktično podeljena na Vojsku Jugoslavije, Vojsku Republike Srpske i Vojsku Republike Srpske Krajine, preusmerava pažnju javnosti na rat u Bosni i trajno povezuje svoj opstanak na vlasti sa pitanjem „odbrane srpstva“. Istovremeno, upušta se u neočekivanu kadrovska politiku koja je pratila nastanak nove države.

U nastojanju da proširi bazu međunarodne i unutrašnje podrške, Milošević traži kandidate za nove pozicije van svoje Socijalističke partije Srbije. Njegov izbor za šefa savezne države bio je Dobrica Ćosić, koji se nakon početnog odbijanja i kolebanja prihvata kandidature uz uslov da mu se omogući autonomija političkog delovanja.⁴ Prevladavši kako njegov, tako i otpor SPS-a prema kandidaturi nestranačke ličnosti sa širokim kontaktima u opozicionim partijama, Milošević ostvaruje svoj naum. Ćosić je inaugurisan za predsednika Savezne Republike Jugoslavije 15. juna 1992.

² O majskim izborima 1992. videti: Zoran Đ. Slavujević, *Izborne kampanje: pohod na birače*, Institut društvenih nauka, Beograd 2007, 116–121; Vladimir Goati, *Izbori u SRJ od 1990. do 1998*, CESID, Beograd 2001, 47–53.

³ Izjava data novinaru britanskog kanala 4 citirana je u: Slobodanka Kovačević, Putnik Dajić, *Hronologija jugoslovenske krize*, Institut za evropske studije, Beograd 1994, 79.

⁴ Dobrica Ćosić, *Piščevi zapisi 1992–1993*, Filip Višnjić, Beograd 2004, 61–64. Ćosićevu ulogu u političkom životu Srbije i Jugoslavije detaljno su analizirali Jasna Dragović Soso, „Spasioci nacije“. *Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Fabrika knjiga, Beograd 2004, 69–75, 140–152 i Nick Miller, *The Nonconformists. Culture, Politics and Nationalism in a Serbian Intellectual Circle, 1944–1991*, CEU Press, Budapest 2007, 215–237, 241–245, 294–302. O pregovorima koji su doveli do stupanja na funkciju u: Slavoljub Đukić, *Lovljenje vetra. Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2001, 185–194.

Dobrača Čosić sa jugoslovenskim rukovodstvom posle izbora

Odmah po Čosićevoj inauguraciji, Milošević mu predlaže da se za „predsednika Savezne vlade kandiduje Milan Panić, biznismen iz Kalifornije, Srbin sa Voždovca. On je, kaže, upoznao Panića u poslovima oko prodaje „Galenike“ i stekao uverenje da je vrlo sposoban čovek, upravo onakav kakav je u sadašnjim uslovima neophodan Jugoslaviji.“ Čosić deluje saglasan sa ovim neobičnim predlogom: „Ideju da Srbin iz Amerike, i to kapitalista, bude predsednik vlade kada Srbiju napadaju kao bastion boljševizma, smatram politički vrlo lucidnom. Bez premišljanja prihvatam Miloševićev predlog (...) O mandataru Savezne vlade Milanu Paniću konsultovao sam se s Jovićem, Bulatovićem, Marovićem i Šešeljem; oni su s ubedenjem i nadom podržali predlog da Paniću ponudim mandat. Iza te lake saglasnosti u svima nama ostaje neiskazana nelagoda i neizvesnost: postavljamo za predsednika Vlade čoveka koga poznaju samo Slobodan Milošević i Dušan Mitević. Naš je položaj toliko težak da smo primorani da se spasavamo i verom u čuda.“⁵

⁵ D. Čosić, *n. d.*, 77–78.

Nisu svi Miloševićevi saradnici bili spremni da veruju u čuda. „Opisan mi je, maltene, kao sami Mesija, odnosno onaj koji može da nas spase od najveće nevolje – negativnog odnosa koji SAD imaju prema našoj državi, i posebno prema našim vlastima“, piše Momir Bulatović. „Tražio sam više činjenica koje bi me uvjerile u tako velike nade. Njih, nažalost, nije bilo. Štaviše, ono malo što je o njemu bilo poznato govorilo je da je on daleko od mogućnosti da obavi tako značajan posao (...) Nisam se složio. Podsjetio sam da Ustav ne dopušta da obje prve državne funkcije obavljaju predstavnici jedne republike“.⁶ Skepsa je vladala i u Beogradu. „Pitam Slobodana, ko mu je taj, gde ga je pronašao?“, kaže Borisav Jović, doskorašnji predsednik Predsedništva SFRJ i čelnik SPS.⁷ Milošević je, međutim, istrajao u ideji da progura ovog kandidata. „Milošević me je pozvao i samouvereno rekao da ću se iznenaditi kad mi otkrije ko će biti premijer nove savezne vlade. Ispijajući šolju turske kafe, lagano je izgovorio ime Milana Panića“, seća se ministar inostranih poslova Vladislav Jovanović. „Pošto sam reagovao da za to ime nikad nisam čuo, objasnio je da je Panić poznati i uspešan američki poslovni čovek, koji dugo živi i radi u SAD, i da će nas on, kao savezni premijer pomiriti sa SAD i pomoći da se oslobodimo sankcija i uvedemo moderni američki kapitalizam“. Dodao je da će njegov prvi zadatak biti povlačenje ekonomskih sankcija. Pogled koji mi je zatim uputio ličio je na pogled igrača pokera koji zna kad treba da odigra pravu kartu. Impresioniran onim što sam čuo i zbunjen nadrealističnom mogućnošću da će nam premijer biti američki državljanin i uspešni kapitalista, komentarisao sam tiho i oprezno da kombinacija izgleda genijalna, ali da možda ima neku skrivenu rupu. Energično odstranjujući moje zebnje, Milošević je počeo da hvali Panića kao sposobnog čoveka koga već dobro poznaje i sa njim saraduje, i ponovio velike nade i očekivanja koja u njega, kao budućeg premijera, polaže. Završio je razgovor rečima: „Nemoj ništa da briješ, našli smo najbolje rešenje“.⁸

⁶ Momir Bulatović, *Pravila ćutanja*, Zograf, Niš 2005, 87–88.

⁷ Borisav Jović, *Knjiga o Miloševiću*, „Nikola Pašić“, Beograd 2001, 91–103.

⁸ V. Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći*, Nolit, Beograd 2008, 88–89.

Otpor crnogorske političke elite je prevaziđen ubeđivanjima Dobrice Ćosića i Slobodana Miloševića, ali i pretnjama vojnog vrha, ako je verovati Momiru Bulatoviću, kome je „nenajavljeno, i mimo bilo kakvog običaja (...) banulo šest generala JNA, na čelu sa Nedom Boškovićem, glavnim bezbjednjakom, i Mikom Stefanovićem (...) 'Došli smo da tražimo da glasate za Milana Panića', rekao je Bošković i dodao, 'inače ćemo da Te uhapsimo ako zbog Tebe ne bude izabrana Vlada'“.⁹ U Panićevu vladu, oformljenu 14. jula, ulaze kadrovi Demokratske stranke (Ilija Đukić, Miodrag Perišić), kao i ličnosti bliske reformistima (Tibor Varadi, Momčilo Grubač). U njoj, doduše na ključnim pozicijama, ostaju Miloševićevi kadrovi, Vladislav Jovanović, Mihalj Kertes i Života Panić.

Vlada Milana Panića ispred Savezne skupštine

⁹ M. Bulatović, *n. d.*, 88–89.

Teško je razumeti ove kadrovske poteze ako se ne uzmu u obzir spoljnopolitičke okolnosti u kojima su pravljani. Milošević je u leto 1992. u očima međunarodne zajednice prepoznat kao inspirator rata u Bosni. Paraliza rada evropske Konferencije u Jugoslaviji nagoveštavala je obnovljeno američko interesovanje za jugoslovensku krizu, koje nije isključivalo ni oružanu intervenciju. Poslednji američki ambasador u Beogradu, Voren Cimerman, tvrdi da „nije bilo debate u američkom rukovodstvu o uzrocima rata u Bosni – svi su znali da su krivi Milošević i Karadžić. Pitanje je samo bilo da li je vojna intervencija u američkom interesu, imajući u vidu vojne teškoće u Bosni.“¹⁰ Milošević je diskreditovan kao pregovarač, i to upravo u trenutku kada je trebalo na pregovaračkom stolu legitimisati teritorijalnu grabež u Bosni i Hercegovini. Upravo je ta situacija naterala Dobricu Ćosića, opsednutog vizijom Srba koji dobijaju u ratu a gube u miru, da mu posudi potrebnu podršku. Bilo je, međutim, potrebno više od toga da se ubedi strani faktor. Upravo u to vreme, Dušan Mitević izlazi sa idejom da se premijersko mesto ponudi Paniću, sa kojim je imao poslovne kontakte, a koga je i sam Milošević letimice upoznao prilikom privatizacije fabrike Galenika, koja je postala deo Panićeve farmaceutske imperije.¹¹ Time je zaokružen Miloševićev potez u iznudici. Američka administracija je zbunjeno pratila inauguraciju novog premijera, koji je kao savetnika poveo Džona Skanlana, nekadašnjeg ambasadora SAD u Jugoslaviji i drugim istočnoevropskim zemljama. Srpska opozicija, sa čijim je prvacima i novi predsednik Ćosić negovao značajne kontakte, ostala je dezorijentisana, ras-trzana između suprotstavljanja režimu i podrške alternativni koja se nenadano oformila unutar njega samog. Izgledalo je da je nezadovoljstvo koje je pretilo da ugrozi temelje Miloševićeve vlasti makar delimično amortizovano.

¹⁰ Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe*, Times Books, New York, 1996, 214.

¹¹ Sergej Grizunov, Genadij Sisojev, *Balkanski prorok*, Laguna, Beograd 2011, 17–22.

Miloševiću je, međutim, ubrzo ispostavljena cena ovog manevra. „Doleteo je Panić. Lep, srdačan, hitar, nesmirljiv čovek. Prebrz za političara. Izjave su mu spontane i personalne. Ne zna gde je došao i šta ga čeka. Doneo nam je vedrinu, samopouzdanje, nadu i smeh, na koje smo zaboravili posle Titove smrti. Valjda i racionalnost i efikasnost koje nemamo. Ako ga Amerikanci nisu opremili svojim idejama, verujem da ću uspeti da saradujem sa čovekom – „biznismenom“, iako su ti ljudi van mog iskustva“.¹²

Milan Panić i Dobrica Ćosić u javnoj manifestaciji saradnje

Ubrzo se stekao utisak da „dvojac Ćosić–Panić“ neće dozvoliti da mu Milošević kormilari. Ćosić je pazio da se ne identifikuje sa režimom, mada se uzdržavao od direktne kritike Miloševića. Osokoljeni Panić, međutim, došavši u Beograd prvih julskih dana, pokazao se mnogo manje uzdržljiv. Nije krio ambiciju da iznudi od Miloševića ostavku.¹³ Ako je verovati Dušanu Miteviću, koji je prisustvovao prvom sastanku ove dvojice u Beogradu, 8. jula, Panićeva prva reče-

¹² D. Ćosić, *n. d.*, 3. jul 1992.

¹³ Slobodan Antonić, *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd 2002, 134–135; Slavoljub Đukić, *Kraj srpske bajke*, Samizdat B92, Beograd 1999, 94–97.

nica bila je ta ostavka, koju je tražio tako agresivno, da se Milošević čak i napisмено složio, da bi se već sutradan predomislio.¹⁴ Šta god da se tada zaista desilo, Miloševiću je bilo jasno da je pogrešio u izboru, ali i da je za sada nemoguće promeniti kandidata. U ime nove još neizabrane vlade, Panić ističe osnovna četiri programska načela: prekid rata, stvaranje višepartijskog društva, uspostavljanje slobode govora i štampe, oživljavanje privrede.

Šteta koju je Panić činio Miloševiću u unutrašnjoj politici donekle je kompenzovana njegovim angažmanom na spoljnom planu, što je predstavljalo osveženje u odnosu na Miloševićevu poziciju diskreditovanog pregovarača. Hiperaktivni Panić je otpočeo diplomatsku aktivnost i pre nego što je izabran za premijera. U sopstvenom avionu, okružen svojim timom, ali i brojnim novinarima, nepozvan leti na sastanak KEBS-a u Helsinki 10. jula. Tamo nastoji da uveri Bejkera kako je u stanju da primora Miloševića da se povuče u zamenu za skidanje sankcija. Razgovara i sa Andrejem Kozirjevim i Franjom Tuđmanom, koji ga primaju sa iznenađenjem.¹⁵ Ne obazirući se na to, nakon izbora, Panić nastavlja i proširuje svoju aktivnost. Putuje u Njujork, gde se sastaje sa Butrosom Galijem. Uvek okružen novinarima, provodi gotovo čitavu drugu polovinu jula u avionu, promovišući svoj politički program u Rimu, Parizu, Madridu i Njujorku, ali i u Sarajevu gde se 19. jula sastaje sa Alijom Izetbegovićem. Po izglasavanju njegove vlade, 14. jula, postaje još dinamičniji u izjavama, objašnjava stranim novinarima da je rukovođenje spoljnom politikom u njegovim rukama, dok Miloševićev položaj upoređuje sa „guvernerom Kalifornije“.¹⁶ Zapravo, niko ni u zemlji ni u inostranstvu ne zna šta da misli o ovom čoveku, niti može da oceni njegovu specifičnu težinu i ulogu.

¹⁴ Slavoljub Đukić, *Milošević and Marković. A Lust for power*, McGill-Queen's University Press, Montreal 2001, 55–56. Đukićeva verzija ovog razgovora potiče od Dušana Mitevića i u glavnim crtama se poklapa sa Panićevom, iznetom u: S. Grizunov, G. Sisojev, *Balkanski prorok*, 32–35.

¹⁵ S. Grizunov, G. Sisojev, *n. d.*, 41–45.

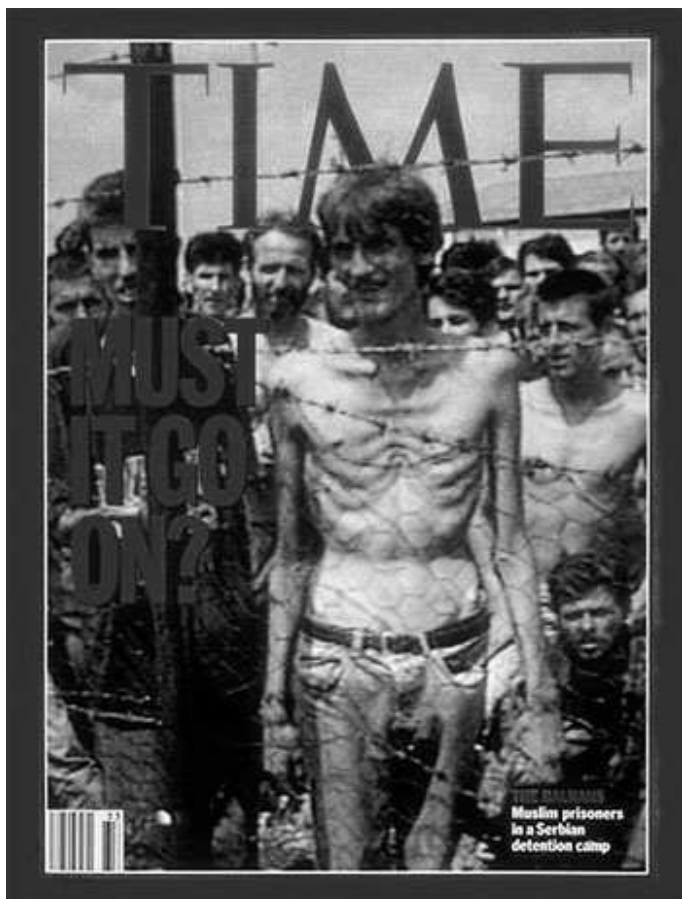
¹⁶ Raskorake u spoljnoj politici Miloševića, Čosića i Panića analizirao je Dušan Pavlović, *Akteri i modeli. Oglledi o politici u Srbiji pod Miloševićem*, Samizdat B92, Beograd 2001, 13–71.

Milan Panić na diplomatskoj misiji u avionu Savezne vlade, u razgovoru sa novinarima Slavkom Ćuruvijom i Manojlom Vukotićem

Panićevoj retorici, međutim, manjka kredibilitet. Nedugo po njegovoj poseti Sarajevu, početkom avgusta, svet obilaze zastrašujući snimci nastali nakon poseta novinara logorima Omarska i Trnopolje početkom avgusta 1992.¹⁷ Sednica Saveta bezbednosti hitno raspravlja o ovom pitanju i najoštrije osuđuje postojanje logora i praksu etničkog čišćenja. Nekoliko dana docnije, američki Senat podržava izjavu predsednika Buša kojom se pozivaju Ujedinjene nacije da stanu na kraj kršenjima ljudskih prava svim potrebnim sredstvima. Slično je intonirana i rezolucija 770 Saveta bezbednosti (13. avgusta) koja je odobrala preduzimanje svih neophodnih mera da se obezbedi dostava humanitarne pomoći ugroženim područjima na teritoriji Bosne i Hercegovine.

¹⁷ O poseti logorima piše učesnik Ed Vulliamy, *The War is Dead, Long Live the War. Bosnia: The Reckoning*, Vintage Books, London 2013. Medijski uticaj ove posete analizira David Campbell: Atrocity, Memory, Photography: Imaging the Concentration Camps of Bosnia, *Journal of Human Rights* I, vol. 1, no. 1 (March 2002), 1–33 i vol. 1, no. 2 (June 2002), 143–172.

Fikret Alić zatočen u Trnopolju, na naslovnoj strani časopisa Tajm

Zabrinuto je i srpsko rukovodstvo, ali ne zbog patnji ljudi u logorima, već zbog njihovih implikacija po ratne ciljeve. Čosić saziva sednicu Vrhovnog saveta odbrane 7. avgusta: „Vidite šta se sa logorima dogodilo, kako su logori iskorišćeni?“, pita svoje saradnike, sa kojima deli „jednu svoju strepnju, zabrinutost (...) imam doživljaj da naša situacija postaje sve teža, sve dramatičnija, sve neizvesnija i postaje sasvim kritična. Više se ne radi o naporima za skidanje sank-

cija. Sada se radi o tome da li možemo da izbegnemo vojnu intervenciju. Po mom mišljenju, stvaraju se motivacije za vojnu intervenciju, traže se motivacije. Insceniraju se povodi, tako da izgledi za vojnu intervenciju izgledaju sve veći. (...) Naša spoljna politika i Panićeva silna aktivnost nije dala velike rezultate. Po mom mišljenju, ti su rezultati skromni. Oni su propagandni, oni su medijski (...) Mislim da morate da se spremate za najgore. Za rat“.¹⁸

„Odasvud su sevale pretnje, grmele nove ratne opasnosti, fujukali bičevi propagande, nadnosili se oblaci zastrašivanja. Zemlju je zavio tamni dim slutnje i predviđanja najgoreg. Približavao se crni jahač apokalipse, Londonska konferencija o Jugoslaviji (...) Takva atmosfera nije mogla da zaobiđe ni politički vrh zemlje“, kaže Vladislav Jovanović. „Predsednik Ćosić, inače sklon emotivnom doživljavanju političkih situacija, bio je uveren u realnost pretnji da je bombardovanje Jugoslavije neminovno i predavao se apokaliptičnim vizijama. Kao takav, više je štetio nego koristio, iako je njegova malodušnost imala i lekovito dejstvo, jer je potkresivala krila srpskog inata i beskompromisnog prkosa.“¹⁹

Neku vrstu slamke spasa Ćosić je tražio u pozivu Daglasa Herda od 4. avgusta za učešće na Konferenciji o bivšoj Jugoslaviji, čije je otvaranje bilo zakazano za 26. avgust u Londonu. Ovaj skup je trebalo da inauguriše telo koje bi zamenilo Konferenciju Evropske zajednice o Jugoslaviji, koja je pod predsedavanjem lorda Pitera Karingtona neuspešno nastojala da predupredi i zaustavi rat u Bosni, te održala poslednji sastanak 14. avgusta 1992, na koji predstavnici Srbije i Crne Gore nisu došli, a predstavnici Savezne Republike Jugoslavije nisu ni pozvani. Panić je, nepozvan, došao u Brisel, ali mu je onemogućeno prisustvo plenarnoj sednici. Karington ga naziva „takozvanim premijerom“, a Panić ga oslovljava sa „takozvani Lorde.“²⁰

¹⁸ Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, str. 40, SENSE Tribunal, *Zapisnici Vrhovnog saveta odbrane*, http://www.sense-agency.com/upload/documents/stenografic_records/BHS/5_Sednica_VSO_5.8.1992.pdf

¹⁹ V. Jovanović, *n. d.*, 102–103.

²⁰ S. Đukić, *Lovljenje vetra. Politička ispovest Dobrice Ćosića*, 198.

Opšta ocena o neuspehu mehanizma kojim je međunarodna zajednica nastojala da kanališe jugoslovensku krizu najavljivala je daleko robusniji pristup. Poziv za učešće na Londonskoj konferenciji poslat je stalnim članicama Saveta bezbednosti, članicama Evropske zajednice, Japanu, Kanadi, Švedskoj, Turskoj, Indoneziji, Švajcarskoj, Senegalu i svim državama naslednicama Jugoslavije. Savezna Republika Jugoslavija je i dalje nepriznata, pa su pozivi upućeni rukovodstvima Srbije i Crne Gore. Sticao se opšti utisak da konferencija poprima karakter optuženičke klupe za srpsku stranu, čiji se predstavnici uzaludno nadmeću u mirotvoračkim izjavama kojima malo ko veruje.

U takvoj situaciji, glavni akteri razvijaju sopstvene strategije. „Premijer Panić je, ohrabren nadama da će mu Londonska konferencija pomoći da se brže reši Miloševića, plivao u svojim protivrečnostima, političkom diletantizmu i teatralnim gestovima. Pokušavao je da se nametne i da sve pripreme za Londonsku konferenciju uzme u svoje ruke. Pooštavao je rečnik prema Miloševiću i omalovažavao ga napadajući ga pred drugima. Zbog takve njegove apsolutističke osobine, ubedio sam predsednika Čosića da jedno koordinaciono telo Savet za usaglašavanje državne politike, a ne jedino premijer Panić, odlučuje o stavovima u vezi sa Londonskom konferencijom“, tvrdi Vladislav Jovanović.²¹ Iako ministar inostranih poslova u Panićevoj vladi, nije krio svoje neslaganje. Iza njegove netrpeljivosti prema sopstvenom premijeru, koju su iskazivali i Mihalj Kertes i drugi članovi vlade iz redova socijalista, ocrtavalo se Miloševićovo rastuće nezadovoljstvo. Čosić je i sam sticao sličan utisak, zabrinut raštimo-
vanošću jugoslovenske spoljne politike u svetlu predstojećih pregovora: „Moram s Panićem ozbiljno da razgovoram i da mu razjasnim prava i uslovljenosti njegovog položaja. On je sebi postavio cilj da postigne mir po svaku cenu (...) Njegov radikalizam nailazi i na sveopšti otpor. Ne mogu ni ja u svemu da ga sledim (...) Tražim budućnost između kapitulacije i rata i izolacije. Između dva poraza. Koji je treći put? Verujem da postoji i trasiram ga.“²²

²¹ V. Jovanović, *n. d.*, 103.

²² D. Čosić, *n. d.*, 9. avgust 1992, 119.

Stoga je 7. avgusta, na istoj sednici Vrhovnog saveta odbrane na kojoj je upozorio na neposrednu ratnu opasnost, Ćosić najavio: „Vi ste se možda iznenadili mom predlogu da sam, koristeći jednu ustavnu mogućnost, konstituisao Državni savet. Molim vas da mi verujete da je on neophodan. Taj forum najodgovornijih ljudi biće pozvan da formuliše našu neposrednu državnu politiku, tim pre što moramo da ovladamo politikom predsednika Vlade i Vlade koja je dosta „komotna“, vodi se u prvom licu. Mi dolazimo kao država u vrlo nepovoljan položaj.“²³ Ovaj konsultativni organ predstavljao je Ćosićev odgovor na Miloševićevu retoriku neučestvovanja u ratu i Panićevu politiku njegovog okončanja. Savet su po dužnosti činili predsednik SRJ (Dobrica Ćosić), predsednik Savezne vlade (Milan Panić), predsednik Republike Srbije (Slobodan Milošević), predsednik Crne Gore (Momir Bulatović), predsednik vlade Republike Srbije (Radoman Božović), predsednik vlade Republike Crne Gore (Milo Đukanović), savezni ministar za inostrane poslove (Ilija Đukić), savezni ministar za unutrašnje poslove (Pavle Bulatović) i specijalni savetnik predsednika SRJ (Svetozar Stojanović), dok je ulogu sekretara vršio savetnik predsednika SRJ (Petar Vajović). Po potrebi, na sastanke su pozivani i drugi članovi iz saveznog i republičkog rukovodstva.

Neposredan zadatak koji se našao pred Savetom za usaglašavanje stavova o državnoj politici, raspravljan na njegove prve dve sednice održane 11. i 18. avgusta, bio je stvaranje koherentne pregovaračke pozicije pred odlazak na Londonsku konferenciju. Međutim, zahvaljujući složenoj prirodi odnosa između njegovih članova, zapisnici sa sednica ovog tela govore i o njihovim rastućim podelama.

Vladimir Petrović

²³ Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, 35–37, 40.

02943526

PRESEDNIK SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

STROGO POVERLJIVO

STENOGRAFSKE BELEŠKE
sa prve sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI

- održanog 11. avgusta 1992. godine -

D o b a n o v c i

STENOGRAFSKE BELEŠKE
sa prve sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA
O DRŽAVNOJ POLITICI

održane 11. avgusta 1992. godine, sa početkom u 10.15 č.

Prisustvovali su: akademik Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije i predsednik Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici; Milan Panić, predsednik Savezne vlade; Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije; Momir Bulatović, predsednik Predsedništva Republike Crne Gore; Vladislav Jovanović, savezni ministar za inostrane poslove; Pavle Bulatović, savezni ministar za unutrašnje poslove; general-pukovnik Života Panić, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije; Milo Đukanović, predsednik Vlade Republike Crne Gore; Radoman Božović, predsednik Vlade Republike Srbije – članovi Saveta. Pored članova Saveta, sednici su prisustvovali i: profesor dr Svetozar Stojanović, specijalni savetnik Predsednika SRJ; Teodor Olić, savetnik predsednika Savezne vlade; Miodrag Mitić, generalni sekretar Predsednika SRJ; Petar Vajović, savetnik Predsednika SRJ i Ivan Mrkić, šef Kabineta Predsednika SRJ.

DOBRICA ĆOSIĆ: Otvaram prvu sednicu Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici. Predložio sam vam sledeći dnevni red:

1. Pitanje državnog kontinuiteta;
2. Pitanje priznavanja bivših jugoslovenskih republika;
3. Jugoslovensko-albansko pitanje na Kosovu i Metohiji
i u Crnoj Gori;
4. Konferencija o Jugoslaviji u Londonu;
5. Razno.

Materijal za sastanak ste dobili. Slobodan sam da predložim izvesnu promenu dnevnog reda. Po obaveštenjima, koje imam, po vestima, koje sam noćas slušao, smatram da imamo razloga da danas razgovaramo, pre svega, o mogućnostima vojne intervencije u Bosni i napadima na Saveznu Republiku Jugoslaviju.¹ Predlažem da se to pitanje stavi, kao prva tačka našeg razgovora; da se razmotri spoljopolitička situacija, da se razmotri naša politika i da se, eventualno, usaglasimo u preduzimanju odgovarajućih mera za sprečavanje jednog ovakvog čina, koji je, po mom mišljenju, vrlo realan. Da li ste saglasni sa tim predlogom?

ŽIVOTA PANIĆ: Zamolio bih Vas da to bude poslednja tačka.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne.

ŽIVOTA PANIĆ: Evo iz kog razloga. Sada prikupljamo podatke, koji su vrlo interesantni; ti podaci će nam dobro doći za razgovor na ovom sastanku. Inače, imamo informaciju, koju smo noćas napravili, i vi ste sa njom upoznati. Ali, ona ne bi bila dovoljna za raspravljanje, na ovom prostoru, ako se slažete? Ako ne, onda da radimo po ovoj informaciji.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne znam šta vaša informacija može da donese od odluke, koja je noćas saopštena u Trećem TV Dnevniku – o usaglašenosti stavova Velike Britanije, Francuske i Amerike o Rezoluciji

¹ Nakon što je generalni sekretar UN Butros Gali 6. avgusta 1992. pozvao zemlje članice KEBS-a i drugih regionalnih organizacija da se izjasne o ulozi koju su spremne da preuzmu u svrhe nadzora teškog naoružanja u BiH, Komitet za spoljne poslove američkog Senata je usvojio rezluciju kojom se od predsednika SAD traži da zahteva vanredno sazivanje Saveta bezbednosti u cilju: preduzimanja svih potrebnih mera, uključujući i oružanu silu; obezbeđivanja dostave humanitarne pomoći i obustavljanja napada na civilno stanovništvo u BiH. Nekoliko dana docnije, Turska je dostavila plan za vojnu intervenciju u BiH. Reagujući na informacije o stanju u logorima na teritoriji BiH, u istom periodu mnoge javne ličnosti, uključujući Margaret Tačer i lorda Dejvida Ovena, zalažu se oružanu intervenciju.

Saveta bezbednosti.² Ne znam kakav je nov podatak tu potreban. No, ako je doista potrebno, da kasnije raspravljamo.

ŽIVOTA PANIĆ: Sada treba da se izjasni Rusija i Kina.³

MILAN PANIĆ: Ja mislim da treba da sačekamo podatke.

DOBRICA ĆOSIĆ: Predsednik Panić je za to da pomerimo ovu tačku za kraj sednice. Da li ima neko još neki predlog?

MILAN PANIĆ: Treba što pre da se rešimo tih administrativnih stvari.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Imam predlog: da uvrstimo u dnevni red – Trinaestu plenarnu sednicu Konferencije o Jugoslaviji, za koju smo predsednik Bulatović i ja dobili pozive posle zakazivanja ove sednice.⁴ Verovatno biste to uvrstili da je to bilo aktuelno pre. Čak mislim da bi to pitanje trebalo prethodno da raspravimo, jer ima principijelan značaj. Ako se slažete, odmah bih objasnio šta pod tim podrazumevam, a ako ne – možemo i kasnije.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ona je neposredno vezana za Konferenciju o Jugoslaviji; možemo da je razmatramo tu; možemo da zamenimo tačke; ne moramo da se bavimo tom procedurom; možemo da pređemo odmah na tu tačku dnevnog reda.

² SAD, Velika Britanija i Francuska su se 10. avgusta 1992. saglasile o tekstu rezolucije Saveta bezbednosti kojom bi dalje slanje humanitarne pomoći u BiH bilo praćeno svim potrebnim merama, uključujući i oružane.

³ Rusija se ovom predlogu nacrta rezolucije priključila 15. avgusta 1992.

⁴ Mirovna konferencija Evropske zajednice o Jugoslaviji organizovana je septembra 1991. i služila je kao glavna pregovaračka platforma o jugoslovenskoj krizi do sazivanja Londonske konferencije u koorganizaciji Evropske zajednice i Organizacije ujedinjenih nacija. Pod predsedavanjem lorda Pitera Karingtona održala je trinaest plenarnih sastanaka, a zvanična dokumenta usvojena tokom njenog rada objavljena su u B. G. Rachmaran (ed.), *The International Conference on the former Yugoslavia. Official Papers I-II*, Kluwe Law International, The Hague, 1997.

KARINGTONOV POZIV NA 13. PLENARNU SEDNICU KONFERENCIJE O JUGOSLAVIJI U BRISLU

Kao što vam je poznato, pozvani su: Milošević, kao predsednik Republike Srbije i Bulatović, predsednik Predsedništva Republike Crne Gore. Izvolite, Miloševiću.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Skicirao sam šta predlažem da bi mogao da bude zajednički odgovor Bulatovića i moj u vezi sa ovim pozivom. Prethodno, rekao bih da ne bi trebalo da propustimo šansu da afirmišemo Saveznu Republiku Jugoslaviju.⁵ Jer, ako je oni nastoje da ne priznaju, mi treba, iz „petnih žila“, kao što smo se trudili, da nastavimo da se ona prizna, da stekne pravo građanstva, da počne da funkcioniše i u toj Konferenciji o Jugoslaviji. Predlažem da pošaljemo pismo sledeće sadržine:

„U vezi sa pozivom za 13. plenarnu sednicu Konferencije o Jugoslaviji, želimo da Vas podsetimo da smo na prošloj 11. plenarnoj sednici u Brislu, obavestili Konferenciju da se posle proglašenje Ustava SRJ, delegacije republika Srbije i Crne Gore nadalje smatraju jednom jedinstvenom delegacijom Savezne Republike Jugoslavije“. To bi uputili lordu Karingtonu⁶ i potpisali Bulatović i ja: „U međuvremenu, došlo je do konstituisanja Parlamenta Savezne Republike Jugoslavije, koji je izabrao Predsednika Savezne Republike Jugoslavije i Saveznu vladu, u čije nadležnosti spadaju sva pitanja, koja razmatra Konferencija o Jugoslaviji, kojoj Vi predsedavate, kao i sva druga pitanja vođenja spoljne politike naše zemlje. U tom smislu, pozive za 13. plenarnu sednicu, prosledili smo Saveznoj vladi. Ministarstvo inostranih poslova Savezne Republike Jugoslavije

⁵ Budući da je nakon proglašenja Savezna Republika Jugoslavija ostala nepriznata, pa tako i neuključena u rad međunarodnih organizacija, a njeni zvaničnici nisu pozivani na međunarodne skupove, uključujući i pregovore o bivšoj Jugoslaviji.

⁶ Piter Karington (Peter Alexander Rupert, 6th Baron Carrington, 1919), britanski političar i diplomata. Ministar inostranih poslova Velike Britanije (1979–1982), generalni sekretar NATO (1984–1988). Predsedavajući Mirovne konferencije Evropske zajednice o bivšoj Jugoslaviji 1991–1992.

stupiće u vezu sa Sekretarijatom Konferencije radi preciziranja detalja“.

To treba da prevedemo na „kolosek“ Savezne Republike Jugoslavije. Mislim da bi bilo loše i za nas kontraproduktivno da mi, pošto smo izabrali sve savezne organe i konstituisali državu, nastavimo da radimo na toj Konferenciji, kao da se ništa nije desilo i da ulazimo u njihovu šemu. Oni moraju da uđu na ovaj teren postojanja naše države i njenog funkcionisanja.

MILAN PANIĆ: Oni su nam poslali jedan tekst šta ćemo da kažemo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Jedno obaveštenje – juče je hitno tražio prijem kod mene otpravnik poslova britanske ambasade.⁷ Moj utisak je bio, iz svega onoga što sam sa njim razgovarao – i o Karingtonu i o londonskoj Konferenciji, da Karington, po njihovim instrukcijama, pokušava sa ovim da vidi da li bi mogao da pozove samo Srbiju i Crnu Goru na londonsku Konferenciju. Jer, ako se prihvati ovaj poziv, znači – može i taj. Mislim da je dobar tekst Miloševića i da ga treba usvojiti.

MILAN PANIĆ: Niko nema ništa protiv; predlažem da se usvoji tekst Miloševića, kao što je napisan.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li ste saglasni?

MOMIR BULATOVIĆ: Ova Konferencija i saziv za 14-ti ima svoj dvostruki smisao i cilj: prvi, ocena dosadašnjeg rada Konferencije o Jugoslaviji, kako nam je nagovešteno opštim pozivom; drugi – priprema za konferenciju o Jugoslaviji u Londonu. Bojim se da možemo dobiti epitet nekooperativnog partnera, ukoliko povučemo ovaj potez.

⁷ Tokom prve polovine 1992. velik broj zemalja, posebno zapadnih, sveo je svoja predstavništva u Beogradu na nivo otpravnika poslova, nakon zaključka Badentorove komisije sa kraja 1991. da je Jugoslavija u raspadu, a takođe i u znak protesta zbog eskalacije sukoba.

MILAN PANIĆ: Vi ste već nekooperativni – to oni misle. Oni neće da misle da ćete da promenite svetsku situaciju ako ste „dobri dečaci“. Situacija u svetu je takva da oni misle da smo mi najgori ljudi na svetu. Mi moramo da pokažemo da imamo pozicije. Imam predlog, čak, da se odloži Konferencija.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da čujemo pogled gospodina Bulatovića.

MOMIR BULATOVIĆ: To je tačno što kaže premijer. Međutim, protivrječno je, sa činjenicom da on sam ide i svuda razgovara.⁸

MILAN PANIĆ: Ne idem sam.

MOMIR BULATOVIĆ: Nisam mislio – lično; znam kako sve to skupa ide. Ali, ukazujem vam na sledeću opasnost, baš zbog toga što nas predstavljaju kao najgore ljude u svijetu, što je meni jasno, ali ne možemo doći u situaciju da insistiramo da dođe delegacija SRJ i da ocjenjuje rad dosadašnje Konferencije u kojem nije učestvovala.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zašto da ne?

MILAN PANIĆ: To je jedina pozicija – da kažem da ne valjate, da niste znali šta radite; pa da kažem, nisu znali šta rade, pa su nas doveli dovde. Znam da vi to ne volite.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne da ne volimo, nego moramo da vidimo šta je sadržina toga.

⁸ Iako još neizabran za premijera SRJ, Milan Panić se upustio u energičnu diplomatsku inicijativu. Nepozvan se uključio na sastanak KEBS-a u Helsinkiju 10. jula, gde je razgovarao sa američkim državnim sekretarom Džeјmsom Beјkerom i ruskim ministrom spoljnih poslova Andreјem Kozirјevim, ali i hrvatskim predsednikom Franјom Tuđmanom. O ovoj njegovoj misiji više u: S. Grizunov, G. Sisojev, *Balkanski prorok*, 48–50. Izabran za premijera 14. jula, Panić nastavlja šatl diplomatiјu posetama Nјujorku, Parizu, Rimu i Madridu, a stiže i u Sarajevo, gde se 19. jula sastaje sa Aliјom Izetbegovićem u granatiranom Sarajevu, a na aerodromu i sa Niko-lom Koljevićem i Ratkom Mladićem.

MILAN PANIĆ: Nema nikakve sadržine, kao kada moraš da kažeš: kajem se.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Taj prilaz ne valja.

MILAN PANIĆ: Razgovaraćemo o ovom drugom. Nismo otišli u Englesku i to je bilo kažnjavanje, nije bilo pregovaranje, ultimatum. Mi više nemamo poziciju kojom se borimo, nema više borbene pozicije – moraš da sediš i da slušaš. Po Karingtonu, ovo je njihova poslednja šansa da nas razbiju.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vas dvojica ste verovatno u pravu, ali je neophodno da čujemo i drukčije mišljenje.

MOMIR BULATOVIĆ: Razmišljam o slijedećem: sve to što možemo i hoćemo da kažemo, što moramo, možemo da kažemo i u Brislu; da uslovimo konferenciju o Jugoslaviji činjenicom da mora da bude tamo Savezna Republika Jugoslavija. Ukoliko odbijemo poziv i ne dođemo u Brisel, može se desiti da ta Karingtonova konferencija ne bude održana. Ona ne može biti održana bez nas, bez Savezne Republike Jugoslavije, a onda da nam se još više pokvari taj negativan imidž koji imamo.

MILAN PANIĆ: Ne može biti gori. Ovog momenta samo što ne pucaju na nas.

MOMIR BULATOVIĆ: Da im damo još jedan brži povod da nam to urade da ne dolazimo na poziv Karingtonov.

MILAN PANIĆ: Ne, mi smo uradili sve što su oni pitali i vidi gde su nas doveli. Mi moramo da imamo našu poziciju – šta hoćemo da radimo; da imamo inicijativu. Predlažem prvu inicijativu – da se konferencija ne održava onda kada oni hoće, na mestu gde oni hoće. Oni hoće četiri muslimanske države da dovedu na konferenciju. To neće biti konferencija – bićemo na svetskom sudu, gde ćemo biti osuđeni

za zločine i protiv humanitarstva. To će biti inkvizicija i bićemo „spaljeni“. Danas je takva situacija. Išao sam po svetu, imamo pet-šest ljudi s nama, to nije moje mišljenje, razgovaram sa svima – danas smo u vrlo tragičnoj internacionalnoj situaciji. Ako odemo na dogovore bez naše pozicije, o kojoj mora mnogo da se diskutuje – kako i šta da radimo da bismo uspeali – nemamo šanse, mi smo izgubili. Ne znam samo koliko ćemo da izgubimo i šta. Ali, što se tiče pregovaranja, oni su pobedili. Bio sam sa Miteranom,⁹ koji je bio na našoj strani – sada više nije. Bio sam sa Gonzalesom,¹⁰ bio je na našoj strani – sada nisam siguran da li i njega imamo. Bili smo sa Bejkerom¹¹ – verovatno su se malo pomerili ka našoj strani. Ali, kad pogledate – Kinezi i Rusi, verovatno su na našoj strani.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine Predsedniče, ali postoji razlog da se razmotri ova tačka gledišta koju zastupa gospodin Bulatović.

MILAN PANIĆ: Naravno, samo koliko ćemo vremena da provedemo o tome?

DOBRICA ĆOSIĆ: Onoliko koliko je neophodno, sigurno nećemo mnogo. Molim Vas, završite!

MOMIR BULATOVIĆ: Nije sporna suština. Ona je jasna i mi ćemo je ustanoviti, samo je pitanje to što treba da kažemo – da li ćemo reći odavde iz Beograda, ili ćemo to reći u Brislu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Šta predlažete? Koju formu? Da idete?

⁹ Fransoa Miteran (François Maurice Adrien Marie Mitterrand, 1916–1996), predsednik Francuske 1981–1995.

¹⁰ Felipe Gonzales (Felipe González Márquez, 1942), premijer Španije 1982–1996, sa kojim se Panić sastao 26. jula 1992.

¹¹ Džejms Bejker (James Baker, 1930), državni sekretar u predsedničkoj administraciji Džordža Buša, sa kojim se Panić sastao na konferenciji KEBS-a u Helsinkiju, 11. jula 1992.

MOMIR BULATOVIĆ: Predlažem da ne odbijamo poziv, a da tamo iznesemo decidne, jasne i čvrste stavove, upravo kako je rekao premijer Panić. To bi, recimo, značilo da smo protiv takve konferencije i da ćemo biti na sudu; da imamo svoj zahtjev koji ćemo kasnije izdiskutovati, u vezi svih pitanja koja su predmet našeg današnjeg rada. Ali, bojim se da je rizik veliki, ukoliko ne dođemo tamo. Možemo biti okarakterisani kao strana koja neće pregovore. Uz sve to smo i agresori, kako su nas okarakterisali i bojim se da je rizik jako veliki. Trebalo bi to procijeniti.

MILAN PANIĆ: Onda da kažemo kao što vi kažete: da nećemo doći do poslednjeg minuta; dolazimo kao jugoslovenska delegacija, ako idemo, konferencija će da propadne i onda promeniti – da neće biti konferencije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne možemo da se „igramo“. Moramo imati čist i jasan stav i da po njemu postupamo.

MILAN PANIĆ: Moramo da pregovaramo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da, ali naša je pozicija da smo sve uložili da se stvori Jugoslavija i da opstane, govorićemo o pitanju državnog kontinuiteta i svim ovim drugim pitanjima. Na prošloj konferenciji smo saopštili, pošto je proglašen Ustav Jugoslavije, delegacije Srbije i Crne Gore smatramo jedinstvenom delegacijom Savezne Republike Jugoslavije. Od prošle konferencije do ove, konstituisan je Parlament, izabran Predsednik Republike i izabrana Vlada.¹² Prema tome, hoćemo li da poštujemo tu državu koju smo stvorili, ili

¹² Savezna Republika Jugoslavija je proglašena 27. aprila 1992, kada je proglašen i njen Ustav. Savezni izbori za njeno Veće građana su održani 30. maja 1992, i usled bojkota najvećeg dela opozicije, od 138 poslaničkih mesta, 74 su pripala Socijalističkoj partiji Srbije, 33 Srpskoj radikalnoj stranci, 23 Demokratskoj partiji socijalista Crne Gore, po 2 za DZVM i SKPJ, i 4 nezavisna kandidata. Nakon konstituisanja Savezne skupštine, Dobrica Ćosić je izabran za predsednika SRJ 16. juna, sa 126 glasova. Poverio je mandat za sastav vlade Milanu Paniću, a Skupština je ovu vladu izabrala 14. jula 1992.

nećemo? Ili ćemo da nastavimo kao da ona nije stvorena? Ovo uopšte nije odbijanje – da se ide na konferenciju, nego idemo u novom statusu koji je stvoren, uvažavajući promene koje su stvorene u našoj zemlji, uvažavajući sopstveni Ustav. Ako ne uvažavamo sopstveni Ustav, kako će ga oni uvažavati? Ako ne uvažavamo sopstvene organe, kako će ih oni uvažavati? I, šta uopšte može lošije da nam se dogodi? Moramo da pokažemo, jer je glavno pitanje – osporavanje postojanja Jugoslavije – i oni znaju da im je to vrlo „tanka žica na kojoj sviraju“. Jer, mi postojimo. Ne mogu da kažu da ne postojimo. Znači, ide delegacija Savezne Republike Jugoslavije i ona tamo razgovara. Treba da se ponašamo kao država koja je formirana, a ne kao ona koje nema i da čekamo od njih saglasnost da postojimo, da bi nastavili s njima da razgovaramo. Ne možemo tako.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro. Da li ima neki drugi predlog?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: U suštini, nemam drugi predlog, samo dodatno obrazloženje. Sutra dolazi Kol.¹³ Platformu za konferenciju u Londonu su oni već uradili, ništa u pogledu te Platforme i suštine konferencije, kako su je oni zamislili, ne zavisi od ove Karingtonove konferencije. Ta Karingtonova konferencija ima dva smisla: jedan, poslednji pokušaj da se spase Karington, a smatraju da je Karingtonova konferencija uglavnom propala; a sa druge strane, da „probni balon“ uspe – da li mogu Jugoslaviju da ne pozovu, ukoliko dobiju signal da ne mogu da spremaju kompromisno rešenje – prilično sam siguran u njega – gde će biti pozvana i Jugoslavija, Srbija i Crna Gora, kao nekakva celina. Ali, otom-potom. Predlažem, prema tome, samo da se vodi računa o načinu formulacije; razume se, da bude odlučan, učtiv, pomirljiv itd. Ništa više.

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite. Đukanović ima reč.

¹³ Helmut Kol (Helmut Josef Michael Kohl, 1930), kancelar SR Nemačke 1982–1998.

MILO ĐUKANOVIĆ: Lično me nervira to što smo počeli možda malo neorganizovano, otvarajući nekoliko pitanja koja imaju svoj redosled definisan u dnevnom redu. Čini mi se da se na ovaj način približavamo suštini problema koji nas sve muči, kroz sva ova pitanja koja su postavljena. Mislim da bismo morali poći od ocjene, ako ste saglasni s njom, koja ima i svoj produžetak u odnosu na ocjenu koju je dao gospodin Panić, naš savezni premijer. Tačno je da smo uradili mnogo loših stvari u nekom prethodnom periodu, formirana je loša predstava o nama i došli smo tu gdje jesmo – svijet misli o nama kao što misli. Posljednjih mjesec dana pokušavamo tu sliku da ispravimo sa jednakom neuspiješnošću kao onda kad smo tu sliku o nama formirali.

MILAN PANIĆ: Imali smo tri-četiri nedelje „medeni mesec“. Sada će oni da donesu i da pokažu – sve isto kako treba. Čekao sam samo „bambu“, svima sam kazao – dolazim i ona eksplodira.

MILO ĐUKANOVIĆ: Postavlja mi se pitanje, sada, čemu sve to skupa vodi? „Igramo“ se i, navodno, otklanjamo neke naše nedostatke koje nam oni zvanično pripisuju; „igramo se gluvih telefona“, a u suštini je jasno o čemu je riječ. Jasno je da njihovi suštinski zahtjevi nijesu ti koje oni nama postavljaju, a koje mi, navodno, bezuspješno pokušavamo razriješiti. Sada su se apsolutno stekli uslovi i treba da razmišljamo o tome koja forma treba da bude, da predsjednik naše savezne Republike, kroz tu formu razgovora, upita šta se sada od nas traži. Ovo što se navodno traži, a mi se upinjemo, to nije istina, da zaustavimo rat u Bosni i Hercegovini, to nema nikakve veze. Tačno je to što mislim da se traži – da rasturimo zajedničku državu koju smo formirali i da postavimo na njenom čelu, na čelu republika – ako polazimo od toga da je treba rasturiti – one koje oni hoće da vide tu. Treba zatražiti razgovor u Savjetu bezbjednosti, razgovor sa generalnim sekretarom, sa čelnim ljudima država koje su stalne članice Savjeta bezbjednosti. U vezi pitanja Konferencije, slažem se sa Slobodanovim pristupom da mi ne treba

da dozvolimo ignoranciju činjenice da smo formirali saveznu državu, da ona postoji i da se ona mora respektovati; to je gotova činjenica.

Ali, veoma je interesantno – sa čime ćemo tamo nastupiti, u bilo kojoj delegaciji. To je centralno pitanje. Hoćemo li poći s tim: „sve što je do sada rađeno, nije dobro rađeno“? Njih marginalije ne zanimaju, njih zanima naš odnos prema centralnom pitanju. Da li nije dobro rađeno to što je formirana savezna država, koja njima „bode oči“? Ako to nije dobro i ako priznajemo da to nije dobro, onda ta delegacija koja dolazi tamo negira samu sebe i državu u ime koje dolazi tamo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Apsolutno je tako.

MILO ĐUKANOVIĆ: Mislim da su pitanja zrela za potpuno otvaranje. Nama se stalno baca „magla“ i mi se stalno bavimo zaustavljanjem rata u Bosni, „pričam ti priču“ itd. a ne vidimo suštinu; dajte da vidimo šta je suština.

MILAN PANIĆ: Mi bi trebalo da počnemo da gledamo suštinu. Tu je odgovornost u pitanju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Odgovornost je na Evropskoj zajednici koja je napravila rat u Bosni, a mi im trebamo da budemo krivac za to, da kamufliramo njihov zločin na razbijanju jedne nezavisne države.

MILAN PANIĆ: A ne smemo da im kažemo da je to tačno, jer ako im to kažeš, onda mu to „nabijaš na nos“, a znaju svi.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je tačno, i to će biti tačno. Oni nisu naivni da ne znaju šta je u pitanju.

MILAN PANIĆ: To je tačno.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mislim da smo ovde na raskrsnici i toga treba da budemo svesni. Ovo je test snaga, isprobavanje nerava. Ako sada popustimo u bitnom pitanju – postojimo li ili ne postojimo, onda će nas i nadalje tretirati kao manje važnog partnera koji samo ima da primi uslove i da ih izvršava. Oni su nama to stavili do znanja u Londonu i drugde, na način: „vi morate da odustanete od toga šta ste i da budete ovo što vam mi nalažemo; morate ići na „prijavnicu“, morate ispunjavate naše uslove, morate, morate...“.¹⁴ Da li ćemo mi pred tim „morate“ stati ili ćemo pokazati ovo malo razuma što nam je ostalo. Prema tome, mi ne bi smeli da prihvatimo da idemo kao republičke delegacije. Treba da insistiramo na jugoslovenskoj delegaciji. Eventualno, elastičnosti radi, kao što je rečeno, da u tu delegaciju uključimo i predstavnike federalnih jedinica, ali da glavnu reč na Konferenciji vodi federalni predstavnik.

S druge strane, postoji rizik da oni nas ne prihvate kao takve, da se Konferencija ne održi ili održi u krnjem sastavu i da sve to iskoriste za još veće ocrnjivanje Jugoslavije odnosno njenih rukovodstava. To bi im poslužilo opravdavanju njihovog stava da smo mi ne samo nekooperacioni nego glavni uzročnici svih zala u Jugoslaviji. Da bismo to predupredili, paralelno sa takvim insistiranjem, morali bismo što pre izaći sa jednom sveobuhvatnom i ubedljivom strategijom mira. To je ono što je predsednik Đukanović, upravo, rekao – platforma našeg nastupa. Sada se na tome ne bih zadržavao, već bih samo ukazao na potrebu da se to jednovremeno učini: odbrana našeg identiteta, pravo na sopstveni izbor i postojanje, sa ofanzivnošću u rešavanju ključnih problema na jugoslovenskom prostoru, koja će biti veća, šira i ubedljivija. Predlog koji je predsednik Milošević pročitao meni je sasvim prihvatljiv. Mi bismo kao federalni vrh stupili u kontakt sa Karingtonom i obavestili ga da će delegaciju Jugoslavije sačinjavati ti i ti, pa neka on odbije. Ako odbije, onda će morati da objasni zbog čega odbija. Ali, ne bih ga pitao da li možemo ili ne možemo.

¹⁴ Odnosno da Savezna Republika Jugoslavija nije automatski naslednik SFRJ, već nova država koja mora da ispuni određene uslove da bi stekla međunarodno priznanje. Videti napomenu 5, str. 27.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Apsolutno!

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li postoji i treći predlog?

MOMIR BULATOVIĆ: Predlog ministra Jovanovića je sasvim umjesean. Htio sam samo da skrenem pažnju – drago mi je da je to i ministar prihvatio, da mi ne smijemo biti krivci za neuspjeh Karingtona. Karingtonov neuspjeh je već evidentan. Ne smemo mu dati povod da tu krivicu svali na nas.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Na nas su svaljene sve krivice.

MILAN PANIĆ: Mi ne idemo tamo da napravimo Karingtona da ne valjamo. Miteran me je otvoreno pitao: „Molim Vas, sačuvajte lice Karingtona“; tu je bio i gospodin Jovanović. Rekao je: „Molim vas, idite u Englesku i sačuvajte lice Karingtona i Mejdžora“.¹⁵ Mi idemo na Konferenciju da sačuvamo Karingtona, to što je od njega ostalo. Karington je završen, to je njegova poslednja konferencija, verovatno, u diplomatskoj službi. Mi ćemo da budemo s njim najfiniji što možemo biti na toj Konferenciji. Njegovo lice treba sačuvati, jer on je završen, njega je završio Butros Gali¹⁶ kada ga je sklonio da ne vodi Konferenciju. Ovo je njegova srećna možda situacija – moći će da „umre“ počasno. To je njegova poslednja konferencija; on neće biti na Jugoslovenskoj konferenciji, ako se složimo da idemo, ali to je druga tačka dnevnog reda.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Mislim da je već dovoljno rečeno i da možemo prvi deo problema da apsolviramo, a to je da na toj Konferenciji tražimo da Jugoslaviju predstavlja – Jugoslavija. Preostaje teži deo problema. Mislim da tu treba da koncentrišemo svoju aktivnost, a to je da imamo dovoljno pragmatičnu, ali nijansiranu plat-

¹⁵ Džon Mejdžor (John Major, 1943), britanski političar, lider Konzervativne partije, premijer Velike Britanije 1990–1997.

¹⁶ Butros Butros Gali (Boutros Boutros-Ghali, 1922), egipatski diplomata, šesti generalni sekretar Ujedinjenih nacija (1992–1997).

formu za te razgovore, imajući u vidu i neke stvari koje su usput, govoreći o ovom problemu, neki naznačili, što je suština platforme. Prema tome, mislim da bismo mogli ovaj deo problema da dogovorimo na način kako je to sada Jovanović rekao.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vaša primedba je tačna. Samo, suštinu platforme ćemo sagledati razmatranjem svih njenih konkretnih vidova. Predlažem da se odgovor napiše u ovoj varijanti i ukoliko se prihvati, da odmah delegaciju imenujemo. To su Panić i Jovanović.¹⁷

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: S njima u delegaciji neka bude neko od učesnika dosadašnje Konferencije, kao što su, na primer, Kosta Mihailović¹⁸ i neko iz Crne Gore.

MILAN PANIĆ: Oni su dali Vaše govore, koji nisu slušani. Ja sam održao isti govor, oni su aplaudirali. Nemamo poziciju. Ja sam njihov najveći neprijatelj, veći nego vi.

DOBRICA ĆOSIĆ: Bićete primorani da to još dokazujete. (Smeh).

MILAN PANIĆ: Ja sam najfiniji, ja neću da budem neprijatelj nikoga.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vrlo je sumnjivo dokazivati mirotvorstvo. (Smeh).

MILAN PANIĆ: Ja sam miroljubiv, ja sam kao golub. Da li ste čuli šta sam juče kazao za gospođu Tačer: „Imamo boginju ljubavi, Afroditu, imamo boginju mudrosti, Atinu, i sada imamo boginju rata – Tačer“.¹⁹ (Smeh).

¹⁷ Milan Panić i Vladislav Jovanović.

¹⁸ Kosta Mihailović (1917–2007), ekonomski stručnjak, akademik SANU i jedan od autora nacрта Memoranduma.

¹⁹ Margaret Tačer (Margaret Thatcher, 1925–2013), premijerka Velike Britanije 1979–1990.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, dogovorili smo se.

MILAN PANIĆ: Da li se vi, Crnogorci, slažete? Vi se ili slažete ili ne slažete? (Smeh).

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Predsedniče, imam dodatnu varijantu: ostavio bih Crnogorcima da oni odrede svog člana, možda i zbog svojih razloga imaju potrebe da odrede nekog u političkom smislu jačeg – iz Crne Gore, nego što je u Srbiji Kosta Mihailović. Ne bih pravio Crnogorcima nepotrebne probleme, ako smem tako da kažem.

MILAN PANIĆ: Ta Konferencija za „čuvanje lica“ Karingtona je nevažna, ako, recimo, u isto vreme imamo Konferenciju sa predsednikom Bušom²⁰; ja ću poslati mog zamenika kod Karingtona; a ja ću da idem kod Buša. To je „čuvanje lica“. Ili, na primer, Kolova konferencija; ona bi bila važnija od ove.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako gospodin Bulatović smatra da je potrebno da bude neko iz Crne Gore, kao treći član delegacije, kao ekspert, prirodno je i normalno da ne postoji nikakva potreba da se to i posebno naglasi. Mi smo, ovde, ravnopravni, na istoj smo temi; prema tome, neka se to podrazumeva. Da razgovaramo o

ELEMENTIMA PLATFORME DRŽAVNE POLITIKE

Prvo, pitanje državnog kontinuiteta. Molim ministra Jovanovića da referiše o toj temi, pošto je on najkompetentniji u toj temi.

MILAN PANIĆ: On predstavlja jugoslovensku Vladu; nadam se da će on dati predstavu za predsednika Vlade, koji ima vrlo specifično mišljenje. Ako gospodin Jovanović hoće da predstavlja njegovo lično

²⁰ Džordž Buš (George H. W. Bush, 1924), 41. predsednik SAD (1989–1993), pre toga potpredsednik u administraciji Ronalda Regana, kongresmen i direktor Centralne obaveštajne agencije (CIA).

mišljenje, onda mora da kaže – to je moje lično mišljenje, a ne mišljenje Vlade. Mi imamo državu Jugoslaviju, imamo Vladu, predsednika, treba da stvorimo državu, u kojoj će biti reda u vođenju politike. Ako toga nema, onda ćemo imati javašluk. Gospodin Jovanović treba da kaže da li je to njegovo lično mišljenje.²¹

DOBRICA ĆOSIĆ: On je član ovog Saveta, to je njegovo lično mišljenje; dao sam mu reč zato što se on tim problemom najviše bavio. U tom smislu je i kandidacija njegove kompetencije.

MILAN PANIĆ: On je vrlo kompetentan; ja ga kandidujem; tehnički je vrlo kompetentan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja mislim da se on u tehniku uopšte ne razume. (Smeh).

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ovo je centralno pitanje, ne zato što proizilazi iz nekog dogmatskog stava i kaprica, nego što iz njega proizilaze sve naše situacije, koje se razvijaju u okviru jugoslovenske krize. To je, u suštini, pravo nas, koji smo ostali privrženi ovoj zemlji, da se samoopredelimo u odnosu na nastalu krizu i da izaberemo put – ostajanja u zajedničkoj državi. To pravo je isto onako valjano, najmanje isto toliko koliko i pravo onih da iz te države

²¹ Vladislav Jovanović je ušao kao ministar spoljnih poslova u Saveznu vladu Milana Panića u okviru kompromisa, kao Miloševiću odan čovek. Neslaganja između njih dvojica bila su očigledna: „Panić se posebno protivio mom ulasku u Vladu, smatrajući me Miloševićevim čovekom (...) Mene je kao svog ministra spoljnih poslova malo ili nimalo koristio (...) Dešavalo se da za neku njegovu posetu saznam iz sredstava informisanja (...) Oslanjao se na svoj tim iz SAD, uglavnom prave Amerikance i Teodora Olića, bivšeg novinara Tanjuga, koga je preveo u kompaniju ICN i zadužio neobičnom lojalnošću. U delegaciju je stavljao još nekog ministra od svog poverenja, posebno ministra za informacije, Miodraga Perišića, jer je veoma držao do svog publiciteta. Štrčao je u delegaciji svojom govorničvošću sa brojnim novinarima koje je vodio sobom i svojim neortodoksnim ponašanjem koje je povremeno ličilo na klovnovsko. Nije mu to smetalo, naprotiv, svesno je išao na šokiranje sago-vornika i taj metod je koristio kad god mu je nedostajao pravi argument.“ V. Jovanović, *Rat koji se mogao sprečiti*, 90–91.

izađu. Nama je to pravo, otpočetka, osporavano. U suštini, to se svodi na federalnu opciju, nasuprot nezavisne opcije. Do danas je to osnovna tačka naših sukoba na Konferenciji. Hteli su i žele da prihvatimo formulu Slovenije o razdruživanju, o dobrovoljnom razlazu, napuštanju zajedničke države; da prihvatimo, kao i druge republike, da nastanemo iznova, iz „pepela“ te bivše zajedničke države. To ima mnogo posledica. Mi to nismo prihvatili, niti smo mogli, niti treba da prihvatimo; jer, prvo, nismo „digli ruku“ na sopstvenu zemlju; nismo imali razloga da je podrivamo i napuštamo. Za razliku od drugih, mi smo u tu zemlju uneli sve ono što smo istorijski mogli da ostvarimo u periodu borbe za oslobođenje i formiranje nacionalnih država i niko nam to pravo ne može osporavati. Sa druge strane, mi tim pravom ne oštećujemo prava drugih republika da na jednak način učestvuju u podeli deobnog bilansa i dugova. Time jedino insistiramo na kontinuiranom postojanju, to znači da zadržavamo mesta u međunarodnim organizacijama i da polažemo pravo na sve ugovore, koje su Jugoslavija i njene prethodnice do sada potpisale.

Kada bismo pristali da se razdružimo, da i sami formiramo novu državu, da stavimo tačku na državno postojanje prethodne države, onda bismo, bukvalno, ušli u „čeljusti“ onih koji su nam raskrojili državu, to znači – Evropske zajednice; morali bismo da pišemo prijavu i da ispunjavamo razne uslove, čiji kraj se unapred ne zna. Samo jedan uslov je poznat, a to je – da prihvatimo sve međunarodne obaveze iz oblasti ljudskih prava, itd. Sve ostalo je specifično za nas, a nije važno za druge zemlje, recimo, za Makedoniju. Tamo nisu insistirali na pravu 130 hiljada Turaka i 500 hiljada Albanaca da stvore sopstvenu autonomiju ili sopstvenu republiku. Kod nas to insistiraju za mnogo manje jedinice.

MILAN PANIĆ: Albanci su deo političkog sistema Makedonije. U njihovoj Vladi je 37,3 predstavnika albanskih. Oni rade zajedno sa Albancima; znači, Gligorov²² je, u tom slučaju, uspeo, bar za svet. Mi nismo.

²² Kiro Gligorov (1917–2012), predsednik Makedonije 1991–1999, sa kojim se Milan Panić sastao 2. avgusta 1992.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ja ne kažem zato što je uspeo da predstavlja uspeh Evropske zajednice. Ona je imala politiku „duplog standarda“.

MILAN PANIĆ: U tom slučaju, ne mislim da je „dupli standard“; pitao sam Gligorova kako je rešio problem Albanaca; dao je perfektan odgovor, ne za mene, nego za Evropsku uniju; rekao je: „Ja sam ih uključio u život Makedonije; oni su deo Makedonije, kao manjina; oni idu na izbore; izabrani su, umešani su u makedonski život; sada su deo Makedonije“. A mi u Srbiji to nismo uspeli – to što oni nisu hteli da glasaju, otišli su na njihova glasanja; ima tu mnogo drugih stvari. To je razlog za Ujedinjene nacije ili Evropsku zajednicu, da uzme različitu poziciju za nas, upoređujući je sa Makedonijom.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Kada bismo to prihvatili, morali bi da prihvatimo dalje raskrajanje, ne više samo Jugoslavije, nego Srbije.

MILAN PANIĆ: S tim se ne slažem; moramo da uključimo Albance u Jugoslaviju i jugoslovenski život.

DOBRICA ĆOSIĆ: To pitanje imamo na dnevnom redu; kasnije ćemo o njemu razgovarati.

MILAN PANIĆ: Ali, ako gospodin Jovanović krene sa pogrešnim pozicijama, onda ćemo otići u „Diznilend“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodin Gligorov Vas je obmanuo. Mogao bih predavanje da Vam održim zašto je, kako i po koju cenu uključio Albance u svoju tzv. državu. To je drugo pitanje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I šta ga čeka. Ostaće bez Makedonije.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Oni imaju samo osnovne škole i dve gimnazije, nijedan fakultet, univerzitet i akademiju.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nemojmo da raspravljamo makedonsko pitanje.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Hoću da kažem da je odustajanje od kontinuiteta Jugoslavije i prihvatanje diskontinuiteta, za nas ravno predaji i mi bismo se predali na milost i nemilost onima koji inače žele da nas smanje, suzbiju, onesposobe i učine jednim beznačajnim i marginalnim faktorom na celom Balkanu, a ne samo u Jugoslaviji. To je činjenica koja se ne može ignorisati. S druge strane, ako bismo to prihvatili, onda bismo na taj način ovu našu državnu vezu, između dveju republika, još više izložili pritisku koji inače postoji, da se ona oslabi ili prekine. Na kraju, ovim što činimo uopšte ne činimo nešto što je suprotno međunarodnoj praksi. Sve što činimo je apsolutno identično sa onim što su učinile druge zemlje kada su se neki delovi od njih odvojili i nikada to niko nije osporavao. Naprotiv, Ujedinjene nacije su zauzele stav, još 1947. godine, da su delovi jedne zemlje, koji ostaju u njoj, neprikosnoveni u svom pravu da nastave svoj državni kontinuitet i međunarodno-pravni subjektivitet. To je zvanični stav Ujedinjenih nacija, koji je posle bio proveden kroz niz takvih slučajeva. Mi smo jedina zemlja kojoj se to osporava i to je taj dupli standard, iz političkih motiva.

Drugo je pitanje političke realnosti i odnosa snaga – o tome možemo posebno razgovarati; da je on za nas nepovoljan i da možda možemo i treba da vidimo da li zbog takvog nepovoljnog odnosa snaga možemo da razmislimo i o nekoj drugoj varijanti. Ali, pre nego što sve to znamo, treba da budemo načisto s tim šta je šta. Premijer Panić je više puta rekao da prekida sa starom Jugoslavijom i nastavlja s novom. U ideološkom i političkom smislu – to je tačno. Pun prekid, nova Jugoslavija. Ali, u državnom i međunarodno-pravnom smislu, to nije tačno – to je nastavak pređašnje Jugoslavije i pređašnjih kraljevina Srbije i Crne Gore. To je istorijski kapital kojeg se ni jedna država ne odriče i ne „baca ga kroz prozor“. Zamislimo samo šta bi Slovenija radila i uradila da je imala taj kapital za sobom. Ona nije imala baš ništa, ni senku od nekadašnje državnosti, pa je insistirala na pravu na samoopredeljenje i sada se pokazuje kao međunarodni subjekat.

Da je imala to što mi imamo – i svi drugi, Makedonci i ostali – ne bi se tako neskromno prema tome odnosili i veoma bi često govorili svuda da je to njihovo neprikosnovo pravo, koje niko ne sme da dirne kao u „zenicu oka“. Prema tome, na tom državnom kontinuitetu, strogo odvojeno od ideološko-političke slike, koja je druga, i strogo odvojeno od materijalno-finansijskog problema koji je jednak za sve naše republike, moramo i treba da insistiramo. Ne smemo da prihvatimo ideju o raspadu države ili diskontinuitetu, jer ako to činimo, onda je bolje da odmah potpišemo predaju i da se prepustimo drugoj strani na milost i nemilost. Možda bi bili milosrdni, ali bi nam podarili neki preostali deo života u budućnosti i to bi bilo svakako veoma jadno i ne bismo to mogli da opravdamo pred budućnošću. Drugo je pitanje odnosa političkih snaga. Da li u tom odnosu možemo da razmislimo o nekoj varijanti koja bi mogla da nam to osigura, ili bitno od ovoga što hoćemo, a istovremeno da nas zaštiti od mogućih negativnih posledica – to bi trebalo proučiti. Još nisam opredeljen ni za to, ni protiv toga. Ali, ako bi se neki kompromis mogao napraviti, da nam osigura nesmetan opstanak u međunarodnim organizacijama, plus da nas osigura od tih dopunskih zahteva – kada je reč o našem teritorijalnom integritetu i od novih nasrtanja na ovu našu novu federaciju – onda bismo mogli da se otvorimo za neki takav kompromisni prilaz. Ali, veoma se bojim da druga strana, protivnička, to ne želi, jer želi čist i jasan diskontinuitet, onu psihološku sekundu – da nastupi.

To im je važno zbog njihovih stratejskih ciljeva prema Balkanu i zbog toga da nam ospore taj pijemontizam, odnosno mogućnost da sutra, kroz deset-pedeset godina, budemo nova tačka okupljanja jugoslovenskih naroda. To je, opet, nešto što su nam ranije generacije „stavile u ruke“. Mi nemamo pravo da to bacamo. Možemo time da se ne koristimo za vreme u kome uslovi za to nisu povoljni, ali treba da sačuvamo. Jer, inače, to ne bi toliko smetalo našim protivnicima kada ne bi bilo tako značajno.

Prema tome, u odluci da idemo u Brisel ili da idemo u London kao federacija, u suštini izražavamo naše pravo na državni kontinuitet, koji je jednak s pravom onih koji žele da stvore nove

države. To pravo novih država ne osporavamo, možemo razmisliti o postupku za ubrzanje priznanja njihovih nezavisnosti; a, razume se, istovremeno štiteći i naše interese. Ali, zarad toga, ne možemo da oni bolje i neopterećeno startuju u novom životu kao nezavisne države, da sebe „pospemo pepelom“ i da počnemo kao novi iako to nismo. U ovom papiru su dati istorijski i drugi momenti, kao i razlozi koji su šire objašnjeni. Ne bih šire ulazio u sve pojedinosti. Ali, bilo bi dobro da, za potrebe premijera Panića, ukažemo na nekoliko momenata koji se mogu koristiti u razgovoru sa drugom stranom. Prvo, sam Iglberger²³ – kada sam bio tamo, pre tri meseca – rekao mi je da imamo puno pravo na državni kontinuitet i čak je naveo formulu raspada Sovjetskog Saveza kao argumenat više za nas; pošto smo najbrojnija republika, rekao je da se nismo isto tako raspali, nego smo se prepolovili. Rekao je da su svi drugi slučajevi iz međunarodne prakse u našu korist, od odlaska Pakistana iz Indije, Bangladeša iz Pakistana, Sirije od Egipta, Belgije od Holandije, Irske od Velike Britanije, a da ne govorimo o raspadu kolonijalnih imperija koje su ostale 1:10 ili 1:20 u odnosu na broj celokupnog stanovništva, pa niko nije osporavao da se zovu i dalje – Velika Britanija; kao što je bilo u vreme dok je imala milijardu ljudi pod sobom. To je sve on rekao. Oni su problem kontinuiteta veštački stvorili, kao element političkog pritiska na nas zbog naknadnog razvoja u Bosni. Da nije bilo nastanka rata u Bosni i njegove eskalacije, to pitanje oni ne bi uopšte ni pokretali, ili bi ga vrlo nezainteresovano provukli, tek tako da ga se oslobode.

MILAN PANIĆ: Šta Vi mislite? Vi ste za kontinuitet.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Jesam.

²³ Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger, 1930–2011), američki diplomata. Ambasador u Jugoslaviji (1977–1980), a docnije zamenik državnog sekretara u administraciji Džordža Buša i predsednikov savetnik za Jugoslaviju (1989–1992). Od avgusta 1992. do januara 1993. bio je državni sekretar posle ostavke Džejmisa Bejkera.

MILAN PANIĆ: Da li je ovde neko ko nije za kontinuitet? Ako ste svi za kontinuitet, voleo bih da budem protiv svih vas. Ako je neko sa mnom, onda nije dobra pozicija. Hoću da svako bude protiv mene. Ako sam protiv svih vas, onda sam siguran da sam u pravu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Neće biti tako izvesno.

MILAN PANIĆ: Kada ste svi protiv toga, onda je to odlična pozicija – znam odakle dolazite i odakle sam ja došao. Ja dolazim s „neba“, a vi?

DOBRICA ĆOSIĆ: A mi – iz „podruma“. (Smeh).

MILAN PANIĆ: Ne, najvažnija stvar je da niko ne može, specijalno ja, da konkuriše u razgovoru o tako komplikovanoj i tehničkoj stvari kao što je kontinuitet jedne države sa gospodinom Jovanovićem, mojim ministrom. Ovo je demokratska situacija i treba da dozvolimo ministrima da kažu svoja mišljenja. U budućnosti, njegovo mišljenje biće mišljenje naše Vlade; on reprezentuje našu Vladu. Moj jedini argument je da je gospodin Jeljcin²⁴ uspeo da spreči rasturanje Rusije i rekao: „Rusija ne postoji – dajte mi sve što je pripadalo Rusiji“; da bi dobio sve male republike, i dodao: „Ja ću da uzmem sve vaše dugove, pa ću vam platiti.“ Po tom principu, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i druge, ne bi imale dugove. To je moj odgovor. On se nije brinuo o Rusiji koja ima mnogo veću istoriju nego što mnoge naše države imaju. On se složio da je SSSR završen, da počinje nova Rusija. Oni su mu dali sedište u UN, dali su mu sve, a on je napravio jedan gest da dobije one druge države i kazao: „ja ću da uzmem sve vaše dugove i ja ću to platiti“. Ako smo mi za kontinuitet, a ne za prekidanje, mi radimo nešto protiv vetra. Moj predlog je da se ozbiljno razmisli kolika je vrednost nove Jugoslavije sa svim beneficijama stare Jugoslavije, plus malo para. Kada me pitao ministar inostranih poslova Engleske: „da li bi pristali da uzmete novu Jugoslaviju“? Ja sam rekao „naravno, samo imamo malih uslova“. Kada

²⁴ Boris Jeljcin (Борис Николаевич Ельцин, 1931–2007), prvi predsednik Ruske Federacije 1991–1999.

je pitao „koji su uslovi“, ja sam rekao „da nam date sve što je imala stara Jugoslavija, plus tri milijarde dolara“. Naravno, on nije hteo da dâ te pare, niti se složio s tim. To je moje mišljenje. Da li ovde moramo da rešimo to pitanje?

DOBRICA ĆOSIĆ: Moramo da rešimo.

MILAN PANIĆ: Vi hoćete da u svim knjigama piše „kontinuitet“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne, nego Vi niste dali potrebnu i neophodnu argumentaciju šta donosi Vaš predlog prekidanja kontinuiteta, osim uverenja da nećemo da se „suprotstavljamo vetru“?

MILAN PANIĆ: Ceo svet hoće da prekine staru Jugoslaviju. Zašto da se borimo protiv toga što ceo svet hoće?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zato što nam je u interesu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine Paniću, dokažite šta ćemo dobiti ako se odrekneмо kontinuiteta?

MILAN PANIĆ: Ja ću reći šta ćemo izgubiti.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne, dokažite šta ćemo dobiti?

MILAN PANIĆ: Za novu Jugoslaviju jedini uslov je da imamo – sve pozicije koje je imala stara Jugoslavija. Sve! Ima osam hiljada ugovora, to ostaje.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pa, u tome je stvar što ne možemo to da imamo.

MILAN PANIĆ: To je uslov.

DOBRICA ĆOSIĆ: Kakav uslov? Kako se Vaš uslov razlikuje od naših uslova?

MILAN PANIĆ: Ako oni kažu: „Proglasite novu Jugoslaviju, a dajemo vam sve što je imala stara Jugoslavija“, mi nismo ništa izgubili, a njima smo dali nešto što hoće. Oni će misliti kako su veliki pobednici, a mi imamo sve što hoćemo, plus malo – nečega; kao Jeljcin. On je dobio sve što je hteo zato što je kazao da je završio sa Sovjetskim Savezom. Dali su mu sve, čak i 23 milijarde dolara.

DOBRICA ĆOSIĆ: Situacija je kvalitativno drugačija – oni nam uzimaju sve, a ne nude nam ništa.

(...)²⁵

MILAN PANIĆ: Zašto se ne složimo – ako ja uspem sa novom Jugoslavijom, dobijem sve što ste imali u prošloj Jugoslaviji, plus malo para – da to ne prihvatimo?

DOBRICA ĆOSIĆ: Moramo za to imati garancije.

MILAN PANIĆ: Ja ne bih uzeo ako nema garancija.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nemate garancije, to je vaša retorika.

MILAN PANIĆ: To nije retorika. Ja sam ugovarač, odem i ugovaram. Ova Konferencija kaže: primite novu Jugoslaviju, ako vam daju sve što ste imali pre, plus nešto malo više. Ja ne verujem da će nam dati baš tri milijarde dolara. I mi ne dajemo ništa, osim što ćemo sačuvati njihovo lice, jer oni će da se hvale da su rasturili Jugoslaviju. Hvali se ti da si rasturio Jugoslaviju, ako mi imamo puno para i sve što smo imali pre.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne možemo imati, uopšte, sve što smo imali pre ako se odrekemo zahteva da se sačuva kontinuitet. Jer, cilj osporavanja kontinuiteta je, u stvari, da se preko propisanih kriterijuma za priznavanje novih država od strane te tzv. Badinterove

²⁵ Praznina od nekoliko rečenica u originalu.

komisije²⁶ proizvedu unutrašnje promene u Jugoslaviji, na prvom mestu u Srbiji i teritorijalna dehomogenizacija Srbije i Crne Gore uvođenjem tzv. specijalnog statusa kao teritorijalnog političkog organizovanja Mađara, Bugara, Muslimana i Albanaca kao nacionalnih manjina. Time se, u stvari, smanjuje ili eliminiše samostalni politički subjektivitet i uticaj SRJ, na prvom mestu Srbije u regionu Balkana i južne Evrope. Poseban cilj u okviru tog šireg cilja je da se osporavanjem kontinuiteta Republike Jugoslavije ona, u stvari, kazni kao agresor u Bosni i Hercegovini, odnosno osudi za posledice koje je proizvela Evropska zajednica, da se prebaci krivica za posledice razbijanja Jugoslavije koje je proizvela Evropska zajednica. Oni su u tim svojim nastojanjima, u jednoj fazi razvoja ovog procesa, imali u vidu da osporavanjem kontinuiteta treba da se politički i pravno olakša status novostvorenih država, na prvom mestu Slovenije i Hrvatske u raspravi o pitanjima sukcesije; na primer, članstvo u međunarodnim organizacijama, državljanstvo, kod kojih je za izbor relevantnih pravila od značaja da li se radi o slučaju u kome postoji država, prethodnica koja ima kontinuitet ili ne postoji itd.

Međutim, kako su Slovenija i Hrvatska već primljene u UN, a Bosna i Hercegovina, navodno, međunarodno priznata, iako ne znaju na kojoj teritoriji, kakva je vlast itd. pretežni cilj osporavanja kontinuiteta Jugoslavije je, prema tome, direktno mešanje u unutrašnja pitanja SRJ. Mislim da ovo nije jednostavno pitanje – za ili protiv kontinuiteta.²⁷ Mislim da bi bilo naivno pretpostavljati, uko-

²⁶ Robert Badenter (1928), francuski političar, pravnik. Ministar pravde (1981–1986), pa predsednik Ustavnog suda Francuske (1986–1995). Savet ministara Evropske zajednice imenovao ga je 27. avgusta 1991. za predsedavajućeg Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji. Sastavljena od pet predstavnika ustavnih sudova zemalja EZ, komisija je imala mandat da za potrebe konferencije izradi mišljenja o glavnim pravnim pitanjima. Petnaest mišljenja Badenterove komisije (kraj 1991 – sredina 1993) odnosilo se na pitanja statusa SFRJ, koja je definisana kao „država u raspadanju“, te kriterijuma za nastanak i priznanje novih država, kao i na pitanja granica i sukcesije SFRJ.

²⁷ Nakon niza međunarodnih priznanja, Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina su primljene u Ujedinjene nacije 22. maja 1992. Insistirajući na državno-pravnom kontinuitetu sa SFRJ, Srbija i Crna Gora su istovremeno osnovale novu federativnu državu – Saveznu Republiku Jugoslaviju i nisu tražile prijem u međuna-

liko se odrekne moći zahteva za kontinuitetom – a za to ima mnogo razloga i mogli bi da se sistematizuju – da ćemo moći da zadržimo svoju poziciju. Mi nećemo moći, u tom slučaju, da zadržimo svoju poziciju. Bićemo upućeni na šalter Evropske zajednice, koja će onda beskrajno postavljati uslove, sve dok ne dođe do nekog našeg unutrašnjeg dehomogeniziranja, pre svega, kada je reč o Kosovu, o Sandžaku itd.

MILAN PANIĆ: Miloševiću, onda se ne slažemo! Mi njima kažemo: prvi put vam nešto dajemo, a to je nova Jugoslavija. „Šta hoćete za to“? Hoćemo sve ovo, uključujući i sve što vi pitate. Ako se oni ne slože, onda kontinuitet. Ako oni hoće da razgovaraju o Kosovu, onda mi sa njima nemamo šta da razgovaramo, kažemo – završeno je.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Molim vas, treba imati u vidu još jednu činjenicu. Oni su, faktički, priznali kontinuitet Jugoslavije. Ni jedna jedina ambasada, ni jedno jedino diplomatsko predstavništvo nije ugašeno u Beogradu. To je, na neki način, prećutno međunarodno priznanje kontinuiteta Jugoslavije. Uopšte nije važan nivo koji oni u ovom trenutku drže. Koliko, Vlatko, ima ambasadora?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ima 10–12 ambasadora.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neki su to sveli na otpravnike poslova. Kanada je zatražila agreman za novog ambasadora u SRJ. Prema tome, nemojte da pustimo da nas izblefiraju sa tim svojim pritiskom da mi prihvatimo diskontinuitet i uletimo njima u šemu.

MILAN PANIĆ: Neka oni misle da smo mi „uleteli u šemu“, ako dobijemo što hoćemo. Tačno ste rekli, ovo je stvar nadmudrivanja. Ako mi dobijemo sve što hoćemo, daćemo im sve što oni hoće. Naš

rodne organizacije, držeći se teorije o kontinuitetu sa SFRJ. Međutim, mišljenima 8, 9 i 10 Arbitražne komisije sa početka jula 1992. konstatovano je da, budući da SFRJ više ne postoji, Savezna Republika Jugoslavija nema pravo na automatsko priznavanje i pravni kontinuitet.

problem nije da im damo nešto, naš problem je da zadržimo sve što hoćemo: da zadržimo osam hiljada ugovora, da zadržimo mesto u Ujedinjenim nacijama, priznanje ovoga, sve živo. Čak ćemo staviti da nam ostanu iste tablice gde piše „Jugoslavija“. Šta mi njima dajemo? Mi njima dajemo jednu pobedu koja nama ništa ne vredi; neka dobiju tu pobedu. Mi ćemo dobiti sve što je imala stara Jugoslavija. Ako oni to neće, onda im mi ne damo. To je moja pozicija. Tačno ste rekli, ovo je stvar nadmudrivanja. Nisu oni inteligentniji od nas; to je isto intelektualna grupa, kao i mi; nije to grupa genija. Specijalno, oni imaju Šestu flotu, a mi nemamo.²⁸

MIODRAG MITIĆ: Kao stručnjak za ovu oblast, rekao bih nešto, pošto se bavim tim poslom preko 30 godina. Šta je kontinuitet? Odbijanje nepriznavanja kontinuiteta znači, praktično, izopštavanje iz međunarodne zajednice, nepriznavanje jedne zemlje i stavljanje u poziciju da mora ponovo da traži priznanje, da mora da ide kroz uslove Evropske zajednice.

MILAN PANIĆ: Mi smo to razumeli. Ako to ne možemo da dobijemo, onda nećemo to da uradimo.

MIODRAG MITIĆ: Tačno je da smo mi u Ujedinjenim nacijama; znači, priznaju nam kontinuitet, još uvek. U KEBS-u²⁹ smo još uvek, suspendovani smo; diplomatski odnosi se, još uvek, održavaju.

²⁸ Šesta flota je deo mornaričkih snaga Sjedinjenih Američkih Država stacioniran u Mediteranu, sa sedištem u Napulju. Nakon sastanka kriznog štaba predsednika SAD 26. juna, njena četvrtina (1 krstarica, 1 razarač i 4 amfibijska broda uključujući 2200 marinaca) uplovila je u vode Jadrana radi povećanja gotovosti u slučaju poziva UN za aktivno vojno angažovanje u Bosni.

²⁹ Konferencija za bezbednost i saradnju u Evropi, osnovana 1973, preimenovana u Organizaciju za bezbednost i saradnju u Evropi 1995. Neposredno pred ovaj sastanak članstvo SRJ u ovom telu je uslovno suspendovano na 100 dana, nakon što se Evropska dvanaestorica krajem juna saglasila sa predlogom o suspenziji do odluke o nasleđivanju bivše Jugoslavije, a jugoslovenska delegacija 29. juna na sastanku visokih funkcionera KEBS-a sama odustala od učešća na samitu zakazanom za 9. jul u Helsinkiju. Na pripremama za ovaj sastanak 8. jula odlučeno je da se Jugoslavija ne briše sa liste učesnica, već da se na nju primeni pravilo „prazne stolice“.

Mislim da bi bilo potrebno da, u smislu održavanja kontinuiteta, razvijamo dalje diplomatske odnose. Dakle, sa državama koje žele da prime naše ambasadore, da zaključujemo ugovore, da postavljamo ambasadore; da onda odredimo stav prema državama koje idu na prekid diplomatskih odnosa, odnosno na izbacivanje naših ambasadora kao što je Kuvajt. Ne smemo da dozvolimo da se polako stvara „lanac“ takvih država.

To je odbrana kontinuiteta. Zatim, kontinuitet mora da se brani kroz pokušaj Evropske zajednice da ona, umesto Ujedinjenih nacija, stavlja nas u poziciju da idemo na „šalter“ za priznanje. To je, u stvari, cilj; to je povezano i sa najnovijim pokušajem u Ujedinjenim nacijama da se isključi to. Mislim da tu moramo da dobijemo saveznike u svim federalnim zemljama, a ima ih dosta, da ne govorim o Indiji, Nigeriji i drugim zemljama, koje neće dozvoliti da budemo izbačeni iz Ujedinjenih nacija. Jer, ukoliko se kontinuitet poriče nama, to znači da gubimo pravo članice svih međunarodnih ugovora.

MILAN PANIĆ: To je pogrešno. Ako ne dobijemo sve isto, što smo imali, pod novom Jugoslavijom, ugovor neće biti važan. Ja hoću da im dam nešto što ne vredi ništa, osim ponos za njih. Ne smemo više razgovarati ko je napravio grešku u Bosni. To ceo svet zna, svaki seljak srpski zna. Što više pričamo o tome, sve više praviš Bejkera ljućim i ljućim. Ja kažem – nova Jugoslavija imaće sve što je imala stara. Ne idemo na šalter.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Neće nam to dati.

MILAN PANIĆ: Ako nam neće dati, onda nećemo to uraditi.

MIODRAG MITIĆ: Rusi su isto dobili kontinuitet, ali njima su priznali kontinuitet. Specifičnost je Rusije što su oni, za razliku od nas, imali saglasnost ostalih republika; to mi nemamo, ali možemo da pokušavamo. Mi smo predlagali saveznom vrhu, ali savezni vrh to nije prihvatio, da se kroz kontakte sa pojedinim bivšim jugoslo-

venskim republikama, sa Makedonijom, Slovenijom, pa možda i sa Hrvatskom i Bosnom, zavisno od uslova, da se jača kontinuitet. Ne mora da se ide na priznanje, međusobno priznanje bi, sigurno, bilo najbolje. O tome ćemo razgovarati. Vaš prvi ugovor iz Ženeve je već potvrda kontinuiteta.

MILAN PANIĆ: Ja sam ponudio Hrvatima da platim njihov dug; oni nisu to mogli da shvate. Ja im kažem: „Vi ste sirota hrvatska zemlja, nemate para, mi – Srbi smo bogati, platićemo vaš dug, ako se složite sa novom Jugoslavijom“. On³⁰ to nije razumeo.

MIODRAG MITIĆ: Mi smo i sa Međunarodnim fondom³¹ zaključili sporazum o preuzimanju obaveza Jugoslavije za sve republike. Prema tome, sve je to podrška kontinuitetu. Vi ste potpisali jedan međunarodni sporazum sa Hrvatskom – između Hrvatske i Jugoslavije.³² To je već potvrda kontinuiteta. Treba ići na to.

MILAN PANIĆ: Zašto? Dajte mi argumente.

MIODRAG MITIĆ: Zato što Republika Hrvatska više ne može da tvrdi da ne postoji Savezna Republika Jugoslavija, jer je sa njom potpisala sporazum.

MILAN PANIĆ: Ja bih bio za to da oni tvrde da ne postoji stara Jugoslavija, već nova.

MIODRAG MITIĆ: Mislim da treba uzeti još neke načine za potvrdu kontinuiteta. Mislim da bi trebali da tražimo savetodavno mišljenje

³⁰ Panićev sagovornik je mogao biti hrvatski predsednik Franjo Tuđman ili premijer Franjo Gregurić.

³¹ Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund), međunarodna organizacija osnovana 1944. na konferenciji u Breton Vudsu (SAD), u cilju nadzora globalnog finansijskog sistema.

³² Odnosi se na sporazum o razmeni zarobljenika koji je Milan Panić sklopio sa hrvatskim premijerom u Budimpešti.

Međunarodnog suda pravde,³³ to ministar Jovanović zna; to bi bila šansa za nas – moralna šansa da tražimo savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o kontinuitetu, a ne da se svodimo na Badentera, Evropsku zajednicu, koja nema mandat da to vrši. Razumljivo je da se odupremo ovoj akciji u Ujedinjenim nacijama; ako nas isključe iz Ujedinjenih nacija, veoma teško ćemo bilo šta da dobijemo.

MILAN PANIĆ: Stotog dana mi ćemo biti isključeni.

MIODRAG MITIĆ: Neće se, ipak, složiti ove zemlje, koje imaju isto takve probleme.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Nećemo biti isključeni, ali možemo da budemo ugašeni, pošto oni polaze od teorije da mi ne postojimo; jer, ono što ne postoji ne može da se isključi; to je igranje fikcijom; to se još nije desilo u životu međunarodnih organizacija – da se jedna zemlja, koja postoji, smatra fikcijom i, kao takva, tretira. Sve se može desiti sada u tom monopolarnom svetu, u kome samo jedan centar moći diktira svoje uslove. Mi moramo s tim da se suočimo, to je jedna realnost; od toga ne bežim; realnost se mora videti. Zato bi bilo dobro da sa njima razmotrimo, neformalno, mogućnost da oni ne prekidaju naše mesto u međunarodnim organizacijama, niti u međunarodnim ugovorima; za uzvrat, da mi razmotrimo mogućnost da te nove republike, pod određenim uslovima, priznamo. Jer, Zapadu, odnosno onima koji su razbili Jugoslaviju, važno je da ostane zapisano da nisu podržali secesiju, nego da se Jugoslavija sama raspala. Oni se čuvaju bumeranga; sutra će se mnoge zemlje, uključujući i Teksas, pobuniti i početi da traže secesiju od Amerike.

MILAN PANIĆ: Dobili bi pravo na secesiju.

³³ Međunarodni sud pravde, glavni sudski organ Ujedinjenih nacija, osnovan njenom Poveljom 1945, sa stalnim sedištem u Palati mira u Hagu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Dobili bi po „glavi“, Šestu flotu i druge stvari.³⁴

MILAN PANIĆ: Ne, Teksas računa sebe kao što se ovde računa Crna Gora. Oni misle da su odvojena država. U Teksasu se malo vide američke zastave – samo Teksas.

DOBRICA ĆOSIĆ: Božović ima reč.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Može se reći da je ovde reč o krupnim i sudbinskim stvarima. Uz izvinjenje što to činim, zamolio bih da stvorimo uslove da iznesemo svoja mišljenja i razmenimo logikom argumenata – šta je ono što bi ovo telo moglo sintetički da sugeriše legalnim organima, koji u skladu sa svojom dužnošću obavljaju ovaj posao. U svakoj varijanti smo izgubili, odnosno gubimo deo onoga što se praktično dešavalo u poslednjih godinu dana s našom zemljom. Ali, mudrost je tražiti varijantu na kojoj se manje gubi i u tom prostoru preferirati na centralne državne interese. Po mom dubokom ubeđenju, najmanje četiri razloga idu u prilog jednom modelu kontinuiteta naše države, u državno-pravnom smislu, pre svega. To su istorijsko-nacionalni razlozi; jer, ova država je sintetisala državnost Srbije, Crne Gore i dosadašnje Jugoslavije. Čitav niz praktičnih razloga, koji su možda pragmatski, ovoj generaciji može da donesu neku, za nijansu, bolju poziciju u komunikaciji sa američkom administracijom. Uz svo uvažavanje te administracije, mislim da bih ispod određenog nivoa – bar kod sebe nemam tu dilemu – bez obzira na tu dimenziju, mogao da ne uzmem u obzir tu činjenicu. Jer, niti je to neka država koja nastaje iz neke strukture neidentifikovane, bez kontinuiteta po malo mi se čini da smo sve ovo prihvatili pre dve-tri godine, možda bi neki dolar došao pre, ali ne verujem u taj dolar koji dolazi radi ovog interesa. Druga grupa razloga, koja ide u prilog ovoj tezi, su da se do kraja pravi precizna praktična distinkcija između sukcesije i secesije, s jedne strane, odnosno kontinuiteta. Tu ostavljamo čitav niz praktičnih

³⁴ Videti napomenu 28, str. 51.

mogućnosti da kažemo da naše zagovaranje državnog kontinuiteta ne znači, ni u kom slučaju, našu privilegiju u odnosu na one koji su se otopili. Treća grupa razloga su zaista od presudnog značaja. To su već ispostavljeni novi zahtevi Srbiji i Jugoslaviji, o kojima su, kroz najavljivane standarde koje moramo da prihvatimo ili koje bismo morali da prihvatimo, govorili predsednik Milošević i ministar Jovanović; vrlo krupne stvari, koje bez obzira na svu protivtežu argumenata protiv, ne bismo smeli do kraja da uzmemo u obzir kada do kraja hoćemo da odbranimo ovo što se pod sintagmom kontinuiteta podrazumeva. Slažem se da treba raščlaniti do diplomatske perfekcije da bismo otklonili sve one sumnje – o nekima je, s razlogom, govorio i premijer Panić. Ali, da ne bismo zapali u drugi problem, moramo da se suočimo, već danas, sa činjenicom da je izvesno da su standardi, koji se ispostavljaju Srbiji i novoj Jugoslaviji, vezani za pojedine regije, takve prirode da nikakav diplomatski trik tu ne može da nas oslobodi rizika, ne na kratak rok, već sa istorijskim posledicama.

Ne bih ponavljao sve ono što je rečeno – to je do kraja jasna formula kojom se želi optužiti Srbija i Crna Gora za rat u Jugoslaviji i ispostaviti joj praktični „račun“ tog rata. Zbog toga, mislim da bi bilo suviše jednostavno svesti to na pojednostavljenu dilemu – da li kontinuitet, ili nekontinuitet. Potrebno je do tih perfekcija razraditi, imajući u vidu osnovne vrednosne stvari, ukoliko kod ove teme ne bismo poštovali samo pragmatiku stvar, šta će trenutno u pregovorima biti efekat, mogli bismo da zapadnemo u još veći problem.

DOBRICA ĆOSIĆ: Profesor Stojanović.³⁵

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mislim da je jasno da postoje dve dimenzije pitanja. Jedna je međunarodno-pravna. Našu poziciju u tom pogledu ne treba menjati, ali nastaviti studiranje pitanja. Kao što je Jovanović rekao – ne vidim, ali možda bi bilo moguće naći neku

³⁵ Svetozar Stojanović (1931–2010), filozof, član grupe Praxis, specijalni savetnik Dobrice Ćosića.

fleksibilniju formulu. Dok je nemamo pred sobom, u tom pogledu ne treba da menjamo ništa. S druge strane – govorim o drugoj dimenziji – mislim da je premijer u pravu, zbog pregovora u svetu i naših unutrašnjih potreba, ne može se dovoljno naglasiti diskontinuitet u ideološko-političkom smislu, sa titovskom partijskom državom. To je činio šef države, to čini Panić, treba neprekidno činiti, ali nije, razume se, ovo pitanje međunarodno-pravnog subjektiviteta i kontinuiteta u tom smislu.

Takođe, tu je premijer u pravu, voditi računa – na izvestan način Zapad je osenio koliko je do toga nama stalo, zaključio sam iz svih razgovora s njima i mislim da neću reći ništa novo, da je to na neki način naša „Ahilova peta“ i da je to ono što zovu – pritisak na nas; da bi iz nas nešto izvukli. U pregovorima, pošto smo *de facto* u kontinuitetu, ne treba stalno da pokrećemo to pitanje kontinuiteta, jer oni to sada neće raditi.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nema potrebe.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Kada dođu kod mene, pitam ih o čemu razgovaraju jer mi nemamo nikakvih problema. Kažem im: došli ste kod mene iz ambasade, sasvim je jasno da mi postojimo, vi razgovarate s nama i šta je onda problem? To je vrlo važno znati u pregovorima.

MILAN PANIĆ: Da li ću možda proglasiti novu Jugoslaviju? To im stalno govorim.

TEODOR OLIC: Ona je već proglašena.

MILAN PANIĆ: Nije, to stalno treba govoriti. Jer, oni kažu da mi produžavamo staru Jugoslaviju i zato što stalno svakim dokumentom namećemo kontinuitet. Ta reč mora da se skloni, nema više kontinuiteta Jugoslavije.

TEODOR OLIC: Mi ovde govorimo o krupnom suštinskom pitanju za zemlju. Na žalost, moramo govoriti o njemu kao političkom pitanju. To nije međunarodno-pravno pitanje. Da je međunarodno-pravno, ne bi bilo problema. Sa međunarodno-pravnog stanovišta niko ne može to da ospori.

MILAN PANIĆ: Jeste, Jovanoviću, vi ste totalno tehnički u pravu. To sam zaboravio da kažem.

TEODOR OLIC: Pošto je reč isključivo o političkom pitanju, koje nije pokrenuto u Ujedinjenim nacijama nego u Evropskoj zajednici, moramo se prema njemu kao političkom pitanju postavljati. U ovom trenutku ne treba da govorimo o kontinuitetu Jugoslavije, zato što ona postoji i nastavlja da postoji. Slažem se da treba izbegavati reč „kontinuitet Jugoslavije“. Zašto stalno da govorimo da postojimo kada – oostojimo? Najkrupnije pitanje je da li postoji opasnost da budemo isključeni iz Ujedinjenih nacija? Taktički gledano, mislim da nam trenutno ne preta ta opasnost. Postoji dve varijante: jedna, da se ide na normalan način, preko Saveta bezbednosti, gde verovatno ta ideja ne može da prođe zbog obećanja Rusije da će staviti veto. Druga varijanta je da se mimo Saveta bezbednosti ide na Generalnu skupštinu. Ta varijanta je moguća i izvodljiva, ali je ona za one koji podnose takav predlog vrlo opasna kao presedan koji može da im se vrati kao bumerang na nekom drugom primeru. SAD je najoštrija u zahtevu da se Jugoslavija isključi. Ali, istovremeno imaju i vrlo težak zadatak da to urade, jer postoji bumerang koji bi im se mogao vratiti u pogledu Izraela. Onog trenutka kada bi SAD pokušao da mimo Saveta bezbednosti radi na isključenju Jugoslavije, ona daje veliku šansu muslimanskim zemljama da to isto urade sa Izraelom. Dvotrećinska većina u Generalnoj skupštini UN, na pitanju Izraela, može vrlo lako da se postigne. To je naš leveridž (leveridge) na koji moramo računati i koji nam omogućava da se za ovih 100 dana ništa ne promeni. Sledećih 30 dana bi se išlo na nove izbore, gde bi bili izabrani novi organi vlasti Jugoslavije. Time bi se izbio argument da nije priznata ova Jugoslavija zbog toga što nisu priznati izbori, nije

priznat Ustav, nije priznata Skupština, pa ni Vlada. Predsedniku Paniću sam rekao da mora voditi računa da ide na čelu jedne „ilegalne vlade“, bar sa stanovišta američke politike. Znači, to je dodatni period vremena gde bi otklonili mnoge od ovih rizika i opasnosti koji se kriju da sada krenemo na traženje nove pristupnice za Jugoslaviju. Nije u pitanju 8 hiljada međunarodnih ugovora i onoga što je Jugoslavija do sada imala. Najveća je opasnost u rizicima raznih uslova koje će nam dati za prijem. Ti uslovi su ono što nama u ovom trenutku ne dozvoljava da prihvatimo odmah ideju o novoj pristupnici. Ti uslovi mogu da idu do te mere – ošto Jugoslavija, odnosno njen Ustav nije priznat – da se ne prizna, uopšte, ni mogućnost da dve republike budu u novoj pristupnici, nego da se traži pristupnica za dve nove članice: Srbije i Crnu Goru.

Do vremena izbora, možemo istrajno raditi na tome da se očuva kontinuitet Jugoslavije, bez korišćenja reči „kontinuitet“, da eventualno tihom i aktivnom diplomatijom razmatramo tu drugu varijantu. Kakvo je sadašnje raspoloženje teško je očekivati da se ovaj kontinuitet Jugoslavije očuva, bez nekih novih dodatnih elemenata. Ti novi elementi bi bili program nove vlade, program nove države i novi izbori sve ostalo; da im se zatvore „usta“ i da se odbace uslovi koji bi značili rasturanje te Jugoslavije. To su uslovi koje ne bi postavljale Ujedinjene nacije, nego Evropska zajednica. Razgovarali smo sa ambasadorima većine članova Saveta bezbednosti. Svi očekuju da eventualnu pristupnicu nove Jugoslavije verifikuje Evropska zajednica, pre Ujedinjenih nacija. Tu je ta skrivena opasnost, jer znamo kakve uslove Evropska zajednica postavlja. Mislim da u ovom trenutku nema razloga da napuštamo ideju da je Jugoslavija tu gde je, da aktivno radimo na tome da novim dodatnim elementima osnažimo tu poziciju, da proveravamo. Mislim da je sigurno da iz UN ne možemo biti isključeni zbog velikog bumeranga. Mi moramo tu opciju svim našim prijateljima pominjati. Nama predstoji Samit nesvrstanih zemalja, gde možemo ojačati pozicije. Vrlo je malo verovatno da će SAD ići na Generalnu skupštinu. Dve Generalne skupštine su održane pre nekoliko dana. SAD, Velika Britanija i

Australija su samo izašli sa deklaracijom sa poznatim stavovima, bez ulaženja u diskusiju.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Isključenje je već prevaziđeno kao opasnost. Opasnost je u konstatovanju da ne postojimo i u gašenju. Badinterova komisija, po nalogu Karingtona, je takođe konstatovala da se Jugoslavija raspala i da, prema tome, bivša Jugoslavija ne postoji i njeno mesto u međunarodnim organizacijama se automatski gasi, a novostvorene države, u šta ubrajaju i SRJ, moraju proći kroz naknadni prijem. Druge su to uradile, ostaju još Makedonija i SRJ. Ta formula olakšava posao, jer se ne mora stvarati presedan u smislu ovoga što gospodin Olić naglašava – da sutradan neko može to da upotrebi protiv Izraela ili neke druge zemlje, a istovremeno se ne dolazi u situaciju da Kina i Rusija mogu da se konfrontiraju. Oni bi mogli da, proglašavanjem tog stava da je prestala da postoji SFRJ, i da na njenom tlu više nema ni jednog jedinog kvadratnog metra bivše Jugoslavije, sve ono što je SFRJ do sada zauzimala u svetu, prestaje da postoji, gasi se. To je ta opasnost. Na tome lord Karington insistira. To je ono na čemu Herd³⁶ i Mejdžor insistiraju: „Vi ne postojite, vi morate da tražite prijem, da ispunite sve kriterijume“. To je ta opasnost, koja se nadvija. Međutim, i takva konstatacija, kao i priznavanje ili nepriznavanje kontinuiteta je politički akt. Država postoji, ako postoji stanovništvo, teritorija, vlast. Oni iz drugih prema njoj samo otežava ili olakšava položaj toj državi.

MILAN PANIĆ: Ovo nije legalno pitanje, ovo je političko pitanje; ovo nema veze sa legalnošću. Moje mišljenje je da uzmemo sve što nam treba, to je moje mišljenje; neću da se borim protiv onoga što mi ništa ne donosi; ako oni kažu: „Nova Jugoslavija, daćemo vam sve“, ja to uzimam. Ako kažu – ne, onda ne uzimam. To je jedini moj predlog. Ja predlažem da idemo na drugu tačku, to znači nikada više nećemo upotrebiti reč „kontinuitet“, stalno ćemo govoriti – nova Jugoslavija, a nećemo ništa menjati. Ako dođe do diskusije – sve za

³⁶ Daglas Herd (Douglas Hurd, 1930), britanski ministar spoljnih poslova u vladama Margaret Tačer i Džona Mejdžora (1989–1995).

sve, onda ću doći kod vas da razgovaramo. Ja bih predložio, ako nam daju sve, što smo imali, da to prihvatimo. Ja sam to probao sa Mejdžerom, on mi je rekao: „Morate da se upišete u sve organizacije“. Dakle, nema više kontinuiteta, ne menjamo ništa; ako dođe do legalnosti, složili bi se za novu Jugoslaviju, ako dobijemo sve od stare.

MOMIR BULATOVIĆ: Svima nam je jasno da nam taj kontinuitet treba, razlog više je što nam ga toliko osporavaju, i to je taj bumerang. Zamolio bih vas da imate u vidu i sledeću činjenicu, koju ovde nismo spomenuli, ali je podrazumevamo. Pitanje je reparacija ratnih šteta; to je veoma značajno pitanje, koje takođe, marginalizujemo, ako uspijemo da se, na neki način, izborimo za kontinuitet naše države.

MILAN PANIĆ: Da li plaćamo reparaciju, ili ne?

MOMIR BULATOVIĆ: Ako je kontinuitet države, ne plaćamo reparaciju.

MILAN PANIĆ: Ako je nova, onda plaćamo?

MOMIR BULATOVIĆ: To je veoma značajno pitanje.

MILAN PANIĆ: Nisam informisan o tome. Ako je nova Jugoslavija mi ne moramo da platimo dugove, pošto to duguje stara Jugoslavija. Ako je nova Jugoslavija, zašto smo dužni za staru Jugoslaviju?

MOMIR BULATOVIĆ: Koliko sam informisan, ako odustanemo *de facto* od kontinuiteta, onda možemo pokazati besmisao svih ovih sukoba koji su bili na teritoriji dosadašnje Jugoslavije i možemo da uđemo tipično u varijantu agresora, koji je odgovoran za ratna razaranja na području Jugoslavije. Pažljivo slušajući, napravio sam, za sebe, interni bilans. Očigledno je da, bez obzira na različita razmišljanja, ovdje, nije sporno pitanje da li nama kontinuitet treba

ili ne treba, nego kako da dođemo do njega – direktno, braneći se na principima međunarodnog prava, za šta, u stvari, konstatujemo da je teško, rizično, a sasvim nepotrebno, u ovom trenutku.

Ili, drugo, zaobilazno, kako predlaže naš premijer. U tome vidim dvije mogućnosti: prva je da se uradi ovaj sistem – da nekome ponudite „buket cvijeća“, a da tražite, u stvari, kroz jednu novu formu, istu sadržinu. Međutim, problem je u tome, tu vidim rizik, da čim ponudite tu varijantu, da, u stvari, dolazite u opasnost da negirate sagovornika; onda dolazite u situaciju da kažete: „Ja postavljam ovakve uslove“, a on kaže: „Dobro, ali ti si spreman da tebe nema, pa ćemo mi da vidimo kako ćemo sa ovim uslovima da uradimo“. Mislim da se zaobilazna odbrana kontinuiteta može napraviti kroz rješavanje konkretnih pitanja, a to je, recimo, ako zauzmemo stav oko priznavanja dosadašnjih jugoslovenskih republika, mi ćemo pokazati i da nismo agresori na te republike.

MILAN PANIĆ: Odlično. To je prvi predlog, koji je odličan. Koga bi, prvo, priznali?

MOMIR BULATOVIĆ: Možemo da priznamo Sloveniju. Dalje, ako se obavežemo da ćemo riješiti i rješavati pitanje manjina u skladu sa standardima KEBS-a, da smanjujemo i ovaj pritisak da nas vode na „šalter“, da obezbijedimo pravo nacionalnim manjinama, smanjujemo pritisak i prema Kosovu, Sandžaku, Vojvodini i svim ostalim krajevima.³⁷ Ako idemo na kompleks pravednog razgraničenja, pokazuje se i naša želja za dugotrajnim mirom, za uspostavljanjem ekonomskih odnosa i saradnje. Znači, pitanje kontinuiteta bi mogli da ostavimo kao podrazumijevaće pitanje i da stvaramo, faktičko stanje. Mi smo u vremenu kada su nad nama sankcije; naš politički cilj i metod državnog djelovanja je da skinemo sankcije. Faktički, skidanje sankcija je isto ono ispunjavanje uslova, koji se nama postavljaju za priznavanje. Onda imamo naš legalan politički cilj, koji ima jako veliku podršku i koji nikada od naših

³⁷ Predsednik SAD je 6. avgusta zatražio od KEBS-a postavljanje posmatračkih misija u Vojvodini, Sandžaku i Makedoniji.

građana, ili bilo koje političke partije ne može biti osporen, a to je – da se borimo protiv sankcija i da, istovremeno, na taj način, stvaramo uslove za primjenu faktičkog stanja, a to je da mi, kao država, postojimo, da smo spremni da kooperiramo i da budemo sastavni dio međunarodne zajednice. U takvoj situaciji, mislim da najefikasnije možemo otkloniti i ovu veliku opasnost, na koju nam je ministar Jovanović, s pravom, ukazao, a to je: teško se možemo suprotstavljati scenarijima za naše izbacivanje iz Ujedinjenih nacija, po jednoj ili po drugoj formi. Ali, možemo konkretnim aktivnostima – oko rješavanja problema na našoj teritoriji priznavanjem republika, davanjem prava manjinama, demokratskim odnosima, itd. nastaviti ono što smo započeli; to je jedina naša aktivna odbrana u čitavoj ovoj varijanti. Toliko.

PAVLE BULATOVIĆ: Mislim da rasprava o pitanju kontinuiteta i diskontinuiteta predstavlja bitno pitanje Savezne Republike Jugoslavije. Mislim da se nepotrebno vodi spor oko pitanja – nova ili stara Jugoslavija. Činjenica da je formirana Savezna Republika Jugoslavija, jeste i u svom državno-pravnom, političkom, teritorijalnom statusu bitno različita od bivše SFRJ. Prema tome, mislim da ne treba da postoji ta dilema – nova ili stara Jugoslavija. Svi smo se opredijelili za novu Jugoslaviju, na ustavnim principima, jer ste tako ustavno, i zove. Tu je još, kao prateći dokument, Deklaracija, koja je, prilikom usvajanja Ustava, saopštena i Saveznoj skupštini i na odvojenim sjednicama skupština Republike i Crne Gore i Srbije. Ako bi, bar tako podrazumijevam, išli na pitanje diskontinuiteta, po meni, to bi značilo razbijanje Savezne Republike Jugoslavije i svega onoga što je, na planu njenog konstituisanja, do sada urađeno. Dalje, to bi značilo, pretpostavljam, da nemamo državu ravnopravnih republika i ravnopravnih građana, nego bi imali državu manjina, na ovim prostorima. To znači – i Albanaca, Muslimana, Mađara, itd. Mislim da su to razlozi, koji se moraju imati u vidu ako se postavlja to pitanje kontinuiteta, odnosno diskontinuiteta. Rekao bih još i to da je implicitno, u dosadašnjem funkcionisanju ove države, sadržano pitanje kontinuiteta, odnosno, ova država funk-

cioniše; funkcionišu njeni organi, Savezna skupština, Savezna vlada i savezna policija.³⁸

Nadam se da je to dovoljan argument za sve pregovarače sa državnim i političkim subjektima Jugoslavije da prihvataju postojanje kontinuiteta, doduše, koji još nije priznat u formalno-pravnom smislu. Možda nije dovoljna analogija, ali je to kao status vanbračnog deteta; dijete je rođeno i niko ne može osporiti činjenicu da jedan život postoji. Dakle, da li neka država prihvata, u pravnom smislu, da postoji nova Savezna Republika Jugoslavija, to je stvar njenih bilateralnih odnosa, odnosno, organizacije u kojoj se pojedina država nalazi. Ali, to je činjenica da je to država sa svojih dvanaest miliona stanovnika, koje niko ne može – kao što to kaže predsjednik Milošević – „potezom pera izbrisati sa geografske karte“. Ne može to biti prazan prostor na koji se neko može useliti. Toliko.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mislim da možemo okončati razgovor po prvoj tački dnevnog reda. Mogao bih da kažem nekoliko argumenata, ali mislim da su suvišni. Ako sam vas dobro razumeo, mislim da imamo razloga da zaključimo da smo se usaglasili da uvažavamo fakticitet i da se na tom pravu ponašamo. U tom smislu, treba predsjedniku Paniću dati pravo, koje inače koristi, da u svojoj diplomatskoj aktivnosti i borbi za priznavanje Savezne Republike Jugoslavije, odnosno za uvažavanje njenih interesa, a to praktično znači, prvo, skidanje sankcija – da ovo načelo našeg postojanja interpretira na politički način koji ne dovodi u pitanje suštinu. Mislim da je on to dobro razumeo, pošto ima najviše posla u toj komunikaciji i najviše je opterećen tom odgovornošću da to tumači. Smatram neobično značajnim da istaknem sledeće – i podržavajući mišljenja gospodina Olića, Momirova i druga, da našom spoljnom i unutrašnjom politikom treba da jačamo naš položaj i da se potvrđujemo kao demokratska i miroljubiva zemlja.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ako smem da dodam, morali bismo maksimalno da uvažavamo političku sadržinu Deklaracije koju je

³⁸ Videti napomenu 12, str. 32.

proglasila Savezna skupština prilikom proglašenja Ustava.³⁹ Do toga se došlo kroz veoma širok demokratski proces. Dakle, utvrđena je platforma Savezne Republike Jugoslavije. Ne vidim da imamo razlog da menjamo prilaz koji ima Deklaracija. Očigledno, iz ovoga što danas svi govorimo, potvrđuje se potreba afirmacije upravo te sadržine Deklaracije. Kada bismo je sada ponovo pročitali, videli bismo da tu nema nekih novih činjenica zbog kojih bismo, zbog nje, trebalo da odustanemo. Dodao bih i to da je ta Deklaracija naišla na pozitivan prijem u međunarodnoj javnosti. Dakle, nije bila dočekana sa nekakvim odbijanjem, već naprotiv, tumačena je kao konstruktivan prilaz posle formiranja Jugoslavije. Ne počinje svet sada od nas, za ovim stolom, nego imamo kontinuitet i u političkom ponašanju i platformi koja je definisana u licu te Deklaracije.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mislim da je ova napomena na svom mestu i uvažavam je.

PETAR VAJOVIĆ: Deklaracija je registrovana u Ujedinjenim nacijama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jeste, kao zvaničan dokumenat.

DOBRICA ĆOSIĆ: Molim vas da sada razmotrimo sledeću tačku dnevnog reda

PITANJE PRIZNAVANJA BIVŠIH JUGOSLOVENSКИH REPUBLIKA

To je veoma delikatno, bolno i teško pitanje. Molim vas da iznesete predloge.

MILAN PANIĆ: Bulatović je predložio – Sloveniju. Predlažem da se Slovenija prizna.

³⁹ Tekst Deklaracije čita Milošević, str. 80.

MOMIR BULATOVIĆ: Priznanje je uzajamni čin. Znači, naš osnovni princip bi trebalo da bude da smo spremni da priznamo one republike za koje cijenimo da nema nikakvih otvorenih spornih pitanja, ali da uslov bude – da oni priznaju nas.

MILAN PANIĆ: Ako priznaješ njih, oni su automatski priznali tebe, ako priznaju priznanje. U razgovoru s našim prijateljima Grcima, rekli su da treba da dođemo s nečim što je tako veliko da bi se promenilo ovo mišljenje – na primer, priznati jednu državu. Kada sam pitao koju, rekli su mi – Sloveniju. Ako oni uzmu naše priznanje, oni su automatski nas priznali. On je vrlo iskusan političar i zna vrlo dobro šta nama treba.⁴⁰ To je velika – *public relation* – stvar.

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, izlažemo se velikom riziku da nas Slovenija ponizi i da ne prihvati to naše priznanje.

MILAN PANIĆ: Zato imamo diplomate, njegovo ime je gospodin Jovanović. On će biti siguran da će oni to da urade.

MOMIR BULATOVIĆ: Druga stvar na koju treba skrenuti pažnju jeste da moramo samjeriti naš odnos i utvrditi dinamiku odnosa prema svim ostalim bivšim republikama. Recimo, moguće je da bismo imali pozitivan efekat kod priznanja Slovenije, vjerovatno u prvom trenutku; ali bi negativan efekat bio da se kaže – time se opet potvrđuje agresija i teritorijalne pretenzije Jugoslavije, jer priznaje jednu republiku koja je daleko i u kojoj, očigledno, nemaju više ništa da traže, a ne priznaju Makedoniju – ne zbog naših relacija i odnosa sa Grčkom – nego zato što možda hoće da se prošire na teritoriju Makedonije.

MILAN PANIĆ: Mi smo imali razgovore i razgovore sa Makedoncima i pre nego što sam došao na ovu dužnost, kao Amerikanac, da se udruže u ovu Jugoslaviju. Teoretski imamo

⁴⁰ Panićev sagovornik je bio Konstantin Micotakis (Konstantinos Mitsotakis, 1918), grčki političar, lider Nove demokratije, premijer Grčke 1990–1993.

njihovo prihvatanje, čak sada imamo prihvatanje Grka – ako se ujedine sa Jugoslavijom, mogu da zadrže ime, ako uđu u federaciju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je oduvek bilo tako.

MILAN PANIĆ: Sada treba da ih ubedimo da to urade, i imamo treću državu. Lakše je to kazati nego uraditi. Ja sam rekao Gligorovu: „Hoću da te priznam u 8 sati ujutro, a on da prihvati sa nama uniju u 8 uveče“. On mi je držao pet sati predavanje sa njegovim timom. Kada me je pitao posle toga, ja sam promenio mišljenje i rekao: „Da, sada hoću u 10 sati da vas priznam, a vi u 14 sati da priznate Jugoslaviju“. On je pitao: „Zašto?“ Ja sam rekao: „Manje vam verujem“. ⁴¹ Micotakis kaže: „Neka prvo uđu“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja se bojim da je Micotakis u pravu.

MILAN PANIĆ: Ja se bojim da ste obojica u pravu. (Smeh).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Politički dogovor koji se u tom smislu napravi može samo da se realizuje formalno u tom danu.

MILAN PANIĆ: On hoće da bude priznat 2–3 sata.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Nama je potrebna neka vrsta deklaracije Vlade SRJ o namerama. Znači, neophodna nam je, a takođe i premijeru kada pregovara, neka vrsta deklaracije SRJ o namerama, o političkim namerama u odnosu na republike koje su se stvorile na tlu bivše Jugoslavije. To treba skupiti na jedno mesto i objaviti. Dakle, tu bismo se pozvali na sopstvenu deklaraciju o tome da nemamo teritorijalnih pretenzija ni prema kome, pa ni prema novostvorenim državama. Drugo, rekli bismo da imamo nameru da odmah pristupamo radu na recipročnom priznavanju svih republika pregovorima. Onda bismo mogli – ne znam da li u toj generalnoj deklaraciji – trebali specificovati da bi neke republike bile priznate na jedan način, a druge na

⁴¹ Razgovor je vođen u Skopju 2. avgusta 1992.

drugi način ako pristanu na recipročno priznanje, ili ostaviti to neodređenim. Recimo da Slovenija pristaje na međusobno priznanje, mi ne bismo imali ni jedan drugi uslov, sem reciprocnosti. Pretpostavljam da bi kod Makedonije isto bilo, sem što bismo morali reći da ćemo priznati Makedoniju onog trenutka kada je prizna Evropska zajednica. Onda bismo rekli – priznaćemo Bosnu i Hercegovinu, jer nemamo nikakve teritorijalne pretenzije; mi priznajemo teritorijalni integritet, samo treba oni da se dogovore o unutrašnjem uređenju svoje države, ta tri naroda tamo. Kada je u pitanju Hrvatska, možemo reći – priznajemo je sa teritorijalnim integritetom, izdvajajući pitanje teritorije gde se nalazi UNPROFOR⁴² i to se ostavlja budućnosti, pregovorima itd.

MILAN PANIĆ: Ima tu još jedan problem – Prevlaka.⁴³

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Za mene se postavlja samo pitanje odmeravanja – šta je faktički bolje: imati jednu generalnu deklaraciju kojom se ne ulazi u ove detalje i ove razlike, već se samo pominje reciprocnost, namera i počinjemo pregovore, ili ići i u ove detalje sada?

⁴² UNPROFOR – United Nations Protection Force, osnovan je februara 1992. radi održavanja mira u bivšoj Jugoslaviji. Ove snage, popularno poznate i kao „plavi šlemovi“, bile su raspoređene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i u svom zenitu brojale su 40.000 ljudi. U vreme ovog sastanka vršeno je njihovo povećanje sa 1100 na 1600 ljudi.

⁴³ Poluostrvo na krajnjoj južnoj granici Hrvatske sa Crnom Gorom, koje je tokom raspada SFRJ ostalo pod kontrolom JNA. Ono je bilo predmet prvog razgovora Tuđmana i Panića u Helsinkiju, 10. jula 1992, gde je Tuđman predložio Paniću: „Hajde da razmotrimo glavni problem u našim odnosima – Prevlaku. Bez tog rešenja ni o kakvoj normalizaciji odnosa između naših država ne može biti reči. Prevlaka je iskonski hrvatska teritorija. Spreman sam da sa vama razmotrim bilo koje pitanje koje će doprineti miru – mirno je rekao Panić. – Ali ja ništa ne znam o Prevlaci. To je nemoguće, ne verujem vam? – procedio je Tuđman. Tu se u razgovor umešao Panićev glavni savetnik Toša Olić, koji je takođe prisustvovao sastanku: On sigurno ne zna, gospodine Tuđman. Poverujte gospodinu Paniću, on sigurno govori istinu. Da je diplomata, rekao bi nešto drugo. Diplomata Panić bi jednostavno odbio da razgovara o ovoj temi. Premijer Milan Panić će biti spreman da popriča sa vama o Prevlaci sledeći put. Okej, nastavio je premijer Jugoslavije. Obećavam vam da ću se do našeg sledećeg susreta obavestiti o Prevlaci. S tim su se u rastali.“ Prema: S. Grizunov, G. Sisojev, *Balkanski prorok*, 49–50.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi smo u rezolucijama Saveta bezbednosti, u rezolucijama Evropske zajednice i u rezolucijama KEBS-u podvrgnuti ubrzanom aktu. Između ostalog, moramo što pre priznati sve te republike, bez oklevanja i bez rezerve. To je zahtev.

MILAN PANIĆ: Mi imamo osam razloga u vezi sankcija. Jedan od njih je priznavanje. Ovo što Vi kažete „mora da se uradi“ – to moramo uraditi.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je jedan od uslova za svako drugo, ne samo prihvatanje sveta da s nama razgovara, nego i da nas pusti na miru, da nas ne uništava. Kako ćemo to učiniti – drugo je pitanje. Iz toga proizlaze dva zaključka: jedan je da ne smemo niti možemo mnogo odugovlačiti. Jer, bez obzira koji su razlozi to neće biti dobro shvaćeno, jer će uporno insistirati na ispunjavanju tih uslova. Drugo, svako odugovlačenje će povećavati mogućnost za špekulacije da imamo neke tajne pretenzije na delove nekih teritorija.

MILAN PANIĆ: Zar nemamo?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Nemamo, imamo samo legitimno pravo na teritorijalno razgraničenje kada je reč o Prevlaci.

MILAN PANIĆ: Ja sam samo pitao!

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To, razume se, odvajam od prava na samoopredeljenje delova naših naroda koji tamo žive. Treće, svako selektivno pristupanje priznavanju republika može da izazove opet nedoumice na drugoj strani, o čemu je predsednik Bulatović nešto govorio. Šta nam od toga valja raditi? Moramo što pre učiniti nešto što bi bilo, možda, i više od deklaracije o namerama. Oni bi deklaraciju o namerama shvatili tek kao početak jednog dugog marša, što nije popularno. Morali bismo da pre odlaska na ovu Konferenciju, u okviru te strategije mira, izađemo sa avanziranim, radikalnijim stavovima o nizu pitanja sa kojima će se Konferencija baviti kako

bismo bili ispred njih – prvo, u imenovanju tih pitanja, a onda u nuđenju rešenja. Taj radikalizam ne sme da bude na štetu naših osnovnih interesa; drugo je pitanje kako ćemo to izvesti. Jedno od radikalnih pitanja je priznavanje.

MILAN PANIĆ: Vreme! Kada? Danas posle podne!

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja predlažem sledeće: da Savezna vlada još danas uputi poziv svim republikama na pregovore o priznavanju jugoslovenskih republika, a da mesta i datume ostavimo njima. To treba učiniti još danas i da svetu bude jasno da smo mi spremni da vodimo pregovore. Bez pregovora sa njima ne možemo izvršiti nikakva apriorna priznavanja, ne podrazumevajući šta sve ona donose.

MILAN PANIĆ: Gospodine Predsedniče, možemo puno stvari da radimo. Mi nismo u poziciji da postavljamo uslove, ne možemo postavljati nikakve uslove. Mi nemamo pregovaračku poziciju. Nas dvojica kada idemo na pregovaranje vidimo kakve pozicije imamo. Mi pregovaramo više sa „blefovima“ nego sa činjenicama. Nas dvojica bacamo „bombe koje uopšte nemaju eksploziv“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine predsedniče, ako nemamo pozicije za pregovore, mi imamo samo jednu poziciju – kapitulaciju.

MILAN PANIĆ: Ne. Mi imamo mozak, mi smo pametni ljudi.

DOBRICA ĆOSIĆ: Upotreba mozga je moguća samo u pregovorima.

MILAN PANIĆ: Najbolja upotreba našeg mozga bila bi, što je Bulatović kazao, priznati jednu republiku danas, pa ići jednu po jednu. Predlažem da se danas prizna Slovenija. Ako gospodin Jovanović može da „napravi“ da oni nas odmah priznaju, to je u redu. Ako nas ne priznaju – neka nas ne priznaju, mi ćemo priznati njih.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ubedite me, zašto bi ovakav poziv koji ja vama predlažem, i to da se danas učini: spremnost na pregovore o priznanju jugoslovenskih republika, a da mesto i datum ostavimo njima, bio odbijen. Deklarišemo taj generalni stav i pozivamo ih da nam daju mesto, datum, uslove i da počnemo razgovore.

MILAN PANIĆ: Priznanje je veća „bomba“ od koncentracionih logora.⁴⁴

DOBRICA ĆOSIĆ: Nemojte da mešamo stvari.

MILAN PANIĆ: Mi vodimo politički rad; politički rad je u ovim knjigama; gospodin Milošević je napravio jednu odluku; ne znam kada je to i kako uradio; ovo je pozitivno skoro 99; daću vam svima da to pročitate. Juče, kada su došli sa tom „bombom“ o koncentracionim logorima, ovo je gotovo „nula“. Ako hoćete da dobijete svetsko mišljenje, u našu korist, Slovenija mora da se, po mom mišljenju, danas prizna. Kako? Jovanović je ekspert, neka on to sa njima radi. Grk mi je rekao: „Paniću, priznaj neku republiku tako da bi dobio neku inicijativu, jer si počeo da radiš na tome“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mislim da je jači argument, da se više politički dobija ako je taj stav generalan, ako nije selektivan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko se poziva u Bosni i Hercegovini da pregovara?

DOBRICA ĆOSIĆ: Upućuješ postojećoj Vladi poziv. Neka ona dođe na pregovore.

⁴⁴ Početkom avgusta svet obilaze zastrašujući snimci nastali nakon poseta novinara logorima Omarska i Trnopolje. Cf. David Campbell, *Atrocity, Memory, Photography: Imaging the Concentration Camps of Bosnia*, *Journal of Human Rights*, no. 1 (March 2002), 1–33 i vol. 1, no. 2 (June 2002), 143–172.

MILAN PANIĆ: Nemamo s kim da razgovaramo. Mene su pitali u Ujedinjenim nacijama to; oni mi kažu – Izetbegović⁴⁵; ja kažem „Ne znam ko predstavlja Srbe i Hrvate?; on predstavlja samo Muslimane“. Pomenuo sam i izbore; kada sam pomenuo izbore, ministar spoljnih poslova je „skočio“, pitao: „Kakvi izbori? Vi ste agresori, kako možemo da imamo izbore, kad ste vi agresori“. Ja kažem: „Može, ljudi bi se tukli kada bi znali da mogu da izaberu bolje vođe; a ja sam siguran da vi ne bi bili izabrani“. Sada je potrebno priznanje Slovenije, po mom mišljenju. Moram da imam neku „bombu“ u *public relation*-u. Mislim da odmah treba da vidimo da li bi oni recipročno nas priznali; ako neće da nas priznaju, to nije važno; ako prihvate naše priznanje, to je dovoljno. Grk mi je isto to kazao. Njemu verujem; vrlo brzo sam dobio utisak da misli dobro, ono što kaže, da on ne pravi poziciju sa nama da nas „prodaje“ ili „kupuje“. On je predložio da priznamo odmah Sloveniju. Rekao mi je: „Paniću, priznajte, bez uslova, ako ne priznate, oni neće priznati vas“. To bi nam bila jedina „bomba“ za *public relation*. Drugo, otvaranje drumova Beograd – Sarajevo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: U vezi sa Slovenijom, moramo da se podsetimo na jednu činjenicu. Slovenija se priključila malobrojnoj grupi zemalja koje negiraju da naše državno postojanje nije ni novo ni staro; i jedno i drugo. Rupel⁴⁶ je dao instrukcije svim njihovim predstavnicima da ne ulaze ni u kakve kontakte sa zvaničnim predstavnicima Jugoslavije.

MILAN PANIĆ: Mi ćemo njima baciti „bombu“, ako je ne dotaknu, ona će da eksplodira; ceo svet će reći – oni ih priznaju, a oni neće sa njima da razgovaraju, šta hoće? Ne možemo bolje da uradimo. Priznavanje Slovenije za nas bi bio fantastičan potez. Stavili bi ih u odbranu, morali bi da se, pred svetom, brane. Svet će im reći –

⁴⁵ Alija Izetbegović (1925–2003), predsednik Predsedništva Bosne i Hercegovine 1992–1996.

⁴⁶ Dimitrij Rupel (1946), slovenački političar i ministar spoljnih poslova.

priznali su vas, zašto nećete sa njima da razgovarate? Oni moraju na to da odgovaraju. Pitanje je kako da napadnemo Sloveniju?

MIODRAG MITIĆ: Ne da je napadnemo, nego da joj nešto ponudimo. Seća se ministar Jovanović, pre osam meseci smo pravili predloge da se ponudi Sloveniji nešto što bi oni prihvatili – uzajamno da nas priznaju. Predlagali smo im iz oblasti ekonomskih odnosa; zatim, da im priznamo pravo članice državnog ugovora sa Austrijom, koju nikada neće dobiti; nećemo ni mi, izgubićemo; oko Osimskih sporazuma, isto ta prava.⁴⁷ Moramo da pokušamo da se sa Slovenijom napravi jedan uzajamni aranžman, koji bi značio priznanje. Zna ministar Jovanović, čak priznanje u međunarodnom pravu, međunarodnim odnosima, ne mora da bude izričito priznanje. Zaključenje jednog ugovora o uzajamnim uslugama, na primer. Treba, znači, pokušati sa ovim. Ja mislim da, pre Londonske konferencije, imamo priznate sve republike.

MILAN PANIĆ: Ne možemo sve; u pregovorima sa Hrvatskom smo skoro došli do priznanja, osim Prevlake.

MIODRAG MITIĆ: Zar ne može javno da se ponudi svim republikama, osim Bosne i Hercegovine, ali da se, na jedan način, kaže da priznajemo Republiku Bosnu i Hercegovinu. Zašto da ne kažemo da priznajemo Republiku Bosnu i Hercegovinu, u obliku u kome se dogovore tri konstitutivna naroda.

MILAN PANIĆ: Danas nam ne treba Bosna i Hercegovina; samo mi treba priznanje Slovenije, danas. Danas su nam potrebne dve stvari: priznanje Slovenije i drum – Beograd–Sarajevo.

ŽIVOTA PANIĆ: Sa Slovenijom nemamo nikakvih spornih pitanja, koliko znam. Sloveniju treba priznati, bez obzira da li ona nas priznaje ili ne. Ovo je samo jedan manevar prema svetu. Slažem sa

⁴⁷ Osimskim sporazumom, potpisanim 1975, definitivno su utvrđene granice između SFRJ i Italije.

sa vama u potpunosti da ostale republike pozovemo na pregovore i da sa svim ostalim republikama rešavamo sporna pitanja. Nemamo Makedoniju, ali, preko Grčke, imamo zbog imena. Sa Bosnom i Hercegovinom imamo spornih pitanja – oko sva tri konstitutivna naroda i probleme, koji se sada rešavaju u Bosni. Sa Hrvatskom isto imamo sporna pitanja – zbog Srba koji se nalaze na tim prostorima i rešavanje tih prostora u Slavoniji, Krajini, itd. a posebno zbog Prevlake. Njih treba pozvati na pregovore o uzajamnom priznavanju. Ako ne dođu, ne moraju.

MILAN PANIĆ: Mi smo seli sa njima da razgovaramo o priznavanju. On je imao jednu jedinu tačku. Počeo je da diskutuje o Prevlaci ja sam rekao za „šahovnicu“, pošto je to simbol fašizma.⁴⁸

ŽIVOTA PANIĆ: Mislim da bi trebali da pokažemo dobru volju, da svet vidi da nemamo ništa protiv priznavanja republika bivše Jugoslavije. Ali, gde imamo spornih pitanja – da pregovaramo, a gde nemamo spornih pitanja – da idemo na priznavanje.

MILAN PANIĆ: Ne bih uslovljavao nikakvo priznavanje sa Slovenijom. Ne znam da li sam u pravu, ali gledam malo drukčije nego što to vi gledate. Odmah bih priznao Sloveniju, a oni ne moraju da nas priznaju.

⁴⁸ O neobičnom toku ovog sastanka svedočanstvo je ostavio Vladislav Jovanović: „Na sastanku sa hrvatskim premijerom Franjom Gregurićem, u Budimpešti, do kojeg je došlo na inicijativu Panića, savezni premijer je započeo neočekivanim zahtevom da Hrvatska promeni svoju zastavu. Naveo je da nam se njihova zastava ne sviđa zbog šahovskih polja i asocijacije na Drugi svetski rat, i zaključio da bi posle napuštanja šahovnice naši bilateralni odnosi bili bolji. Verovatno je već mnogo što šta bio čuo o nastupanjima Panića u razgovorima sa stranim sagovornicima, ali mogu se kladiti da hrvatski premijer, miran i uljudan čovek, nije mogao ni sanjati da će mu se ovako nešto desiti. Uputio je Paniću dug ispitivački pogled, kao da je hteo reći „Šta vam bi, čoveče?“. Onda je glasno ponovio Panićev zahtev i upitao ga kako bi SRJ reagovala kada bi joj Hrvatska uputila isti zahtev. To je bilo dovoljno da Panić shvati da njegov prepadni stil ovoga puta nije urodio plodom, pa je zahtev povukao pod nekim zapletenim izgovorom, vrativši razgovor u normalne tokove.“ V. Jovanović, *n. d.*, 94.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Šta ćemo sa obeštećenjem za ubijene vojnike?

ŽIVOTA PANIĆ: To su stvari – posle pregovora.

MILAN PANIĆ: Vi to rešite posle. Nama treba politička pozicija – mi priznajemo Sloveniju. Prvo moramo da napravimo plan šta s tim. Ako priznate, a niko ne zna – to ne vredi ništa. Ceo svet mora da zna.

DOBRICA ĆOSIĆ: Šta Vi predlažete?

PETAR VAJOVIĆ: Predlažem sledeće: da se obrati pažnja na predloge koji su sadržani u dokumentu koji je ponuđen pod nazivom „državna tajna“ za 5. tačku dnevnog reda, na 6. i 7. strani nalazi se pet stavova koji se odnose na priznavanje bivših jugoslovenskih republika. Sledeće, ovo što je sada Predsednik Republike predložio, javni poziv republikama na pregovore oko priznavanja, mislim da bi bio najbolji put, s tim što su konkretni stavovi sada ovde sadržani na 6. i 7. strani, koji se na to odnose.

MILAN PANIĆ: Ja to gledam samo koliko vredi u svetu. Možete da napišete najbolji legalni dokument na svetu, koji će biti upotrebljavan od sada pa do „kraja sveta“. Ako ne možemo da dobijemo bolju poziciju u svetu – ukidanje sankcija, da nas ne bombarduju – ti „divni“ ugovori ne vrede ništa. Moj problem je svetski problem danas. Svaku noć dolaze novi problemi za nas. Nemojte da se ljutite – to može biti najbolji legalni ugovor, a ove stvari su toliko političke, *public relation*.

PETAR VAJOVIĆ: Izvinjavam se, gospodine predsedniče.

MILAN PANIĆ: Ne, ja se Vama izvinjavam.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Koje su to tačke?

PETAR VAJOVIĆ: To su pet stavova na koje sam želeo da se obrati pažnja, jer je mnogo elemenata koji su ovde sadržani i do sada je o njima bilo reči u vezi sa priznanjem uopšte, uključujući prvu tačku. Mislim da bi u opštem okviru, koji je Predsednik Republike predložio, bile to bitne tačke oko kojih bi se trebalo izjasniti. Predsedniče, ne vidim da bi javno deklarisanje priznanjem Slovenije ili bilo koje republike danas, odmah posle ovog sastanka, popravilo nekakvu našu poziciju – sam taj čin. Jer, druga strana će reći: budite sigurni, nas ne interesuje ništa što nas priznaje jedna država koju smatramo nepostojećom.

MILAN PANIĆ: Nije uopšte važno šta oni kažu. Najvažnije je šta svet kaže: Jugoslavija počinje da priznaje te države. To je najvažnije. Važno je šta mi napravimo u svetu; nova jugoslovenska politika – počinje da priznaje njene države.

PETAR VAJOVIĆ: U našoj Deklaraciji koja je već pominjana, stoji takav stav koji se odnosi na priznanje bivših jugoslovenskih republika. Ova Jugoslavija se nije suprotstavljala njihovom učešću ili prijemu u KEBS, ili u Ujedinjene nacije. To su sve činjenice koje se moraju imati u vidu.

MILAN PANIĆ: Zašto da to danas imamo u vidu, kada imamo mogućnost bombardovanja?

PETAR VAJOVIĆ: Nije mi jasno protiv čega ste Vi, kada se ima u vidu ovo o čemu sam govorio?

MILAN PANIĆ: Zašto sam protiv – Vi donosite vrlo važne stvari za neku drugu konferenciju, jer ja imam danas problem šta se dešava u svetu. Pitanje je da li će Amerikanci izglasati upotrebu vojne sile ili ne, a Vi mi govorite o nekoj „divoti“ ugovora koji je napravljen pre sedam godina, juče ili prekjue. Vrlo je važno da se razume šta je danas važno. Oni razgovaraju o tome da li će da nas bombarduju. Mi moramo da se borimo, Miloševiću, iako nemamo šanse, ne možeš da

„digneš ruke“. Moje mišljenje je da je Bulatovićev predlog o priznavanju Slovenije totalno politički, nema nikakve veze sa zakonodavstvom. Ostavite nam da napravimo najveću stvar koju možemo – da je Jugoslavija počela da priznaje te zemlje. Druga stvar je da otvorimo put Beograd–Sarajevo. To mora da se napravi, to je velika stvar. Ovo je razlog za bombardovanje – da stvari ne mogu s mora doći u Sarajevo. Ako bih mogao da promenim svetsko mišljenje, to bi bio naš fantastičan ofanzivni potez ovde.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Samo jednu upadicu – nemojmo da budemo naivni i da verujemo da oni ne znaju šta je stvarno stanje ovde; da ne znaju da nemamo logore. Znaju oni da nemamo logore.⁴⁹ Međutim, imaju ovaj drugi interes.

MILAN PANIĆ: Oni isto znaju da priznanje Slovenije ne znači ništa. To nije logor i nije tako velika stvar. Ali, svetska legitimnost je vrlo važna. Pomaže nam i daje mogućnost da otvaramo novi način za konvoje, pošto ovi drugi iz Splita ne mogu da dođu, a da se ne uvučemo u bosanski rat. To je problem. Treća stvar je naš diplomatski napad – svi idu okolo i napadaju nas diplomatski, a mi ovde sedimo na konferenciji. Oni su svuda – u Turskoj, Saudi-Arabiji – i napadaju. Nema ni jednog diplomatskog borca tamo koji se bori.

ŽIVOTA PANIĆ: Nemamo diplomatske odnose sa Saudi-Arabijom.

MILAN PANIĆ: O tim stvarima treba razgovarati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Razgovaramo o tome, Vi samo širite teme. Protiiv ste kada oni šire, pa onda uzmete reč.

⁴⁹ U istom periodu pojavile su se vesti da postoje logori na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, koje su jugoslovenski zvaničnici nastojali da demantuju. Tako je Milan Panić vodio strane i domaće novinare na Palić, da obidu jednu od navedenih lokacija za koju se ispostavilo da je prihvatna stanica za izbeglice.

MILAN PANIĆ: To su toliko male teme – priznanje Slovenije – što je Bulatović predložio.

DOBRICA ČOSIĆ: Vi ste majstor da proširite svaku temu i ja Vam čestitam. (Smeh).

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Predlažem da se koncentrišemo, prvo, na to da vidimo u čemu se sigurno svi slažemo i što niko nije osporio – u najmanju ruku što treba uraditi, jeste: pozvati sve na pregovore. Razlika je samo u tome što neki misle da to nije dovoljno i da bi, pored toga, trebalo napraviti nešto spektakularnije i, koliko sam video, izdvajanjem slučaja Slovenije, što je dao general Panić. Moram da vam kažem da sam prilično sklon tome da se taj slučaj izdvoji spektakularno, ali moram da postavim jedno tehničko pitanje Vlatku.⁵⁰ Sam čin priznanja još ne znači da su uspostavljeni diplomatski odnosi. To je više simbolički međunarodno-pravni čin. Za to je potrebna posebna odluka i, prema tome, možemo s njima da pregovaramo posle, u nekom periodu; mada imam obaveštenja da bi oni takvo priznanje javno odbili, ali to nije toliko važno. Pre nekoliko dana sam dobio tajnu poruku iz Slovenije da jedan važan Slovenac, u Kučanovo⁵¹ ime, treba da dođe i da me tajno vidi, da pokrene neke razgovore. Na to sam odgovorio da sam uvek za razgovore, neka dođe. U međuvremenu, odustali su od toga. Pitamo sam: zašto? Rečeno mi je da se „upetljava“ konkurencija partije, jer imaju pred sobom izbore i niko ne sme da uđe u celu stvar, niti da pošalje tajnog emisara. Zato sam da se pošalje poziv ovim drugima, odmah, na pregovore; i da se Slovenija na ovaj simboličan način prizna, a da se posle otvore konkretni razgovori sa Slovenijom. Da razgovaramo o pozivu. Mislim da ne treba svi zajedno da se pozovu. Mislim da treba da pozovemo Hrvate odvojeno. Jedina stvar o kojoj treba da se diskutuje je Prevlaka. Mi imamo našu poziciju. Mi smo njima kazali, oni hoće tu poziciju. Možete vi da napravite važnu stvar, pre Konferencije, da smo priznali Hrvatsku, ali to ne znači ništa, jer onda

⁵⁰ Jovanoviću.

⁵¹ Milan Kučan (1941), predsednik Slovenije 1991–2002.

počinju pregovori; onda se postavlja pitanje – šta znači to priznanje; mi smo ih priznali, ali šta znači to priznanje? To možda znači dve-tri nedelje pregovaranja da li ćemo imati diplomate ili ne?

MOMIR BULATOVIĆ: Mi imamo četiri republike. Sa tim republikama smo vodili pregovore. Naš premijer je razgovarao sa premijerom Hrvatske. Bio je u Makedoniji, razgovarao je sa predsednikom Republike Makedonije. Bio je i u Sarajevu. Otvaranjem poziva za pregovore bi otupilo našu oštricu i ovaj medijski istup, jer bi značilo da ne priznajemo dosadašnje rezultate. Za mene bi bilo logično da Vlada danas-sutra dâ izjavu. Ta izjava obavezuje na bazi deklaracije koju smo usvojili u Skupštini Jugoslavije. Kao znak dobre volje za rešenje tih problema, bezuslovno priznaje Sloveniju. Drugo, kod Makedonije možemo da primjenimo finu formulu, da kažemo – mi smo spremni da Makedoniju priznamo, ali uvažavamo stav Evropske zajednice. Ukoliko želi Makedonija da zadrži to ime, otvoren je poziv za tješnje oblike saradnje i povezivanja sa SRJ. Sa Hrvatskom su pregovori u toku oko međusobnog priznavanja. Bosnu i Hercegovinu možemo da priznamo, a da kažemo – priznanje ćemo uručiti kad u toj Republici bude mir.

MILAN PANIĆ: Kada se proizvede legitimna vlada. Mi treba da dovedemo Izetbegovića na Konferenciju i da ga proglasimo da ne reprezentuje Bosnu. To bi bilo bolje.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako sam Vas dobro razumeo, Vi predlažete da se specifikuju uslovnosti svakoj republici?

MOMIR BULATOVIĆ: Mi imamo Deklaraciju. Nedostatak naše Deklaraciji je što je ona uopštena i ne odnosi se na republike. Pozivajući se na Deklaraciju, prateći kontinuitet diplomatskih aktivnosti naše Vlade, mi dajemo izjavu. Što se tiče Slovenije, bezuslovno je priznajemo kao znak dobre volje. Za Makedoniju imamo ovu formulu – uvažavamo Evropsku zajednicu, a Makedoniji činimo otvorenim poziv. Sa Hrvatskom pregovaramo i nadamo se da ćemo uskoro riješiti

ta pitanja da bismo i njih veoma brzo priznali. Bosnu i Hercegovinu možemo odmah priznati, s tim da to učinimo kad zavlada mir u toj Republici i kad dođu legitimni organi.

DOBRICA ĆOSIĆ: Molim vas, samo pojačajte uslove Hrvatskoj: nastavak razgovora itd.

MILAN PANIĆ: Imamo samo jedan uslov – da skinu šahovnicu. To je dovoljno da otvoriš sto drugih stvari, jer oni to neće da nam daju. Onaj je izvadio pasoš i kaže – ja već imam pasoš sa šahovnicom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da je dobro da se oslonimo na Deklaraciju koju smo više puta pominjali. Pročitao bih vam šta piše: „Savezna Republika Jugoslavija biće spremna na puno uvažavanje prava i interesa jugoslovenskih republika koje su proglasile nezavisnost. Priznavanje novoformiranih država uslediće nakon regulisanja otvorenih pitanja o kojima se pregovara u okviru Konferencije o Jugoslaviji“. Prema tome, oslanjajući se na taj stav Deklaracije Vlada može da konstatuje da sa Republikom Slovenije nema krupnih otvorenih pitanja, te da, prema tome, može da donese odluku o priznavanju Slovenije. Znači, nema krupnih otvorenih pitanja, jer nekih ima. Ali, da kaže, kao što ovde kaže: „... priznavanje će uslediti nakon regulisanja otvorenih pitanja o kojima se pregovara na Konferenciji. Pošto je tok Konferencije, njena dinamika itd. suviše spora, Vlada ocenjuje da treba i u bilateralnim pregovorima sa ostalim republikama razrešavati sva danas postojeća otvorena pitanja“. Jednim dobrim prilazom možemo obezbediti sve ovo o čemu ste govorili.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ovo pitanje moramo da razmatramo i sa stano-
višta Londonske konferencije o Jugoslaviji. Mi našim rešenjima i
inicijativama treba da suzimo prostor pritisaka na nas u Londonu.
Naši tekstovi i naše izjave treba da vode računa o tome.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da bi slovenačka javnost bila
jako ranjiva na ponudu naše vlade da se zaključi ugovor o eko-

nomskoj saradnji. Oni mnogo pate zbog prekida ekonomskih odnosa. Tamo ima otvorenog gundanja zašto se ne uspostavljaju odnosi. Znači, mi ih priznajemo i nudimo im ekonomske odnose, nudimo im ugovor; oni kao odbijaju – imaće vrlo ozbiljno reagovanje svoje javnosti. Njihovi direktori će da se bune što se sada ne uspostavlja uvoz iz Srbije i Crne Gore.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li ima neko drugačiji predlog, ili dopunu ovog predloga?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ako sam dobro razumeo, mi bismo dali izjavu Vlade, u kojoj bismo se pozvali na onaj deo iz Deklaracije, konstatovali da Konferencija o Jugoslaviji sporo teče i da se zbog toga odlučujemo da su uslovi za priznavanje Slovenije sazreli, jer u odnosima sa tom novoformiranom državom nemamo krupnijih problema i tom izjavom priznajemo Sloveniju, i pozivamo je na razgovore u vezi sa uspostavljanjem diplomatskih odnosa i razvijanjem ekonomske i druge saradnje. To bi bilo za Sloveniju.

TEODOR OLIC: Imam malu dopunu. Ja bih, ipak, pozvao Sloveniju na puno uspostavljanje diplomatskih odnosa i na uspostavljanje ekonomskih veza i odnosa između dve zemlje. To treba dati vrlo kratko.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Da li u toj izjavi da pominjemo druge republike?

MILAN PANIĆ: Ne. Ja bih ovde stao.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Jer ako dodajemo druge republike, umanjujemo prvi efekat.

DOBRICA ĆOSIĆ: Sutradan pustite ove druge.

MILAN PANIĆ: Mi ćemo odmah popodne organizovati diplomatsku ofanzivu i diplomatsku odbranu. Priznavanje Slovenije je diplomatska ofanziva. Organizovaćemo ofanzivnu odbranu.

ŽIVOTA PANIĆ: To se zove aktivna odbrana.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Za Sloveniju smo se složili; sada idemo za druge.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vlada treba da se oslanja na Deklaraciju, koju je donela Skupština, prilikom proklamovanja Ustava. Ako se Vlada ne oslanja na Deklaraciju, onda mora Skupštini da predloži da menja neki deo u Deklaraciji. Može da, na osnovu toga što piše u Deklaraciji, konstatuje da nema krupnih otvorenih pitanja sa Slovenijom i da kaže da je to u redu. Za druge, ne bih vršio selekciju, nego bih rekao – u paketu, s obzirom na dinamiku i Konferenciju o Jugoslaviji, u kojoj se teško rešavaju ta pitanja, Vlada inicira bilateralne pregovore sa ostalim republikama, subjektima na tlu bivše Jugoslavije, da bi otklanjala otvorena pitanja koja su specifična u odnosima sa svakom od njih. Ako počnemo da nabrajamo, sa ovima ćemo ovo, sa onima – ono, itd. to bi bilo „istrčavanje preko potoka“.

MILAN PANIĆ: Ja ne bih priznavao u isto vreme. Ja sam za to da se Slovenija prizna, zbog *public relation-a*, da se ne umanju vrednost toga.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Upravo smo protiv deljenja vrednosti time što se selekcija izbegava, nego se ostavlja, zavisno od specifičnosti problema odnosa sa pojedinim, da u tom manevarskom prostoru Vlada procenjuje kako će da se ponaša.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je jedna opšta rečenica, koja izražava opšti stav, koji bi se odnosio na ostale. Sutra ili prekosutra bi vršili pojedinačnu inicijativu – Hrvatskoj, Bosni, itd.

MILAN PANIĆ: Hrvatskoj treba da pošaljemo taj faks – oko Prevlake i odmah možemo da počnemo da razgovaramo.

TEODOR OLIĆ: Nije samo sa Hrvatskom pitanje Prevlake.

MILAN PANIĆ: Naravno, mora i da se učini dosta pregovora.

TEODOR OLIĆ: Dolazimo do onoga što nam je Tuđman u Helsinkiju rekao: „Prvo priznanje, pa pregovori“. Ja sam rekao da to nije uobičajeno.⁵²

MILAN PANIĆ: Za njih sam imao 22 stvari; tražio sam da naši građani imaju jugoslovensko i hrvatsko državljanstvo, da imaju osiguranje, da imamo prava da ih branimo na međunarodnim sudovima, itd. Toliko sam toga napisao, da nisu mogli da slušaju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Suština je u tome da mi možemo odmah da priznamo Hrvatsku, izvan granica Republike Srpske Krajine, koja je predmet posebnog odlučivanja, pregovora i konačnog izjašnjavanja stanovništva, koji na njenoj teritoriji živi. Ali, da ih tretiramo sa celokupnim kompleksom problema Hrvatske, teško da možemo. Ne možemo da otežavamo njihovu poziciju u pregovorima, koji treba da nastanu u pogledu njihovog statusa i da im „okrenemo leđa“, da ih napustimo.

MILAN PANIĆ: Prvo, ja hoću da im garantuju njihova prava; drugo, da imaju jugoslovensko državljanstvo; posle priznavanja Jugoslavije da može da dođe kad god hoće kod nas. Zatim, da garantuju građanska i ljudska prava i mi se obavezujemo da ih branimo, ako su napadnuti od njihove Vlade. Ja sam napisao 22 tačke – pod kojim uslovima, ali neće da se slože ni za jednu.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Apsolutno mi nije padalo na pamet da Krajine damo Hrvatskoj. Ima jedna stvar kod formulacije, da

⁵² Videti napomenu 29, str. 51.

formulacija o pregovorima bude takva da ne izazove paniku kod Srba u krajinama, da ne počne masovno bežanje, misleći da ćemo da ih „prodamo“, iako mi to nećemo.

MILAN PANIĆ: Razgovarao sam sa predsednikom i potpredsednikom Krajine. Tačno sam im rekao kako će da bude.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da pređemo na sledeće pitanje:

JUGOSLOVENSKO-ALBANSKO PITANJE NA KOSOVU I METOHIJI I CRNOJ GORI

Juče ste razgovarali sa albanskom Vladom; molim Vas da me obavestite kako stvari stoje.

MILAN PANIĆ: To nije bio razgovor nikakav: oni kažu – njihovo, a mi kažemo – naše; onda se ja naljutim na njih, pa im držim predavanje, itd.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Juče smo imali razgovor sa ple-menskim starešinama Albanije; oni su se branili „bodljama“, nisu hteli da opuste ni telo, ni crte lica;⁵³ bili su kao stršljenovi, uprkos tome što smo se trudili da ih opustimo. To i ne bi smetalo da iza toga nije stajao, čvrst, ukopan rovovski stav. Nisu ni malo odstupili od

⁵³ U okviru svoje šatl-diplomatije, Milan Panić je 10. avgusta boravio u Atini na razgovorima sa premijerom Micotakisom, a zatim u Tirani sa albanskim premijerom Aleksandrom Meksijem. I o ovoj Panićevoj iznenadnoj poseti Jovanović je ostavio interesantan memoarski zapis: „Metodom samopozivanja i direktnog obraćanja, uz potpuno ignorisanje diplomatskih običaja i kanala, poslužio se i za organizovanje svoje blic posete Albaniji. Našavši se u čudu i ne znajući kako da objasni naprasnu želju Panića da dođe u Tiranu, prva postkomunistička vlada Albanije je u početku ćutala, da bi na kraju odlučila da jugoslovenskog premijera primi maltene kao čoveka sa ulice. Uz najminimalniji protokol, bez programa boravka i uobičajenog zajedničkog ručka, primio ga je premijer Aleksandar Meksi sa svojim ministrom spoljnih poslova, posluživši delegaciju samo jednom kafom. U hladnoj atmosferi, albanski domaćini su ćuteći čekali da čuju zašto je Panić došao i šta je imao da kaže.“ V. Jovanović, *n. d.*, 95–96.

onoga što su do sada govorili. To znači – Albanci na Kosovu nisu manjina, nego narod albanske nacije; oni već 100 godina vode bitku za isterivanje pravde. Pravo na samoopredeljenje se mora priznati Albancima, jer su narod. Kosovo – republika je ono optimalno rešenje, koje oni, u ovom trenutku, najradije vide. Ne žele pripajanje Kosova sa Albanijom. Smatraju da bi i treća republika, pored ove dve, mogla nama da pristoji u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

To je suština onoga što su iznosili. Prihvatili su najavu dijaloga između Jugoslavije i predstavnika albanske manjine na Kosovu u Beogradu, verovatno kroz nedelju dana, kao i to da nemamo ništa protiv da predstavnik Evropske zajednice, u vidu Grčke ili neke druge zemlje, prisustvuje tom dijalogu u svojstvu posmatrača i da bude u Beogradu. Na kraju, izrazili su mišljenje da Grčka, kao balkanska zemlja možda nije najbolja, da bi to trebalo da bude neka druga; međutim, kada su čuli da je Rugova dao Micotakisu saglasnost na to, onda su rekli – to je njihova stvar, ako oni hoće, mi nećemo u to da se mešamo. Sve ostalo što smo im pominjali, blagodeti od početka razgovora o bilateralnoj ekonomskoj saradnji, od ekonomske unije na širem prostoru Balkana, kroz koju bi se amortizovalo i pitanje Albanasa na Kosovu, kao i druga sporna pitanja između balkanskih zemalja, ostavili su za kasnije i za bolja vremena. Za sada, tražili su da se pitanje Kosova, u našim odnosima sa Kosovom, prevaziđe na način koji bi zadovoljio te tzv. legitimne aspiracije Albanaca na Kosovu. Više puta su insistirali da razgovori i dijalog s njima treba da bude između nas i legitimnih predstavnika Albanaca na Kosovu. Kasnije su objasnili da su to oni predstavnici koji su proizašli iz njihovih izbora, odnosno referenduma.⁵⁴ Mi smo

⁵⁴ Kosovski Albanci su od 1991. pristupili stvaranju paralelnih političkih institucija. „Prvi paralelni izbori su na Kosovu bili organizovani tek u maju 1992. godine (...) Na paralelnim izborima maja 1992, pobedila je Demokratska liga Kosova (DLK) koju je septembra 1990. osnovao Ibrahim Rugova. „Konstitutivna skupština republike“ je proglasila Rugovu za predsednika Republike Kosovo. Pokušaj da se održi inaugurarna sednica skupštine je, ipak, napušten juna iste godine, usled akcije srpskih snaga bezbednosti koje su opkolile zgradu.“ *Kako viđeno, tako rečeno: analiza OEBS Verifikacione misije Kosovo: stanje ljudskih prava od oktobra 1998. do juna 1999. godine*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2001, 4–5.

ih, naravno, vratili na liniju, a to je efektno uradio još neko, govoreći im da ne može svako da organizuje izbore kada hoće i za šta hoće, nego u vremenu predviđenom Ustavom i u okviru Ustava. Na to su učitali. Očigledno, njihova argumentacija ne prolazi najbolje.

MILAN PANIĆ: Tražili su sto hiljada pasoša, jer sto hiljada Albanaca hoće da dođe na Kosovo. Rekao sam: odmah, danas, daćemo im vize, moraju da pokažu pare da ih imaju da mogu da putuju; a drugo, da mogu da se vrate natrag. To je jedini uslov.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Pošto je on izrazio nevericu da će ti ljudi hteti da idu na Kosovo, zbog opasnosti od izbijanja rata, onda im je premijer Panić ponudio da sto hiljada naših Albanaca dođe i da ih tamo poseti, što nikako nije hteo. (Smeh).

MILAN PANIĆ: Isto smo kazali: ako je tako dobro u Albaniji, zato što imate sva manjinska prava, zašto se onda sa Kosova ne sele u Albaniju, a ne iz Albanije na Kosovo? To je sve politika.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Oni su pokušavali da ideologiziraju jučerašnji razgovor i da pripišu vlastima u našoj federaciji, Srbiji i Crnoj Gori pojedinačno, da su to komunisti, da nema demokratije i ljudskih prava, jer su oni tu na vlasti.

MILAN PANIĆ: Šta smo uradili s tim?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Brzo ste reagovali – da je to netačno i neka se uporede ljudska prava koja oni imaju prema našima, i tome slično. U svakom slučaju, oni insistiraju na tome i čak su, u jednom trenutku, rekli: „Kada se završi fašizam kod vas, onda se može govoriti o tome i tome.“ Znači, polaze od toga da smo i fašistička zemlja, a ne samo komunistička.

MILAN PANIĆ: Možete da zamislite kako sam reagovao na to.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Prema tome, oni se nisu nimalo promenili, njihova ćud je ista, zauzimaju militantni položaj i, verovatno, procenjuju da im međunarodni razvoj ide „na ruku“ i da bi dalje držanje distance od nas, uz zagrevanje pitanja Kosova, moglo da donese više poena nego ako bi se već sada otvorio. Očigledno je da je to njihova procena sadašnje situacije.

MILAN PANIĆ: To je zato što smo otišli tamo i malo skinuli te internacionalne vrednosti za Albance; sada je ceo svet video da smo otišli kod njih da razgovaramo u miru. Svaki put kad su hteli da razgovaramo nešto drugo, hteo sam da razgovaramo o ekonomiji.⁵⁵ Najvažnija je bila naša izjava na kraju – da su Albanci na Kosovu Jugosloveni, da smo odgovorni za njih i ako ijedan jedini Albanac pogine zbog njihovih ljudskih prava, to će biti najveća sramota, rekao sam nešto u tom smislu. To je sve otišlo u svet, za stranu štampu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: U Los Anđelesu je poginulo, u jednom danu, više nego na celom Kosovu za poslednje tri godine.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne više, nego sto puta.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Još nešto, Micotakis je veoma pledirao da ovaj dijalog što pre počne i da bude produktivan, da dovede do vraćanja političke autonomije Kosovu. Smatrao je da je to onaj minimum koji moramo izvršiti, jer jedino na taj način Albanija i Albanci na Kosovu mogu da odustanu od svojih radikalnijih zahteva. Albanac, premijer,⁵⁶ je stavio do znanja da će njihov minimalni

⁵⁵ „Panić se preporučio kao čovek mira, ljudskih prava i dobrosusedstva, uporedivši Albance na Kosovu sa manjinama u SAD. Razvijao je omiljenu tezu o povezanosti ljudskih prava i ekonomskog razvoja. Založio se za ekonomsku uniju Balkana i inkorporiranje Albanije u politički život Jugoslavije. Meksi je zaobišao pitanje balkanske unije i usredsredio se na pitanje prava Albanaca na Kosovu i Metohiji.“ V. Jovanović, *n. d.*, 96.

⁵⁶ Aleksandar Meksi. „Pozvao se na princip samoopredeljenja i pledirao za vraćanje Kosovu i Metohiji statusa iz 1974. godine. Predložio je direktan dijalog

zahtev biti „republika Kosovo“, kao treća federalna jedinica u okviru Jugoslavije. On je to podigao na viši stepen i to potpuno odgovara onome što Rugova⁵⁷ stalno izjavljuje – ne interesuju ih ni ljudska, ni manjinska prava, nikakva autonomija, interesuje ih samo državni status. Ako nije moguće van Jugoslavije, neka to bude bar državni status unutar nje – tri republike – to je ono s čim moramo računati u razgovorima s njima.

MILAN PANIĆ: Što više republika, to bolje. Makedonci će biti najbliži ovoj mogućnosti da budu s nama, jer niko ih neće i oni znaju da o tome razgovaramo. Grci ih neće, Jeljcin ih je pomogao, a mi nismo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Neću da govorim o tim pregovorima, naravno, treba ih otvoriti što pre i nastojati da se preuzme ona formula koja je u našem Ustavu, srpskom i crnogorskom – ako postoji autonomija, to je građanski organizovana teritorija na principu ravnopravnih građana. To nije nekakva albanska teritorija ili teritorija albanske nacionalne manjine, nego su tu svi koji žive – građani.⁵⁸

MILAN PANIĆ: Rekao sam im da ako bi se udružili u Jugoslaviju rešili bismo problem Kosova; onda bi ih priznali kao republiku. Hoćete da rešite Kosovo, postanite deo Jugoslavije.

između jugoslovenskih vlasti i kosmetskih Albanaca uz prisustvo treće strane.“ V. Jovanović, *n. d.*, 96.

⁵⁷ Ibrahim Rugova (1944–2006), albanski političar sa Kosova, vođa Demokratske lige Kosova.

⁵⁸ Amandmanima na Ustav Srbije iz marta 1989. umanjena je autonomija SAP Vojvodine i Kosova. Oni su doneti u dramatičnim okolnostima, tokom uvođenja vanrednog stanja zbog štrajka u rudniku Trepča i nereda u pokrajini. Skupština SAP Kosova je prihvatila predlog amandmana 23. marta, a Skupština SR Srbije 28. marta 1989. Pokušaji albanskih političkih faktora da se suprotstave smanjenju autonomije suzbijeni su uvođenjem novog vanrednog stanja u pokrajini marta 1990. Ovako sužena autonomija pokrajine preneti je i u Ustav Srbije donet 28. septembra 1990, kojim je i ime pokrajine promenjeno u Kosovo i Metohija. M. Torov, Izlaz iz pravog lavirinta, *Naša borba*, 15. mart 1998, http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Mar98/1503/1503_7.HTM

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodo, albansko-srpsko pitanje, jugoslovensko pitanje, je staro pitanje. Ono stolecima muči naš narod i mučiće ga, po svemu sudeći – dugo. Pozvani smo da izvršimo jedno razdvajanje te problematike na aktuelnu problematiku neposrednih naših zadataka vezanih za međunarodnu konferenciju, konsolidaciju unutrašnjih prilika, skidanje sankcija i da onaj sadržaj dugoročne politike ka konačnom rešavanju jugoslovensko-albanskog pitanja ostavimo za druge prilike i drukčije razgovore. U sferi ovih aktuelnih sadržaja vidim sledeće: najpre, moram da konstatujem da su vaši razgovori bili neuspešni, što ne znači da su bili i nekorisni.

MILAN PANIĆ: Ne, gospodine predsedniče, nisu uspeli, ali su bili vrlo korisni zato što smo kazali svim Albancima da je veći problem nezaposlenost, neradništvo, nema fabrika, ekonomije, oni hoće da govore sa ulice.

DOBRICA ĆOSIĆ: Tačno.

MILAN PANIĆ: Svaki Albanac sada zna da Jugoslavija hoće da misli o ekonomskim problemima, a ne o političkim. To je toliko veliki uspeh za nas, jer je njihova propaganda opozitna.

DOBRICA ĆOSIĆ: Još veće razloge mogu da Vam dam za Vaš uspeh od toga, još više činjenica. Ali, sam politički rezultat Vi dobro znate – koliko je sa takvim partnerom neizvestan. No, dobro. Tu smo pozvani da nešto sami učinimo što možemo da poboljšamo stanje stvari. Pitam predsednika Srbije: da li ima ustavno pravo Skupština Republike Srbije da raspiše izbore za autonomnu Skupštinu Kosova i Metohije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ima, nema ko drugi ni da raspiše.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako ima, to da učini odmah. Izložiću vam svoje predloge, a vi potom proverite njihovu ispravnost. Drugo, srpska Vlada odmah da ispuni realne i moguće zahteve albanske manjine iz

domena ljudskih prava. Vi ste činili ogromne napore u tom smislu, pozivali ste ih na pregovore i mislim da su vaša nastojanja vrlo značajna i da imaju političku vrednost. Imamo razloga da u ovom trenutku učinimo i nešto više – možda da Vlada donese i neke precizne i konkretne mere. Mislim da su one iz domena prosvete, zdravstva, možda i sudstva. Dakle, nisam u stanju da vam izložim koje su to sve konkretne mere, ali koliko sam čitao i slušao, vi ste o njima razgovarali i, možda, posebnim aktom ili vladinim saopštenjem ovih dana, što pre to bolje, svakako pre konferencije u Londonu, da donesete te odluke koje bi išle ka potpunijem ispunjavanju ljudskih prava, razume se, vrlo svesni da tu moramo da vodimo politiku koju sam nazvao politikom demokratskog kompromisa, ustupke koje u drugim prilikama ne bismo morali da činimo, ali u ovim moramo. Treće, da se njihove partije javno i uporno pozivaju na učešće na okruglom stolu – ono što vi već činite, ali uvek tako da to ima političku težinu i rezonancu. Četvrto, da Vlada pozove državne organe na ispravljanje grešaka koje su nesumnjive u vršenju dužnosti, da preduzme odgovarajuće mere koje bi suzile mogućnosti za kršenje građanskih prava Albancima. Znam da ste to činili. Predsednik Milošević je to u razgovoru sa Albancima na razne načine isticao. Međutim, posle posete delegacije KEBS-a, koja je došla sa izvesnim konkretnim materijalom, sa nekakvim, doista, tačnim nalazima koji ne mogu da se brane, o kršenju ljudskih i građanskih prava, imamo povoda da našu politiku i našu spremnost pojačamo i da to ispoljimo što urgentnije.⁵⁹

Dvodnevno savetovanje sa predstavnicima etničkih i nacionalnih grupa bilo je vrlo sadržajno i, u svakom slučaju, obavezujuće za nas, Vladu i državne organe da neke realne zahteve i oživotvorimo. U tom smislu će Ministarstvo za ljudska prava i prava

⁵⁹ Konferencija za bezbednost i saradnju u Evropi (KEBS) aktivno se uključila u tok kosovske krize, poslavlši misiju na Kosovo u maju 1992. Na osnovu prikupljenog materijala, na samitu u Helsinkiju 9. jula 1992, na kojem je privremeno suspendovano članstvo SRJ u KEBS-u, „vlasti u Beogradu su pozvane da se uzdrže od dalje represije i da se upuste u ozbiljan dijalog sa predstavnicima Kosova, uz prisustvo treće strane.“ Up. Howard Clark, *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London, 2000, 91.

nacionalnih manjina, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, imati i izvesne zakonodavne obaveze. Mi ćemo ovih dana javno deklarirati neke odluke koje će ići u susret KEBS-ovim zahtevima, s namerom da taj pritisak KEBS-a na nas, koji je vrlo drastičan, nešto oslabi. O tome je gospodin Panić, predsednik Vlade, razgovarao sa delegacijom KEBS-a, o tome sam i ja razgovarao. I ministar Jovanović je s njima razgovarao. Mi smo primorani na intenzivnu saradnju s njima.⁶⁰ Ono što bi bilo dobro, to je da ne ispunjavamo samo njihove zahteve i da ne odgovaramo na njihove pritiske, nego da preuzmemo inicijativu i da uradimo ono što možemo da uradimo, da ne činimo sutra ono što možemo da uradimo danas.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne znam kakve su to objektivne nalaze našli?

MILAN PANIĆ: Oni nisu našli ništa više nego što smo mi znali. Pre nego što su otišli našli su se sa mnom. Na kraju, ja sam rekao: „Ako napravite da jedan Albanac umre, zato što vi pravite gužvu tamo, ako uznemirite jednog Albanca sa vašim pričama, ja ću vas da tužim svakog pojedinačno. Sad idite tamo pa pričajte o ljudskim pravima, ako samo jedan umre zbog vas“. Kada je došao natrag, kazao je: „Znaš li šta nam je Panić rekao – da će da nas tuži ako napravimo grešku. Nismo napravili nikakve greške, nijedan nije umro“. Oni razumeju da su oni isti ljudi, koji pomažu najvećim ljudima koji krše ljudska prava, da su to isti ljudi i da su došli mene da uče šta su ljudska prava, onog koji je morao zbog takvih kao što su oni da pobjegne iz Jugoslavije. Pošto sad znamo ko je ko – bolje idite na Kosovo i probajte da mi pomognete. Oni su se složili. Tražio sam odgovor o školama, bolnicama, zakonima. Kažu – zakoni nisu loši, samo se ne sprovode. Onda su kazali da ima puno svari koje treba da se promene. Oni bi voleli da nam to kažu, kako bi to mogli promeniti. Konferencija je bila odlična drugi put, a očajna prvi put.

⁶⁰ KEBS je poslao nove misije na Kosovo tokom avgusta i septembra 1992, uz najavu stvaranja stalne misije za Kosovo, Sandžak i Vojvodinu.

Nisam to na televiziji kazao, neću da ih brukam, jer idu po državama i prave neredu tim pričama. Oni su mogli napraviti revoluciju na Kosovu. Složio bih se da imaju u Beogradu kancelariju, ne na Kosovu, i da možemo sa njima da razgovaramo o ljudskim pravima. Čak sam rekao da nešto mogu da nauče od nas. Mislim da su se složili. Švajcarac je došao u stranu sa mnom da razgovara i kaže: „Zbog vaših pozicija počinjete da imate neprijatelje. Mi smo razgovarali s puno ljudi, vi imate suviše liberalna ljudska prava, uzimate tako jake pozicije da ćete početi da imate neprijatelje“. Mislim da bi im trebalo omogućiti da otvore kancelariju u Beogradu, i da donesu malo para, a da se ne mešaju u našu unutrašnju politiku.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Moramo da napravimo vrlo precizno razgraničenje toga šta su unutrašnja pitanja Srbije i Jugoslavije, a šta su granice mogućih zahteva međunarodne zajednice, uključujući i KEBS i sve njihove organizacije. Granice njihovih zahteva mogu da dosegnu isključivo zahtev za poštovanjem svih najviših standarda KEBS-a. Sve drugo je naše unutrašnje pitanje.

MILAN PANIĆ: Ali, ako oni ne valjaju, oni mogu da se provuku kroz zakone KEBS-a i da nas naprave da izgledamo loše, a oni da izgledaju dobro.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni mogu da zahtevaju da i svoje zakonodavstvo prilagodimo najvišim standardima KEBS-a, u meri u kojoj konstatuju i na pravi način pokažu da oni od toga odudaraju.

MILAN PANIĆ: Gospodine predsedniče Miloševiću, ja sam njima kazao šta mislim o njima kao ljudima. To je bila tragedija: „Vi dolazite ovde da se igrate sa ljudskim životima, da bi dobili, ako napišete izveštaj koji ne valja, bolju poziciju u vašoj hijerarhiji. To je igranje sa ljudskim životima. Ja to neću dozvoliti. Ovo nije ping-pong sa ljudima. Mi ćemo da vas gledamo kao što vi gledate i ako dođe vreme, mi ćemo vas možda i kritikovati. Najveća je kritika ako napravite grešku – sve ću da vas tužim“. Oni ne mogu da nas brukaju

u svetu, a to su radili do sada. Dođu ovde, pa nas obrukaju; odu tamo i dobiju bolje pozicije – pozicije su sve bolje što gore napišu. Da li vi to znate?

DOBRICA ĆOSIĆ: Naravno!

RADOMAN BOŽOVIĆ: Konkretizovanje ovog pitanje ne možemo izvoditi iz nekakvog isključivo političkog odnosa snaga, nego pre svega, za razliku od onih ranijih pitanja, iz pravno-statusnog, a to znači – iz Ustava Srbije. Otvaranje ovog pitanja, van vrednosnih okvira Ustava Srbije, bez obzira na pokušaj da se to pravda razlozima nekog šireg političkog interesa, nije moguće. Govori se o statusu Kosova i Metohije. Iluzija je da će Albanci prihvatiti izlazak na izbore, koje bi raspisala Skupština Srbije, u skladu sa Ustavom Srbije, to znači sa prethodno donetom statutarnom odlukom, koja definiše pitanja autonomije, koja proizilaze iz Ustava Srbije. To je centralno pitanje.

MILAN PANIĆ: Zašto?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Zato što hoće da budu država. To je osnovni problem.

MILAN PANIĆ: Kakva je razlika?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Da ima svoje zakonodavstvo, vojsku, policiju, obrazovni sistem, vladu, itd.

MILAN PANIĆ: Konačno, to ni Ustav ne dozvoljava.

RADOMAN BOŽOVIĆ: To je pitanje statutarne odluke, kojom se određuje stav iz AP Kosova i Metohije; to nije nikakav problem. Mi smo ih nekoliko puta pozivali na razgovor o sadržini te statutarne odluke. To je odbijano. Prema tome, tu ne postoji ni jedan razlog da, u okviru Ustava Srbije, obnovimo tu inicijativu.

MILAN PANIĆ: Vi radite te ustavne stvari. Da li mogu da pomognem oko Albanaca na Kosovu. Recimo, kada se završi promocija oko *public relation*-a sa svetom i Konferencija o Jugoslaviji, pomoći ću vam u vezi sa Kosovom. Jer, još sam ovde nov.

RADOMAN BOŽOVIĆ: To nije sporno, ali ta pomoć mora da respektuje neke osnovne stvari. Jer, takav oblik pomoći sam i ja mogao da ponudim, gospodine Paniću. Ovde se dolazi u sukob sa nekim osnovnim stvarima.

MILAN PANIĆ: Na primer?

RADOMAN BOŽOVIĆ: To je činjenica da Kosovo i Metohija nije neka specijalna zona, koju treba uređivati sada izvan Ustava Srbije i Ustava Jugoslavije. To je deo te republike, u kojoj treba urediti ovaj nivo autonomnosti koji proizilazi iz naše Ustava; to uopšte nije sporno. Sporno je to što ni jedna politička albanska partija ne prihvata ni početak razgovora o tome.

MILAN PANIĆ: Kako da ih nateramo da idu na glasanje?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Pokušajte sve da uradite; podržaću Vas u tome; naterajte ih da izađu na izbore, koji proizilaze iz suštine Ustava Srbije i Jugoslavije.

MILAN PANIĆ: Zašto da nemamo nekoga, ko će da radi, ne na Ustavu, već programu kako da ih nateramo da dođu na izbore.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Druga stvar, koju moramo da znamo, ako hoćemo realno da procenjujemo. Pitanje njihovog isključivanja iz političkog i radnog života je pitanje koje temelji njihovu strategiju na tome. Oni su iz škole izašli, ne zato što su ih naterali organi vlasti⁶¹;

⁶¹ „Objavlјivanje novog školskog programa za Kosovo u 1990, u kome je nastava na albanskom jeziku usklađena sa onom u užoj Srbiji, zatim ukidanje nastave na albanskom jeziku u većini srednjih škola 1992, i pre- kidanje nastave na albanskom

oni su kolektivno izlazili iz preduzeća, ne zato što su bili terani, nego da bi pribavili legitimitet za ovo, o čemu Vi govorite, a to je da oni nisu u toj državi. Suštinska stvar je da vidimo šta praktično možemo da uradimo da se oni vrate u školu, preduzeće, da se vrate da participiraju u političkom životu Republike, ali ne sa polaznim kriterijumom prava na samoopredeljenje.

MILAN PANIĆ: Samoopredeljenje je izbrisano; Amerikanci se s tim ne slažu.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ja sam pročitao negde da ste i Vi tu sintagmu izgovorili; sa njom se ne slažem.

MILAN PANIĆ: Teodor mi je rekao da pravim grešku između samoopredeljenja i autonomije. Nisam znao razliku.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Sve ovo što je predsednik Čosić rekao, može i na nivou srpske i Savezne vlade; ove inicijative „okruglog stola“, oni su odbili pozive za razgovore; njihov dolazak za razgovor ih odvaja od osnovne njihove orijentacije, a to je republika Kosovo.

MILAN PANIĆ: Da idemo tamo i držimo govore.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ja sam bio tamo. Bio sam u Podujevu.

MILAN PANIĆ: Da li mogu stručnjaci da nam napišu program, da držimo govore da oni dođu na izbore. Neko mora da mi kaže koji je to način da se to uradi.

jeziku na Prištinskom univerzitetu, u isto vreme. Kosovski Albanci su odgovorili organizovanim bojkotom škola i pokušajima da izgrade „paralelan“ sistem obrazovanja na albanskom jeziku, koji su obično obezbeđivali učitelji koji su bili izgubili posao.“ *Kako viđeno, tako rečeno: analiza OEBS Verifikacione misije Kosovo: stanje ljudskih prava od oktobra 1998. do juna 1999. godine*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2001, 4–5. Od 300.000 osnovaca a i 70.000 srednjoškolaca, državne škole pohađalo je tek 17.000. Prema: Marina Blagojević, Iseljavanje Srba sa Kosova, u: Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata*, B92 Samizdat, Beograd 2002, knj. I, 290.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Moramo da odvojimo što veći deo Albanaca od separatističkog pokreta. Pripadnici separatističkog pokreta i oni koji su pod njihovim pritiskom neće nikada izaći na izbore. Prema tome, potrebno je što masovnije odvajanje Albanaca od separatističkog pokreta; to je jedini prilaz i strategija, na kojoj moramo da temeljimo našu politiku.

MILAN PANIĆ: Ako ih privolimo na glasanje, dovešćemo Kartera⁶² da pregleda da vidi da je to demokratsko glasanje, to bi bila velika stvar. Najvažnije je dovesti ih na izbore.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vi ste spomenuli neke mere, koje ćete predložiti; predlažem da oko tih mera, koje budete imali na umu, bude ostvarena tesna saradnja između Vlade Republike Srbije i Savezne vlade, da tu ne bi bilo disonantnog prilaza; jer to je Pokrajina u sastavu Republike Srbije. S tim što moramo da imamo u vidu da Kosovo nikada nije bilo albanska autonomija. Kosovo je autonomna pokrajina zbog specifične strukture stanovništva, gde žive Srbi, Albanci, Crnogorci, Muslimani, Romi, itd. S tim što ovde imamo prednost što su Muslimani na Kosovu na našoj strani, a ne na strani Albanaca, jer su bili predmet njihovog vrlo, čak, brutalnog pritiska kroz čitav niz godina. Prema tome, mi Kosovo tretiramo kao autonomnu pokrajinu u okviru Srbije, gde su svi građani ravnopravni, a ne kao nekakvu potencijalnu albansku autonomiju, na šta, kao predmet razmatranja, stalno „navode vodu“, uključujući taj Vaš poslednji razgovor u Tirani. Cela stvar se vezuje za njihova prava, koja oni, navodno, polažu na Kosovo, iako, istorijski gledano, Kosovo nikada nije pripalo, čak ni jedan njihov deo, Albaniji, osim za vreme Musolinija, što je deo Kosova bio pripojen tzv. „Velikoj Albaniji“.

MILAN PANIĆ: Kakve su šanse da organizujemo program, *public relation* u Albaniji, tako da Albanci budu za Jugoslovane?

⁶² Džimi Karter (James „Jimmy“ Carter, 1922), predsednik SAD 1977–1981, po isteku mandata izuzetno aktivan u promociji ljudskih prava na globalnom nivou.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da je to aktuelan politički zadatak.

MILAN PANIĆ: To je stvar programa; mi nemamo profesionalne programe za borbu. Mi nemamo nikoga u Albaniji, ko govori o nama; mi bi trebali da imamo po deset ljudi svaki dan da govore o Jugoslaviji. Bitno je stalno pričati. Treba im pričati o ljudskim pravima na Kosovu i Albaniji; veća su ljudska prava na Kosovu, nego u Albaniji.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije to problem; mi ratujemo sa velikim silama, koje imaju svoje interese, a ne sa Albancima ni sa Muslimanima u Bosni.

MILAN PANIĆ: Oni stalno drže govore o onome što im Amerikanci kažu – i to stalno vrte.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Shvatio sam da danas treba da procenimo da li je korisno, politički potrebno, da li bi u susret Konferenciji to imalo nekog značaja, da intenziviramo, prvo, statutarnu odluku, raspisivanje izbora. Lično iznosim mišljenje – bez prethodne pripreme i komunikacije sa vodećim albanskim partijama na Kosovu, to će biti promašeno, jer neće izaći na izbore, jer smo tu priliku imali; ali, da procenimo.

MILAN PANIĆ: Nateraj ga da dođe, ne zato što te voli i zato što mu kažeš; napravi takvu situaciju – tamo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Milane, da su izašli pre dve godine na izbore, danas bi u Narodnoj skupštini Srbije imali 30 poslanika.⁶³ Nije reč o tome da oni ne bi bili zastupljeni; i te kako bi bili zastupljeni; tih 30 poslanika bi moglo da govori šta hoće i da podnosi zakonske i druge predloge. Tu je ta linija razgraničenja. Jednostavno,

⁶³ Masovni izborni bojkot kosovskih Albanaca imao je za posledicu neproporcionalno dobar rezultat Socijalističke partije Srbije sa kosovskih izbornih jedinica.

taj separatistički pokret na Kosovu, ne govorim o Albancima, ima jedini cilj – da otcepi Kosovo od Srbije, Jugoslavije i pripoji ga Albaniji. Prema tome, oni zato imaju prilaz da nikakve vlasti Jugoslavije i nikakve institucije, uključujući instituciju izbora ne priznaju, jer jednostavno ne smatraju Jugoslaviju svojom državom. To je prilaz separatističkog pokreta na Kosovu, a ne građana Kosova. Jedan deo Albanaca nije za to. Pre nekoliko nedelja, kod mene je došla delegacija iz svih opština – bilo ih je preko trideset. Kada smo se ponovo sreli pre nekoliko dana, po tom dogovoru, onda ih je došlo preko stotinu, takođe predstavnika svih mesta na Kosovu, a ne samo svih opština. Reč je, dakle, da se njima što pre objasni da silom Kosovo uzeti ne mogu i da im je bolje da koriste svoja prava po kojima su tretirani kao ravnopravni građani Srbije i Jugoslavije, nego da tvrdoglavo insistiraju na rasturanju Srbije i izdvajanju Kosova. Dakle, ne pitanje ljudskih prava, nego separatističkog pokreta. S tim se niko ni u svetu ne slaže da se sada – bar na rečima – to izdvoji. Međutim, iza toga je upravo druga strategija: da se sada kompromitujuće ne pominje, naprotiv, da se osporava da bi posredstvom i izokola se došlo na to isto – davanjem nekakvog specijalnog statusa stvaranjem „Kosova republike“, koje bi posle otvorilo pitanje otcepljenja od Srbije i priključenja Albaniji.⁶⁴ To je, na kraju krajeva, tebi juče rekao i tvoj sagovornik u Tirani.

MILAN PANIĆ: Ali, razlika je u tome da je možda naša borba protiv toga drukčija od Vaše. Ako ovaj ima separatističku partiju, proglasimo je separatističkom partijom; onda ćemo pozvati Albanca koji nije za separatizam.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa to upravo radimo.

⁶⁴ Pitanje izdizanja statusa pokrajine na nivo republike pokretano je sporadično na partijskim sastancima, a u javnost se izlilo na Kosovu tokom demonstracija 1968, i ponovo 1981. Up. Miloš Mišović, *Ko je tražio Republiku Kosovo 1945–1985*, Narodna knjiga, Beograd 1987. Nakon sužavanja pokrajinske autonomije 1989, ovo se pitanje ponovo postavilo u oštrijoj formi. Up. Momčilo Petrović, *Pitao sam Albance šta žele, a oni su rekli: republiku, ako može*, Radio B92, Beograd 1996.

MILAN PANIĆ: Onda ćemo njega da pomažemo; da držimo govore, da objasnimo zašto je bolje, radimo s njima; da ovi ljudi postanu njihove vođe, a ne separatisti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To upravo radimo. To je naša orijentacija.

ŽIVOTA PANIĆ: Bez para – nema ništa kod Albanaca.

MILAN PANIĆ: Naravno.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vrlo sam svestan neuspešnosti tih izbora. Ali, predlažući to, imam u vidu da bi naša inicijativa u tom smislu mogla da omekša ili da obesmisli, makar pravno, politički i ideološki, zahtev za specijalnim statusom. Ne osporavam neophodnost priprema, čak možda dužih priprema. Ali, doneo bih neke odluke pre odlaska na konferenciju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, ali da razmislimo o čemu još možemo – jedine odluke koje se mogu doneti su da se nastavi sa nastojanjima da se sedne i razgovara o elementima te statutarne odluke Kosova itd. To je taj prilaz i nema drugog legalnog prilaza.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Iz Ustava Srbije, u drugoj pokrajini, imamo sasvim drugo stanje, gde nisu izvedene iz Ustava i na koje izbore su se odazvali Mađari, Rusini, Rumuni itd. Iz istog Ustava u istoj državi, izvedene su dve autonomne pokrajine koje proizlaze iz tog Ustava – u jednoj, manjine koriste svoje pravo, participiraju, ne slažu se s nama politički, prisustvuju u Skupštini itd. Prema tome, u tome je problem. Ali, ukazujem da bez prethodnog razgovora i postignute neke spremnost s njima da u tome učestvuju – biće potpun promašaj.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, ali neka Vlada pre Londona, ovih dana, donese neku odluku o neophodnosti aktiviranja donošenja statuta, potom izbora itd.; da deklarirate vrlo precizno svoju nameru.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da ovi Albanci, koji sada s nama komuniciraju, sve intenzivnije i masovnije, treba da se organizuju takođe kao albanska politička partija i da imamo albansku političku partiju koja s nama komunicira i onu koja je separatistička; te, prema tome, sama sebe diskriminiše.⁶⁵

DOBRICA ĆOSIĆ: Da, ali mi moramo da ispunimo neke zahteve i da damo neke garancije ovom delu stanovništva koje bi pošlo s nama, da mu pođemo u susret; da ima nešto realno, a ne samo našu reč i obećanje, nego da kaže: „Da, Vlada Srbije daje to i to, vraća nas na posao, daje nam škole“.

MILAN PANIĆ: Autonomiju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne – Albancima; autonomiju Kosovu.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Hteo sam da kažem, pored toga što srpska Vlada treba i može da uradi, po mom mišljenju, savezni premijer treba što pre da sazove – u Beogradu, sa Grcima. Tu odmah treba deklarirati i obavezati, pa reći: „Organizujemo nove izbore u Jugoslaviji, u obe republike i na saveznom nivou.“ Naša je namera da se organizuju izbori na terenu.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Molio bih vas za jednu preciznost – pozivanje i konferencija o Albancima u Beogradu, na relaciji Savezna vlada i tzv. legitimni predstavnici Albanaca sa Kosova i Metohije, mislim da nas vodi u rizik kojim onda tu stvar postavljamo kao nešto što je prethodno, a ne kao sa regijom Republike. Jer, tu moramo da vidimo tu stvar – pitanje vraćanja u škole; mi nudimo, ali

⁶⁵ Ovaj predlog nikada nije zaživeo, uz izuzetke pojedinih političkih ličnosti, tzv. „lojalnih Albanaca“.

ne sa grbom „Republike Kosovo“. Sve škole će biti odmah otvorene, pozivamo decu i roditelje, nemamo nikakve prethodne uslove, ali ne možete sa svedočanstvom „Republike Kosova i Metohije“.

MILAN PANIĆ: Najvažnija stvar za svet je da se škole otvore. Oni ne mogu da uče fašizam u tim školama itd.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Meni je, i svima nama sigurno, iz sasvim određenih razloga mnogo stalo do tog mišljenja sveta. Ali, preferiranjem tog mišljenja ne možemo neke osnovne stvari da zaista dovodimo u pitanje.

MILAN PANIĆ: Ne, apsolutno. Važno je da uvek budemo pametniji. Ako otvorimo škole, oni stave grbove i mi ih skinemo – niko u svetu neće da se ljuti i da smo napravili nešto pogrešno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ali, moramo da se razumemo da je pitanje Kosova naša unutrašnja stvar o kojoj ne pregovaramo sa susednom Albanijom.

MILAN PANIĆ: Ali, zašto imamo u Beogradu Grka koji nije pregovarač? Jovanović kaže da je posmatrač.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Posle je dao i tumačenje da bi bio posmatrač u ime mandata Evropske zajednice i da bi preko tog posmatrača Evropska zajednica garantovala sprovođenje dogovora koji bi, tom prilikom, u tom dijalogu bio postignut.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, ne može Evropska zajednica uopšte da bude strana u pregovorima – nikako. Ne treba nam posredstvo Evropske zajednice za komuniciranje s našim građanima. To su unutrašnje stvari Jugoslavije.

MILAN PANIĆ: Ja se ne bih za to borio, to se podrazumeva.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To smo rasčistili sa Karingtonom.

MILAN PANIĆ: Ne treba se za to boriti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi se uopšte ne borimo za to.

MILAN PANIĆ: Za koncentracione logore više nema bitke, nećemo da razgovaramo o tome.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da završimo o Kosovu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Samo da dodam – Albanci su juče nekoliko puta ukazivali na uslov i insistirali na vraćanju situacije na Kosovu u pređašnje stanje, znači, ovih nekoliko zakona o vanrednom stanju i drugi – da se ukinu, što bi bilo neka vrsta uslova za otpočinjanje tih pregovora i razgovora, naših sa Albancima i naših bilateralnih razgovora sa Albanijom o unapređenju međusobnih odnosa. Govorim zbog toga što će Rugova, ili neko drugi ko bude došao u Beograd, to sigurno pokrenuti kao pitanje broj jedan.

MILAN PANIĆ: Šta znači – vanredno stanje?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kakvo – vanredno stanje? Uopšte nema vanrednog stanja.⁶⁶

RADOMAN BOŽOVIĆ: Bivša skupština Kosova i Metohije je proglasila „Republiku Kosovo“ i sebe proglasila za skupštinu te republike.⁶⁷

⁶⁶ Vanredno stanje na Kosovu je povremeno uvedeno i ukidano tokom 1989–1991. Na snazi su, međutim, ostali Zakon o postupanju republičkih organa u posebnim okolnostima (26. jun 1990), Odluka o utvrđivanju da su nastupile posebne okolnosti na teritoriji SAP Kosovo (26. jun 1990), Zakon o prestanku rada Predsedništva SAP Kosova (18. mart 1991) i Uredba o načinu rada i načelima za organizaciju pokrajinskih organa doneta proleća 1992.

⁶⁷ „Pošto je bila raspuštena kosovska skupština juna 1990, 114 od 180 njenih poslanika su pokušali 2. jula da proglase Kosovo nezavisnim od Srbije, to jest puno-

MILAN PANIĆ: Ja sebe mogu da proglasim kraljem. (Smeh).

DOBRICA ĆOSIĆ: Dajem pauzu za ručak.

(Pauza od 14,00 do 16,15 sati).

(Sednica je nastavljena u 16,15 sati).

DOBRICA ĆOSIĆ: Nastavljamo s radom. Sada treba da razgovaramo o

KONFERENCIJI O JUGOSLAVIJI U LONDONU

koja treba da počne 26. avgusta. Neophodno je da se pripremimo za tu Konferenciju, da se saglasimo o državnoj politici i koncepcijama koje ćemo zastupati, da imenujemo ljude, da preduzmemo prethodne aktivnosti koje takvom događaju svuda u ozbiljnim državama i diplomatijama predstoje. To su konsultacije, to su specijalne misije, to je zadobijanje učesnika za naša gledišta, to su ispitivanja gledišta naših sabesednika. Dakle, to je neobično složen i veliki posao. Molio bih ministra Jovanovića da iznese osnovne poglede na tu Konferenciju, sa stanovišta spoljne politike našeg Ministarstva koje ima uvid u njene dosadašnje pripreme.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Konferencija je prošla kroz više faza, dok nije stigla do sadašnjeg stanja. Prvo je bila zamišljena kao francuska ideja koja je pre skoro godinu dana bila najavljivana. Onda smo je mi prihvatili i u martu, u odgovoru tadašnjeg vršioца dužnosti šefa države, Kostića,⁶⁸ Butrosu Galiju, ne samo dali ideju o toj Kon-

pravnom republikom unutar SFRJ. Ovu odluku su i Srbija i SFRJ proglasili ilegalnom, tako da je 7. septembra 111 poslanika, koji su se tajno sastali u Kačaniku/Kačanik, proglasilo nezavisnu Republiku Kosovo. Protiv njih su zbog toga bile podignute optužnice. Decembra te godine su kosovski Albanci bojkotovali izbore za skupštinu Srbije.“ Kosovo.“ *Kako viđeno – tako rečeno*, 5.

⁶⁸ Branko Kostić (1939), crnogorski političar, vršilac dužnosti predsednika krnjeg Predsedništva SFRJ nakon odlaska Stjepana Mesića sa funkcije predsednika Predsedništva.

ferenciji, nego izneli i neke bitne elemente koje bi ona morala da sa-
drži. To nije naišlo na odziv, jer je u međuvremenu program sankcija
dominirao našom scenom i sve drugo potislo u drugi plan. Francuzi
su se kasnije prisetili te ideje, lansirali je, mi smo ih podržali, ali su
naišli na blokadu u Evropskoj zajednici, koja je brzo prisilila
Francuze da pristanu na kompromis – da Britanija bude domaćin, da
Konferencijom rukovode Britanac i lord Karington i da ona bude
produžetak dosadašnje Konferencije o Jugoslaviji, a ne neka nova
proširena konferencija, a najmanje konferencija UN.⁶⁹

Francuzi su pristali na to, očekujući da bi posle otvaranja te
konferencije u Londonu, moglo da se desi da se ona kasnije prebaci u
Pariz. To je ostala želja. Iza toga ostaju interesi Francuske da se ne
sukobljava sa Evropskom zajednicom, niti sa pravilima igre. Jugo-
slavija im je značajna, ali su im značajniji interesi u Zajednici. U
međuvremenu, Britanija je počela sa svojim pripremama, koje su bile
i još su pola tajanstvene, a pola ultimatske. Tajanstvene, jer nam se u
dozama, „kap po kap“, saopštavaju elementi Konferencije, bilo teh-
nički ili politički, a ultimatski jer se nagoveštava da bi ona, konačno,
trebalo da raščisti sa jugoslovenskom krizom, što znači da izdejstvuje
da se ona rešava po kriterijumima i pravilima igre kako su ih propisa-
li oni u Zajednici i oko nje. U međuvremenu, postavilo se nekoliko
pitanja. Jedna grupa pitanja je najneposrednija – izbeglice, tzv. logori,
etničko čišćenje, probijanje embarga na uvoz oružja u Jugoslaviju,
vojna intervencija i pitanje pozivanja šireg broja članica. To zama-
gljuje vidik. Jer, koliko god su ta pitanja značajna, ipak, nisu toliko
značajna kao udar koji na Konferenciji treba očekivati da se izvrši na
nas kad je reč o tome da li smo mi to što jesmo i da li treba da
ostanemo ono što smatramo da treba da budemo, ili treba da
pristanemo na raspad, kako nam se propisuje.

⁶⁹ O međunarodnom kontekstu u kojem je izvršena tranzicija sa Konferencije EZ
o Jugoslaviji na konferenciju UN i EZ videti u: Matijaž Klemenčič, *The International
Community and the FRY/Belligerents*, u: Charles Ingrao, Thomas A. Emmert
(prir.), *Confronting the Yugoslav Controversies. A Scholars Initiative*, Purdue Uni-
versity Press, West Lafayette, 2013, 174–178; James Gow, *Triumph of the Lack of
Will. International Diplomacy and the Yugoslav War*, Hurst&co, London 1997,
90–98.

Što se tiče prvog dela pitanja, tu će, verovatno, ići na gotove rezolucije koje će biti kratke, britke i politički i antijugoslovenski intonirane. Izbeglice će, sigurno, biti predstavljene kao problem sveta, a i problem koji smo mi stvorili. Verovatno da će princip jednakosti i univerzalnosti u tretiranju ovog pitanja da bude tumačen na našu štetu. Međunarodna solidarnost neće biti u onoj meri izražena u kojoj bi, inače, trebalo da bude da nije toga. Logori smrti su „šlager“ tema koja će se koristiti do kraja Konferencije, bez obzira na sve naše demantije, verovatno uz dodatak nekih drugih medijskih tema.⁷⁰ Etičko čišćenje će nam biti stalno prilepljavano ne samo i ne toliko bosanskim Srbima, već nama u Jugoslaviji, što nam je izričito rečeno u Londonu kada su Mejdžor i njegov „sekundant“ Hog dva puta drsko rekli da je politika etničkog čišćenja smišljena, rukovođena i izvođena od strane Vlade Srbije.⁷¹ Na to je reakcija premijera Panića bila kratka i žestoka, posle čega se Hog malo povukao i to više nije ponavljao. Pitanje učesnika je, takođe, važno jer bi njihovo proširivanje bilo na našu štetu, bilo da se broj učesnika širi na sve susede, bilo da se širi na islamske zemlje. Naš položaj je pogoršan time što se broj učesnika proširio na svih 12 zemalja Zajednice⁷² To nije svrsishodno, jer bi bilo dovoljno da se proširi na tzv. „trojku“ – na pretposlednjeg, tekućeg i budućeg predsedavajućeg. Međutim, oni su hteli da zadovolje interes Nemačke da produži svoje dejstvo na Konferenciji, kao i interes nekih suseda, kao što je Italija koja je želela da bude na Konferenciji. Na kraju, vojna intervencija je „Damoklov mač“ koji visi nad našom glavom, koja se podgrejava da bi izazvala našu nervozu, naterala nas na proceduralne i druge ustupke i na neki način pripremila svetsku javnost i na neke radikalne korake koji bi možda mogli da se preduzmu protiv nas, u slučaju da naš stav bude nezadovoljavajući ili da razvoj u Bosni krene još lošijim putevima.

U pogledu ostalih pitanja koja su, čak, značajnija od ovih, vredi pomenuti, pre svega, naš status; o tome smo jutros razgovarali

⁷⁰ Videti napomenu 44, str. 71.

⁷¹ Daglas Hog (Douglas Hogg), poverenik Džona Mejdžora u Forin ofisu, ili njegova supruga Sara Hog (Sarah Hogg), šefica Mejdžorovog političkog odeljenja.

⁷² Evropske zajednice.

– da li ćemo ići kao federacija ili kao republike? Pošto smo to prevazišli, ostaje da vidimo kako će druga strana na sve to reagovati. Prvu reakciju ćemo imati već sutra kada mlađi ministar spoljnih poslova Britanije treba da razgovara sa predsednikom Čosićem i, kako se očekuje, sa predsednikom Miloševićem – mada ovo drugo nije još sigurno. Što se tiče statusa BiH, postavlja se pitanje da li Izetbegović treba da bude legitimni predstavnik svih zajednica, ili ne? On je osporen stanjem stvari u Bosni i našem političkom izjavom da je on nelegitimni predstavnik kada je reč o predstavljanju Srba i Hrvata tamo. Praktična strana svega toga jeste kako osigurati prisustvo predstavnika Srpske Republike BiH i da li je to moguće?⁷³ To pitanje bismo morali da pokrenemo sutra u razgovoru sa Hogom, ne zato što smo mi mentori ili staratelji bosanskih Srba, nego što je to faktičko pitanje. Jer, bez njihovog prisustva neće biti moguće postići ni jedan praktični rezultat.

Ukoliko oni ne budu zastupljeni u istoj bosanskoj delegaciji, pored Izetbegovića da budu i predstavnici Karadžića⁷⁴ i Bobana,⁷⁵ onda bi možda trebalo insistirati da budu gosti predsedavajućeg, bilo britanskog ministra, bilo predstavnika Generalnog sekretara UN, ako on to već neće biti. U krajnjem slučaju, ako ne može ili jedno ni drugo da budu gosti naše delegacije, što ne znači da smo se umešali u

⁷³ Srpski poslanici se 24. oktobra 1991. izdvajaju iz Skupštine BiH i konstituišu Skupštinu srpskog naroda Bosne i Hercegovine sa sedištem u Sarajevu. Njom, kao i Skupštinom BiH, predsedava Momčilo Krajišnik. Skupština je organizovala plebiscit srpskog naroda za ostanak u Jugoslaviji 9. i 10. novembra, koji je bio svojevrsan pandan referendumu o nezavisnosti BiH. Skupština je 9. januara usvojila *Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine*, a 28. februara je takođe donela Ustav Republike Srpske i veliki broj pratećih akata čime su SAO (srpske autonomne oblasti) u Bosni i Hercegovini dobile obeležja državnosti. Videti u: Kosta Nikolić (prir.), *BiH u vreme raspada SFRJ*, Beograd 2011, 25.

⁷⁴ Radovan Karadžić (1945), srpski političar iz Bosne i Hercegovine. Predsednik Srpske demokratske stranke i prvi predsednik Republike Srpske (1992–1996). U Ženevi je predvodio srpsku delegaciju. Optužen za genocid i ratne zločine, skrivao se do 2008, kada je uhapšen i izručen Haškom tribunalu, pred kojim mu se sudi.

⁷⁵ Mate Boban (1940–1997), hrvatski političar iz Bosne i Hercegovine, lider Hrvatske demokratske zajednice u BiH i predsednik Hrvatske Republike Hercegovine do 1994. U Ženevi je bio predstavnik hrvatske strane. Umro u Mostaru posle završetka rata.

rat tamo, nego da jednostavno omogućavamo jednoj od ratujućih strana tamo da se čuje da bi to moglo da koristi interesima mira.

Dokument ove Konferencije, navodno, treba da bude gotov danas i distribuiran užem krugu; to znači samo članovima Zajednice. Još ne znamo ništa o sadržini tog dokumenta. Možemo samo pretpostaviti da nam nije naklonjen i da bi on, verovatno, bio još jedan od dokumenata KEBS-a koji bi značio diktiranje rešenja po principu „uzmi ili ostavi“. Što se tiče prekida rata u Bosni, jer je to uslov za bilo kakav dalji rad te Konferencije, i tu se može očekivati jedan ultimativni papir. Dobro bi bilo ako bi bio, istovremeno, upravljen prema svima trima ratujućim stranama tamo. Ali, ako bi bio samo protiv bosanskih Srba, ili protiv Jugoslavije kao navodnog agresora tamo, onda bi to moralo izazvati naše oštre reakcije i na to jednostavno ne bismo mogli pristati. Postavlja se i pitanje prisustva na Konferenciji, u direktnoj ili indirektnoj meri, tzv. predstavnika manjina – Kosova, Sandžaka, Vojvodine kada je reč o Jugoslaviji. Oni se veoma „guraju“ da tamo stignu već na plenarnu sednicu, ako ne u sastavu naše delegacije, onda verovatno kao gosti neke od delegacija. Ako ih neće primiti predsedavajući ili neka članica Zajednice, vrlo lako ih može primiti delegacija Bosne, Hrvatske ili Slovenije. Tu moramo zauzeti stav – da li da se s tim pomirimo ili ne. Ako je pravilo Konferencije da jedan od učesnika ima pravo da pozove gosta, onda formalno, tome ne možemo prigovoriti, sem da ograničimo pravo tim gostima da se izjašnjavaju, već samo da budu prisutni i da slušaju. Ovo drugo bi bio minimum, na čemu se može insistirati. Slično je i sa muslimanskim organizacijama iz Sandžaka i Mađarima iz Vojvodine. Namerno kažem – organizacijama, jer se radi o političkim partijama, koje pretenduju da predstavljaju sve, a ne o organizacijama nacionalnih manjina, kao takvih. Takođe, postaviće se i pitanje, u ultimativnoj formi, priznavanja novoformiranih država na bivšem jugoslovenskom prostoru. O tome smo govorili; ovim potezom ćemo nešto od toga preduhitriti; do Konferencije imamo još malo vremena da u novim impulsima naš položaj, u tom pogledu, poboljšamo, tako da to pitanje ne bi trebalo da bude tako dramatično, ako sve ide ovako, kao što smo to činili.

Na kraju, imamo pitanje islamskih zemalja; to smo jutros dotakli. Izgleda da Tursku nećemo moći mimoći jer je ona balkanska zemlja, jer je sila zaštitnica bosanskih Muslimana; po principu simetrije – ako već bosanski Srbi i Hrvati imaju svoje matične države, trebalo bi nešto slično omogućiti i bosanskim Muslimanima. Ta simetrija je jedan argumenat, koji izgleda da „ulazi u mozak“ zemljama Evropske zajednice. Nama to, sigurno, ne odgovara zbog prevelike angažovanosti Turske, na jednoj strani, ali zbog sutrašnjih razgovora u Ankari, videćemo da li ćemo moći da postignemo nešto više.⁷⁶ Pitanje učešća ostalih islamskih zemalja, pre svega Saudijske Arabije, Egipta i nekih drugih zemalja, je osetljivije. I jedna i druga zemlja su se veoma eksponirale protiv nas, a sa druge strane, one su i geografski na velikoj distanci; nema logičkog, niti drugog opravdanja za njihovo prisustvo.

Već sada imamo nerazumevanja u krugovima Evropske zajednice za takvu vrstu proširenja. Recimo, Grčka je protiv toga. Ona će nastojati da to minira. Pitanje je samo dokle će moći na tome da istrajava. Ako bi Amerika htela da islamske zemlje, kojima se ona sada udvara, budu tamo, teško da će to moći da spreči nešto drugo, sem našeg veta, a mi, opet, ne možemo da stavimo veto, jer bi to značilo da miniramo Konferenciju, što bi nas negativno eksponiralo, kao zemlju koja, navodno, ne želi rešenje krize u Jugoslaviji.

Sve su to pitanja, koja će se pokretati.

U toku sutrašnjeg susreta sa Hogom, britanskim ministrom, možda da saznamo nešto više, a možda ne.⁷⁷ Pitanje Rusije i Kine, takođe, nije dovoljno raščišćeno. Za Rusiju nije sporno da će, kao član Saveta bezbednosti, da učestvuje; sporan je samo njen konačan stav hoće li u kritičnom odmeravanju snaga da ostane principijelna do kraja, ili će se „prodati“ za 50 tona butera, ili nečeg sličnog.

⁷⁶ Milan Panić i Vladislav Jovanović posetili su Tursku 12. avgusta, gde su razgovarali sa premijerom Sulejmanom Demirelom. Po Vladislavu Jovanoviću, „Panić je tražio od premijera Sulejmana Demirela da se zauzme za mir i suprotstavi vojnoj intervenciji (...) U svom odgovoru, Demirel je bio pun hvale za Panića, ali se čuvao od preuzimanja čvrstih obaveza.“ V. Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći*, 97.

⁷⁷ Videti napomenu 71, str. 105. Hog je zapravo bio zamenik britanskog ministra spoljnih poslova Daglasa Hejga.

Prisustvo Kine nije dovoljno osigurano, jer se smatra da je udaljena, daleka azijska zemlja i da nema ništa zajedničko sa ovom krizom, iako je član Saveta bezbednosti. Međutim, ako princip prevlada, ona će doći; nije sigurno da će do kraja da bude na našoj strani, jer je i do sada pokazivala više sklonosti za stavove uzdržanosti, nego za stavove opredeljenosti. Mi smo sa Kinezima razgovarali; ja sam ovde imao dug razgovor; direktno su tražili da se i u Njujorku i na Konferenciji kategorički stave na našu stranu, naročito ako se radi o povredi bitnih principa, ili traženju našeg isključenja – da stave veto. Oni su samo rekli da će to preneti Peking. Nemam velikih iluzija da će oni ostati pri vetu do kraja.

To je ono što je najvažnije u ovom trenutku. Premijer Panić je, posle završetka naših razgovora u Budimpešti, naložio našem ambasadoru da kontaktira premijera Antala⁷⁸ i da od njega zatraži da sazove u Budimpešti sastanak predsednika svih šest jugoslovenskih republika, i to da se održi pre Konferencije u Londonu. Cilj tog sastanka je priprema i mogućnost postizanja međusobnih dogovora, da bi neki od tih problema, koji opterećuju odnose, mogli da budu rešeni direktno između tih republika, a ne da budu prepušteni arbitraži jednog šireg međunarodnog foruma. Još ne znamo šta će Antal odgovoriti.

On je primio poruku, ali da li će postupiti po njoj i da li će se drugi odazvati, to je neizvesno.

To je ono dokle smo stigli, u ovom trenutku. Inače, ima dosta špekulacija oko toga da li je ta Konferencija tribunal, inkvizicija, koja treba da nam presudi po kratkom postupku, ili je još jedno dobijanje u vremenu, da li je ona nagoveštaj povećane uloge Ujedinjenih nacija u političkom rešavanju naše krize, ili je, u suštini, produžetak sadašnje Konferencije i očuvanje dominantne uloge Evropske zajednice. Ima elemenata za oba zaključka. Zasada je bliže ovo drugo tumačenje – da je Evropska zajednica uspela da dobije meč u borbi sa Ujedinjenim nacijama, sa Francuskom i da, zasad, zadržava punu kontrolu nad radom Konferencije. Hoće li nešto da se izmeni, odsada, pa do 26-og, ostaje da se vidi. Svakodnevno se menja; izgleda da

⁷⁸ Jožef Antal (1932–1993), mađarski premijer.

ni sami Englezi nisu sasvim čvrsti u pogledu broja učesnika i njihovog sastava. Jedino što je izvesno, to je da su čvrsti u pogledu dokumenta, jer je dokument već izrađen; trebalo bi da ga, našim kanalima, dobijemo za dan-dva.

TEODOR OLIC: Hteo bih da dam dopunu, pre rasprave. Na sastanku sa predsednikom Panićem, dogovorili smo se – po nekoliko pitanja da tražimo, u vezi ove Konferencije, bez obzira da li ćemo uspeti, ili ne; ali, da pokažemo da nismo pasivni posmatrači. Prvo, da tražimo odlaganje Konferencije za dve nedelje, da bi se dobilo na vremenu za solidnije pripreme; jer, vreme je za godišnje odmore, nema mogućnosti za mnogo kontakata, teško je pripremiti Konferenciju takvog karaktera i obima za tako kratko vreme. Prema tome, prvi predlog – predlažemo da se Konferencija pomeri za 7. do 9. septembar. Drugo, predlažemo da se promeni mesto Konferencije. Odmah da kažem, ne verujem da ćemo uspeti; ali, da time pokažemo da nismo pasivni. Naš predlog je Ženeva, kao evropsko sedište Ujedinjenih nacija. Time dajemo na značaju Ujedinjenim nacijama, pogotovo što će Butros Gali biti kopredsedavajući Konferencije. Gotovo da smo sigurni da Englezi neće prihvatiti taj predlog; ali, u drugim kontaktima – sa ostalima, iznosićemo naš predlog da mislimo da je bolje mesto, u okviru Ujedinjenih nacija, u Ženevi, da se održi Konferencija.

Treće, u pogledu učešća muslimanskih zemalja, energično smo protiv širenja Konferencije na muslimanske zemlje, pogotovu zemlje, koje nemaju nikakve veze sa Jugoslavijom, niti znaju Jugoslaviju, znaju samo svoj muslimanski problem.

Protiv smo širenja na muslimanske zemlje, iz razloga što Bosna i Hercegovina nije muslimanska zemlja. Muslimani nisu većinsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Oni čine 44 odsto stanovništva. Prema tome, tezu da je Bosna i Hercegovina islamska zemlja u Evropi mi ne prihvatamo, jer to nije tačno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je teza koju čak i oni osporavaju kao svoj cilj.

TEODOR OLIĆ: Zapad se „udvara“ Muslimanima, a ne bi želeo da prodru jače u Evropu. Znači, protiv smo Muslimana, ako ništa drugo – protiv smo Saudijske Arabije i Egipta. O Turskoj, bez obzira što je nepovoljno, možemo razgovarati kao o balkanskoj zemlji. Kao protivpredlog, ako dalje insistiraju, da mi insistiramo na odgovarajućem učešću hrišćanskih zemalja, prema odnosu stanovništva u Bosni i Hercegovini. Ako su četiri muslimanska predstavnika, onda da budu bar tri pravoslavna predstavnika; recimo, Rumunija, Rusija. Znači, tri pravoslavne i dve katoličke zemlje, od kojih ne bi trebao da bude Vatikan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Može i Jermenija.

TEODOR OLIĆ: Može. To iznosimo kao principijelan predlog, a lako ćemo utvrditi koje su to zemlje. Tako da ne budemo pasivni posmatrači. Pitanje učešća manjina ne može da se postavi na Konferenciji; ni iz jedne druge zemlje ne dolaze manjine. Koliko znamo u delegaciji Hrvatske neće biti ni manjina Mađarske, ni manjina Italije; u delegaciji Slovenije neće biti mađarska manjina, iako su se Mađari žalili na položaj kod Lendave,⁷⁹ niti u jednoj drugoj zemlji. Zašto bi samo iz Jugoslavije trebale manjine da budu predstavljene?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Samo je Jugoslavija predmet Konferencije.

TEODOR OLIĆ: Hrvatska je isto predmet Konferencije – zemlje Jugoslavije, a ne Jugoslavija. Dakle, sve bivše republike su predmet Konferencije. Govorim samo o njima. Ako dolazi Makedonija, nisam siguran da će dovesti Turke i Albance, čak mogu iz formalnih razloga da ih uključe, ali ne kao manjinu, nego kao sastavni deo svoje delegacije. Nama može da se sugeriše, ako neko hoće, da mi razmotrimo, pa da uzmemo jednog ministra iz Vlade – imamo dva Mađara u našoj Vladi, pa da kažemo: „zastupljene su i manjine“.

⁷⁹ Grad i opština u Prekomurju, centar mađarske manjine u Sloveniji.

Jednak tretman mora da se zadovolji. Mislim da bi neko sutra, ko bude razgovarao sa Hogom, morao da se založi za ovih nekoliko stvari, bar da se doprinese stavljanju jasno do znanja naše pozicije pred Konferenciju. Sledeće, ne želimo da Konferencija bude inkvizicioni sud i da se pretvara u jednostranu osudu jedne ili druge strane i da diktira neke uslove. Ovo bi bilo nekoliko uslova, o kojima smo se dogovorili. Ako stignem da razgovaram s Hogom kada se vratim iz Ankare, to ću mu izneti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nisu još tražili razgovor kod mene.

TEODOR OLIC: Princip muslimanskih zemalja je, zaista, neodrživ, kao grupa zemalja. Grci su i protiv Turaka. Svako ima svoje interese.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Juče je Robinson⁸⁰ tražio da se hitno sastanemo. Razgovarali smo sat i po. Oni mi stalno dođu „na prepad“ i ja ih upućujem tamo gde treba da idu – oni, očigledno, izbegavaju da tamo idu. Ja sam sa njim razgovarao oštro. Pokazao sam se kao čovek koji tobož zna sve njihove planove i onda sam mu plan „sasekao“ na parčiće. On je bio zaprepašćen za većinu stvari – „otkud ja to znam, kad on ne zna“. Prvo, ja sam rekao da planiraju ponovo da zovu Srbiju i Crnu Goru. Rekao sam da od tog posla nema ništa i da u to mogu biti ubeđeni. Drugo, iz Bosne i Hercegovine ne mogu zvati Izetbegovića, to je potpuni ramp prezidensi (rump presidency – krnje predsedništvo) – ono što ste govorili za naše prezidensi. On ne predstavlja tamo nikoga, eventualno predstavlja Muslimane. On se lažno izdaje za predsednika Bosne i Hercegovine, a on je samo rotirajući predsedavajući kolektivnog Predsedništva, koje ne postoji – raspalo se. Prema tome, postavlja se pitanje bosanske delegacije i njihove legitimnosti. Ne može Izetbegović da predstavlja tri etničke grupe. Zatim, rekao sam mu da to planiranje sa islamom apsolutno ne dolazi u obzir i ako budu nastavili tim putem da ćemo se zalagati za pravoslavne zemlje. Rekao sam – već ste izašli, po

⁸⁰ Majkl Robinson (Michael Robinson), otpravnik poslova britanske ambasade u Beogradu.

onom spisku, na 36 zemalja sa nama. Zatim, rekao sam – zovete tamo neke bezvezne muslimanske zemlje, a ne zovete budućeg predavajućeg Pokreta nesvrstanih. Zatim, rekao sam – vaš plan o radu Konferencije u dva dela: prvog dana da se sakupe svi, sem onih koji su involvirani u sukob – to znači, bivše jugoslovenske republike, pa da vi napravite neku deklaraciju, neke odluke, pa da drugog dana, kao dačiće iz druge sobe pozovete – ovih šest, odnosno pet. Rekao sam – to ne dolazi u obzir, tu ne postoje „osnovci“ i ostali.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nisu to osnovci, to je porota koja treba da izrekne sud.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Zatim sam rekao – u vašem Nacrtu deklaracije pominjete nepovredivost granica. Vi vrlo dobro znate da ste tu slabi, da ste sve granice povredili, ali ste priznali Titove granice. On je meni rekao – nije istina, sve spoljne granice su ostale iste. Ja sam rekao – ista je granica Slovenije sa Italijom, samo sada postoji granica između Hrvatske i Slovenije koja je međunarodna, kao između Bosne i Hrvatske itd. a među principima koji se tamo pominju nema samoodređenja. Kaže – zašto će tu samoodređenje? Rekao sam – zato što je to u Povelji UN. Kada ste se već pozivali na samoodređenje da rasturite Jugoslaviju, sada vam više ne odgovara pa se na njega ne pozivate. Rekao sam da će to biti uvreda za UN. Vi citirate sami sebe – KEBS i Evropsku zajednicu, a ne citirate Povelju UN. Ja kažem – što se nas tiče, to apsolutno ne dolazi u obzir. Sinoć sam imao dug razgovor od šest sati sa Francuzom. Obaveštenje koje sam od njega izvukao, ili tačnije njegov utisak, jeste da Francuska posmatra ovu Konferenciju kao početak dugotrajnog procesa Konferencije koja će možda trajati godinama. Ja sam rekao – imam obaveštenje da drugi to hoće da pretvore u tribunal protiv nas. On je rekao – ne tribunal, ali dužni ste da uradite konkretne stvari, da zadovoljite itd. Ja sam rekao – kažite mi nešto konkretno što vi mislite da možemo i treba da uradimo. Nije ništa uspeo da kaže. Francuz je rekao da ne možemo nekonstruktivno da se odnosimo prema Londonskoj konferenciji, jer je to naša ideja; kaže da je naš predsednik

Ćosić izneo tu ideju, a i ranije je izneta, a mi smo je prihvatili. Rekao je da treba da se ponašamo, ne kao domaćin, ali kao neko ko je pokrenuo tu Konferenciju. To treba zapamtiti, pa iskoristiti. Treće, Robinson je rekao da će odmah da telegrafiše svoje utiske. Pre podne je pokušao da dođe u kontakt sa mnom, ali ja to nisam hteo i to je došao i rekao Puniši Pavloviću.⁸¹ Pročitaću nekoliko osnovnih rečenica:

„U Londonu se intenzivno razmišlja o nalaženju takve formule učešća na Konferenciji koja bi omogućila da na Konferenciji učestvuju savezni i republički predstavnici, a da to ne izazove nikakve prigovore od strane ostalih učesnika. Veoma je angažovano insistirao na učešću predsednika Miloševića i Bulatovića na sastanku u Brislu. Kaže da su ga iz Londona obavestili da je predsednik Bulatović već prihvatio poziv. Robinson je takođe obavestio da lord Karington želi da pozove na taj sastanak u Brisel i specijalnog savetnika Stojanovića i Teodora Olića. Gospodin Robinson je stalno ukazivao da se radi o jednom sastanku tranzitnog karaktera, odnosno lord Karington bi želeo da ostvari dogovor onih koji su do sada učestvovali u radu Komisije u pogledu neke vrste završetka rada njegove Komisije, čiji bi rezultati trebalo da posluže potrebama proširene Konferencije, što predstavlja Londonska konferencija. Obavestio je da ministar u Forin ofisu, gospodin Hog, dolazi sutra u Beograd i želi da pozdravi gospodina Stojanovića i Olića. Zatražio je prijem kod gospodina Šaranovića kod koga je otišao nakon razgovora sa mnom...“ itd. To su moja obaveštenja.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Robinson je javio da oni nisu dobili precizan zahtev iz Londona u vezi sa posetom Hoga i da on sutra dolazi, ali da oni nemaju nijedan određen zahtev da bude primljen kod predsednika Ćosića, premijera Panića, niti kod predsednika Miloševića.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sutra neću biti tu; bio bih da mi je najavljen dolazak Hoga. Sada sam proverio – nije tražen susret.

⁸¹ Zamenik specijalnog savetnika za spoljnu politiku predsednika SRJ.

Postoje neki standardi za uljudnost. Nešto bih pitao. Tošine⁸² ideje su dobre, ne mogu da ih osporim, jer imaju argumentacije. Ali, malo mi remeti taj utisak solidnosti naše strane, ako mi sada tražimo odlaganje. Traženje odlaganja je jedna inferiorna pozicija, a bili smo zainteresovani za Konferenciju. Oni mogu reći – treba „u pola dana, u pola noći“ da budete spremni na Konferenciju o Jugoslaviji. To može da bude predmet velikih manipulacija i „pljuvanja“ po nama, kao – izmišljamo neke razloge da se ne sretnemo, svi su se spremili, pet članova Saveta bezbednosti, pola Evrope itd. a mi tražimo odlaganje. Drugi su ovi suštinski zahtevi. Ne znam šta znači zahtev za odlaganje?

TEODOR OLIĆ: Da bi se ispunili suštinski zahtevi. Ako se ispune suštinski zahtevi, nema odlaganja. Oni nas nisu ni pitali, ni obavestavali kada zakazuju konferenciju, kao da ne postojimo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Onda mora drugi prilaz biti, a ne odlaganje – onda utvrđivanje datuma mora da bude saglasno. Sve se može reći, samo je pitanje – kako. Onda treba imati taj prilaz, a ne tražiti odlaganje konferencije, jer ona za nas nije ni zakazana.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Verovatno da žele na toj Konferenciji da raščiste mnoga pitanja, uključujući i pitanje šta će dalje s nama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ako se pitaju katolici – na krst, ako se pitaju Turci – na kolac (Smeh).

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Da li naš status da reše na ovaj ili onaj način i da bi posle na zasedanju Generalne skupštine mogli da zauzmu definitivni stav. Zato im je važno da to bude u avgustu. Zato će se oni opirati odlaganju od dve nedelje, mada to nama može da pribavi izvesno uvažavanje, jer nismo objekt za „potkusurivanje“, nego subjekt za konsultovanje. U konstruktivnom smislu, predlažemo, radi bolje pripreme Konferencije, da se pomeri za desetak dana.

⁸² Teodor Olič

TEODOR OLIC: Mislim da bi morali izvršiti neku sondažu kod jednog broja nesvrstanih zemalja, čak i muslimanskih koje su još ostale. Ako bi Samit u Indoneziji bio pre Londona, bilo bi bolje.⁸³ Mislimo da bismo se mogli lakše izboriti na Samitu za iole pozitivniji stav prema Jugoslaviji nego na Konferenciji u Londonu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Tu baš nije izvestan rezultat, jer je odnos 50:50. Afrika i Latinska Amerika su uz nas i jedan broj azijskih zemalja.

DOBRICA ĆOSIĆ: Hoćemo li ostati pri tome?

TEODOR OLIC: Ovo je sve pokušaj. Ako ne prihvate, idemo na Konferenciju, ali da ne budemo samo pasivni objekt nečega.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mi ne znamo njihove projekte, ne znamo njihove konačne namere, ne možemo da zauzmemo ni stavove. Ovo što je Vlatko rekao, ipak su nagađanja.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mi ćemo morati da se sastanemo još jednom da odobrimo ceo nastup. Ovo je sve na osnovu delimičnih informacija.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Imamo li mi neke principe?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Znači, umesto njihove deklaracije koju spremaju da i mi izađemo s nekom deklaracijom?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da mi saglasno, pre nego što počne Konferencija, zajednički i ravnopravno utvrdimo principe, kao što je Evropska konferencija o Jugoslaviji imala principe, pa ih je posle napustila i krenula na ovu stranu. Ali, ona je formulisala principe. Hoćemo li mi da formulišemo te principe, ili ćemo da kažemo: prvo,

⁸³ Reč je o 10. samitu zemalja nesvrstanih održanom u Džakarti, 1–6. septembra 1992.

da pođemo od toga da se reafirmišu oni principi s kojima je počela Konferencija o Jugoslaviji i koji su prihvaćeni s poverenjem. Taj prilaz mora da se vidi. Ovaj proceduralno-tehnički prilaz neka bude pomoćni pravac, ali je glavni pravac principijelan pravac.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi smo to imali u vidu. Imamo nameru da napravimo ne samo platformu koja bi sadržavala principe, nego i onaj akcioni deo – strategiju mira, kako to uslovno zovem. Mi bismo dva principa, između ostalih, morali posebno da reafirmišemo: princip samoopredeljenja i princip teritorijalnog razgraničenja, onda kada se države razdvajaju. To je prirodni princip. U toj strategiji mira morali bismo prema svim ovim pitanjima koja sam nabrojao, i možda još nekim, da pokušamo da idemo korak-dva ispred svih ostalih i da držimo tzv. strategijsku inicijativu. Kako? – to je stvar razmišljanja. Mi ćemo kao stručni servis pokušati nešto da stavimo na papir za nekoliko dana. To ćemo pogledati, izmeniti, dopuniti i verifikovati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nije teško formulisati dva principa, ali ima i drugih. To je, u svakom slučaju, mirno političko rešavanje svih spornih problema. Drugi princip je samoopredeljenje naroda.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Trebalo bi da pogledamo one principe s kojima je počela Evropska konferencija. Možda bi bilo dobro da im to sugeriramo – da se principi s kojima je počela Konferencija o Jugoslaviji utvrde kao polazni principi. Oni su ih napustili – a ne mogu da pobegnu od njih – sami su ih deklarirali.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Oni insistiraju da se izjasnimo i protiv etničkog čišćenja, da ljudi mogu da se vrata u domove itd. To što oni nameravaju da pomenu protiv nas, da mi to pomenemo unapred.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi ćemo to za tri-četiri dana napraviti i poslati ovom skupu da to pogleda, a onda ćemo na zajedničkom skupu to pogledati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da fiksiramo za utorak ovakvu konsultaciju i da to pogledamo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, možemo to imati u utorak. Drugo, da li postoje predlozi i da li ih treba uvažiti da u nekoliko političkih centara pošaljemo ljude, kao svoje delegate?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To ne može da smeta, to može da bude dobro, ali treba odabrati centre i izabrati ljude.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Juče sam pitao Ambrakumova da pošaljemo Panića kod Jeljcina; on je rekao da dođe, prvo, Panić.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Sankcije treba preskočiti. Zasad jedino Panić ima prilaz sagovornicima sa Zapada. Pokušavao sam da u nizu islamskih zemalja dobijem odgovor na ponudu da dođem, a zasad nemam nikakav odgovor.

DOBRICA ĆOSIĆ: Trebalo bi razmisliti do ponedjeljka, utorak; to bi bila stvar Ministarstva spoljnih poslova da vidimo gde i koje ljude da šaljemo. Sigurno treba izabrati ljude koji mogu biti nosioci nekih naših alternativnih predloga, koje ćemo mi prihvatati, jer ne treba sve mi da izložimo; treba i neko drugi da izlaže, koje ćemo mi prihvatati; jer, ne treba sve mi da izložimo što je naše – tamo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Osnovno je pitanje hoće li Konferencija polaziti od „karikature“ stanja, koje se manifestuje u mas-medijima, ili će polaziti od realnih odnosa u Jugoslaviji i stanja.

DOBRICA ĆOSIĆ: Danas ništa konkretno ne možemo da odlučimo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Možemo da odredimo nekoliko centara.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vlatko, gde bi mogli da odemo?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mogli bi da odemo u Moskvu, Pariz, Peking, pošto će Kina da bude prisutna; videćemo za Grčku; zatim, Indonezija. Kada budemo išli u Džakartu, obavićemo taj posao, tako da ne treba da idemo tamo; verovatno i sa jednim brojem islamskih zemalja.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Indija je apsolutno nužna.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ona će biti u Džakarti zastupljena.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ako je 1. septembra Konferencija nesvrstanih, to možemo da navodimo kao razlog našeg učešća na toj Konferenciji. Ne može se omalovažavati Konferencija nesvrstanih sa ovom Konferencijom.⁸⁴

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Neka je odlože za desetak dana.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nisu je još zakazali, ne bi trebalo taj prilaz uzimati; treba da se utvrdi datum – saglasno, a ne da tražimo odlaganje, kao da smo se saglasili.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Češka će da učestvuje, kao predsedavajući KEBS-a.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li Italija dolazi u obzir?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Svakako.

ŽIVOTA PANIĆ: Ja bih razgovarao i sa Austrijom, pogotovo sada, kada „duvaju povoljni vetrovi“, jer su u zavadi sa Slovincima.

MIODRAG MITIĆ: Mislim da treba i sa izaslanikom Slovenije i Makedonije.

⁸⁴ Videti napomenu 83, str. 116.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Pošto se predviđa da premijer Panić ide u Moskvu, onda bismo, tom prilikom, posetili i Peking. Ostaju nam Rim, Pariz, i još par zemalja.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da li misliš da bi Panić najviše odgovarao Kinezima? Ja sumnjam da, prvo, ide Panić.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Možda bismo napravili odvojene razgovore.

ŽIVOTA PANIĆ: Ima li uticaja Japan?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Japan će biti pozvan; Japan je bio dosta dobar u štampi, u poslednje vreme.

MIODRAG MITIĆ: Kanada je jako važna.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Učestvovalaće i ona, kao zemlja „sedmorice“.⁸⁵ Odbili su da prime Panića – 13-og i 14-og. Za Kuvajt smo preduzeli demarš da odustanu od toga i to, za sada, deluje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ako se neka zemlja „izbezobrazi“, onda treba pozvati otpravnika.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Sigurno, to već polako činimo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li ste se odlučili za delegaciju?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Delegacija koja bi išla u Brisel bila bi u sastavu: Panić, Đukanović i ja; kao i četiri-pet eksperta čija imena bi kasnije dostavili.⁸⁶

⁸⁵ Zemlje grupe G7: SAD, Japan, Francuska, Nemačka, Italija, Velika Britanija i Kanada.

⁸⁶ Na 13. plenarnu sednicu Konferencije o Jugoslaviji.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li su Crnogorci rešili za Đukanovića?

MILO ĐUKANOVIĆ: Ne.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Izvinjavam se, ali ja sam tako čuo.

MILO ĐUKANOVIĆ: Nismo se definitivno dogovorili. Moguće je da to bude naš ministar inostranih poslova.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Samardžić⁸⁷ nije više ministar?

MILO ĐUKANOVIĆ: Nije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neću da se mešam u to kako se odlučuje u Crnoj Gori, ali možda je preteran nivo da ide predsednik Vlade, možda je bolje da ide predstavnik nekog nižeg nivoa.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ima razlog – da ide jaka ličnost.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba da napravimo razliku između briselske i konferencije u Londonu; da afirmišemo da smo to predlagali itd. Mislim da treba predsednik Republike da ide na konferenciju u Londonu, a neka ide i predsednik Vlade.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Zbog izvesne ravnoteže u jugoslovenskoj delegaciji, možda bi bilo bolje da ide predsednik crnogorske vlade. Kada to kažem, mislim na činjenicu da se podseti na to da se Jugoslavija sastoji od dve ravnopravne republike i da se ne može odlučivati nezavisno odozgo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tamo će Milo da bude u neprijatnoj situaciji. On nije neki član delegacije, nego predsednik Vlade.

⁸⁷ Nikola Samardžić, ministar inostranih poslova Crne Gore (16. februar 1991 – 31. jul 1992) i dugogodišnji direktor Jugoceanije. Umro 2005.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da li to znači, Vlatko, da Britanci neće biti obavješteni do sutra?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ujutro će biti obavješteni.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Nas sve to obavezuje, pošto znamo da će se tek ujutro znati. A sada bi trebalo – oko liste zemalja.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sada se treba malo i dogovoriti oko toga – kako u Brislu; ako se bude ocenjivao taj rad. Apsolutno se mora reći da je ona pretrpela neuspeh, pre svega, što je napustila svoje polazne principe kojima je započeta. Ne treba da propustimo da se to kaže kada se stavlja tačka na rad te konferencije.

DOBRICA ĆOSIĆ: Evropskoj zajednici treba reći šta je učinila.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Apsolutno. Pre neko veče, slušao sam na televiziji da su rekli nešto u tom smislu – kakve je katastrofalne greške napravila Evropska zajednica u Jugoslaviji. To je naše opšte mišljenje i ne treba im davati manevarski prostor da za svoje greške nalaze krivce na drugoj strani. Bez njihovog mešanja, veliko je pitanje koliko bi ovi događaji uzeli ovakav tok.

DOBRICA ĆOSIĆ: Sigurno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Bivši nemački ambasador u Beogradu, Forcgrabert je rekao – upotrebljavali su selektivna priznanja kao oružje za bitku između raznih jugoslovenskih naroda i republika; što je tačno i što treba reći. Vlatko dobro zna kada je Kutiljero,⁸⁸ na konferenciji u Brislu, obavestio konferenciju kako je na Konferenciji o

⁸⁸ Žoze Kutiljero (José Cutileiro, 1934), portugalski diplomata. Od januara do avgusta 1992. bio je koordinator Konferencije o Jugoslaviji zadužen za konstitutivni aranžman o Bosni i Hercegovini, poznatiji pod imenom Kutiljerov plan. Docnije je obavljao dužnost generalnog sekretara Zapadnoevropske Unije (1994–1999).

Bosni postignut izvestan napredak, Izetbegović je odmah tražio da se prizna Bosna i Hercegovina. Mi smo intervenisali i rekli da je to u kontradikciji sa principima konferencije, a Kutiljero nas obaveštava da je ovde neki napredak, da ćemo da pokvarimo tu pozitivnu evoluciju Konferencije o Bosni i Hercegovini nekakvim prevremenim priznavanjem; dozvolimo da ta pozitivna evolucija dâ svoj rezultat. Naravno, to je bio „razgovor gluvih“. Oni su posle nekoliko dana priznali Bosnu i Hercegovinu i to uz Karingtonovo objašnjenje da je opasno priznati i ne priznati, ali da će manje problema biti ako se prizna. Ustvari, to je potpuno uništilo tu osetljivu ravnotežu i stabilnost u Bosni i Hercegovini. Tada su eskalirali sukobi i više niko nije imao poverenja ni u koga.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pošto predsednik Vlade nije upućen u ceo proces odvijanja, smatram da treba napisati jedan izveštaj i predsedniku Vlade.⁸⁹

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vlatko je upućen.

DOBRICA ĆOSIĆ: Upoznati ga sa svim tim zbivanjima i dati mu taj papir koji predstavlja naš zajednički stav; ako bude hteo da ga prihvati.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Postoji opasnost da zbog svoje „okrenutosti u budućnost“ – kako kaže – „da neće nikom tamo da čita lekcije“, ali onda treba reći da ovo nije Londonska, ovo je Briselska i treba joj „udariti tačku“ i proglasiti je da je propala, a okrenuti se budućnosti u Londonu, a ne ovoj.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Koliko znam, on to neće da prihvati, jer želi da bude „nov“ čovek i on nema nikakve veze sa onim šta je prethodilo; i, s tim mesijanstvom će hteti da nastupa kasnije. To što

⁸⁹ Milan Panić je u međuvremenu napustio sednicu Saveta.

ćemo mu spremi, verovatno je da neće prihvatiti. No, svejedno, mi ćemo spremi.⁹⁰

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tu ima pitanja koja ne mogu da se zaobiđu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da, koja moraju da se kažu. Nekoliko stvari mora da se formuliše, tako da on mora da ima polazne osnove, inače će tamo da bude „tučen“ od sabesednika koji znaju sve.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: I koji će nas tamo da napadaju.

DOBRICA ĆOSIĆ: Prema tome, njega treba dobro pripremiti.⁹¹

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Treba Toša⁹² da ide tamo.

DOBRICA ĆOSIĆ: On bez njega ne ide.

⁹⁰ Vladislav Jovanović nije krio netrpeljivost prema svom premijeru: „Neposredno posle stupanja na dužnost, M. Panić je, umesto da se baci na rešavanje ekonomskih problema, na šta se obavezao u izjavi posle dobijanja investiture, otpočeo svoj politički ringišpil posećujući, skoro bez pauze, sve susedne i veće zapadnoevropske zemlje. Mene je kao svog ministra spoljnih poslova malo ili nimalo koristio za organizovanje tih poseta i izradu političkih platformi za razgovore. Dešavalo se da za neku njegovu posetu saznam iz sredstava informisanja.“ V. Jovanović, *n. d.*, 91.

⁹¹ „Panić mnogo leti. Juče je bio u Ankari, danas je u Tirani. Nepripremljen. Nismo se dogovorili o stavovima. Daje senzacionalističke i zbujujuće izjave. Vodi sa sobom svoj „tim“ u kome je i američki ambasador Skenlon, čime narušava državni suverenitet. Njegov cilj je postizanje mira po svaku cenu. Racionalan biznismen, naivan političar. Njegova dobronamernost i silna energija, usmereni na izvođenje naše države iz izolacije, počinju sami sebe da urušavaju. Reakcije socijalista i nacionalista su sve žešće. Na mene se vrši pritisak da ga obuzdam. Ne uspevam, iako on nije čovek koji odbija dijalog i u načelu ne odbacuje moje mišljenje i stavove. Ali državu ne razlikuje od svoje kompanije. Ljude iz kompanije je i doveo u svoj kabinet. Često me ljuti, pa i ponižava to njegovo privatizovanje države. Moram načelno da razgovaram sa njim, ne bi li se nekako stišao. On može najviše da uradi na razbijanju blokade. Moramo ga sačuvati i promišljeno usmeravati njegovu energiju.“ D. Ćosić, *n. d.*, 10. avgust 1992, 119–120.

⁹² Teodor Olič.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: U vezi svega ovoga što smo razgovarali, to je moguće kada se definišu ovi principi o čemu će se razgovarati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Tačno, ne pre.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pored tih principa, mora da se definiše stav po ovim glavnim pitanjima koja su danas bila na dnevnom redu – pitanje državnog kontinuiteta koje smo, nadam se, objasnili i složili se oko njega; pitanje priznavanja bivših jugoslovenskih republika koje mora vrlo oprezno da se tretira, jer mi, na primer, ne možemo ništa da govorimo o priznanju Hrvatske bez stava srpskog naroda u Hrvatskoj i njihovih legitimnih organa.

Prema tome, ceo taj kompleks mora vrlo pažljivo da se gleda. Zatim, pitanje jugoslovensko-albansko – bez obzira kako ćemo ga rešavati, moramo da definišemo stav da je to interno pitanje Jugoslavije u kome ne može biti mešanja u unutrašnje stvari, a da je granica njihovog interesovanja i zahteva – najviši standardi KEBS-a. Dotle oni imaju pravo da postavljaju zahteve. Izvan te granice nemaju pravo da postavljaju zahteve. Može da im se sviđa ili ne sviđa, ali to je unutrašnja stvar Jugoslavije.

DOBRICA ĆOSIĆ: Tako je.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Prema tome, tu moramo da imamo neke reperne tačke koje treba, imajući u vidu principe Konferencije, predlagati i naše stavove za koje ćemo se zalagati na Konferenciji.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Isto bi možda bilo dobro da u zapisnik uđe naš dogovor, po kome će našu delegaciju u Londonu predvoditi Predsednik Republike, a drugi član delegacije će biti Panić.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pustimo Panića da vodi.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ne, sada je to Predsednik Republike.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema značajnijeg pitanja, kao što ste rekli na početku, to jeste, pre svega, osuda Hoga.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Treba da se zna ko vodi delegaciju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Apsolutno.

MOMIR BULATOVIĆ: Mi imamo jednu slabu tačku, koju u ovim papirima ne primećujemo, niti se za njenu odbranu pripremamo. Naša slaba tačka je pitanje samoopredeljenja. Konačno, na tome je propala i Karingtonova konferencija. Argument koji smo do sada koristili – razlikovanje prava koja pripadaju narodima i nacionalnim manjinama – svijet ne prihvata. Sve za što se borimo, kao što je položaj srpskog naroda u Hrvatskoj, kao bumerang nam se vraća preko Kosova, Sandžaka i Vojvodine. To su centralna pitanja. Sva ostala pitanja smo riješili. De facto, nemamo šta rešavati oko kontinuiteta, oko priznavanja ostalih jugoslovenskih republika. Ovo će biti centralno pitanje rada Konferencije. Argument koji se ovde saopštava za mene nije dovoljno snažan. Na strani 8. kod manjina kaže se: „Novoformirane države na tlu bivše SFRJ morale su da preuzmu posebne obaveze u vezi s poštovanjem ljudskih prava i prava nacionalnih manjina“. To je nesporno, oni su tu nominalno i na papiru preuzeli. U slučaju Hrvatske, predložen je specijalni status za krajine.

Sada stoji argumentacija: „Pošto je SRJ, poštujući princip kontinuiteta, preuzela na sebe sve obaveze iz međunarodnih pravnih instrumenata i političkih dokumenata koji se odnose na ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Na nju se ne odnosi zahtev iz IV poglavlja papira lorda Karingtona u vezi sa specijalnim statusom“. Ova nam argumentacija ne može proći. Ovo što se sada radi u KEBS-u i što se mnogo godina pokazuje kao osnovna karakteristika međunarodne politike koja prati slom komunizma jeste činjenica da zaštita ljudskih prava nije više unutrašnja stvar jedne zemlje. Mi se moramo dobro pripremiti i to izanalizirati. U utorak nećemo imati preča posla od tog – kako možemo napraviti da zaštitimo prava i položaj srpskog naroda u Hrvatskoj, prava i položaj Srba u Bosni, a da

se zaštitimo od cijepanja SRJ preko Sandžaka i Kosova? Ako idemo na princip teritorijalne autonomije, pa dajemo nacionalnu karakteristiku kod Srpske Republike Krajina, ne možemo se odbraniti na Kosovu. Ako sprečavamo otcepljenje Kosova, onda se teško možemo zalagati za princip samoopredeljenja srpskog naroda u Krajini. Ja bih voleo da je to moguće da se uradi i mnogo puta smo u Hagu i Briselu pokazivali razliku da su oni konstitutivni narodi, ali u međuvremenu su se desile promjene Ustava, novo je faktičko stanje. Sada smo u statusu da nismo međunarodno priznata država, a drugi naši partneri i sagovornici jesu.

Gde je izlaz? Da li ćemo davati kolektivna prava, kao što se zalažemo za kolektivno pravo Srba u Hrvatskoj i BiH, a kod nas ići na građansku opciju na Kosovu, to je dihotomija, protivrečnost koju moramo dobro i pažljivo da izanaliziramo. Pridružio bih se da veoma oprezno idemo prema mogućem predlogu za prolongiranje naše Konferencije. Svaki dan odlaganja Konferencije je, istovremeno, i dan produžavanja rata u BiH i, uz njihove neke očekivane inscenacije, to je i dan produžavanja opasnosti koja se nad nama nadvila. Možda bi trebalo da sačekamo, da vidimo kako teku pripreme, da onog trenutka kada dobijemo papir zatražimo prolongiranje tri-četiri dana. Mislim da je rizik unapred uslovljavati određivanje termina, jer je termin odredio domaćin, a de facto je to naša inicijativa, modifikovana i nama neodgovarajuća, ali inicijativa iza koje smo mi stali.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li smo, uopšte, zvanično obavešteni o terminu?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To smo iz štampe saznali ili diplomatskih razgovora. Nama nisu zvanično rekli kada će početi Konferencija i nisu nas pozvali.

MOMIR BULATOVIĆ: To je Konferencija koja, uopšte, neće o nama voditi računa niti će išta uraditi za našu dobrobit. Ali, zato u samom startu moramo videti da je veoma štetno neku našu inicijativu i kvazi pokušaj izlaska u susret našoj volji prolongirati, u situaciji ka-

da nam je nagomilana vojna sila nad „glavom“ i kada se odvija sukob u BiH, prijete nam sukobi na Kosovu itd. Mislim da bismo trebali imati principijelan stav prema broju učesnika Konferencije. Jugoslovenski problem je problem koji je izdignut na nivo UN. To je sada postao svjetski problem. Teško se može principijelno ograničavati broj učesnika. Ali, njihov karakter, status na samoj Konferenciji treba dovesti u pitanje. Jedan status bi trebalo da bude za zemlje koje su u našem neposrednom okruženju i koje bi trebalo jednom kratko da iznesu svoje interese, da i oni kažu da nemaju teritorijalnih pretenzija ni prema kojoj jugoslovenskoj republici, da su oni za mir, da su za neke vidove ekonomske unije itd. Drugačiji status, mnogo labaviji, trebalo bi da imaju neke zemlje koje su iz nekih ideoloških razloga vezane tamo. Ali, pravi status učesnika Konferencije treba da ima pet subjekata iz bivše Jugoslavije i pet članova Savjeta bezbjednosti. Ne možemo izbeći i Evropsku zajednicu. Znači, jedan status treba da imaju susjedi. Manje obavezan status da imaju svi oni koji se, na neki način, osećaju pogođenim, a poseban status Evropska zajednica.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vi koji imate iskustva iz rada međunarodnih skupova znate da je za takve skupove potrebno razmotriti i proceduru, poslovnik, status učesnika itd. Mislim da je ovo Momirovo sasvim na mestu – da se u razmatranju tog statusa učesnika napravi razlika. To je dodatni razlog da se neke prethodne stvari pred samu Konferenciju raščiste, da se zna na šta se ide. Karington zakazuje sednice, a ne znamo šta će da dâ na sednicu, nego se prvo sastane sa nas šestoricom pojedinačno da „ispipa“ šta ko zna, a on jedini zna šta je sa svim razgovarao. Onda tresne na sednicu papir i traži da se o tome izjasnimo. To je nekorektan metod rada od samog početka. Zato, Vlatko, sva ta pitanja Hogu treba izložiti kao naš konstruktivan prilaz cilju da se Konferencija ne iskompromituje zbog takvih smicalica kojima se služe u poslednjih nekoliko meseci. Kod nacionalnih manjina moramo napraviti razliku da karakter nacionalne manjine ne određuje broj njihovih pripadnika, već činjenica da oni imaju svoju matičnu državu u licu neke druge

države, što je bitno. Na mogu Albanci imati dve države na Balkanu, a Srbi nijednu. Mi imamo pedeset nacionalnih manjina. One se ne razlikuju, po karakteru i odnosu prema njihovim ljudskim pravima, po tome ko je u većini.

MOMIR BULATOVIĆ: Mi se očigledno nalazimo u protivrečnoj situaciji, nama su interesi protivrečni.

DOBRICA ĆOSIĆ: Imamo razloge. To je, pre svega, da je srpski narod na teritoriji BiH i Hrvatske pretrpeo genocid.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kod BiH se to čak i ne postavlja, jer po Ustavu BiH Srbi su jedan od tri ravnopravna naroda. Prema tome, nisu ni tamo tretirani kao nacionalna manjina. Ovde sada pokušavaju. To što kažete važi za Srbe u Hrvatskoj.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da. To je neposredno iskustvo u okviru jedne generacije i to iskustvo se ne može poreći, kao ni za Jevreje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To je psihološki velika razlika, kada kažeš – taj narod je na teritoriji Hrvatske, pa i Bosne i Hercegovine koji je pretrpeo strahovit genocid. To je jedan od razloga za ovako veliki sukob tamo, jer je strah ogroman. Međunarodna zajednica ima obavezu ne da dâ neki specijalni status, nego i najveće moguće garancije. To se ne može porediti ni sa čim drugim, jer to ne spada u zaštitu ljudskih prava u ovom smislu, jer je to zaštita prava na život. To je pretpostavka svakog drugog prava. Slažem se sa Momiom da se neće moći formalno mnogo insistirati na ovoj razlici – konstitutivni, nekonstitutivni narod, jer oni će reći: Srbi imaju državu, da li će još jednu državu.

MOMIR BULATOVIĆ: U razgovorima smo rekli – vi svakako prijetite genocidom i na Kosovu; ako hoćete da tamo bude rata, onda ćete imati na mjesec, ili dva dana, poslije toga, istu situaciju.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mi možemo dokazati genocid na Kosovu. U načelu da se dogovorimo, to nije nikakva pravna Konferencija; to je politička konferencija; na toj političkoj konferenciji treba da budu izložena naša istorijska gledanja. Ne možemo problem dvovekovne borbe za jedinstvo srpskog naroda da podvedemo pod proceduru KEBS-a ili Badanterove komisije.⁹³ Mi nemamo razloga da idemo tamo, ako pred našim narodom ne odbranimo taj egzistencijalni princip naš. Druga je stvar da li će ga ta gospoda usvojiti; mi moramo da ga branimo; ako ga ne usvoje, to je njihov rizik i njihova odgovornost. Razume se, tu treba biti racionalan, argumentovati ga tako da bude prihvaćen. Tu nemam nikakvog kolebanja. Međutim, naš pristup jeste pristup da je Jugoslavija razbijena na jedan apsolutno nelegitiman način, tj. samovoljnim otepljenjem republika, koje su anektirale ogromne delove, četvrtinu srpskog naroda; to je istorijska istina. Ta aneksija četvrtine istorijskog naroda ne može da bude mali problem. Naprotiv, mora da se vrati problem samoodređenja, svejedno koliko je on nefunkcionalan, koliko je ideološki danas u svetu. Ne znam da li je to neka proba, provokacija, ali jedan Francuz, blizak Miteranu, savetovao mi je da princip samoodređenja treba da, apsolutno, zastupamo i branimo na toj Konferenciji. Čak i da ga nije neko nama predložio, mi ga moramo braniti kao demokratsko pravo – pravo na život. Ne znam da li sme da se ide ispod te linije našeg bivstvovanja.

MIODRAG MITIĆ: Srpskom narodu nije dozvoljeno da ostvari pravo na samoopredeljenje, jer je on živeo u jednoj državi – Jugoslaviji; secesijom pojedinih republika, to pravo mu je sprečeno. Albanci su bili manjina i sada su manjina. Zato je, u stvari, problem priznanja ovih secesionističkih republika; pitanje granica i pitanje ostvarivanja prava na samoopredeljenje.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Propustili smo da se, u početku, pozovemo na odredbu Versajskog ugovora, koja je izričito rekla: „Odobrava se Srbima, Hrvatima i Slovencima iz Austro-Ugarske da

⁹³ Videti napomenu 26, str. 49.

se prisajedine krajevi u Srbiji i Crnoj Gori u zajedničku državu“. Pošto su se dva od ta tri naroda kasnije odlučili na otepljenje, moralo se isto to pravo dati i Srbima 1918. godine; to nije bilo na vreme afirmisano; sada treba da ga afirmišemo.⁹⁴

DOBRICA ČOSIĆ: Jugoslavija je stvarana po principu samoopredeljenja. Moramo da se vratimo na Versajski ugovor, na Vilsonov princip⁹⁵; ona je na tome stvorena. Mi tu gospodu treba na to da podsetimo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi smo to pravo na samoopredeljenje uvek postavljali kao ravnopravno pravo; ali, na bazi prava na samoopredeljenje, odobrava se uspostavljanje nezavisne države Hrvatske, kao pravo hrvatskog naroda, samo isto takvo pravo ima i srpski narod. To je ono što ste vrlo kategorično objašnjavali, argumentovali, objašnjavajući da pravo na secesiju ne može biti jače od prava na odanost svojoj zemlji, jednaka prava, itd. Međutim, o tome mora da se razmisli. Ne stavljam rezerve na ovo, nego objašnjenje kako izbeći, sa kojom argumentacijom, potezanje takvog istog prava za Albance. To je problem. Tu nam je „trn“ u argumentaciji. Mi znamo našu argumentaciju, ali treba da vidimo koja je to prihvatljiva argumentacija za njih, koju moramo da pripremimo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Albanci su priključeni Srbiji 1913. godine, a Versajski ugovor je legitimisao želju tri naroda da se

⁹⁴ Prvi svetski rat je okončan nizom konferencija održanih u Parizu od januara 1919. do januara 1920. Raspad Austro-Ugarske je regulisan ugovorom u Sen-Žermenu, potpisanim 10. septembra 1919. između novoformirane republike Austrije i sila Antante, kojim su uređene i njene granice spram Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, članovima 27 i 47–52. Nije jasno na koju odredbu Jovanović misli, budući da je Versajski ugovor regulisao obaveze Vajmarske Nemačke. Up. *Treaty of Peace with Austria*, <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>

⁹⁵ Vudro Vilson (Thomas Woodrow Wilson, 1856–1924), američki predsednik 1913–1921. koji se tokom Prvog svetskog rata u svojih „14 tačaka“ založio za afirmisanje prava na samoopredeljenje evropskih naroda i igrao značajnu ulogu na Pariskoj mirovnoj konferenciji.

priključe jednoj monarhiji. Sada su se dva, od tri, naroda odlučila na izlazak; ne može se ničim opravdati da se trećem narodu, koji je došao sa istih prostora, to osporava. To je istorijski, politički dokumenat, a ne više pravni, pošto sada razgrađuju versajski sistem; ova Konferencija je novi versajski sistem; formira se novi poredak na jugoslovenskom prostoru; mi treba da pođemo od tog izvornog političkog principa i da tražimo da se on razbije i pretvori u sadašnju političku praksu i za srpski narod u Hrvatskoj i Bosni. Druga je stvar koliko ćemo uspjeti; ali, moramo zbog istorije da to postavimo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ja predlažem da se o tome razmisli i da to pripremimo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Molim vas da ovlastite Jovanovića, Stojanovića i mene da angažujemo eksperte u pripremi te Konferencije. Mi ćemo se, dakle, dogovoriti koje stručnjake u to da uključimo, pa da pripremimo za utorak; tu treba posebno da obradimo Prevlaku. To je onaj Momirov stari predlog.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ima još jedna stvar, koja bi se hitno morala rešavati; to nam je druga „slaba“ tačka. To je rat u Bosni i Hercegovini. Do tada se mora razmisliti kreativno da li srpska strana u Bosni i Hercegovini može učiniti još nekakve spektakularne mirotvoračke poteze.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da vas obavestim; u subotu sam pozvao da oni dođu ovde, da razmotrimo šta možemo još u našim predlozima da obnovimo, u našoj koncepciji mira u Bosni, kao realno, što ćemo zastupati i mi i oni.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi sa njima razgovaramo svaki dan.

DOBRICA ĆOSIĆ: Želite li da taj razgovor sa njima prepustite Jovanoviću, Stojanoviću i meni, pa da vas o tome izvestimo? (Odobranje).

MOMIR BULATOVIĆ: Ja sam saglasan, uz jednu molbu; zbivanja u Pljevljima pokazuju da postoje pojedine regije zbog njihovih ra [nejasno] unutar Srpske Republike Bosne i Hercegovine, koje žele nas da uhvate u neki „samrtnički“ zagrljaj. Ako predsednik Opštine Čajniče može da dovede 100 svojih naoružanih ljudi u Pljevlje, da nam kroji pravdu, uz argumentaciju – mi smo bez vas propali, nećemo da se odvojimo, onda je veliko pitanje kako ćemo da izađemo iz svega toga. Hteo sam samo da vas zamolim da im skrenete pažnju na to.⁹⁶

DOBRICA ĆOSIĆ: Dogovorili smo se oko toga. Sada prelazimo na sledeće pitanje:

OPASNOST OD VOJNE INTERVENCIJE
U BOSNI I HERCEGOVINI I NAPADA
NA SAVEZNU REPUBLIKU JUGOSLAVIJU

Molim generala Panića da nas informiše.

ŽIVOTA PANIĆ: Gospodine Predsedniče, stekli su se spoljni i unutrašnji uticajni činioци za prihvatanje rezolucije u Savetu bezbednosti OUN za upotrebu sile na prostoru Jugoslavije. Evo nekoliko pokazatelja: Prvo, vojna opcija se već duže vremena drži otvorenom. Drugo, međunarodno javno mnjenje se stalno priprema na to da je upotreba vojne sile jedino rešenje. Treće, interesi glavnih činilaca moći, pre svega Sjedinjenih Američkih Država i Evropske

⁹⁶ Situacija u Pljevljima je pretela da početkom avgusta prenese rat na teritoriju Crne Gore, kada su gradom nakratko zagospodarile jedinice pod komandom Čeka Dačevića, saveznog poslanika Srpske radikalne stranke, uz podršku predsednika opštine Čajniče, Duška Kornjače. Momir Bulatović je 7. avgusta posetio Pljevlja i tematizovao ovaj problem na sednici Vrhovnog saveta odbrane održanoj istog dana, što je rezultovalo hapšenjem pa puštanjem Dačevića, ali i ukazalo na rovitost bezbednosne situacije u Crnoj Gori. Up. Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, str. 40, 35+7. SENSE Tribunal, *Zapisnici Vrhovnog saveta odbrane*,

http://www.sense-agency.com/upload/documents/stenografic_records/BHS/5_Sednica_VSO_5.8.1992.pdf

zajednice, su se približili u oceni stanja na prostoru bivše Jugoslavije i daljim koracima i merama na kontroli krize i njenom razrešavanju. Četrto, nepovoljno delovanje predsedničkih izbora u Americi. Peto, medijska bomba o koncentracionim logorima i dalja satanizacija Srbije. Šesto, Srbija i Savezna Republika Jugoslavija i dalje se drže za glavne krivce za rat u Bosni i Hercegovini. Sedmo, sveopšta saglasnost o pružanju humanitarne pomoći i njenoj zaštiti. Osmo, muslimansko-hrvatska koalicija jača snage i najavljuje proširuje ratnog procesa, a ne njegovo zaustavljanje. Deveto, nemogućnost kontrole srpske strane u Bosni i Hercegovini i pogrešan izbor strategijskih ciljeva od strane Srba u Bosni i Hercegovini, a to je osvajanje Sarajeva.⁹⁷ Oni stalno insistiraju da Sarajevo zauzmu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Valjda su od tog odustali?

ŽIVOTA PANIĆ: Gospodine predsedniče, ni prošli put, kada smo ovde razgovarali sa premijerom Panićem, nisu odustali. Nisu bili tako kategorični, ali su stalno pominjali da Sarajevo mora da se zauzme. Donošenje rezolucije Saveta bezbednosti OUN o upotrebi vojne sile, kao krajnje mere za obezbeđenje dostavljanja humanitarne pomoći Sarajevu i Bosni i Hercegovini realno je očekivati krajem sedmice, a najranije sutra – u sredu. Nacrt najnovije rezolucije već je usaglašen između ambasada SAD, Velike Britanije i Francuske. Sledi usaglašavanje sa ambasadama Rusije i Kine.⁹⁸ Očekuju se primedbe, osporavanja, pa i modifikacije u smislu ublažavanja stavova, ali je malo verovatna primena prava veta, jer sve se podvodi pod izgovorom „humanitarna pomoć“. Rezolucija bi, očito, značila međunarodno-pravnu legalizaciju primene vojne sile na prostoru

⁹⁷ Opsada Sarajeva trajala je gotovo tokom čitavog rata u Bosni. U tom periodu poginulo je preko 10.000 ljudi, od bombardovanja i snajperske vatre. U julu i avgustu 1992. opsada Sarajeva od strane Vojske Republike Srpske je bila u punom jeku, a pokušaji međunarodne zajednice da se grad deblokira nisu imali rezultata. U ovom periodu, 1. avgusta gađan je konvoj dece koja su evakuisana iz grada, a 3. avgusta je otvorena snajperska vatra na sahranu dva deteta poginula u tom napadu. Cg. Suada Kapić, *Opsada Sarajeva*, Fama, Sarajevo 2005.

⁹⁸ Videti napomenu 1, str. 25.

Bosne i Hercegovine. Eskalacija krize bi, najverovatnije, dovela i do primene vojne sile na prostor Savezne Republike Jugoslavije.

Modaliteti upotrebe vojne sile:

Prvo, vazduhoplovna-pomorska zaštita konvoja; izviđačko-osmatračke identifikacije i ostalo praćenje najvažnijih vojnih ciljeva na srpskoj strani u Bosni i Hercegovini, a to su: Vazduhoplovna baza u Banjaluci, vojna industrija, artiljerijski položaji i sistemi – komandnih mesta, zatim, oklopno-mehanizovane jedinice, komunikacijski čvorovi za manevar snaga većih razmera i drugo; osmatračko-izviđačko pokrivanje svih strategijskih ciljeva na prostoru Savezne Republike Jugoslavije; aerodromi, radio-relejni čvorišta, telekomunikacije, elektro-privreda, vojna industrija, granice prema Bosni i Hercegovini, prelazi naročito na Drini i drugo; intenzivno elektronsko ometanje i prekrivanje svih telekomunikacija, sistema veza komandovanja i upravljanja; totalna informativna blokada Savezne Republike Jugoslavije; dejstvo iz vazduha i sa mora na ciljeve za koje se proceni da bi ugrožavali konvoj, pre svega, krstarećim raketama, dejstvima sa distance, raketnim udarima „vazduh-zemlja“ i „more-zemlja“, a potom i neposrednim dejstvom avijacije; vojna podrška navedene zaštite kopnenog koridora, rasecanje teritorije Bosne i Hercegovine sa osnove Split – Ploče na tri osnovna pravca: Ploče – Mostar – Sarajevo – Bosanski Brod, radi zatvaranja posavskog koridora Srpske Bosne; drugi Sarajevo – Goražde i treći Split – Livno prema Cazinskoj krajini, radi rasecanja Bosanske i odvajanja od Kninske krajine.

Na svakom od ovih pravaca postoji više muslimanskih središta kojima se mogu pravdati ovi koridori. Navedeni načini dejstva koji bi se primenjivali pri obezbeđenju vazdušnog koridora bili bi primenjeni i pri obezbeđenju kopnenog koridora. Vojna pratnja i zaštita humanitarnih konvoja na kopnenim koridorima i kombinovanim vazdušno- kopnenim snagama po tipu vazdušnih desanata i operativno-manevarskih grupa i posedanje i kontrola raznih čvorišta. U slučaju dalje eskalacije dejstva oko zaštite humanitarne pomoći, prešlo bi se na pripremno izvođenje vojnih operacija po tipu vazdušno-kopnene bitke. U tom slučaju, dejstvima

bi bila izložena i teritorija Savezne Republike Jugoslavije – glavni vojni, ekonomski i objekti infrastrukture. Moguće snage za intervenciju – multinacionalne snage pod okriljem OUN. Nosioci dejstva – NATO i članice zemlje Evropske unije sa snagama za brze intervencije. Korišćenje aerodroma i baza susjednih zemalja, pre svega, Albanije, Italije, Mađarske, Hrvatske i, verovatno, Slovenije. Imamo pouzdanih podataka da je načelnik Generalštaba SAD,⁹⁹ u vezi ovoga, nedavno boravio u Mađarskoj. Za neposrednu vatrenu zaštitu na kopnu koristile bi se muslimansko-hrvatske snage, uz mogućnost korišćenja specijalnih snaga islamskih zemalja.

Početak eventualne vojne akcije:

Vazdušno-pomorsko obezbeđenje humanitarnog koridora može se očekivati, od donete odluke, 24 sata; moguće je i brže, ali optimalno je 24 sata. Za potpunu kopnenu zaštitu koridora potrebno je znatno duže vremena, što će, pre svega, zavisiti od mandata koji bi snagama za intervenciju dala rezolucija Saveta bezbednosti OUN. Najkraće vreme – od sedam do deset dana, a optimalno dvadeset do trideset dana. Mere sa naše strane trebalo bi da budu: diplomatska ofanziva u celini, ono što smo malopre govorili, posebno prema UN, Evropskoj zajednici, Kini, Rusiji i susedima. Drugo, na medijskom planu razbijanje informativne blokade, ukazivanje na opasnost i neminovne žrtve koje bi ovakva intervencija podrazumevala i za onu stranu koja bi je preduzimala. Treće, po svaku cenu nastojati da se izbegne vojna intervencija na Saveznu Republiku Jugoslaviju, a to znači da treba maksimalno izvršiti pritisak na srpsku stranu u Bosni i Hercegovini, uz pretnju obustavljanja svake vrste pomoći. Zatim, činiti ustupke do granica nacionalnog i državnog dostojanstva SRJ. Izraziti spremnost za obnavljanje mogućih veza sa bivšim jugoslovenskim republikama – to je bila prva tačka. Smirivanje političkih i međunacionalnih tenzija u Srbiji i u Crnoj Gori – zadatak broj jedan. Puna kooperativnost prema međunarodnim organizacijama i institucijama. Ukazivanje na spremnost Srba i SRJ da se brani u okvirima svojih mogućnosti. Peto, priprema zemlje za rat. Pojačano obezbeđenje granice, naročito prema Bosni i Hercegovini; uvođenje

⁹⁹ U ovom periodu to je bio general Kolin Pael (Colin Powel, 1937).

svih neophodnih restrikcija; vršiti mobilizacijske pripreme i neophodne materijalne pripreme za rat; jačanje borbene gotovosti Vojske Jugoslavije.

Zaključak:

Vojna intervencija u sklopu obezbeđenja humanitarne pomoći u Bosni i Hercegovini i njeno prenošenje na Saveznu Republiku Jugoslaviju je moguće. U rezoluciji Saveta bezbednosti OUN može biti precizno ograničen mandat u pogledu preduzimanja vojne akcije, a da svako dalje, eventualno, proširivanje podrazumeva nove odluke Saveta bezbednosti. Međutim, moguće je da mandat bude nedovoljno precizan, te da ovlašćenje nosilaca intervencije bude u vlastitoj oceni doziranja intenziteta i obima vojne akcije. To bi za nas bila najnepovoljnija varijanta, a moguća je. Na kraju, najverovatniji modeli intervencije – ograničena akcija u funkciji daljih pritisaka na Srbiju i Saveznu Republiku Jugoslaviju i kažnjavanje Srba. Pritiske treba sagledavati u kontekstu stvaranja nepovoljnih uslova za Srbiju i Saveznu Republiku Jugoslaviju na Konferenciji o Jugoslaviji u Brislu i Londonu. Toliko!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Šta bi bilo ako bi rukovodstvo Srpske Bosne i Hercegovine objavilo, još danas, pre Saveta bezbednosti, i poslalo pismo Butrosu Galiju i predsedniku Saveta bezbednosti – da pruža stopostotne garancije za bezbedan prolaz svake humanitarne pomoći kroz svoje teritorije?

DOBRICA ĆOSIĆ: To je Radovan¹⁰⁰ više puta ponovio.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da, ali to bi trebalo na drugi način ponoviti.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da, na drugi način.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vlatko, možda bi trebalo da razgovaraš sa kineskim ambasadorom, ili otpravnikom i da im skreneš pažnju da

¹⁰⁰ Karadžić

su Srbi u Bosni i Hercegovini doneli takvu odluku, da je to pružanje potpune garancije, da su spremni o tome da potpišu odgovarajući sporazum i da tu nema nikakvih opasnosti da oni neće garantovati punu sigurnost prolaza svakojake humanitarne pomoći. To treba da imaju kao argument u odlučivanju.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Bojim se da je potrebno da se uradi još nešto spektakularnije i brže. Pošto je nama „rak-rana“ nastavak rata u Bosni, sve ovo što smo diskutovali zavisi od toga. U suštini, sve će biti polovično i neuspešno u meri u kojoj ne bude otklonjen glavni uzrok. Možda bismo mogli pristupiti nečim ambicioznijem, da srpska bosanska strana učini nekoliko uzastopnih spektakularnih poteza – momentalna obustava svih neprijateljstava, onda garantovanje prolaza konvoja i u jednom i u drugom pravcu koje oni kontrolišu, i to ne za određeno vreme nego trajno.

Onda, bezuslovno prihvatanje nastavka pregovora i rezultata koji bi bio zasnovan na kantonalnom uređenju. Da se to objavi *urbi et orbi*, a da mi paralelno s tim to podržimo i pozovemo UN, EZ, Pokret nesvrstanih, islamske zemlje i sve pojedinačne forume da, ne samo to podrže nego istovremeno da izvrše pritisak na ostala dva faktora da to isto učine i da oni budu garanti da će to biti učinjeno, kao što ćemo mi biti garanti – i to možemo da ponudimo – da će to što je srpska bosanska strana učinila da bude i održano. To treba poslati u svet na jedan spektakularan način – recimo, pres konferencija na kojoj bi Predsednik Republike ili predsednik Vlade to pročitao. Ali, pošto je bilo takvih ponuda i ranije, mi moramo da budemo garant da će srpska bosanska strana sve to poštovati i neograničeno ostvarivati, ukoliko i druge dve strane to urade uz garancije svih međunarodnih faktora. Pokušavam da mobilisem sve za jednovremeni napor u Bosni. Iza toga, kao druga faza, sledilo bi ono što ne traži prvu hitnost, a to je oduzimanje teškog naoružanja – opet, jednovremeno od svih, jednovremeno stokiranje, jednovremeno kontrolisanje od strane nadležnih organa, jednovremena demilitarizacija svih, jednovremen povratak izbeglica, jednovremeno otvaranje svih logora i kampova za međunarodnu inspekciju itd.

MOMIR BULATOVIĆ: Ja se bojim da će ova rezolucija Saveta bezbednosti nositi veliku nevolju. Sve se, po nekim našim crnim slutnjama, slaže. Kako sve to skupa bude sročeno, onog trenutka kada prvi vojnik tu stane ili, eventualno, pogine, a to može čak da bude i inscenirano, stvari će početi da se odvijaju po lošem scenariju. Imam nekoliko konkretnih predloga.

Mislim da bismo trebali da uvažimo ono što je naš premijer jutros tražio – da mi damo apsolutne garancije na našoj teritoriji i da ćemo se založiti kod srpske strane u Bosni i Hercegovini da se otvori ovaj koridor za humanitarnu pomoć Beograd – Sarajevo; da predložimo i novi koridor Bar – Trebinje – Goražde. Nama je Goražde slaba tačka. Ofanzivu na Goražde ne možemo nikako da odbranimo.¹⁰¹ Meni je jasno zašto se vrši ofanziva na Goražde, ali, s druge strane, u Goraždu imate 24% srpskog stanovništva. Sada Goražde polako izbija u prvi plan. Zašto? Zato što je veoma blizu Saveznoj Republici Jugoslaviji. Znači, prvo da kažemo – ovaj koridor i dodajemo još jedan koridor za humanitarnu pomoć i time činimo uslugu i srpskom narodu u BiH, koji je sada *de facto* napušten. Drugo, sugerisao bih gospodi iz Srpske Republike Bosne i Hercegovine da napuste bitku za Goražde. Oni, očigledno, ne mogu da napuste bitku za Sarajevo – razlozi su mi poznati i donekle razumljivi, ali moraju i mogu da napuste bitku za Goražde. Treće, mislim da je to suština ovog predloga, da objavimo scenario napada na Saveznu republiku Bosnu i Hercegovinu (sic!) i Saveznu Republiku Jugoslaviju.

ŽIVOTA PANIĆ: Mi vršimo pripreme da se to objavi.

MOMIR BULATOVIĆ: Taj plan moramo grnuti medijski snažno i reći: u Bosni i Hercegovini rat odgovara Muslimanima; kakva je pozicija u koju je Klinton gurnuo Buša i šta sada mora da radi. Buš sada igra čisti potez, prebacujući prema UN odgovornost i istovremeno stvara nešto što će se nama „razbiti o glavu“. Mi moramo da objavimo da imamo sigurne podatke i uvjeravanje kako

¹⁰¹ Tokom leta Vojska Republike Srpske je započela opsadu Goražda i pripremila se da zauzme grad.

će oni ići po „stepenicama“: gurnuće da pogine jedan ili dva vojnika, krenuće da bombarduju položaje i na kraju će da napadnu nas. Treba da pokažemo da će oni da budu agresori na našu teritoriju i da njih stavimo u poziciju da se oni brane od toga da neće da nas napadnu. Mislim da je to medijski krajnje vrijeme da uradimo, da to dobro pripremimo. Kada oni nas medijski zatvore i kada nas blokiraju, onda će samo da donose vreće i da nas u te vreće „trpaju“, tu više nema nikakve priče. Mi sada moramo da pokažemo da smo došli do nekog tajnog dokumenta, da ga grunemo u javnost, da svi o njemu pričamo i da pokažemo da je ovo samo smišljeno da nas bombarduju i unište, a neka se pravdaju da to nije tako.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ovaj izveštaj generala Panića govori da je potrebno da se učini sve što je u našoj moći da do toga ne dođe. Ono što mi se čini ništa manje važnim, to je da se do krajnjeg pragmatikog nivoa razradi i sve ono što treba već da učinimo ili sutra da činimo, ako to zlo bude stvarnost ili u nekom parcijalnom ili globalnijem smislu. Mislim da na državnom i vojnom nivou treba učiniti sve da se zaista izbegne ono što bi moglo da znači neorganizovanost, nekompetentnost države i državnih organa prema ovako važnim stvarima. Ovo tim pre što sada imamo vrlo negativnu klimu vezano za jedan zakonski projekat Savezne vlade oko amnestije, onih koji se nisu odazivali vojničkom pozivu, što stvaramo atmosferu, zbog koje ćemo doći u tešku situaciju da, ako je potrebno, makar iz predostrožnosti, da se obave neke dodatne mobilizacijske aktivnosti, stvorimo jedan osećaj neposlušnosti kod građana za takav odnos.¹⁰² Zbog toga želeo bih da preferiranje ovog drugog pitanja ne bude

¹⁰² Krajem februara 1992. mediji procenjuju da je oko 12.000 ljudi tokom sedam meseci rata došlo pod udar zakona o vojnoj obavezi, a da je između 100.000 i 150.000 ljudi napustilo zemlju. Pravni odbor Demokratske stranke predlaže amnestiju; Centar za antiratnu akciju izradio je predlog zakona i uputio ga Predsedništvu SFRJ i Skupštini Srbije. Neki bivši i aktivni članovi Vojnog suda predlažu amnestiju odmah i za sve; drugi potvrđuju da je krivično gonjenje bar 10.000 ljudi praktično neizvodljivo, ali i da je pitanje amnestije pitanje političke odluke. Ofelija Bacić, Miloš Vasić, Aleksandar Vasović, Spomenik neznanom dezertneru, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=592022>

shvaćeno kao neki strah od toga, već kao potreba da se na svim nivoima: organizaciji države učini ono što je nužno, ako bi bilo koji oblik tih parcijalnih posledica mogao da sledi. Jer, najgore bi bilo da se povuče neki potez koji proizlazi iz ove Rezolucije OUN-a, a da to kod nas izazove jedan osećaj neorganizovanosti, nefunkcionisanja državnih organa, nesuočavanja sa praktičnim stvarima koje proizlaze iz jednog takvog stanja. Zato mi se čini važnim ovih nekoliko napomena, koje je general Panić izrekao, da se mnoge od tih stvari razmotre i da se vidi šta to, praktično, znači.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Prvo, da vas informišem; u toku je sastanak rukovodstva Srba u Bosni i Hercegovini; to mi je javio Koljević.¹⁰³ Oni se dogovaraju šta da rade. Zamolili su za naš stav – bilo javni stav, i nešto što treba da im poručimo. Drugo, mislim da je kasno za sastanak sa njima u subotu; sastanak treba da bude što pre. Treba im poručiti da ne treba da čekaju ni taj sastanak sa nama, a da ništa u međuvremenu ne preduzmu spektakularno. Pod „spektakularnim“ podrazumevam poteze, kao što su: Karadžić je lično obećao da će da objavi demilitarizaciju Sarajeva, a nije je objavio uopšte; stalno to odlaže.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Kako može sam?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da objavi to, kao nameru.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je, kao predlog, objavio više puta.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Znam. Ali, treba da održi konferenciju za štampu, a nije uradio ništa. U to spada i problem Goražda; u argumentaciji se slabo stoji; to svi dobro znamo. Nešto spektakularno mora da se uradi na takvim primerima, kao što je Goražde. Zatim, oni moraju da kažu nešto što je naš Predsednik rekao, recimo, *Špiglu*;

¹⁰³ Nikola Koljević (1936–1997), srpski političar iz Bosne i Hercegovine, anglista. Član Predsedništva Bosne i Hercegovine (1990–1992), za vreme pregovora u Ženevi potpredsednik Republike Srpske (1992–1996). Izvršio samoubistvo u Beogradu 1997.

rezultat kantonizacije i sporazuma kantonizacije ne može biti taj da Muslimani ostanu na 8% teritorije; to je sadašnja vojna situacija, nego se mora vratiti na početni sporazum, na početne mape, gde su Muslimani mnogo bolje prolazili, nego što su prošli kad su ušli u rat, pa ga izgubili, tj. mora biti jasno da Srbi neće sve te teritorije zauzeti; to moraju da kažu – povratak i sve ono što je tu nabrajano.

Dalje, treba razmisliti, po mom mišljenju, o tome da neko pozove na sastanke seriju uglednih ličnosti iz opozicije, čiji minimum patriotizma nije u pitanju; da se porazgovara sa njima, razmene mišljenja, traži savet, saopšti svoje mišljenje, itd. Da se u javnosti o tome zna, jer to spada i u jednu vrstu psihološke pripreme, u koju spadaju i mape i ostalo. Znači, da se razgovara sa njima. To bi, naravno, bilo selektivno, ne bi se razgovaralo sa onima za koje znamo da su izdajnici i plaćenici. Zatim, po mom mišljenju, potrebno je da Vojska, ako nema centar za psihološki odbrambeni rat, mora da ga stvori da počne da ga stvara; da ne ulazim u to šta sve pod tim podrazumevam, u to spadaju i ove mape, kao jedna akcija. Ali, to treba sistematskije raditi. Dakle, nešto tako mora da postoji. U to spada i upozoravanje sveta da jedan konflikt te vrste ne bi mogao više da bude ni pod kakvom kontrolom. Ne radi se samo o kontroli na zemlji, nego se ne zna kakvi se sve teroristi, samoinicijativom neće pojaviti u vojnim akcijama, inostranim centralama. Ko to može uopšte držati pod kontrolom. To znači, nije više u pitanju sukob nekih lokalnih razmera, čak ni mnogo širi u čisto vojničkom, klasičnom smislu, nego mogu nastati gotovo apokaliptičke posledice, jer to više niko neće moći držati pod kontrolom. To isto spada u psihološki, odbrambeni rat. Čak i šire, znači, ne govorim samo o našoj teritoriji. Znači, naši sunarodnici, patrioti, tuđi, da se umešaju; pa ako se umešaju religije; dve svetske religije – tri svetske crkve, pa dobrovoljci; tu nastaje stravičan haos. To sve mora da bude publikovano.

ŽIVOTA PANIĆ: Amnestija vojnih begunaca bila bi pogubna za našu zemlju.¹⁰⁴ To sam dosta puta rekao; doduše, neko to nije

¹⁰⁴ Tih dana general Marko Negovanović, ministar odbrane Srbije, izjavljuje u Gornjem Milanovcu: „Ne može biti govora ni o kakvoj amnestiji, jer oni koji su

prihvatio. Mi možemo tek iduće godine o tim stvarima da razgovaramo. Ministar Varadi¹⁰⁵ stalno potencira to pitanje, znam i razlog zbog čega to čini; ali, sada to ne dolazi u obzir.

PETAR VAJOVIĆ: Povodom ove amnestije rekao bih nešto. Sporazum je zaključen u Ženevi, ali za njega niko nije znao. Sinoć je na sednici Vlade usvojena odluka o implementaciji sporazuma; utvrđeno je i mesto i vreme kada se vrši razmena zarobljenika. Bilo je otvoreno pitanje da li taj sporazum treba, po Ustavu, potvrditi, odnosno ratifikovati, pa je rečeno da to ne treba uraditi, zbog toga što je sinoć donet Sporazum o razmeni zarobljenika; to je dosta problematično.¹⁰⁶

ŽIVOTA PANIĆ: Za zarobljenike nema problema i bolje je da se to što pre uradi.

PETAR VAJOVIĆ: Za zločince, osuđene, ili one protiv kojih je vođen i završen postupak, nalaze se u zatvorima.

ŽIVOTA PANIĆ: Oni mogu da nastave da izdržavaju kaznu; međutim bolje neka idu; ali ovde se radi o beguncima; ima oko trideset hiljada vojnih obveznika, koji su izbegli služenje vojnog roka i odlazak na ratište.

PETAR VAJOVIĆ: To je prvi član Zakona o amnestiji, koji je u proceduri.

ŽIVOTA PANIĆ: To ne dolazi u obzir, uopšte.

učinili krivično delo protiv oružanih snaga moraju za to odgovarati, posebno oni koji su podsticali i organizovali dezerterstvo.“ Ofelija Bacić, Miloš Vasić, Aleksandar Vasović, Spomenik neznanom dezertetu, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=592022>

¹⁰⁵ Tibor Varadi, profesor međunarodnog prava, ministar pravde u vladi Milana Panića.

¹⁰⁶ Reč je o sporazumu koji je Milan Panić potpisao u Budimpešti sa hrvatskim premijerom Franjom Gregurićem.

PETAR VAJOVIĆ: Odgođen je – sa ove sednice.¹⁰⁷

MILO ĐUKANOVIĆ: Hteo bih da ponovim svoj utisak, bez toga da vjerujem da će promjeniti nešto u zaključivanju; ali, imam osjećaj, koji želim da podijelim sa vama, a to je da se vrlo nevjesto branimo od „magle“, koja nam se uporno servira. Kada to kažem, hoću i pred vama da ponovim još jednom – mislim da nam se problem Bosne i Hercegovine, kao razlog za sankcionisanje Jugoslavije, prosto bacio kao „magla“; i da smo se mi te „magle“ dohvatili, pokušavajući da tu nešto doprinesemo, što niko od nas ne očekuje; dobro znaju suštinu problema u Bosni i Hercegovini; a da su razlozi sankcionisanja Jugoslavije sasvim druge prirode. Ne dovodim u pitanje ocjene koje je dao gospodin Panić. Vjerovatno su zasnovane na profesionalnim saznanjima i procjenama. Takođe, ne dovodim u pitanje ni taj paket trenutnih aktivnosti, koje bi trebalo pokrenuti. Kada to kažem, imam u vidu da bi, vjerovatno, noćas trebalo razgovarati sa nekim iz ruske i kineske ambasade, ako je to moguće organizovati od strane našeg ministra inostranih poslova i saopštiti im nekoliko naših utisaka: prvo, da se pod firmom – obezbjeđenja humanitarne pomoći želi vojno intervenisati u Bosni i u Jugoslaviji, da za to nema nikakvog razloga, jer mi obezbjeđujemo nesmetan dotok humanitarne pomoći na relaciji Beograd – Sarajevo; da podršku, u tom pravcu, pružaju srpske snage u Bosni i Hercegovini. Drugo, posebno je pogubno dozvoliti da u toj Deklaraciji ostane zapisan mandat onima koji izvođe vojnu operaciju da odrede polje dejstva te vojne operacije, jer će ga sasvim sigurno proširiti na Saveznu Republiku Jugoslaviju, inscenirajući povod za tako nešto. Trebalo bi, po mom sudu, sugerisati i Kinezima i Rusima, ukoliko taj posao sa njima već nije završen. Treće, mislim da je taj paket dobre volje Srpske Republike Bosne i Hercegovine treba, bez obzira što je to više puta javno saopšteno, uporno vrtjeti, i to treba obezbijediti tokom noći ili tokom sjutrašnjeg dana – oko kontakata, koje biste ostvarili sa rukovodstvom Srpske

¹⁰⁷ Zakon o amnestiji koji je vlada SRJ podnela u skupštinsku proceduru predviđao je amnestiju svih lica koja su odbila da se odazovu mobilizaciji tokom rata. Ubrzo je povučen iz skupštinske procedure.

Republike Bosne i Hercegovine. Dakle, to ne dovodim u pitanje. Dovodim u pitanje to što se ovde čulo u nekoliko navrata i što nas sve skupa opterećuje, a plašim se da smo tu u zabludi, kako ćemo učiniti da rat u Bosni i Hercegovini stane, pa do eksplicitnih ocjena koje smo ovdje saopštili – neko manje, neko više, insistirajući na njima, da će se odnos prema nama promjeniti kada rat u Bosni i Hercegovini stane. Ako je to tako, onda treba odmah da budemo spremni na višegodišnje stradanje i žrtvovanje; lično ne vjerujem da je moguće za nekoliko godina zaustaviti rat u Bosni i Hercegovini; drugo, još manje vjerujem da smo mi u stanju uopšte bilo šta tamo da učinimo. Svako naše prihvatanje dijaloga, te vrste, samo ukazuje da, zapravo, i mi osjećamo neku grižu savjest, ili neku umješanost u sve to. Ja lično takav osjećaj ne nosim. Po meni, to zna dobro i međunarodna zajednica. Mislim da su u pitanju dva cilja – jedan doživljavam kao parcijalni, a drugi kao konačni. Parcijalni cilj je smjena dva rukovodstva u dvije republike, prije svega, u rukovodstvu Srbije. Mislim da to nije nikakva tajna. Drugi cilj je da se razbije Jugoslavija, zbog toga što se ona ne uklapa u kreaturu idejnih tvoraca novog međunarodnog poretka. Balkan su oni drugačije zamislili, ili u Jugoslaviji vide osnov za restauraciju komunizma ili hoće da potegnu svoj „bič“ na one koji su se drznuli da se njima kao svjetskoj sili nešto usprotive – ko zna koji su to sve motivi. Umjesto da se dalje upetljavamo u razgovore s njima kako ćemo riješiti problem Bosne i Hercegovine, mi treba sa njima, pod najhitnije, ali sa najautoritativnijeg mjesta, u licu Predsjednika Republike, da ponudimo razgovor na tu temu, i to do kraja otvorenih karata. Mi više ne možemo da se zamajavamo: vi tražite promjenu rezultata izbora u Srbiji i Crnoj Gori, ili tražite da se raspadne Jugoslavija, otvarajući manjinska pitanja da biste došli do tog cilja? O tome moramo da razgovaramo i da kroz te razgovore, ukoliko ih prihvate, jasno kažemo da nismo u zabludi, da ne možemo da se igramo „mačke i miša“, „gluvih telefona“, priče o Bosni i Hercegovini itd. Treba da procijenimo realnost vojne intervencije, odnosno ako nema vojne intervencije, realnost i dužinu ekonomskih sankcija i da iz toga izvučemo zaključak za sebe da li mi to možemo izdržati, ili treba jed-

nostavno da priznamo svoju nemoć i da izađemo u susret i takvim njihovim zahtjevima. Naravno, to ne preferiram, ali mislim da je najgore ne otvarati problem ako ga vidimo. Ja mislim da on stoji ovako.

DOBRICA ĆOSIĆ: Moram da kažem da se veoma nelagodno osećam što nisam imao snage i argumente da vas uverim da naš razgovor treba danas da počne o temi koja nam je ostala kao poslednja tačka našeg dnevnog reda. Čuti ovakav izveštaj kakav je podneo danas general Panić, a provesti s njim šest sati, mislim da je to pitanje naše ozbiljnosti, pitanje naše odgovornosti i pitanje odgovornosti generala Panića. Ja sam više puta izražavao strepnju, koja, nadam se, nije bila panika, ali je bila ozbiljna strepnja i strah da je moguća vojna intervencija u Bosni i Hercegovini, odnosno rat protiv Savezne Republike Jugoslavije. General Panić i drugi moji saradnici znaju da sam o tome govorio i tražio argumente i za razuveravanja, a i mobilizaciju našu da spremni dočekamo taj doista strašni čin. Bulatović i Đukanović znaju da sam na poslednjem našem susretu dela ovog Saveta govorio o ozbiljnosti, kritičnosti trenutka u kojem se nalazimo i o svojoj slutnji da se nalazimo pred ratom.¹⁰⁸ Govoreći to, ne pada mi na pamet da ovde demonstriram političku dalekovidost niti bilo kakav patriotizam koji je iznad vašeg. Naprotiv, želim da vas opomenem svojim iskustvom, svojim

¹⁰⁸ Ćosićeva kritika uzrokovana je tokom sednice Vrhovnog saveta odbrane, održane 7. avgusta, na kojoj je sa saradnicima podelio „doživljaj da naša situacija postojala sve teža, sve dramatičnija, sve neizvesnija i postaje sasvim kritična. Više se ne radi o naporima za skidanje sankcija. Sada se radi o tome da li možemo da izbegnemo vojnu intervenciju. Po mom mišljenju, stvaraju se motivacije za vojnu intervenciju, traže se motivacije. Insceniraju se povodi, tako da izgledi za vojnu intervenciju izgledaju sve veći. (...) Mislim da morate da se spremate za najgore. Za rat“. Života Panić je izgledao iskreno iznenađen: „Za rat? (...) Da bi se izvršio organizovani napad, kako to pripremaju „zapadnjaci“, potrebno je da prođe dosta vremena. Oni ne mogu sada da krenu.“ Videti Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, SENSE Tribunal, *Zapisnici Vrhovnog saveta odbrane*, http://www.sense-agency.com/upload/documents/stenografic_records/BHS/5_Sednica_VSO_5.8.1992.pdf, str. 40.

osećanjem za istoriju, svojim razumevanjem ljudi, na inerciju koja vas je obuzela, inerciju koja zastrašuje. To je nekakvo ravnodušje, nekakva samouverenost kod svih vas, jedan optimizam koji je vrlo prijatan, vrlo lagodan a koji je više ideološki nego realni kako se „nama neće ništa dogoditi“. Reći ću glupost neka da Bog da nam se ne dogodi. Sećam se razgovora sa predsednikom Miloševićem o sankcijama, i ne samo sa njim, i sećam se razgovora sa drugim srpskim funkcionerima o sankcijama. Pamtim dobro tu našu samouverenost – da li će nam se to dogoditi ili ne?

Ako se dogodi, „mi ćemo nekako iz njih isplivati“. Nismo, gospodo, drugovi, prijatelji, sagledali pravi karakter sankcija. Sankcije su bile objava rata Saveznoj Republici Jugoslaviji, objava rata s ciljem promena režima u Srbiji i Crnoj Gori, i stvaranje jedne države, jednog „patuljka“ koji će odgovarati međunarodnoj konstelaciji, jednoj pobedničkoj sili da završi, u stvari, drugi svetski rat pobednički na balkanskom prostoru. To je bio cilj sankcija. Sada je nastupila druga faza – faza tzv. vojne intervencije u cilju obezbeđenja humanitarne pomoći. Koliko ja znam modernu istoriju, usudiću se da tvrdim da od krstaških ratova nije bilo ni jednog rata koji je tako licemerno, tako totalno, tako opasno i ubedljivo pripreman kao ovaj rat. Takvog rata nije bilo – „obezbeđenje humanitarnog koridora“. Pogledajte to licemerje svetske diplomatije i svetskog političkog uma! Pogledajte to što se s tim pripremanama događa. Pogledajte tu inscenaciju, pogledajte njihove izgovore, pogledajte metode – „koncentracioni logori“; ko zna šta ćemo noćas pročitati. Ono što mene brine, zbog čega sam nesrećan, ne zato što će se to dogoditi, nego zato što ne želim da ličimo na glupake i neodgovorne ljude koji to nisu videli, što mora biti jasno svakom detetu o čemu je reč, što je jasno svakom zlikovcu danas u svetu. Oprostite na tom visokom tonu. On je, verovatno, literarni, nije patriotski.

Zameram generalu Paniću što ovakav izveštaj nije došao pre 10 dana. Možda je to bilo dockan i pre deset dana, ali je, doista, dockan da se razgovara danas u 18 sati. Taj izveštaj nije ni potpun. Predlažući vam danas da počnemo razgovor o toj temi, ja sam mislio da treba, upravo, celokupnu unutrašnju i spoljnu politiku da pripreмимо

za odbranu zemlje. Svi naši razgovori, sve naše teme su „boranija“ – kako kaže gospodin Panić – prema onome bitnom kako da opstanemo i možemo li da opstanemo? Dakle, to je bio smisao ovog skupa. Zato sam, na svoju ruku, ne pitajući nikog od vas i ne konsultujući se s vama, organizovao ovaj Savet da bi došlo do jednog ozbiljnog razgovora, gde će sedeti predsednik Vlade, koji je pobjegao sa tog razgovora, jer on ne želi da čuje to što treba da čuje. On ne želi da se sučeli sa istinom, a zatim on želi samo svoju interpretaciju te realnosti i samo svoju politiku prema toj situaciji. On ne želi našu participaciju i našu odgovornost u toj politici. Mene to jako plaši, bukvalno sam uplašen tim postupkom.¹⁰⁹ Sada sam dobio vest da on neće doći, jer ima večeru sa neakvom svetskom gospodom u „Belom dvoru“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pozvan je ceo diplomatski kor.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pozvao je ceo diplomatski kor, ali ceo diplomatski kor neće doći.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Doći će mu četrdeset ambasadora, baš sam ga to pitao. To nije malo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da, to je neobično „važna“ stvar, gospodine Miloševiću, to je strašno značajno – njegova večera sa atašesima. Dakle, ja podržavam mišljenje Mila Đukanovića, njegovu procenu koja nije do kraja ni izrečena, koja je samo naznačena. Ako mi u

¹⁰⁹ Milan Panić nije učestvovao na drugom delu sednice Saveta, što je iritalo Ćosića koji je Savet i napravio radi koordiniranja spoljne politike, kako je i najavio nekoliko dana ranije na sastanku Vrhovnog saveta odbrane kojem je takođe predsedavao: „Vi ste se možda iznenadili mom predlogu da sam, koristeći jednu ustavnu mogućnost, konstituisao Državni savet. Molim vas da mi verujete da je on neophodan. Taj forum najodgovornijih ljudi biće pozvan da formuliše našu neposrednu državnu politiku, tim pre što moramo da ovladamo politikom predsednika Vlade i Vlade koja je dosta „komotna“, vodi se u prvom licu. Mi dolazimo kao država u vrlo nepovoljan položaj.“ Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, str. 40, 35–37.

razgovoru o tome, o mogućnostima rata protiv nas ne uključimo, doista, sve elemente i ne razmotrimo sve, i ne nađemo odgovore na sve motive napada, mi nemamo razloga da razgovaramo, niti smo dostojni odgovornosti koju zastupamo ovde svojim funkcijama. U to spada i stanje naše Vojske; spada, pre svega procena da li smo spremni za rat? Ogromna je odgovornost povesti rat i izgubiti rat. To je užasna odgovornost. Niko od nas ovde nema pravo da preživi takav promašaj. Lično, ja ne želim da ga preživim.

Treba da vidimo šta sve, doista, moramo da učinimo a ne da li smo raspoloženi, da izbegnemo rat; da vidimo da li možemo da ga izbegnemo i šta treba da učinimo. Moja je procena – ovaj narod nije spreman za rat. Ovaj narod je, u svojoj većini, uplašen tom strašnom silom, koja jeste strašna sila i nema pobeđe u tom ratu; u tom ratu ima samo razaranja, samo patnji i samo rat za dostojanstvo, rat za slobodu, rat za velike ideale i za nekakvo ime i obraz. Mali su i beznačajni izgledi. Naš neprijatelj treba da bude veliki glupak, treba da napravi ogromne greške, pa da mi nešto iz tog rata izvučemo kao pobeđu. Za to postoje mali izgledi, jer naš neprijatelj radi mašinama, nigde mu oči nećemo videti, daleko je, suviše je daleko – gleda nas sa zvezda. Tvrdeći da nismo spremni za rat, imam u vidu i raspoloženje naroda, kojeg nismo spremili, niti ga možemo spremiti za tri dana ili nedelju dana, i imam u vidu naše tehničke borbene potencijale. O njima nešto znam.

Vrlo sam uveren da je Bosna jedan od povoda koji je za svet najubedljiviji, jer niko neće smeti da kaže, i nema razloga da kaže, prave razloge toga rata. Ovo što sam vam rekao je moj stav, kao uvod u pravu procenu stanja, u iznalaženje mogućnosti da izbegnemo rat, da ga časno izbegnemo ako je to moguće, i šta treba da učinimo u redu poteza u toj odbrani. Ovde su neke ideje i predlozi već pali. Osećam se danas mobilisanim, osećam se u vojničkoj uniformi. Mislim da imate razloga da se svi tako osećate. Mislim da imamo razloga da se osećamo kao vojnici, da delamo po vojničkoj disciplini i po vojničkom poretku. Ne govorim kao komandant vojske, govorim kao pisac. Ko se javlja za reč? Izvolite!

ŽIVOTA PANIĆ: Gospodine Predsedniče, Vi ste izvršili jedan napad na mene.

DOBRICA ČOSIĆ: Vrlo svesno sam izveo taj napad i sa jakim razlozima.¹¹⁰

ŽIVOTA PANIĆ: Stvar je u tome što ja ne vidim razloge. Ja mogu da vam kažem sledeće. Vi ste od nas uvek dobijali prave procene i procene datog trenutka. Ja sam vas jutros zamolio da vam damo ovu procenu, s obzirom na svetsko stanje. Mi smo do ovog vremena obavili razgovor sa svim vojnim izaslanicima na Zapadu. Prikupili smo određene podatke trenutnog stanja i na osnovu toga Vama sam izneo ovu procenu. Nisam bio u mogućnosti da to uradim jutros, jer nisam ni znao da treba te podatke da imamo. To što smo noćas prikupili, podaci nisu bili ovakvi kao što su sada.

Drugo, oružane snage – odgovorno tvrdim – nalaze se u povišenom stepenu borbene gotovosti: Ratna mornarica, Ratno vazduhoplovstvo i jedinice u prigraničnim pojasevima. Nema potrebe da Vas o tome obaveštavam, jer znamo šta radimo. Izvršio sam obilazak nekih jedinica. Mogu argumentovano da tvrdim da su one spremne za vođenje oružane borbe u svakom momentu. Sigurni smo da možemo da izvršimo mobilizaciju nekih naših sastava i jedinica u centralnoj Srbiji, u Vojvodini, sem onog dela koji je kritičan, koje će da krene na izvršenje zadatka. Siguran sam u to, i Vi kao Vrhovni komandant možete da budete sigurni, da su svi oficiri koji se sada nalaze u oružanim snagama patriotski opredeljeni i da će svaki zadatak da izvrše i po cenu svog života.

Prema tome, oružane snage se nalaze u takvom stepenu da mogu da brane ovu zemlju, ali ne mogu da garantujem da mogu da je i odbrane. Mi cenimo stalno situaciju. Do sada nije bilo nikakvih najava, mada smo pretpostavljali, da bi moglo da dođe do ovakve akcije. Ali, s obzirom na političko stanje u svetu, na režiju koju Amerikanci imaju i da tu režiju žele da ostvare, vidite na koji način to sve realizuju. Vi znate šta je Miteran pre neki dan rekao, šta je

¹¹⁰ Videti napomenu 108, str. 146.

rekao Mejdžor, šta je rekao Buš – jednog dana hoće da napada, drugog dana neće itd. Ali, bez obzira na sve to, nikada nismo bili uljuljkani, niti smo se nalazili u situaciji da normalno živimo mi oficiri. Svi oficiri, gospodine Predsedniče, su robovi, počev od mene, pa nadalje. Niko ne ide kući, svi se nalaze u svojim jedinicama. Držimo vojsku koja je 51% popunjena. Šta je ovaj auditorijum uradio da se naše jedinice popune? Koliko sam puta to ovde iznosio, vi znate.

DOBRICA ĆOSIĆ: U toj stvari ste u pravu, ali niste u pravu u procenama.

ŽIVOTA PANIĆ: Naše procene su realne. Uzmite i pogledajte koju god hoćete procenu koju sam Vam dao, one su realne.

DOBRICA ĆOSIĆ: Vaše procene nisu realne, gospodine generale, jer u Vašim izveštajima koje ste mi davali, ni u jednom izveštaju, nije bilo pravog upozorenja koje je trebalo da padne. Ono je palo tek danas, u šest sati. Izvinite, postojali su objektivni razlozi za to upozorenje ranije.

ŽIVOTA PANIĆ: Sa naše strane – ne!

DOBRICA ĆOSIĆ: Ali, ja tu krivim i sebe, ne krivim samo Vas. Ja se osećam odgovornim za tu stvar.

ŽIVOTA PANIĆ: Ja ću sutra da održim sastanak sa svim komandantima.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne morate da držite sastanak!

ŽIVOTA PANIĆ: Ne, održaću sastanak i doneću jednu odluku. Da li ću da se povučem sa ove dužnosti, to ću sutra da vidim, iskreno da Vam kažem!

DOBRICA ĆOSIĆ: Vi možete sada da se povučete s te dužnosti, ali to nije patriotski, nije patriotski da se povučemo ni Vi, ni ja. Nećemo tako da razgovaramo. Mi hoćemo da razgovaramo kako vidimo stvari.

ŽIVOTA PANIĆ: Pravilno stvari vidimo i pravilno cenimo, iskreno Vam kažem. Budite sigurni u ono što mi Vama dajemo. Shvatite kakvu smo armiju primili, šta smo do sada uradili od one armije koja je bila u rasulu. Ja nemam ništa više da kažem.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne sporim da ste mnogo uradili.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ja sam čuo izveštaj. Koliko mogu da razumem, on je kolaž mnogih vesti i parcijalnih informacija koje smo, inače, dobijali kroz razne informacije ili kroz štampu. Razume se, on sadrži i neke nove elemente. Ti elementi se provlače već petnaestak dana. Oni teku paralelno sa medijskom kampanjom u kojoj se insceniraju mnoge stvari, sa militantnom opcijom Izetbegovića i njegovih zaštitnika, koja se pojačava, i sa diplomatskim nastojanjima da se fiksiraju datumi i drugi pravci za političko rešavanje situacije. Ako se sve to ima u vidu, onda najava vojne akcije protiv nas ne bi trebalo da izgleda kao najava akcije na osnovu već donesene političke odluke. Sve je to, po mom osećaju, deo jedne šire manevarske borbe za nas i oko nas, u kojoj ima dosta taktike, psiholoških pritisaka i nastojanja da se, uz pomoć svega toga, dobije bitka bez upotrebe sile.

Pre svega, šta stoji iza ovoga? Prvo, imamo Konferenciju o Jugoslaviji, koja je fiksirana za 26-ti. Teško se može očekivati da bi neka vojna akcija mogla da se desi pre tog datuma, sem ukoliko je mi ne isprovociramo nekim našim teškim, neodgovornim postupkom, ili, takođe, nekim neugodnim postupkom bosanskih Srba. Ali, to treba da bude teška akcija, koja će iza sebe da proizvede niz lančanih posledica. Ali, to treba, ipak, da bude nešto mnogo veće i značajnije nego ubistvo 10 ili 50 pripadnika UNPROFOR-a. Prema tome, do 26-og ne bi realno trebalo očekivati da se ova najava „stavi u pogon“. Međutim, ne treba isključiti tako nešto, pogotovo ako bi se

zbir tih provokacija, koje se čine prema nama, počele polako pretvarati u novi negativni kvalitet, a tendencija je da se stvaraju. U tom smislu, ozbiljnost ovog upozorenja potpuno prihvatam.

Konc-logori nije samo medijski vid borbe, nego je to i pripremanje svetske javnosti na prihvatanje jedne nepopularne činjenice, kao što je akcija protiv jedne evropske države; biće verovatno i drugih stvari. Zbog toga je značajno da mi u našem odgovoru kombinujemo dva momenta:

Prvo, diplomatski pravac, koji su drugi preduzeli, verovatno i sa željom da i sami pobegnu od vojne opcije, u koju nisu sasvim sigurni i da se njoj priključimo na jedan vrlo aktivan i inicijativan način. Drugo, da vojnim protivnicima otežamo započinjanje ove akcije time što bismo ušli u taj medijski rat, sa našom protivofanzivom. Kada sam ovde pomenuo nekoliko tih momenata – pet-šest elemenata za naš stav bosanskih Srba, imao sam upravo to u vidu. Oni koriste Bosnu kao generator razloga za naše izolovanje, pritisak i mobilizaciju svetskog javnog mnjenja. Ali, Bosna nije samo povod; ona je i teren, na kome smo mi, praktično, prihvatili bitku za odbranu naše zemlje – Jugoslavije, od eventualnog rata. Iako ne učestvujemo tamo – direktno, učestvujemo i drugi; oni znaju da je to stratejsko poprište; taj odnos snaga – tamo će odlučiti o tome kako ćemo se mi na kraju svega toga postavljati, u kom odnosu ćemo biti prema drugima – da li u odnosu povlačeće, uplašene, poražene strane, ili ne. Zato je važno da munjevit, sutra ili prekosutra zajedno sa Karadžićem i drugima, napravimo tu ofanzivu mira, koja ima medijski ograničen značaj, ali vrlo važan – iz psiholoških i drugih razloga.

Mi bismo, prvo, dali niz uveravanja, o nizu tačaka, da se suprotstavljamo svemu onome što oni pripisuju nama u vezi sa Bosnom i istovremeno pozvali sve naše kritičare da se izjasne u pogledu prozivke, koju činimo, da učine to i to. Možda bismo tu dobili nedelju dana; oni bi se tu, ili demaskirali, ili pokušali da insceniraju neke druge stvari; ali, neku psihološku, ako ne i diplomatsku inicijativu bismo preuzeli. S druge strane, valjalo bi da bosanski Srbi shvate da je vreme oružju prošlo – ukoliko mi o tome

odlučujemo; druga je stvar ako drugi odlučuju – onda nije prošlo; i teren borbe bi trebalo prebaciti na politički teren, s tim da se bude maksimalno spreman na kompromise, podešavanje, povlačenje, uz borbu za očuvanje supstance naših interesa; nemam utisak da su svi to tamo shvatili; ovo malo kontakata, koje imam sa njima, ne uverava da imaju različita shvatanja, da nama ne govore punu istinu. Jedno nama kažu, a drugo tamo čine; ili različiti ljudi – različito misle, još različitije čine.

Mislim na one u vrhu; ne znam kako se ponašaju ovi na terenu. Sa njima bi trebalo iskreno da razgovaramo, kao što smo sada razgovarali, da im predočimo da za žrtvovanje našeg interesa oni ne mogu uopšte da očekuju da dobro prođu u Bosni, da sada nije trenutak za velike zahteve, veliki optimizam i velika očekivanja, nego za provlačenje kroz „tesnac“, sa što manje oštećenja. Srećom, ostvarili su mnogo na terenu, to ih osigurava od poraza – političkog, diplomatskog. Ali ne daje garanciju da će sve to sačuvati i ostvariti maksimalne ciljeve. Oni moraju da se saobrazu sa tim stanjem stvari i da, paralelno sa tim, prihvate, kao čvrstu i nepokolebljivu obavezu tih četiri-pet stvari, koji su u špici međunarodnog interesovanja, u ovom trenutku; da se mi pojavimo pred svetom, kao garanti da će oni to politički ispunjavati i da prebacimo teret slične odgovornosti na druge, da to čine u odnosu na druga dva faktora; da onda, u razgovorima sa Galijem i sa drugim političkim kretanjima, koje ćemo činiti, imamo platformu za akciju – čvrstu; sve smo uredili što se tiče postavljanja bosanskih Srba, garantujemo za ispunjavanje svega toga, molim vas da vi uradite za druge; oni će morati da se izjašnjavaju. Dotle će doći Međunarodna konferencija. Sada ću razgovarati sa Hogom. Ako stignem, razgovaraću sa Kinezima i Rusima.

Prema tome, da imamo dve platforme: jednu za Bosnu, a drugu za Konferenciju. U obema treba da idemo za korak-dva ispred svih drugih – u medijsko-propagandnom i političkom smislu; u stratejskom smislu ne smemo da popustimo ispod „donjeg praga“, koji osigurava minimum naših nacionalnih i državnih interesa. Mislim da o tome možemo da se dogovorimo sa rukovodstvom

bosanskih Srba, ako oni budu „sišli sa oblaka na zemlju“ jer je lako biti junak „u oblacima“, a mnogo teže na zemlji. Ako to budemo postigli sa obe te platforme, možemo da očekujemo da neke stvari pomeramo u pozitivnom smislu, a pre svega da otežamo, možda čak i bitno, ako ne odlučujuće namere ovih, koji su nam pripremili scenarije, da ih i ostvare.

Razume se, nešto od toga Rezolucija Saveta bezbednosti o upotrebi vojne sile za osiguranje konvoja, lebdeće i dalje nad nama kao „Damoklov mač“. To je najveća negativna stvar koja se desila, ako se to usvoji večeras, ako već nije usvojeno. Ta Rezolucija će biti, praktično, u neprekidnom trajanju, sve dok bude trajao interes drugih da nas pritiskaju. Ali mi, i zbog tog razloga treba da se preneto i da krećemo u političku ofanzivu, jer alternative nemamo. Ovo što smo čuli od Predsednika i od generala Panića, da se moramo unutra mobilisati, pripremiti psihološki i vojnički, to ostaje. To svaka zemlja mora da radi, u svakoj situaciji, pa čak i u situaciji beznađa. Ali, da sve čini da ne uđe u takvu situaciju i ne stavi se na probu rata. U tom smislu, apelujem da ove dve stvari pripreмимо, možda već za sutra – prekosutra.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Shvatio sam da je general Panić izložio procene onog trenutka, kada je došao u posed tih procena; jer, njegovo jutrašnje objašnjenje je bilo da očekuje da dobije još odgovarajuće informacije, da bi ih kompletirao. Sada smo razumeli da su oni imali danas intenzivne razgovore sa vojnim izaslanicima i da smo, praktično, onog momenta kada je ta procena formirana, dobili njenu sadržinu. Koliko znam, imam utisak da dosta stvari, pratili smo ih sve vreme, u armiji su uradili veoma mnogo otkada su izvršili ovu reorganizaciju i otkada je formirana Vojska Jugoslavije, posle prestanka funkcionisanja Jugoslovenske narodne armije. Mislim da naša pozicija treba da bude da im damo, što je moguće veću, podršku i pomoć u stvarima u kojima je ona potrebna. Tako da mislim da nema razloga general Panić, na ovaj normalan razgovor, da reaguje tako – da će da raspravi i podnese ostavku; moramo da razgovaramo. Ne treba čovek da to preko primi.

DOBRICA ĆOSIĆ: Moram da Vas prekinem.¹¹¹ Ja delim generale, delim rad u Armiji i vaš organizacioni rad na pripremi bojne gotovosti vojske, od političke procene. Za procenu činim odgovornim ne samo Vas, ja činim odgovornom Vladu, činim ministra spoljnih poslova, činim odgovornim ministra unutrašnjih poslova, činim odgovornim Slobodana Miloševića i Bulatovića; razume se – i sebe, isto tako, ravnopravno. Ja Vas podsećam na neke naše razgovore. Vi ste se po zdravom razumu, po logičkoj pameti ponašali kada ste mi govorili: „Trebaju im pripreme za rat od mesec dana“. Verovatno je to sasvim sigurno tako kako ste govorili. Vaši izveštaji su bili dramatični, ali ni jednog trenutka nisu prešli tu crtu opomene i mobilizacije, za što je postojao razlog. Možda sam ja kukavica, možda sam ja preosetljiv čovek, možda sam ja paničar; možda nemam razloga ni sada za ovakvu reakciju. Ja ću biti najsrećniji da ne budem u pravu. Plašim se, znajući iskustva dva svetska rata, učestvujući u nekim ratovima, da nismo učinili sve što smo mogli da učinimo. U tom smislu Vam upućujem kritiku – sebi i Vama, Vama kao čoveku koji treba da bude najobavešteniji. Vašu aktivnost poštujem. Ranije bih Vam rekao da imam primedbe na Vašu aktivnost u Armiji. Nemojte se zbog toga osećati povređenim. Ja Vam u ovom trenutku upućujem kritiku na oprez, na karakter procene, ako je ona na svom mestu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam, upravo, razumeo – bez obzira na karakter procene, oni su uradili sve što je bilo u njihovoj moći da maksimalnom brzinom dižu bojevu gotovost.

DOBRICA ĆOSIĆ: Oni jesu uradili, nismo mi.

¹¹¹ Pitanje političke kontrole nad armijom, koja se u ovom periodu rekonstituisala iz JNA u VJ, lebdelo je u vazduhu. Njen nominalni vrhovni komandant bio je Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije, ali je bilo očigledno da Slobodan Milošević ima velik uticaj na vojni vrh. U nameri da ovu situaciju promeni, Milan Panić je u svojoj vladi resor ministra odbrane dodelio sebi, što je dodatno povećalo konfuziju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni jesu – prema tome, nisu oni za kritiku, možemo mi biti. Oni su, bez obzira na procene, forsirali taj pravac. Oni nisu napravili štetu time što su spavali, zato što nisu imali procenu, nego su radili koliko je bilo snage i koliko je njih bilo da to rade. Da mi vidimo šta možemo konkretno da uradimo. Ne verujem da će biti neke velike koristi od toga da večeras dalje pravimo procene. Da vidimo šta bi mogli, eventualno, osim ovog razgovora koji će Vlatko da obavi sa Rusima i Kinezima, koji će, eventualno, dati dodatni element za tu procenu; šta bi mogli da uradimo na bosanskoj strani? Mislim da bi bilo korisno ako bi još večeras oni objavili, ne samo neku svoju deklaraciju o garantovanju – o tome smo razgovarali na početku – prolaza humanitarnih konvoja, nego tačno izneli geografsku kartu – pravac i ostalo, obavestili da je srpska strana u BiH preduzela sve mere koje omogućavaju da budu date pune garancije da humanitarni konvoji kroz sve njene teritorije imaju apsolutnu sigurnost i da je spremna da snosi svu odgovornost, ukoliko oni na tim teritorijama budu ugroženi. To ne može da ostane bez odgovora i bez ikakve reakcije u pozitivnom smislu. Bar bi izbili argumentaciju za nasilje na tim pravcima. Jasno je, ukoliko dođe do neke intervencije, ona prvo mora da počne tamo gde se obezbeđuju ti pravci za humanitarnu pomoć. Ne verujem da bi to išlo drugim redom. Dakle, da vidimo šta je moguće uraditi večeras, a onda u razvoju događaja možemo da razmišljamo o drugim dugoročnijim procenama; sada su dugoročnije i one koje se tiču desetak-petnaest dana. Slažem se sa Vlatkom da je mala verovatnoća da oni pre konferencije u Londonu sada treba sve to „tumbe“ da okrenu i da započnu rat, sem ako i to nije neka „dimna zavesa“, ta Konferencija u Londonu, koja onda ne bi trebalo ni da se održava.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ako bi rezolucija prošla, tek bi onda nastupile tegobe, kao i onda kada su usvojene sankcije.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mislim da moraju večeras ambasadori Kine i Rusije u Beogradu da budu dramatično pozvani kod Predsednika Republike. To treba da bude dramatičan razgovor sa

Rusom i Kinezom, a mogu se i dramatično pozvati i otpravnici poslova večeras.

MIODRAG MITIĆ: Uvek je formalni povod Bosna, posebno Sarajevo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nikada nam Bosanci neće objasniti zašto su to napravili oko Sarajeva.¹¹²

MIODRAG MITIĆ: Kutiljero je pre mesec dana izričito rekao otpravniku poslova u Lisabonu – „najveća vaša i kobna greška je opsesija Radovana Karadžića da može da uzme i zadrži Sarajevo. Dok se te opsesije ne oslobodi, nemojte računati ni na šta“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neka objave demilitarizaciju Sarajeva i neka otvore ove koridore.

PETAR VAJOVIĆ: Prave odgovore nećemo ni na šta dobiti ukoliko ne uđemo malo dublje u istoriju. Nije slučajno Bosna u pitanju. Bosna je bila i anektirana, Bosna je bila predmet velikih međunarodnih konferencija svojevremeno. Kada neko bude to analizirao, čudiće se našem amaterizmu i našoj improvizaciji. Mi smo imali, kobajagi, neki Centar za strateške studije. Neverovatno je šta smo iz tog Centra dobijali, to nisu ni seminarski radovi. Naveo bih jedan primer, vezano za Versajsku konferenciju.¹¹³ Jugoslovenska delegacija na toj Konferenciji povremeno je brojala 350 ljudi. Šef delegacije je bio Nikola Pašić¹¹⁴ koji u to vreme nije imao nikakvu državnu funkciju, a Trumbić¹¹⁵ je bio ministar spoljnih poslova. Imalo je četiri sekcije

¹¹² Videti napomenu 97, str. 134.

¹¹³ Mirovna konferencija održana u Parizu 1919. nakon završetka Prvog svetskog rata.

¹¹⁴ Nikola Pašić (1845–1926), političar i vođa Narodne radikalne stranke, srpski i jugoslovenski premijer pre, tokom i posle Prvog svetskog rata, predvodnik delegacije na Konferenciji mira u Parizu.

¹¹⁵ Ante Trumbić (1864–1938), hrvatski političar, zagovornik ujedinjenja Južnih Slovena, tokom Prvog svetskog rata predsednik Jugoslovenskog odbora, a nakon rata ministar inostranih poslova i delegat Kraljevine SHS na Konferenciji mira.

u kojima se raspravljalo svako vitalno pitanje. Šef Istorijско-geografske sekcije bio je Jovan Cvijić.¹¹⁶ Mi se sada dogovaramo oko toga da bi trebalo ozbiljno studijski pristupiti ovim pitanjima. Za utorak bi trebalo napraviti platformu, da se zna šta je strategija i koji je dnevni praktični potez koji treba povući.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, ko dalje želi reč?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Rezolucija, sa ovim ključnim mestom u vezi sa koridorima, biće usvojena sutra popodne, a možda i u četvrtak Dakle, mogli bi večeras ili ujutro nešto da učinimo što bi uticalo na raspoloženje i odluku.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Pošto je Predsednik rekao na početku da govori kao pisac, ja ću nešto reći kao filozof, i to sasvim lično. U individualnom životu, a to povezujem sa onim formulacijama koje često upotrebljavam i javno o minimumu nacionalnog interesa i minimumu nacionalnog dostojanstva, polazim od nečega što bi na protivrečan način mogao da nazovem nekom vrstom aktivističkog fatalizma. Šta je to što ni u kom slučaju ne bi mogao da bude predmet nekakvog mog kompromisa sa bilo kime, ni pod kojim uslovima, makar me koštalo najviše cene, i o tome više ozbiljno ne razmišljam, i što se toga tiče spavam mirno. Jedino ne spavam mirno kada sam siguran da postoji jedna paleta mogućnosti, sve do te tačke koju nisam u životu aktivno preduzeo. Ako to prenesemo na kolektivni plan, a mislim da se to može preneti na kolektivni plan, onda mislim da smo napravili čitav niz propusta, da smo se suviše koncentrisali na izdvojene razne akcije, od kojih neke i nisu toliko važne. Sve je to bilo jako važno – pre svega, trebalo je u zemlji napraviti neku vrstu psihološkog preokreta, spustiti unutrašnje tenzije itd. Onda sam počeo – govorim kritički o sebi – da se gubim u nekakvim stvarima koje, ipak, u krajnjoj liniji, nisu od suštinskog

¹¹⁶ Jovan Cvijić (1865–1927), srpski geograf i etnolog svetske reputacije, predsednik Srpske kraljevske akademije i rektor Beogradskog univerziteta.

značaja i od suštinskih posledica. Vreme je kratko da bi čovek sebi mogao da dozvoli taj luksuz. To je prva stvar.

Drugo, to je u vezi sa Srbima u Bosni i Hercegovini. Predsednik zna, i dok nije bio Predsednik i dok ja nisam bio savetnik, da smo mi učestvovali u nekim važnim razgovorima sa njima i govorili dramatično o potrebi da naprave preokret. Oni su onda ostavljali utisak da se sa nama potpuno slažu. Posle su vukli neke sitnije ili krupnije poteze, ali nikada nisu ozbiljno razmislili o onome upotrebljavajući Predsednikov literarni jezik, kako da pobeđu u ratu pretvore u mir, kako da zaustave rat i da pređu u mir. Jednostavno ispoljavaju iste one odlike, iste one karakteristike koje su dovele do nekakve vojničke pobede. Ali, to se ne može prevesti u mir bez internacionalnog okruženja. Prema tome, potreban je dramatičan razgovor sa njima, što pre, znači, da se razjasnimo do kraja – šta je taj minimum nacionalnog interesa i dostojanstva koji nećemo žrtvovati ni po koju cenu. Ali, ima puno stvari koje se mogu i moraju učiniti do te tačke. To je kada reč o Srbima u Bosni i Hercegovini.

Kada je reč o nama, vreme je da shvatimo da je potrebna, na svim nivoima, hitna patriotska demokratska koncentracija, ne samo u psihološkom nego i u institucionalnom smislu. Molim vas da odmah ozbiljno počnete razmišljati o onome o čemu se govorilo – o nekakvim nacionalnim koncentracionim vladama, o poštenim ljudima koji ne misle isto kao vladajuća partija, koji su i u opoziciji, ali u čiji patriotizam ne sumnjamo. Treće, potrebno je još večeras da Predsednik Republike pozove redom jednog po jednog ambasadora pet velikih sila ili otpravnika poslova – počevši od Rusa, pa Kineza. To su oni dramatični razgovori, u kojima se kaže šta se sprema, daju upozorenja itd. Oni treba da prenesu kako mi dramatično vidimo tu situaciju, koji je minimum naš ispod kojeg niko ne može da računa apsolutno ni na šta, ali na šta smo spremni što je iznad toga minimuma.

PAVLE BULATOVIĆ: Već duže vremena u svim našim analizama koje su i logične i realne, i prezentirane i domaćoj i svetskoj javnosti stoji da smo se zadovoljavali time, iako suprotna strana nije nikada

prihvatila ni jedan od argumenata. Malo imamo novih argumenata sada da ponudimo svjetskoj javnosti, koji već nijesu bili mobilisani u dosadašnjim raspravama, i koji nijesu bili prisutni. Vidjeli smo kako smo prošli – imali smo ekonomski embargo, montažu konclogora, etničkog čišćenja itd. Sada, kao potez, sledi mogućnost vojne intervencije koja je, na žalost, vrlo vjerovatna. Nijesam uverenja da će propagandna medijska aktivnost amortizovati taj udar. Nijesam uvjerenja da će zakazana Londonska konferencija odgoditi vojnu intervenciju. Jer, svi događaji koji su prethodili, ako se slože u neki logički red i protiv našeg uvjerenja, ali nastojimo da ih tako složimo, doći ćemo do toga da je svijet to davno planirao.

Mislim da do sada u Jugoslaviji nijesu realizovana dva cilja: nije došlo do odvajanja Srbije i Crne Gore, nego je i protivno svetskoj volji stvorena Savezna Republika Jugoslavija; drugo, nije došlo do građanskog rata u Srbiji i Crnoj Gori. Inače, drugo je sve završeno – kompletna secesija i ostalo. Šta mi možemo sada da učinimo u odbrani integriteta i dostojanstva Savezne Republike Jugoslavije, a šta možemo da učinimo za odbranu srpskog naroda na teritoriji Bosne i Hercegovine, odnosno Hrvatske? Mogućnosti su više nego ograničene. Nijesam pristalica toga da u medijskoj kampanji Savezna Republika Jugoslavija bude garant za prekid rata u Bosni i Hercegovini. Time automatski priznajemo direktno učešće i umiješanost u bosansko-hercegovačke sukobe. Može neka fleksibilnija formulacija da se kaže – da se utiče na srpski narod na teritoriji BiH za prekid rata. S druge strane, možemo postaviti pitanje – šta nam se gore može desiti? Najvjerovatnije je da će vojna intervencija biti vezana i simultana i na teritoriji Bosne i Hercegovine, odnosno uz koridore – general je pomenuo ova tri pravca, a to znači pokrivena kompletna teritorija borbenim dejstvima. Ako dođe do ograničene intervencije na Bosnu i Hercegovinu, šta treba da radi SRJ – da li treba da čeka da je napadnu, što će vjerovatno učiniti odmah. Imamo istorijsku odgovornost da donesemo odluku šta u tom momentu – da li taj narod treba ostaviti da se brani sam kako može i da se definiše ponašanje SRJ u toj situaciji? Bez obzira da li im pružili pomoć i odbranu ili čekali, biće isto izvršena agresija i na SRJ. Činjenica da u

svim dokumentima Jugoslavija figurira kao agresor normalno pretpostavlja njihov kontraudar za sve što se desilo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ona ne figurira ni u jednom dokumentu Saveza bezbednosti kao agresor, nego kao strana koja snosi najveću odgovornost.

PAVLE BULATOVIĆ: Da, ali stoji od strane Evropske zajednice. Očigledno je to reper i za ponašanje Saveta bezbjednosti. Za ovo vreme što je ostalo bilo bi nužno iskoristiti za dva kolosjeka za jaku diplomatsku aktivnost od Predsednika Republike do svih drugih, do mobilizacije kompletnog stanovništva za odbranu. Pomenuto je pitanje kontakta sa opozicijom, njihove pripreme i mobilizacije za odbranu zemlje. Očigledno da neke opozicione stranke imaju taj patriotski osjećaj na koji se, bez sumnje, moramo osloniti. Ali, s druge strane, imamo jedan relativno veliki broj opozicionih stranaka i njihovih simpatizera koji već duže vremena mole boga i mole zapadni svijet da što prije izvrše agresiju na Jugoslaviju. Mi se sa tom činjenicom moramo suočiti, suočićemo se kod prvog sukoba. Naši građani će se ili okrenuti protiv nas direktno ili pristupiti pomoći stranih vojnika. Mislim da je ta činjenica bitna za planiranje vojnog kontingenta, oružanog kontingenta na koji se realno može računati u odbrani.

MOMIR BULATOVIĆ: Podijelio bih uvjerenje našeg Predsjednika da smo se kolektivno uljuljkivali u nadu da neće doći do najgoreg. Mislim da je krajnje vrijeme da ovdje raščistimo jednu procjenu: da li će nas napasti ili neće? To je nešto što bismo morali da imamo prisutno kao reper. Ako se slože sve činjenice, o kojima je malopre govorio ministar Bulatović, onda je to cilj od kojeg oni neće da odustanu. Ako pogledamo kako se može odvijati sav taj sukob, mislim da je sasvim realno što smo mnogo puta čitali u našim dokumentima i papirima da se neće kod nas voditi rat, oni će nas napasti munjevitim udarom i ostaviti nas da se kuvamo na sopstvenom zlu, a zla domaćeg imamo puno. Mi smo već duže vremena pod sankcijama. Još

nekoliko vitalnih objekata, kroz jednu spretnu inscenaciju, a za to su majstori, da udare, onda će vreme ostalo učiniti. Ja sam malopre iznio onaj prijedlog. Sada sam sklon da ga modifikujem na bazi ovoga što je rekao gospodin Stojanović. Ako se oko toga složimo danas, morali bismo zamoliti našeg Predsjednika Republike, da se u jednom dramatičnom tonu i apelu obrati predsjednicima država koje su stalne članice Savjeta bezbednosti i da u tom pismu kaže da mi ovu aktivnost Savjeta bezbjednosti doživljavamo kao neposrednu pripremu za napad na Saveznu Republiku Jugoslaviju. Znači, medijski ne stvaramo nikakvu pometnju kod nas u državi, ali, istovremeno, jasno pokazujemo kako doživljavamo tu aktivnost. U tom pismu treba kratko reći to što mislimo da treba da se uradi i na čemu ćemo insistirati u kontaktu sa srpskom stranom. Oni nas stalno „hvataju u zamke“. Štagod da smo uspjeli da ubedimo Radovana Karadžića i njegove kolege, to nama nije bio plus nego dodatni minus. Uvijek su govorili – vi imate mogućnost uticaja na njih, trebali ste da utičete ranije. Za mene je ključna tačka – da li cijenimo da je takva situacija i stvarno da li da izložimo „karte“ i da kažemo da to doživljavamo kao neposrednu pripremu napada na nas. Toliko.

MIODRAG MITIĆ: U vezi sa predlogom predsednika Bulatovića nešto bih rekao. Mislim da postoji samo jedna zemlja na koju bi u ovim okolnostima moglo da se apeluje. Mislim da bi bilo dobro da pokušate večeras da tražite razgovor sa predsednikom Jeljcinom i da ukažete na posledice koje bi ruska saglasnost u Savetu bezbednosti mogla da ima na proširenje rata na SRJ i na sve ovo o čemu smo govorili. Drugo, mislim da je veoma bitan element Sarajeva. Pomenuo je to i general Panić. O tome sam malopre govorio. Mislim da bi trebalo na osnovu realnih mogućnosti videti da li u Sarajevu može srpski deo da se demilitarizuje, da se stavi pod međunarodnu kontrolu, a da se sve ove akcije izbegnu, jer je Sarajevo centar odakle se mediji hrane po čitavom svetu.¹¹⁷ U KEBS-u, osim glavnih aktera napada na nas, većina zemalja glasa protiv nas iz discipline protiv nas i iz ubeđenja da Srbi u Bosni, posebno u Sarajevu, vrše nasilje.

¹¹⁷ Videti napomenu 97, str. 134.

DOBRICA ĆOSIĆ: Trebalo bi da se dogovorimo o sasvim konkretnim akcijama. Vlatko treba da se sretne sa tim diplomatama večeras. Treba predsednika Vlade da obavesti o upozorenju koje imamo iz UN. Predsednik Vlade to treba da primi sa odgovarajućim uvažavanjem Ujutro ću pozvati Šikina na razgovor u 9 sati, a zatim Kineza u 9,30 sati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba prvo pozvati Kineza u 9, a Rusa u 9,30 sati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro. Šta mislite da Panić ide u Njujork?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neka ide na sednicu Saveta bezbednosti, ako ćemo da budemo na dnevnom redu.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Rada Milentijević¹¹⁸ je već tamo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zna li iko šta piše u tom Nacrtu rezolucije koja će sutra da bude usvojena? To će biti usvojeno po ovoj šemi po kojoj su usvojene sankcije?

DOBRICA ĆOSIĆ: Sve se radi isto.

IVAN MRKIĆ: Vojno će obezbeđivati humanitarne konvoje u Bosni i Hercegovini.¹¹⁹

¹¹⁸ Radmila Milentijević (1931), profesorka savremene evropske istorije na Siti koledžu u Njujorku, ministarka bez portfelja u vladi Milana Panića.

¹¹⁹ Rezolucija 770 Saveta bezbednosti (13. avgust 1992), koja je usvojena sa 12 glasova za i 3 uzdržana (Kina, Indija, Zimbabve), pored ponavljanja prethodnih zahteva za momentalnim prekidom borbi u Bosni i Hercegovini, na bazi glave 7 Povelje UN poziva države članice UN da „u nacionalnim okvirima ili kroz regionalne asocijacije preduzmu sve neophodne mere u saradnji sa UN da bi se omogućila dostava humanitarne pomoći Sarajevu i drugde gde je potrebna u drugim krajevima Bosne Hercegovine.“ Takođe zahteva „da se Međunarodnom komitetu Crvenog krsta i drugim relevantnim humanitarnim organizacijama omogući neometan i neprekidan pristup svim kampovima, zatvorima i prihvatnim centrima i da se svim pritvorenicima u njima obezbedi humani tretman, uključujući adekvatnu hranu, smeštaj

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da, ali to ne može da im pruži mogućnost da vojno obezbeđuju humanitarne konvoje na teritoriji Jugoslavije, niti tamo u BiH gde nisu napadnuti. To im rezolucija ne dozvoljava.

IVAN MRKIĆ: To sigurno ne bi bila poslednja rezolucija, biće još neka.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dogovoriću sa Panićem da ide u Njujork na sednicu Saveta bezbednosti jer je jedino to konstruktivno i da Srbi u Bosni i Hercegovini objave stvari vezane za koridore i garancije.

PETAR VAJOVIĆ: Predsednik bi trebao da napiše pismo stalnim članicama Saveta bezbednosti.

DOBRICA ĆOSIĆ: Znači, meni ostavljate da obavljam ostatak poslova.

ŽIVOTA PANIĆ: Ja ću večeras da razgovaram sa Karadžićem.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li je umesno da se obrazuje nekakav štab, ne mogu da izgovorim tu reč – „krizni“, ali neko telo, koje će operativno da vodi ove poslove? (Odobranje) Predlažem da u Štabu budu: Života Panić, Milan Panić, Momir Bulatović, Slobodan Milošević i Dobrica Ćosić. Treba da se zna mesto komande, mesto odakle će da se rukovodi i dela.

i medicinsku brigu.“ Tim povodom, Dobrica Ćosić zapisuje: „Savet bezbednosti je odobrio upotrebu vojne sile u Bosni za tobožnju zaštitu „humanitarnih konvoja“. To je početak vojne intervencije u Bosni. Tamo gde kroči američka čizma, slobode više nema. Uz političku i vojnu podršku „međunarodne zajednice“, muslimani su obezbedili ostvarenje svojih ciljeva. Kako Srbi da pobeđu u takvim uslovima? Pozvaću Radovana da čujem njegovo mišljenje i namere“. D. Ćosić, *Piščevi zapisi*, 122.

ŽIVOTA PANIĆ: Mi imamo mesto; preći ćemo na tu lokaciju; imamo sve veze; to je u Užičkoj ulici. Mi treba da formiramo Štab Vrhovne komande i on neka dejstvuje.

DOBRICA ĆOSIĆ: U redu.

ŽIVOTA PANIĆ: Prema tome, od sutra je on na lokaciji.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nas dvojica, ako bude potrebno, još ćemo se dogovoriti.

ŽIVOTA PANIĆ: Uzećemo ratnu šemu rukovođenja i komandovanja i biće sve obezbeđeno.

DOBRICA ĆOSIĆ: Zahvaljujem. Zaključujem sednicu.

(Sednica je završena u 19,30 sati)

02943703

PRESEDNIK SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

STROGO POVERLJIVO

STENOGRAFSKE BELEŠKE

sa sednice

SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI

- održane 18. avgusta 1992. godine -

B e o g r a d

STENOGRAFSKE BELEŠKE
sa druge sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA
O DRŽAVNOJ POLITICI

održane 18. avgusta 1992. godine, sa početkom u 18 č.

Prisustvovali su: akademik Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije – predsednik Saveta; Milan Panić, predsednik Savezne vlade; Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije; Momir Bulatović, predsednik Predsedništva Crne Gore; Vladislav Jovanović, savezni ministar za inostrane poslove; Pavle Bulatović, savezni ministar za unutrašnje poslove; general-pukovnik Života Panić, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije; Milo Đukanović, predsednik Vlade Crne Gore; Radoman Božović, predsednik Vlade Srbije – članovi Saveta. Pored članova Saveta, sednici su prisustvovali: Svetozar Stojanović, specijalni savetnik Predsednika Republike; Petar Vajović, savetnik Predsednika Republike – sekretar Saveta; Teodor Olić, savetnik predsednika Savezne vlade; akademik Kosta Mihailović.

DOBRICA ĆOSIĆ: Predlažem da počnemo s radom. Dobili ste u pozivu sledeći predlog dnevnog reda:

1. Platforma za učešće delegacije Savezne Republike Jugoslavije na konferenciji o Jugoslaviji u Londonu
2. Pitanja i predlozi

Da li se slažete s predloženim dnevnim redom? (Slažu se).

Da li ima predloga za dopunu? (Nema).
Konstatujem da je dnevni red usvojen.
Prelazimo na prvu tačku dnevnog reda:

PLATFORMA ZA UČEŠĆE DELEGACIJE SAVEZNE
REPUBLIKE JUGOSLAVIJE NA KONFERENCIJI
O JUGOSLAVIJI U LONDONU

Zamolio bih gospodina Jovanovića, ministra spoljnih poslova, da nas obavesti o poslednjim momentima u pripremama Konferencije, odnosno o onome šta se zna o njenim pripremama u Londonu, posebno o tome da li smo dobili bilo kakav poziv, da li nam je bilo šta rečeno o karakteru Konferencije.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Od juče do danas nismo dobili ništa novo ni iz jednog pravca. To znači da su, prema našem saznanju, pozivi upućeni tzv. razvijenim i susednim zemljama, a verovatno i ostalim van jugoslovenskog prostora. Da li su upućeni i nekom od drugih jugoslovenskih učesnika – još ne znamo. Prema onome što znam, mi kao Savezna Republika Jugoslavija i republike koje čine SRJ takav poziv nismo dobili. Takođe, nismo dobili na uvid nijedan od dokumenata, iako se saznaje da su ti dokumenti gotovi i da cirkulišu između članica Evropske zajednice. Verovatno ih usaglašavaju da bi sa njima izašli na sam dan Konferencije, ili dan uoči toga.

Takođe, nije nam poznato kakvi će biti sastavi drugih delegacija, pre svega, da li će šefovi država ili vlada razvijenih zemalja doći, ili će biti predstavljeni ministrima spoljnih poslova. S obzirom na ranije iskustvo sa Konferencijom, Evropska zajednica će, najverovatnije, da bude predstavljena ministrima spoljnih poslova. Analogno tome, trebalo bi očekivati da SAD, Kanada i Japan, takođe, budu zastupljeni na istom nivou.

Verovatno je, i analogno tome, da će susedne zemlje da budu predstavljene u vidu ministara spoljnih poslova. Ali, one mogu, možda, i drugačije da odluče, ako ocene da im je ova Konferencija toliko važna, pa da tamo zateknemo i nekog predsednika vlade.

Nemamo pojedinosti ni o dnevnom redu; navodno, on se još pravi. Ono što naši sagovornici saznaju od ljudi iz britanskog Forin ofisa, to su parcijalne stvari. To još nije puna informacija – da li samo zbog toga što ni sami Englezi kao organizatori nisu došli do razvijene sopstvene predstave o tome šta će ta Konferencija ukupno značiti sa gledišta kompozicije dnevnog reda, dokumenata, očekivanja itd. ili je to deo taktike da se obaveštavamo u dozama.

Verovatnije je ovo drugo. Mada, i da je ono prvo tačno, to bi, na neki način, izbilo u javnost, ne bi se dugo moglo prikrivati. Imam utisak da su organizatori u nedoumici šta će sa tom Konferencijom učiniti. Pomalo strahuju za njen ishod, između ostalog, i zbog toga što se dosta kruto, barem za sada, drže kada je reč o Saveznoj Republici Jugoslaviji, ali i zbog razvoja na terenu gde ne nalaze ohrabrujuće znakove da bi situacija u Bosni mogla da se bitnije popravi do Konferencije i da to povoljno utiče na njen rad. Ne znamo ni da li će na Konferenciji biti pismenih ili usmenih izlaganja i da li će biti samo slušanje svih jugoslovenskih učesnica, da bi se posle toga izvela zaključna reč predsedavajućeg, ili bi iza toga nastupila debata. Kratko vreme, verovatno, isključuje debatu. Metodologija lorda Karingtona¹ ukazuje na to da bi taj veliki spektakl bio da se prvog dana pozovu druge, nejugoslovenske učesnice, da iznesu svoj stav i da se, u suštini, dogovore o tome kako će s nama rukovati, a da se drugog dana jugoslovenski učesnici pojave sa svojim izlaganjima i da to, otprilike, bude sa završnom reči ili zaključnicom koju bi dao lord Karington ili generalni sekretar UN,² što bi bio kraj plenarnog sastanka. Iza toga bi se donela odluka da se sastanak nastavi, najverovatnije posle kraćeg vremena, u Ženevi, na nivou koji će se dogovoriti verovatno ministara spoljnih poslova. Stvorice se koordinaciono telo koje bi ubuduće objedinjavalo rad posebnih radnih grupa. Grupe bi bile iste kao i do sada četiri, jedino bi to telo bilo novije.

To je više struktura Konferencije, nego ono što će ona da bude. Kod nedoumica procena je da se još ne zna da li će ta Konferencija da se završi uspehom ili ne. Mnogo će zavisiti od toga kakvi

¹ Videti napomenu 6, str. 27.

² Videti napomenu 16, str. 37.

će biti ti dokumenti ili dokument, da li će dovoljno voditi računa o interesima svih strana ili će, kao što je i ranije bio slučaj, da prevagnu na jednu stranu i da drugu stave u situaciju da to ne može da prihvati. Ne znamo da li ćemo dobiti dokumenta. To je, inače, karakteristika metodologije rada lorda Karingtona i Evropske zajednice da nas smatraju kao afrička plemena, nedorasla i da nam na licu mesta saopštavaju male istine; „potapšu nas po ramenu i kažu evo, ovo je igračka, taj češljic s kojim ćete se očešljati“. Oni nas, otprilike, tako tretiraju. Ne smem da idem toliko daleko pa da kažem da će i ova nova verzija Konferencije da bude repriza stare.³ Ali, pošto je tu lord Karington, pošto je to, ipak, kuhinja Evropske zajednice, ostala je ornamentika. Najverovatnije je da će sličnu stvar da ponove i ovog puta.

Šta će biti cilj Konferencije? Prema onome što mi saznajemo, ona bi trebalo da trasira dogovor o glavnim pitanjima i da se postigne načelna saglasnost, a onda da se prepusti koordinacionom telu, odnosno podgrupama, odnosno stručnjacima čiji bi nivo padao kako bi se Konferencija odvijala da to finaliziraju i pretvore u konkretna rešenja. Međutim, kako tu trasu postići, na kojoj platformi, sa kojim novim momentom – o tome ništa ne znamo.

U međuvremenu se povećavaju izjave zastrašivanja upućene, pre svega, nama, zastrašivanja da će to biti konferencija pritiska na nas, da ćemo, u slučaju da se ona ne završi uspehom, a neuspeh će se automatski vezivati za nas, preći na više oblike izolacije Jugoslavije – možda, najviše. Ponovo se barata sa mogućnošću preduzimanja vojnih akcija u Bosni,⁴ odnosno njihovog širenja ukoliko mi ne bismo prestali da imamo svaki kontakt sa bosanskim Srbima.

To je intonacija u pripremi Konferencije, koja nikako ne ide u korak sa njenim plemenitim ciljem da pomogne jugoslovenskim učesnicima da izađu iz ove situacije i, konačno, stabilizuju mir i počnu da razmišljaju i govore o saradnji, a ne više o raspravama i ratu. To je ono što zabrinjava. Imam lični utisak da ćemo na Konferenciji biti izloženi pojačanom pritisku i da neće biti mnogo nežnih reči, niti

³ Videti napomenu 4, str. 26.

⁴ Videti napomenu 1, str. 25.

umerenih zahteva prema nama kada je reč o onom osnovnom što žele da postignu, a to je da prekinu svaku „pupčanu vrpcu“ između nas i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, o Krajini da i ne govorim, da kroz to isforsiraju smirivanje i vraćanje stabilnosti u Bosni na osnovama kako ih oni zamišljaju i da nas nateraju da prihvatimo nešto slično specijalnom statusu za ova tri regiona u Srbiji, sa nezatvorenom mogućnošću da to kasnije i neko drugi zatraži.

Indikativno je da su Bugari počeli da se žale na loš položaj bugarske manjine kod nas i da taj deo nazivaju bugarskim zapadnim krajevima, što ukazuje da će oni polako da jačaju ambiciju iskorišćavanja našeg slabog položaja radi pripremanja psiholoških i drugih uslova, kod sebe i nas, da se te teritorije jednog dana vrate Bugarima, pošto su one „uzete kao ratni plen, kao što se zna“. Razume se, to se još ne kaže tako. Ali, pre godinu dana smo već čuli da je „specijalni status“ rezervisan ne samo za ova tri područja, već i za Bosiljgrad i Dimitrovgrad, pitanje je samo taktike da li će to odmah da se postavi, ili nešto kasnije.

Imajući sve to u vidu, pokušali smo da dajemo odgovore na ta otvorena pitanja i dileme. Nismo mnogo ulazili u političku filozofiju, što, inače, ovaj trenutak pomalo i zahteva, jer je istorijski i može da bude prekretnički za duži niz godina. Ako ne ostanemo dovoljno budni i ne napravimo dovoljno širok manevar da što više sadašnjih mogućnosti zahvatimo i, eventualno, iskoristimo. S druge strane, morali smo voditi računa o tome da naša objektivna pozicija nije toliko jaka i čvrsta da bismo sebi mogli dozvoliti neku veću slobodu razmišljanja o postizanju nekih dobiti na toj konferenciji. Više bismo morali biti okrenuti ka tome da prođemo sa što manje oštećenja, ili ako možemo bez ikakvih oštećenja. Kada to govorim, nemam u vidu samo Jugoslaviju nego i srpski narod koji živi van Jugoslavije, koji bi posle ove konferencije trebalo da ostvari ili sačuva šansu za ostvarivanje onih minimalnih legitimnih prava koje ima, na osnovu toga da je narod kome je bilo priznato pravo na samoopredeljenje.

Vrlo smo hendikepirani time što smo još u stavu čekanja, što još nemamo niz od ovih elemenata o kojima sam govorio. Ne znamo mnogo ni o namerama i raspoloženjima članova drugih, naslućujemo

ih na osnovu parcijalnih informacija, izjava i pretnji kojima se služe u javnom nastupanju. Ne verujem da bismo mogli da očekujemo veću pomoć i podršku od drugih Rusije, Kine i Japana. Grčka će biti vezana zajedničkom politikom Evropske zajednice i tu ne treba imati iluzija; Rumunija je pred sopstvenim izborima, ima strahovit pritisak prema sebi i neće želeti da se na bilo koji način izdvaja od drugih, kada je reč o našoj krizi; Rusija treba da dobije obećane milijarde i nema nameru da zbog nas umanja šanse da ih dobije; Kina je pred gubicima druge vrste, treba joj tehnologija i „oproštaj“ za one ranije njene grehove, tako da veliki oslonac u njima ne možemo dobiti.

Da li će tamo biti Indonezija, kao predstavnik Pokreta nesvrstanih to još nije sigurno; ali, izgleda da bi uputili poziv i njoj. Ako bi ona bila, tu bismo imali i najoriginalniji glas u korist naših problema, jer je zemlja koja je izložena secesionizmu i koja je zadržala nešto od onog antikolonijalnog mentaliteta, pored toga što se razvila u pravcu punog integrisanja sa zemljama ASEAN-a⁵, odnosno, sa ostalim organizacijama na Zapadu. Prema tome, to što sam mogao da kažem je oskudno i mršavo, time lično nisam zadovoljan. Ali, drugih podataka nemamo. Moramo da radimo sa ovim čime raspolazemo, ili da anticipiramo neke stvari, da neke današnje odluke ili stavove zauzmemo pod uslovom da se nešto desi do Konferencije, ili ne desi.

MILAN PANIĆ: Da li ste pozvali gospodina Miterana?⁶ Rekao sam Vam da ga pozovete i da dobijete njegovo mišljenje o našoj poziciji kakva bi ona mogla da bude? (Obraća se Vladislavu Jovanoviću). S njim smo napravili odličnu vezu počeo je da nas savetuje, dao nam je svoje mišljenje o Londonskoj konferenciji, kada smo tamo bili. Po njegovom mišljenju, šta mi treba da radimo?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Tražio sam Dimu,⁷ kako smo se dogovorili. Na žalost, on je van Francuske i biće odsutan nekoliko dana.

⁵ Asocijacija zemalja Jugoistočne Azije.

⁶ Videti napomenu 9, str. 31.

⁷ Rolan Dima (Roland Dumas, 1922), ministar spoljnih poslova Francuske 1984–1986. i 1988–1993.

Razgovarao sam sa njegovim pomoćnikom i šefom Kabineta. Preneo sam im sve ovo što nas tišti u vezi sa Konferencijom. Govorili smo o pozivu, ravnopravnosti tretiranja i objektivnosti, odnosno, nepristrasnosti prilazu svim ovim problemima; istovremeno, da smo želeli da se Konferencija održi u Parizu, a ne u Londonu i da nam je i dalje to želja; kao i da ne volimo što se na Konferenciju dovodi islamski faktor. Jer, islamske zemlje nemaju šta da traže na Balkanu i nisu ni u kakvoj vezi sa tom krizom. Jer, onda bismo mi morali da tražimo pravoslavni faktor kao protivtežu. Oni nisu mogli ništa drugo da kažu, osim da će to njemu odmah da prenesu i da će, ukoliko bude imao odgovor i savete, učiniti u najkraćem roku. Međutim, još se nije javio.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pre nego što počnemo raspravu na materijalu koji imamo i o ovom informativnom izlaganju koje smo čuli, dozvolite mi da vas obavestim o jednom dogovoru i aktivnosti, koje sam sa gospodinom Panićem preduzeo u vezi same Konferencije. Naime, ocenjujući značaj Konferencije i procenjujući da njene odluke mogu biti sudbonosne po našu zemlju, smatrali smo da je potrebno da se izvrši, pored redovne pripreme u forumima koji su kompetentni i pozvani da odlučuju a to su, pre svega, Vlada, Savezna skupština koja je zakazana za petak i da je uputno, šira konsultacija sa javnošću, predstavnicima političkih stranaka, javnog, naučnog, kulturnog i političkog života.⁸ U tu svrhu smo zakazali, za četvrtak, razgovor sa svim parlamentarnim strankama, informativan razgovor sa stalnim pitanjem: šta je njihovo mišljenje, šta savetuju, njihov pogled i njihovih stranaka na te događaje.⁹ Dobro znate da je on izazvao

⁸ Videti poglavlje Konsultativni proces pred Londonsku konferenciju u ovom tomu.

⁹ Dobrica Ćosić u dnevniku beleži: „Trebalo da se pripremam za taj izuzetno značajan politički događaj. Odlučio sam da pozovem na dogovor čelnike svih parlamentarnih stranaka, dakle i opozicionih. Sada moramo sabirnom pameću da odlučujemo o politici zemlje. Biće to prvi takav politički dogovor posle marta 1941; biće to dokaz da vodim politiku demokratskog kompromisa i da se zalažem za dogovor vlasti i opozicije o svim krupnim pitanjima državne politike.“, D. Ćosić, *n. d.*, 19. avgust 1992, 126.

veliko interesovanje, nespokoјstvo i zabrinutost. Nama je potrebno da ovog trenutka postignemo što viši stepen političkog јedinstva i političke volje u nastupu naše delegacije ako idemo na Konferenciju, ili pak svakom drugom stavu.

Ni gospodin Panić, ni ja, nismo imali vremena da vas o tome obavestimo. Smatrali smo da je ovo prilika da to saznate, uvereni da ćete to da odobrite, kao i Vlada, jer ta konsultacija je demokratska po svom karakteru i ne može da šteti našoj stvari. Na tim skupovima i konsultacijama nećemo, naravno, izlagati nikakve naše stavove i odluke; više ćemo slušati, pitati i čuti druge, no što ćemo saopštavati definitivne stavove o samoj Konferenciji, jer mislim da to ne treba da činimo zbog samog karaktera njenih priprema, odnosno, zbog ovakvih veoma nepovoljnih priprema po nas.

Gospodin Bulatović ima reč.

MOMIR BULATOVIĆ: Hvala Vam. Hteo sam samo da postavim јedno pitanje. Na prošloј sjednici našeg Savjeta, prošlog utorka, čuli smo ocјenu koju ću krajnje pojednostaviti da je 13. sjednica Mirovne konferencije u Brislu, prilika da se stavi tačka na tu konferenciju i da se, na neki način, ako sam to dobro shvatio, omogući častan izlaz za lorda Karingtona. U materijalu, za današnju sjednicu, stoji јedna veoma značajna ocјena u poglavlju III, podsjećam vas, koja glasi: „Cilј Konferencije u Londonu je da učvrsti rad Konferencije o Jugoslaviji u Brislu i da joj vrati autoritet. Stoga, Londonska konferencija ne predstavlja ni novu konferenciju o Jugoslaviji, niti zamјenu za dosadašnju konferenciju pod predsjedništvom lorda Karingtona. Koja je od te dvije ocјene tačna i kako cijenite, zašto je došlo do evolucije ovog stava, jer mislim da je veoma značajno da to pitanje pretходno raspravimo?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ta ocјena o Konferenciji preuzeta je direktno od ministra Herda,¹⁰ koji je našao za potrebno da sve preduredi da ne treba očekivati nešto drugo, do ojačavanje Karingtona i

¹⁰ Videti napomenu 36, str. 60.

njegove Konferencije, a ne da se stavi tačka na tu Konferenciju i krene u neku novu diplomatsku avanturu. To ne mora da bude sasvim i tačno. To može da bude želja britanske strane i Evropske zajednice da to i proizvedu. Da li će Ujedinjene nacije i drugi učesnici na to da pristanu ili ne, zavisice i od Konferencije i od njene sposobnosti da se stvarno uhvati u koštac sa glavnim problemima.

Za sada imamo jedno savezništvo, jedinstvo, blok svih tih faktora u odnosu na nas. I UN i Evropska zajednica i Karington su neka vrsta „akcionarskog društva“ sa podeljenim ulozima, a mi smo svi naspram njih. Naša očekivanja iz ranijih meseci da bi UN mogle da povećaju političku ulogu na račun Evropske zajednice se nisu ostvarila, jer je u međuvremenu Amerika prišla Evropskoj zajednici, a time je automatski i generalni sekretar UN morao da odustane od ranije ambicije da zajedno sa Sajrusom Vensom¹¹ proširi ulogu UN u jugoslovenskoj krizi. Međutim, sve je podložno dinamičnim promenama. Ako se Konferencija, zbog ovog nabusitog, arogantnog tona, s kojim organizatori nju pripremaju, bude pretvorila u jedan uzaludan, jalov posao, onda je prirodno da bi se drugi počeli okretati i drugim mogućnostima rešenja. To je, otprilike, ono u našem papiru što se smatra najmerodavnijim, a to je Herdova¹² ocena.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Danas smo ja i Toša imali ručak sa Robinsonom.¹³ I dalje je očigledno da Robinson izbegava svaki drugi kontakt, sem sa savetnicima. Ali, mi naravno to prihvatamo kao ručkove, jer treba nešto da saznamo. To je bio dug razgovor. Osnovni je utisak da su spremni da izađu sa jednom formulom koja je prihvatljivija nego ona prethodna za naše učešće, a to znači ne Panić i Ćosić

¹¹ Sajrus Vens (Cyrus Roberts Vance, 1917–2002), američki političar. Vojni sekretar u administraciji Džona Kenedija, zamenik sekretara odbrane u administraciji Lindona Džonsona, državni sekretar u administraciji Džimija Kartera. Kao specijalni izaslanik generalnog sekretara UN izradio je planove za rešavanje rata u Hrvatskoj (Vensov plan, Z4) i plan za Bosnu i Hercegovinu, posle čijeg odbijanja je odstupio, a zamenio ga je Tornvald Stoltenberg.

¹² Daglas Herd

¹³ Otpравниk poslova britanske ambasade u Beogradu. Videti napomenu 80, str. 112.

kao grandiozne, ali privatne ličnosti, manje-više, bez pominjanja njihovih funkcija i zemlje, nego, otprilike, „Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)“ pri čemu oni preko ove formule u zagradi „Srbija i Crna Gora“ nastoje da postignu određene stvari i u sastavu delegacije i u načinu na koji bi tretirali tu delegaciju, i njihovoj potrebi kada je njima potrebno da se na Konferenciji okreću ka budućnosti, a kada im je potrebno radi napada, da se okreću ka prošlosti. Obavestio nas je da ne može ništa definitivno da kaže, jer je sednica Vlade u toku. Rekao je da će biti dovoljno fer čim ima nešto novo on će javiti. Tošo, da li imaš šta da dodaš?

TEODOR OLIC: Nešto bih rekao oko karaktera učesnika. Mi smo, prema ranijoj verziji, koju su oni pripremali, imali dve kategorije ili dve klase učesnika: Jedna je svi van jugoslovenskog prostora, a druga bivše zemlje Jugoslavije koje bi trebalo da budu neka drugorazredna grupa delegacija i koja bi drugog dana Konferencije trebalo samo da sasluša ono šta su prvog dana drugi govorili o njima, bez njihovog učešća na Konferenciji. Danas smo to ponovo vrlo energično postavili. U prethodnom razgovoru sa Hogom¹⁴ smo rekli da svako razvrstavanje na dve kategorije učesnika ne dolazi u obzir. Svi učesnici mogu biti jedino ravnopravni učesnici. Nije u pitanju redosled govornika. Oni su to pravdali, otprilike, treba dati prvo ovima koji su pozvani da doprinesu uspehu Konferencije o Jugoslaviji, da kažu svoje mišljenje, pa onda da kažu drugi. Mi smo rekli da ne postavljamo pitanje redosleda učesnika u raspravi, nego postavljamo pitanje njihovog statusa. Prema tome, definitivno je dogovoreno da će svi učesnici biti ravnopravni, pozvani i biti prvog dana, i drugog dana, i trećeg dana podjednako, a redosled učesnika u raspravi napraviće se onako kako organizator Konferencije bude smatrao da je najbolje.

MILAN PANIC: Da li je to formalno ili informalno?

¹⁴ Videti napomenu 71, str. 105.

TEODOR OLIC: Ovo je gotovo formalno, to će se potvrditi.

MILAN PANIĆ: Gospodine Jovanoviću, to je fantastičan uspeh – od naše Konferencije u Briselu, ako je ovo tačno. Ovo je totalno opozitno onome što su nam tamo kazali.¹⁵

TEODOR OLIC: Mi smo samo raspravljali da li je za nas i ta varijanta prihvatljiva da se pravi lista učesnika u kojoj će ovi doći na kraju, jer može da ispadne da smo u defanzivi, da slušamo optužbe drugih. Međutim, ako imamo u vidu da će neke od bivših jugoslovenskih republika, možda, biti najgrlatiji i najglasniji u osudi, možda i nije loše – neka se sve svede u približno jednakom tretmanu za bivše otcepljenje republike od Jugoslavije, da ne dođemo u situaciju da neko po abecednom redu stavi Bosnu i Hercegovinu među prve prvog dana, pa da nam Bosna i Hercegovina, sa uobičajenim rečnikom i uobičajenim manirom i načinom prezentiranja, zagorča život, ne u bukvalnom smislu ali u političkom i u smislu imidža Jugoslavije. Inače, Jugoslavija učestvuje kao „Savezna Republika Jugoslavija“, i tu više nema dvoumljenja, s zagradom.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je došlo posle velike borbe, na insistiranje Francuske pre dva meseca. Posle je ta formula preuzeta u KEBS-u.¹⁶ Evropska zajednica je ostala čvršća i pokušala je da dobi je više od te formule pritiskom koji su pokušali da vrše na nas ranije na sastancima u Brislu. Ako je verovati Robinsonu, izgleda da su se

¹⁵ Pokušaj delegacije SRJ, koju je predvodio Milan Panić, a u kojoj su bili i Vladislav Jovanović, Kosta Mihailović i Miodrag Lekić, crnogorski ministar spoljnih poslova, da uzmu učešća u radu 13. plenarne sednice Konferencije o Jugoslaviji umesto pozvanih predsednika Srbije i Crne Gore nije uspeo. Iako je uspeo da ostvari kontakt sa organizatorima konferencije, Paniću nije dozvoljeno da uzme učešće u plenarnoj sednici. Panić je ipak preneo lordu Karingtonu i Sajrusu Vensu da će na Londonsku konferenciju doći samo predstavnici SRJ, a ne Srbije ili Crne Gore. Panić: „Ako nema Jugoslavije, nema ni konferencije u Londonu“, *Politika*, 15. avgust 1992, 1.

¹⁶ Videti napomenu 29, str. 51.

oni vratili tom standardu koji je ranije prihvaćen „Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)“.

TEODOR OLIĆ: Jedna mala korekcija. U svim dokumentima UN stoji „Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)“, tako da bi ovo bio i korak više, ako na tome ostane. Organizatori Konferencije i dalje vrlo čvrsto i uporno insistiraju na učešću predsednika dve republike koje su u sastavu Jugoslavije. Smatraju da bi se bez njihovog učešća moglo smatrati da prazne stolice nisu doprinos radu Konferencije i da se to može negativno ceniti u krugovima Konferencije i van krugova Konferencije. Tu postoje razni modaliteti na kojima se radi. Naravno, mi nijednu opciju nismo prihvatili, sve je u fazi razmene mišljenja, slanja poruka. Postoji više opcija: da bude delegacija Savezne Republike Jugoslavije, sa ili bez delegacija Srbije i Crne Gore; ako je bez, da budu posebno delegacije Srbije i Crne Gore, sa ili bez praznom stolicom. Za nas je bitno da je prihvaćeno učešće SRJ na Konferenciji, a ne ličnosti pisca i biznismena.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Moja je procena da se želi prisustvo te dve republike da bi se pojačala mogućnost da se to, bar prvog dana, pretvori u napad i tribunal za ono što se do sada desilo, da bi se drugog dana okrenulo ka budućnosti.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Mi imamo dve grupe pitanja. Prva grupa je proceduralno – suštinske prirode – da se odredimo na osnovu ovih informacija oko delegacije koju imamo, a to je, očito, u vrednosnom smislu prilaz da je to Jugoslavija; da li Jugoslavija u čijoj delegaciji participiraju i predsednici republika, ili na drugi način. Druga grupa pitanja je suština Platforme o kojoj treba da razgovaramo. Zato bih predložio da idemo tim redosledom, da se, prvo, opredelimo da prihvatimo, na osnovu ovih informacija da jugoslovenska delegacija predstavlja Jugoslaviju, u čijem sastavu participiraju i republike koje čine Jugoslaviju, ali Jugoslaviju u suštini tog prilaza. Osnovnu energiju večeras treba da utrošimo oko drugog pitanja – šta je naša Platforma na Londonskoj konferenciji. Dakle, na Londonskoj konferen-

ciji Jugoslaviju treba da predstavlja jugoslovenska delegacija u kojoj će biti predstavnici Jugoslavije, a da u sastavu jugoslovenske delegacije budu i predsednici naše dve republike. Glavnu pažnju treba da posvetimo ključnim pitanjima – šta je, zapravo, platforma našeg boravka tamo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ovo je vrlo dobar predlog. Zadovoljstvo mi je da se s njim saglasim.¹⁷

MILAN PANIĆ: I ja se saglašavam sa gospodinom Božovićem – važnija je suština nego forma. Vaše mišljenje da će to biti tribunal prvog dana protiv nas, to je čisto i jasno. Ja sam to svima rekao. Prvi dan će biti dan optužbi. Jedini razlog da hoće da dođu republike, to je da bi imali nekoga da optuže. Mislim da je naš suštinski problem rat u Bosni. To je problem ove Konferencije, a ne ko ide, a ko ne ide, koga će tamo „obesiti“. Mi smo u Bosni neefikasni, nemamo komandu nad tom situacijom. Mi takvu situaciju osuđujemo. Sve sankcije koje pokušavam da uklonim biće diskutovane na ovoj Konferenciji. Biće tu pitanja, recimo: da li učestvujemo u Bosni, kao participanti – da, da li razgovaramo stalno sa Karadžićem – da, da li ga direktuje-

¹⁷ Ćosić obrazlaže ovu odluku u svojom dnevničkim zabeleškama: „Lord Karington ne obaveštava nijednog od nas iz Savezne Republike Jugoslavije o dnevnom redu Konferencije, ni o njenim učesnicima. O tome šta je najbitnije za našu odluku o učešću, za naše pripreme, za dogovor o stavovima koje ćemo zastupati i našim predlozima koji mogu da budu pozitivan doprinos Londonskoj konferenciji, za čiji smo uspeh mi životno zainteresovani, možemo da zaključujemo po dosadašnjoj politici Evropske zajednice i najavama njenih članova, pojedinih ministara i funkcionera, kao i po idejama lorda Karingtona. Kao što pokazuje i pozivno pismo lorda Karingtona, ključno pitanje kontinuiteta i diskontinuiteta Jugoslavije, izraženo u agresivnom osporavanju našeg postojanja kao državnog entiteta, postavlja se u najoštrijoj formi i u pripremama za Konferenciju. Očigledno je da su protivnici egzistencijalnih nacionalnih i državnih interesa srpskog naroda odučili da nas bezobzirno pritiskaju da se odrekemo kontinuiteta, valjda, smatrajući da smo spremni za to da platimo najveću cenu. Iako će Londonska konferencija zvanično biti konferencija o Jugoslaviji, ona će, u suštini, biti konferencija o Saveznoj Republici Jugoslaviji, odnosno o Srbiji i Crnoj Gori. Odlučili smo da ja predvodim državnu delegaciju.“ D. Ćosić, *Piščevi zapisi*, 19. avgust 1992, 126.

mo – da, da li im šalujemo pomoć – da. Mi moramo da gledamo šta je istina, a to je istina, i zbog toga su sankcije. Zatim, da li smo mi protiv etničkog čišćenja – ne, biće njihov odgovor. Što se tiče izlaska JNA iz Bosne, Panić¹⁸ je rekao da je poslednjih 95 vojnika iz Bosne otišlo 9. jula.

U stvari, mi ništa ne radimo da sklonimo sankcije. To je moja ocena. Čak i ja radim sa Karadžićem,¹⁹ što su oni osudili. Ja se nalazim s njim pokušavajući da mu dam vrednost svog saveta. Ako ne promene svoju politiku što se tiče rata u Bosni, to će biti ne samo tragedija Bosne, nego i Jugoslavije. To se radi svakog dana. Mi finansijski pomažemo Karadžića, a rekao sam da to nećemo da radimo. Ja tražim da se prekine rat u Bosni, ali ja nisam uspešan, jer oni neće da stanu da se bore. Gospodin Panić i ja smo imali sastanak sa generalom Mladićem. Mislim da on „čuje na jedno uvo, a izade na drugo“. Oni sanjaju neke ratne strategije. Mislim da se i u Jugoslaviji ne razume da mi odluke o Jugoslaviji ne pravimo. Odluke se o nama donose u svetu. Ne može nijedna zemlja da donese sama odluke o sebi.

TEODOR OLÍĆ: Sada su u UN hitne konsultacije. Stigla je depeša: „Britanski transportni avion u humanitarnoj misiji pri poletanju sa Sarajevskog aerodroma, elektronskim merama, ustanovio je da je praćen, ometan i da je u radarskom polju. Kontradiktorne vesti u početku su bile da li je na njega i pucano, ali je avion sretno odleteo na odredište“. Sada je stigla i dopuna: „Na avion su ispaljena dva projektila. Srbi su optuženi, s obzirom da drugi nemaju opremu takve vrste. Trenutno su u Savetu bezbednosti hitne konsultacije. Predložene su tri opcije: prvo, da se izda ultimatum da će u slučaju ponovljenog incidenta biti uništeni položaji sa kojih se osmatra; drugo, da američki ratni avioni odmah počnu da prate humanitarne

¹⁸ Života Panić (1933–2003), general-pukovnik, poslednji vršilac dužnosti saveznog sekretara odbrane SFRJ (1992), zatim načelnik generalštaba Vojske Jugoslavije (1992–1993).

¹⁹ Ratko Mladić (1942), general, ratni načelnik generalštaba Vojske Republike Srpske (1992–1995). Optužen za genocid i ratne zločine, sudi mu se u Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju.

letove, i treća, da ratni avioni odmah unište položaje sa kojih su vršena osmatranja“.

MILAN PANIĆ: Tačno je ono što kažem – mi ne radimo ono što bi sprečilo rat. Mi diskutujemo, što kaže Božović, ko će da ide tamo. Mi već znamo – oni hoće da „obese“ Miloševića.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ali, to ne mogu!

MILAN PANIĆ: Ne mogu, naravno. Oni traže nekog politički da „obese“. U stvari, problem je rat – ovi pucaju. Juče nam je rekao Karadžić da ne komanduje topovima; oni to urade sami.²⁰

RADOMAN BOŽOVIĆ: Da li mi možemo da odvojimo dve stvari. Mi kao SRJ idemo na tu konferenciju. Bosna i Hercegovina je priznata država u kojoj se vodi rat, u kojoj nas optužuju za saučešće u tom ratu. Mi moramo da napravimo neku diferenciju između toga. Ako mi kao Jugoslavija saučestvujemo tamo kroz ugao Bosne i Hercegovine, onda moramo da dođemo u tu poziciju o kojoj govorite.

MILAN PANIĆ: Mi već jesmo u toj poziciji. Problem je da smo mi optuženi za rat u Bosni, da mi pomažemo taj rat u Bosni, da smo ostavili oružje tamo da se oni bore; pomažemo finansijski Karadžića. Mi smo ovde pričali o etničkom čišćenju. Ja sam od dr Brankovića čuo da Srbi treba da budu čisti.²¹

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pusti ti tvoje saradnike!

²⁰ Nakon prvog sastanka Saveta, Milan Panić je 13. avgusta posetio Sarajevo, kojom prilikom je od snajperskog hica poginuo Dejvid Kaplan, producent američke mreže ABC, koji se nalazio u njegovoj pratnji. „Žrtva u premijerovoj koloni mira“, *Politika*, 14. avgust 1992, 1.

²¹ Verovatno dr Velimir Branković, generalni direktor Galenike od 1988. do 1990, kada ova fabrika postaje deo Panićeve kompanije ICN Pharmaceuticals, a Branković njen potpredsednik. Na saveznim izborima 1992. kandidovao se kao glavni organizator i poslanički kandidat Srpske demokratske stranke u Srbiji, koja nije prešla cenzus. *Politika*, 23. maj 1992.

MILAN PANIĆ: On nije moj saradnik, on nije ništa. Ja sam njemu samo dao „ime“. Stvar je da ima jedan intelektualac njegovog kalibra koji kaže da tako treba da bude. Da li mi hoćemo da shvatimo problem i da li ćemo da se borimo protiv njega. Problem je – neko je nekada govorio o etničkom čišćenju, i to je problem koji je nastao za ovu državu. Mi ne možemo da ga se rešimo. Dobio sam danas posle podne –etničko čišćenje je počelo: 15 hiljada Muslimana iz Sanskog Mosta, kojima je dato 8 sati da se odsele i da pređu 20 km do Jajca da bi bili sa Muslimanima. To je stiglo iz Ujedinjenih nacija. Oni me pitaju i kažu da to zaustavim.²²

ŽIVOTA PANIĆ: Dvadeset kilometara? Mnogo je više.

MILAN PANIĆ: To nije važno – fakt je da dolazi iz Ujedinjenih nacija i da mi pomazemo etničko čišćenje, da gađamo avione. Da li gađamo, ili ne – to više nije važno. Šta mi kažemo – nije važno. Važno je šta ceo svet misli. Govorim vam o tragediji. Pre su rekli da Milošević pomaze Karadžića, a sada ja da pomazem.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja ga nisam pomagao, ali ga ti pomazeš – to je jasno.

MILAN PANIĆ: Ja ga pomazem zato što mu dajem savet, a on neće da ga sluša. Važno je da ovde diskutujemo – da li može da se zaustavi rat, da napravimo poziciju takvu da ne pomazemo etničko čišćenje i da ne finansiramo rat Srba u Bosni. To su fundamentalna pitanja na koja odgovaramo svakom predsedniku svake države. Ovo što nas stavljamo u poziciju neke odbrane – što hoćemo da se odbranimo jer smo na strani istine, što Srbi treba da pomazu Srbe i sve što sam čuo

²² Sanski Most je po popisu 1991. imao 17.144 stanovnika, od kojih 45% Srba i 42% Muslimana. Grad pada pod kontrolu srpskih snaga u proleće 1992. i otpočinje represija nad nesrpskim stanovništvom, uključujući logorisanje i deportacije. Jedan takav konvoj zaista je i organizovan 18. avgusta, ne za Jajce, već 20 km ka Jajcu, do teritorije pod kontrolom Armije BiH. Moguće je da je baš to kolona koju je susreo Ed Vulliamy, *The War is Dead, Long Live the War. Bosnia: The Reckoning*, Vintage Books, London 2013, 7–10.

– to nam ne pomaže i tačno ide u ruke onih koji su protiv nas. Što vi malo ne diskutujete o tom pitanju, pošto svuda, od Miterana²³ do Španije, Butrosa Galija,²⁴ do Mejdžora²⁵ – svako me odvede na stranu i postavi mi ova pitanja. Probam da odgovorim, da sam dva puta išao u Sarajevo,²⁶ stalno govorim o etničkom čišćenju, a dobijam ovakvo pismo iz Ujedinjenih nacija – mi gubimo bitke, a hoćemo da se borimo u internacionalnoj „areni“, a nemamo „municiju“. Ovo je njihova „municija“. Onda onaj kaže: „Agresori, Srbi sanjaju o njihovoj „Velikoj Srbiji“; o toj ideji da se „očiste“ Srbi u Bosni, pa da se pridruže jednog dana Srbiji. To kažu i protiv nas će biti. To je važno pitanje.

DOBRICA ĆOSIĆ: To jeste važno pitanje – ali, ipak treba da malo racionalizujemo razgovor i da se dogovorimo o poretku našeg dnevnog reda, da se dogovorimo, najpre, o delegaciji, o Platformi, o njenom sadržaju i o pitanjima kojima bismo posvetili centralnu pažnju. Mislim da nije samo Bosna – ona je osnovna, ali nije jedina na Konferenciji. Molim vas da ne proširujemo platformu za razgovor, nego da efikasno rešimo ova proceduralna pitanja i da počnemo da razgovaramo o sadržaju Platforme, načinu izrade – što će, razume se, učiniti Vlada; posebno, da razmotrimo novu situaciju i našu odgovornost u poslednjem događaju, koji može skupo da nas košta. Kosta Mihailović želi reč.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Hteo sam samo da primetim – što se tiče predstavljanja. Nama su o Konferenciji o Jugoslaviji govorili da ne možemo da nastupamo u Grupi eksperata i na drugim mestima u ime Jugoslavije, zato što je to konferencija o Jugoslaviji koja predviđa učešće šest republika. Prema tome, u Londonu nije konferencija o Jugoslaviji – to je i druga konferencija; i, ne mogu, niti treba da se primene isti kriterijumi u Londonu koji su bili primenjeni u ovoj

²³ Videti napomenu 9, str. 31.

²⁴ Videti napomenu 16, str. 37.

²⁵ Videti napomenu 15, str. 37.

²⁶ Videti str. 167.

konferenciji. Ne postoji taj formalni razlog; tako da mislim da je normalno da bude predstavljena Jugoslavija sa jugoslovenskom delegacijom.

DOBRICA ČOSIĆ: Dajte da se dogovorimo: ako smatrate pouzdanom ovu informaciju koju smo čuli od Stojanovića i Olića, da će na Konferenciju biti pozvana Jugoslavija, da li možemo da prihvatimo takav poziv – Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), ili ćemo to da svedemo na državno-pravnu suštinu u kojoj mi postojimo i dokle možemo da insistiramo na tome, ili da pravimo varijante, i jednu i drugu?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Gospodine predsedniče, ne želim da monopolišem diskusiju. Mi moramo da se držimo vlastitog Ustava i sebe da poštujemo, ako već neće neko drugi da radi. Moramo da idemo pod imenom „delegacija Savezne Republike Jugoslavije“, u kojoj će se nalaziti predsednik Savezne Republike Jugoslavije – to je moj predlog – predsednik Savezne vlade i predsednici dveju republika. Biće još članova delegacije, ali oni neće sačinjavati taj viši deo; to je prateći deo – pet-šest ljudi koje ćemo imati. Konferencija će sama da nađe kompromis za sebe da našu delegaciju tretira kao delegaciju Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). To što će tako oni da je tumače, nama ne bi smetalo, jer je to njihovo. Ali, mi ćemo ići pod sopstvenom zastavom i kao takvi ćemo biti prihvaćeni. Problem je trenutno u tome što još nismo dobili poziv, ni kao Savezna Republika, ni kao republike. Pretpostavljam da će taj poziv stići. Ako ne stigne, ne vidim smisla da idemo bilo gde nepozvani. To više nije Brisel da bismo isprobali njihovo raspoloženje. To bi bio njihov stav prema nama – da nas uopšte ne pozivaju. Jer, formalni poziv mora postojati da bismo mogli, kao suverena država, da se ponašamo kao takvi. Drugo je pitanje da li će oni, tamo, prisustvo članova delegacije da iskoriste za traženje njihovog stava po jednom, drugom ili trećem pitanju. To je, opet, naš stav, jer, kao delegacija se saglašavamo i odlučujemo ko će po kom pitanju, šta i kada da odgovori. To je naša stvar, a ne više njihova. U svakom slučaju, insistirao bih na

punom nazivu: Savezna Republika Jugoslavija; a oni neka uzmu skraćeni pomoćni naziv, jer bi im to olakšalo situaciju.

DOBRICA ĆOSIĆ: Šta Vi kažete? (Obrća se Milanu Paniću).

MILAN PANIĆ: To je sve forma, što kaže Božović.

DOBRICA ĆOSIĆ: Nije „forma“, Vlada mora da odredi sastav delegacije.²⁷

MILAN PANIĆ: Ako oni pristaju da ide Savezna Republika Jugoslavija, Srbija i Crna Gora – to je malo uzeto od vrednosti onoga što je bolje, da ide Jugoslavija. Nisam razgovarao još ni sa Sajrusom Vensom, niti Karingtonom – potrebna je njihova konsultacija. Imamo jednu konsultaciju s Rusima, koji misle da treba da idemo samo kao Jugoslavija. Mislim da treba da čujemo neke ljude i šta oni misle. Moje mišljenje je da će Sajrus Vens da dâ savet: „Idite pod svakim uslovom.“ Karington sada kaže: „Vi treba da dođete pod svakim uslovom. Zaboravite kako vas zovemo, kako ste došli i zašto ste došli. Amerikanci misle da treba da idemo pod firmom „Jugoslavija (Srbija, Crna Gora)“. Jedino Rusi misle da treba da idemo samo kao „Jugoslavija“. Bilo bi dobro da čujemo šta Francuzi misle. Mi možemo uništiti Konferenciju ako ne odemo. Zato mislim da neće biti dobro ako ne odemo. Ali, ako odemo onda ćemo da platimo cenu, posebno ako odemo njihovim stilom. Znači, rizik je da se bude tamo. Treba videti koliki je rizik, a kolika vrednost – šta ćemo dobiti, a šta izgubiti?

DOBRICA ĆOSIĆ: Upravo to procenjujemo.²⁸

²⁷ O ishodu ovih razgovora Ćosić u dnevniku beleži: „Odlučili smo da na Konferenciju, koja će se održati 26. avgusta u Londonu, ne idu delegacije Srbije i Crne Gore, nego delegacija SR Jugoslavije. Panić je to saopštio lordu Karingtonu; ovaj to nije prihvatio. Rekao je da Panić i ja možemo u Londonu da budemo samo gosti. Nećemo u toj sudnici da prisustvujemo kao publika. Tamo moramo da odemo kao tužioci i branioci.“ D. Ćosić, *Piščevi zapisi*, 15. avgust 1992, 122.

MILAN PANIĆ: Nije više problem da li ćemo biti ili ne, to je lako. Ako povedemo Crnogorce i Srbe, onda možemo da nastradamo. Ako ih ne povedemo, možemo da nastradamo, takođe. Ako odemo tamo sa grupom, ako nas prime, možemo totalno pobediti; možemo pobediti ako nas prime kao jugoslovenski tim. Na taj način bismo im sklonili „metu“ da nemaju više u koga da gađaju. Imali smo šansu da pobedimo totalno. Mislim da ta šansa, verovatno, ne postoji.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Prema ovome što smo sada čuli, izgleda da se oni otvaraju za širi sastav i da smatraju da bi ta formula zadovoljila i njihova očekivanja. Oni žele da na tom sastanku budu svi najistaknutiji rukovodeći ljudi. Formula koju su ponudili za nas je očigledan napredak u odnosu na prethodno stanje. Pitanje je da li to Robinson sam priča, ili je to stav iz Londona? Mislim da oni ne bi imali ništa protiv da idemo pod svojom firmom, da nas oni tumače onako kao što tumači Savet bezbednosti. Mi se ne bismo tome opirali i svako bi zadovoljio svoje želje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mi treba da idemo, ako dobijemo poziv kao Savezna Republika Jugoslavija, sa zgradama ili bez zgrada. Konačni sastav delegacije je stvar koju ćemo videti neposredno, u poslednjem trenutku. Predlažem da Predsednik Republike, u

²⁸ Dnevničke zabeleške Dobrice Ćosića daju uvid u prirodu ove procene: „Velike sile ustremile su se na nas zato što zahtevamo ljudska i nacionalna prava koja su one dale našim neprijateljima. Da bi tu nepravdu opravdale i skrile, Amerika i Evropa proglašavaju nas agresorima i narodom koji poništava ljudska prava. Legitimna težnja srpskog naroda za ujedinjenjem i svojom državom je u Austrougarskoj, na početku ovog veka, proglašena „velikosrpstvom“. To austrougarsko shvatanje „velikosrpstva“ prihvatile su Kominternu i Komunistička partija Jugoslavije, optužujući srpski narod za „hegemoniju“ i „ugnjetavanje“ jugoslovenskih naroda. Danas su Evropska zajednica i Amerika to austrougarsko i komunističko „velikosrpstvo“, kao nacionalnu krivicu, utemeljili u svoju politiku prema srpskom narodu, dajući mu značenje srpskog nacizma, hegemonizma i ratoborstva. Bezumna pretnja nadnela se nad srpskim narodom. Šta treba da činim? Koje i kakve promene poretka mogu da se izvrše u logoru, getu u koji nas je zatvorila „međunarodna zajednica“? Kakva je demokratija moguća u društvu koje je pod sankcijama i izolovano od sveta?“ D. Ćosić, *Piščevi zapisi*, 120–121.

dogovoru sa predsednikom Vlade, ako bude neophodno da saziva još jedan sastanak, neka ga sazovu, imaju mogućnost da u poslednjem trenutku manevrišu. Ali, u svakom slučaju mi ne idemo tamo drugačije nego sa pozivom SRJ, sa ovim dodacima ili bez dodatka. Isto tako, mislim da je razumljiva formula – ja idem sa svojim bedžom, ali ne mogu ja domaćinu reći šta će na sto staviti – može dodati zgrade, možda neće. To nemam pravo da mu to određujem. Ja se predstavljam kao SRJ i on to meni ne može oduzeti.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ovde je reč o sastanku od istorijskog značaja. Ovde nije reč o nekoj konferenciji proceduralnog ili tehničkog značaja. Zbog toga, mislim da za ovaj nivo informacija koje u ovom trenutku imamo treba da se složimo da ide delegacija SRJ koju reprezentuju predstavnici SRJ i republika koje je čine. U ovom trenutku ovaj problem treba da prevaziđemo načelnim dogovorom, da tu delegaciju čine Predsednik Savezne Republike Jugoslavije, predsednik Savezne vlade i predsednici dve republike koje čine tu Jugoslaviju, a da u vremenu do same Konferencije testiramo da li će biti potrebno nešto u formalnom smislu činiti drugačije. Centralno pitanje za mene je šta je naša platforma? Ima tri-četiri krucijalna pitanja o kojima treba da se dogovorimo šta je opcija s kojom idemo tamo, bez obzira da li išla samo ova ili ona delegacija.

MOMIR BULATOVIĆ: Da budemo realni. Ovo što smo sada dobili kao informaciju je maksimalni uspjeh. Ovo što su uradili premijer Panić i ministar Jovanović u Briselu zaista je hvale vrijedno. Čini mi se da preko toga ne može. Ako naši protivnici drže do svoje reči i dostojanstva, mislim da je natpis „Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)“ maksimum koji smo mogli da izdejstvujemo. Drugo, mi ćemo na Konferenciju poći da branimo i odbranimo jedinstvenu platformu. Ali, i mi sami možemo da damo doprinos afirmaciji SRJ. To znači, postoji mogućnost da se, recimo, predsednik Srbije i ja odrekemo bilo kakvog učešća u raspravi, te da govori samo jedan čovek ispred delegacije SRJ.

Zato je značajno, uprkos svih slabosti koje postoje, da u delegaciji budu i predjednici Srbije i Crne Gore. Bitno je da ti ljudi tu budu prisutni, ne samo da bi primili na sebe teret kritike, koji će nam morati pripasti, nego i da bi otklonili moguće špekulacije o stvarnim centrima političke moći – da li je centar političke moći ostao u jednoj ili drugoj sredini. Znači, treba u ovom sastavu od prvih četvoro ljudi da izbalansiramo: da imamo našu platformu, da odredimo čoveka koji će ispred SRJ da zastupa i brani tu platformu. Mi možemo da budemo prisutni. Ja bih se, sa velikim zadovoljstvom, odrekao bilo kakve prilike da učestvujem u radu te Konferencije. To treba da radi samo šef ili vođa naše delegacije.

MILO ĐUKANOVIĆ: Za mene je, takođe, najvažnije da moramo biti prisutni na toj Konferenciji. Na žalost, nijesmo danas u situaciji da možemo postavljati uslove pod kojom formom možemo da prisustvujemo i pod kojom formom ćemo prisustvovati. Najlošije što može da nam se dogodi, to je da se shvati da mi bojkotujemo tu Konferenciju. U tom slučaju ili Konferencija propada, ili se o nama odlučuje bez našeg prisustva. I u jednom i u drugom slučaju primamo prekrupnu odgovornost, odnosno možda se u ovom drugom pokazujemo neodgovornim, dozvoljavajući da se, na osnovu već formiranog međunarodnog mnjenja koje je jako crno a crnje ne može biti o nama, donose odluke o nama bez našeg prisustva. Na sreću, u susret nam ide to raspoloženje o kojem je govorio ministar inostranih poslova da se, na izvestan način, uvaži Savezna Republika Jugoslavija i da se pozovu njeni predstavnici. Za mene je bitno da budu pozvani i da dobiju pravo da tamo govore. Sve ostalo je stvar internog dogovora, može se primjeniti formula o kojoj je govorio predsjednik Bulatović. Dakle, ako oni traže da budu dvije republike predstavljene kroz dvojicu predsjednika i predstavnici SRJ, pa da se njih dvojica odreknu, pa da daju vama pravo da vi govorite i u njihovo ime, i u ime SRJ, to je forma za mene. Suština je da bude priznata SRJ, što je krupan napredak u odnosu na Brisel i sve što smo do sada imali i da budemo tamo gde se o nama odlučuje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Što se tiče procedure uzimanja reči, šef delegacije prvi govori. Koliko sam razumeo, oni, otprilike, očekuju da to bude ovako: da Predsednik Republike održi jedan načelan govor, a onda da kaže – „a sada bih zamolio našeg premijera da govori konkretnije o stvarima“ itd. Što se tiče vremena, stoji šefu delegacije na raspolaganju da daje svojim članovima reč ili da ne daje. Imao sam utisak da oni očekuju da će biti naša dva govornika ovim redosledom i da više neće biti govornika. Da li je tako, Tošo?

TEODOR OLIC: Na žalost, na Londonskoj konferenciji forma je od izuzetnog i suštinskog značaja – možda, prvi put. Mislim da se može očekivati sledeći vrlo precizan scenario: Organizator će pozvati Predsednika Savezne Republike Jugoslavije i premijera Panića – u ime Jugoslavije. Pozvaće posebno predsednika Republike Srbije i posebno predsednika Republike Crne Gore. Organizatori neće imati ništa protiv ako se pozvani uključe u sastav jedne delegacije – ako oni to sami urade. Oni nemaju ništa protiv da oni i govore. Mislim da se ne treba odricati reči, kako je rekao predsednik Bulatović. Predvideli su i mogućnost, pošto ćemo na takvoj Konferenciji biti izloženi mnogim napadima, pravo odgovora. Sigurno je da se na to pravo odgovora mora računati. Oni ne ulaze u to ko će da odgovara, nego će šef delegacije odrediti ko će da odgovori. Prema tome, ako se tiče nečega što je direktno vezano za Crnu Goru, onda je najbolje da predsednik Crne Gore na to odgovori – naravno, u dogovoru sa šefom delegacije.

Mislim da je za njih izuzetno važno da svi pozvani dođu. Neće im ništa smetati, i pozdraviće, da to bude jedna delegacija u kojoj će biti i predsednici tih republika, kao sastavni deo delegacije SRJ, ili ako bi se dogovorili da oni budu posebno kao predsednici republika. Njima je važno da dođu pozvani da ne bi doveli u pitanje Konferenciju. U pravu je gospodin Đukanović kad kaže: „Ne smemo ostaviti ni najmanji znak da želimo da narušimo Konferenciju ili da je nečim bojkotujemo“. Važno je da učestvujemo i da imamo pravo govora, i imaćemo ga.

MILAN PANIĆ: To je tačno. Mi smo u Briselu uzeli poziciju – ne dolazimo ako nismo pozvani. Nije lako da uzmeš takvu poziciju, kada ti onaj kaže – „mi nećemo da vas pozovemo.“ Onda su nas pitali na kraju: „Da li ćete da dođete“? Ja sam odgovorio – naša odluka je finalna, ako nismo pozvani, mi ne dolazimo. Ako hoćete da imate konferenciju bez pola Jugoslavije stare, vi razgovarajte sami sa sobom. Došao je gospodin Vens²⁹ i rekao: „Molim te, misli o tome“. Došao je Rus i kaže: „Paniću, ti moraš da misliš o tome“.

Kad ove stvari radimo moramo da budemo pažljivi. Ovo je pregovaranje. Do poslednjeg momenta treba da govorimo: „Ide samo Jugoslavija na Konferenciju“, a onda da se složimo u poslednji minut da ćemo ići svi zajedno. Ako mi ne odemo na tu Konferenciju, to je početak kraja za Jugoslaviju. Molim vas, to govorim striktno samo ovom društvu ovde. Ja vama govorim iskreno. Na onoj Konferenciji nije više moglo da se učini za Jugoslaviju, nego što smo ja i Jovanović napravili, jer smo uzeli poziciju – samo Jugoslavija. Kao što ste rekli, to je uspelo. Ali, mi smo mogli i da izgubimo. Moj problem je sa našim predsednikom Srbije, Miloševićem. Oni hoće da ga „obeše“. Oni to kažu u svakim novinama, i tamo su nam kazali. Karington kaže: „Što nije došao da mu kažem...“

RADOMAN BOŽOVIĆ: Oni hoće njegovo mišljenje, a mi treba da u platformi integrišemo mišljenje Jugoslavije.

MILAN PANIĆ: Ne! Slušaj me šta kažu – oni hoće njemu da kažu u kakvoj je situaciji. To čak pišu u novinama.

RADOMAN BOŽOVIĆ: U novinama piše svašta.

MILAN PANIĆ: Oni kažu u novinama: „Meni je žao što Milošević nije ovde, da mu kažem u kakvoj je situaciji; da mu kažem u kakvoj je situaciji, a ne da razgovaramo“.

²⁹ Sajrus

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Nisam sve rekao. Oni su rekli da hoće da imaju predsednika Miloševića da mu „očitaju lekciju“. Da li lažu – to je drugo pitanje.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Jedno je naš princip o delegaciji Jugoslavije – slažem se da zagovaramo jugoslovensku opciju, sa sastavom jugoslovenskog vrha, uz alternativu ili bez alternative republičkih učesnika, a druga je stvar da razgovaramo o suštini. O tome – koga će da „objese“, o tome tek treba da razgovaramo. Jer, o „vješanju“ možemo govoriti u različitim opcijama.

MILAN PANIĆ: To je pogrešna reč, pogrešna reč.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Molim vas, da budemo precizni. Ne treba da se ponašamo tako – to će biti delegacija Jugoslavije, pa onda da popustimo da budu i predsednici dve republike. Mi smo Jugoslavija. Prema tome, to nije nikakvo popuštanje. Mi treba unapred da odredimo delegaciju Savezne Republike Jugoslavije koju sačinjavaju Predsednik Republike, predsednik Vlade i dva predsednika republika. Kako oni na to reaguju, to je njihova stvar. Mi ostajemo do kraja kao delegacija Jugoslavije a ne da vršimo na kraju manevar, kao – popuštamo, pa dolaze i predsednici republika. Jer, mi ćemo ići kao delegacija Jugoslavije, a ne kao delegacija Jugoslavije i delegacije dve republike. Onda je to besmisleno. Šta je ta Jugoslavija, nego te dve republike? Ako pravimo delegaciju Jugoslavije i delegaciju dve republike, onda ništa nismo uradili. Ja bih bio za rešenje da sada odmah definišemo: delegaciju Savezne Republike Jugoslavije sačinjavaju Predsednik Republike, predsednik Vlade i predsednici dve republike. To treba da im kažemo. Ne mogu da stave nikakvu primebdu da se neko ustručava da dođe, da mu kažu šta imaju da kažu. Meni su rekli to svaki put kada smo se videli. To je govorio i Karington i drugi, i opet će reći. Vrlo važno! I ja njima imam nešto da kažem, pa smo kvit.

MILAN PANIĆ: Gospodine predsedniče, Miloševiću, ja hoću da odem i da ovog puta pobedimo!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Naravno!

MILAN PANIĆ: Ja sam mislio da idu sve tri delegacije odvojeno, tako da bi vi imali vreme da govorite, plus njegovo vreme, plus moje vreme. Znači, dobili bi tri vremena za govor.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi moramo da dobijemo tri vremena!

MILAN PANIĆ: Oni bi jedva čekali na Vas da nešto kažete, makar šta!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da znaš – svaki put su mi od toga bile „pune gaće“. Milane, nemojmo da se igramo, ovo su ozbiljne stvari.

MILAN PANIĆ: Miloševiću, Vi ste najhrabriji Srbin kojeg znam. Kakve „pune gaće“ – mi dobijamo. (Smeh).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Molim Te, mi vremena da dobijemo moramo, i tako i tako. Ovo što kažeš – da budu tri delegacije, to bi bio korak nazad u odnosu na ovo što smo postigli odlukom da ide jugoslovenska delegacija. Prema tome, mi dalje teramo naš prilaz – ide jugoslovenska delegacija.

MILAN PANIĆ: Ja se plašim da onaj u 30 minuta može da kaže toliko mnogo, da ne mogu da odgovorim za 30 minuta. Jer, Karadžić je pripremljen za napad. On je „istreniran“, zna svaku rečenicu, one formule. Ja znam šta će da kaže i ja ne mogu da se odbranim za 30 minuta i da se svet složi. Ako odemo kao tri delegacije, onda imamo na raspolaganju sat i po.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni će odrediti vreme po 10 minuta. Milane, mi smo napravili odluku da imamo jednu državu. Sada ne možemo ponovo praviti od jedne tri države. Ali, ako oni odbiju ova-

kvu delegaciju, u ovom sastavu od četvoro, onda je njihova krivica što nema Konferencije, a ne naša što nismo hteli da dodemo. O tome se radi! Onda oni neće to da prihvate, jer mi smo se proglasili za „Irokeze, Apače“ itd. Mi hoćemo da se proglasimo za ono što jesmo. Onda je bar pola krivice njihovo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Najpre, moramo konstatovati da je Vlada pozvana da formuliše platformu. Mi možemo samo da joj sugerišemo ideje za platformu i da se generalno izjasnimo o tome, u cilju pomoći i koordinacije u unutrašnjoj i spoljnoj politici o tako krupnim stvarima.³⁰

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pretpostavljam da smo mi ovde da dogovorimo tu platformu?

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja sam nešto skrupulozniji prema Ustavu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam „beskrupulozan“!

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne, Vi ste veoma skrupulozni, ali ja sam nešto skrupulozniji u ovom trenutku, jer skrupuloznost shvatam kao opreznost, a ne kao beskrupuloznost.

RADOMAN BOŽOVIĆ: U prethodnoj raspravi oko forme, kroz koju smo dotakli i suštinu, imam utisak da smo, bez izuzetka, vrednovali ovu konferenciju kao konferenciju od istorijskog značaja za suštinu raspleta jugoslovenske državne krize i nacionalnih interesa našeg naroda. Zbog toga, mislim da, bez obzira na tu formalnu relaciju, platformu koju bi Vlada ili ono što bi večeras dogovorili treba da uputimo na Saveznu skupštinu. Ona treba da valorizuje osnovne vrednosne stavove platforme na kojoj će delegacija SRJ raspravljati

³⁰ Sednica vlade na čijem dnevnom redu je bilo i formulisanje platforme za nastup na Londonskoj konferenciji zakazana je za 20. avgust. Zakazana je i sednica Savezne skupštine, budući da po Ustavu SRJ ove institucije utvrđuju, odnosno sprovode spoljnu politiku zemlje.

ili biti učesnik u Londonskoj konferenciji. Drugo, mislim da se suština pitanja, koja ovi nagoveštaji dokumenata Londonske konferencije pretpostavljaju, svodi na dve grupe pitanja: prvo su mogući uslovi koji se postavljaju Srbiji u proceduri ili Srbije ili nove Jugoslavije, a to je problem Kosova, problem Sandžaka i problem Vojvodine, koje moramo jasno definisati u našoj platformi.

MILAN PANIĆ: Izvinjavam se, da idemo da razmatramo jedno po jedno pitanje. To je lakše za diskusiju.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Potpuno mi je svejedno. Kroz te tri stvari imamo istu suštinu. To su ljudska prava izvedenih iz standarda Evropske zajednice, odnosno KEBS-a, i iz toga pragmatično izvedeno pitanje Kosova, pitanje Vojvodine i pitanje Sandžaka.³¹ To je jedno od suštinskih pitanja koje mora biti vrlo jasno naznačeno u platformi jugoslovenske delegacije u Londonu. To pitanje treba pragmatično locirati na način kako to proizlazi iz standarda evropske i međunarodne zajednice. Nikakve forme specijalnih zona ili specijalnih regija ne mogu biti predmet političkog stava jugoslovenske delegacije u Londonu. To bi otvorilo pitanje koje se direktno sukobljava sa centralnim nacionalnim interesom, i ne samo nacionalnim interesom, nego i međunarodnim standardima. Zbog čega mi da priznajemo neke standarde koji nisu pragmatički primenjeni ni u jednoj drugoj zemlji Evrope danas?

Jedno od centralnih pitanja koje u platformi moramo definisati, to je da preuzimamo obavezu da, u skladu sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava i kolektivnih prava nacionalnih manjina, sve te standarde pragmatično primenimo i u normativnom i praktičnom sprovođenju. I ništa dalje od toga – nikakve specijalne zone, nikakvi specijalni statusi. To će biti centralno pitanje pritiska na Jugoslaviju, odnosno Srbiju. Druga grupa pitanja su tzv. pitanja izvan SRJ koja se reflektuju kroz tu sintagmu srpskog statusa u regijama izvan Jugoslavije. Tu osnovni vrednosni stav mora da bude ravnopravnost tih naroda u raspletu tih situacija u tim regijama. To je

³¹ Videti napomenu 37, str. 162.

u Bosni i Hercegovini tripartitni prilaz odnosno saglasnost tri naroda u formi raspleta državno-političke i građanske krize u Bosni i Hercegovini. To je u Hrvatskoj pitanje statusa srpskog naroda koji proizlazi iz konkretizacije sadašnjeg položaja.

MILAN PANIĆ: Da li nešto konkretno imate da predložite, recimo, u vezi Srba u Hrvatskoj; na primer, duplo državljanstvo?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je silazak na vrlo konkretne stvari. Nećemo moći ući tamo u te konkretne stvari.

MILAN PANIĆ: Ja sam kazao Karingtonu – voleo bih da nam dozvole da trošimo pare da odbranimo svakog Srbina u Hrvatskoj. Jugoslovenska vlada ima pravo, po ugovoru, da troši pare da odbrani makar jednog Srbina.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Mislim da mi treba u dva nivoa te stvari da raščistimo. Prvo je problem Savezne Republike Jugoslavije. Mislim da ne treba da miješamo probleme izvan SRJ i SRJ.

MILAN PANIĆ: Mi smo kazali – mi ćemo da se složimo da standardi oko ljudskih i manjinskih prava važe kako stoji u rezolucijama KEBS-a. To je pozicija i jugoslovenske Vlade.

RADOMAN BOŽOVIĆ: To je i naša pozicija otpočetka. Ali, pitanje specijalne zone kojom se hoće praviti paralela – specijalna zona Albanaca u Srbiji, jednako specijalni status Srba u Hrvatskoj, jednako specijalni status Srba u Bosni, naprosto je neprihvatljivo. Druga grupa pitanja je naš odnos prema problemu Bosne i prema problemu Hrvatske.

MILAN PANIĆ: Dobro, da li je to naša platforma za Kosovo? Da li neko ima primedbu?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da preciziramo. To je potpuno čista platforma. Njihovo pravo je da nam stavljaju primedbe do nivoa najviših standarda KEBS-a. Sve preko toga je naša unutrašnja stvar. To je cela naša pozicija.

MILAN PANIĆ: Tačno! To je platforma – ne više i ne manje. Da li se neko buni protiv tog predloga?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ta platforma isključuje dve stvari. Isključuje samoopredeljenje Albanaca na Kosovu i isključuje specijalni status, jer Kosovo i Metohija nije albanska autonomija.

MILAN PANIĆ: Recimo, da to bude autonomija. To nije specijalni status. Da li to isključuje autonomiju?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Autonomija postoji po Ustavu Srbije.³²

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ali, autonomija građana Kosova i Metohije, a ne Albanaca.

MILAN PANIĆ: Mi smo razgovarali sa puno državnika. Bilo je više puta pitanje: da li bi dali dve stvari: autonomiju ili samoopredeljenje? Mi smo kazali – nema samoopredeljenja, složili bi se sa autonomijom?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi smo dali autonomiju Pokrajini kao teritoriji.

MILAN PANIĆ: Mi smo kazali Grku, Turčinu, Albancu i ostalima da dajemo, da ima autonomija.³³ Ako Vi, gospodine Božoviću, pred-

³² Videti napomenu 58, str. 88.

³³ Panić misli na razgovore koje je imao sa Konstantinom Micotakisom, Sulejmanom Demirelom i Aleksandrom Meksijem. Videti napomene 53, str. 84; 76, str. 108.

lažete, kao i Milošević, da to budu standardi KEBS-a i specijalan status autonomija, to je u redu.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Nema specijalnog statusa. Standardi KEBS-a ne podrazumevaju specijalne statute ni u jednoj evropskoj državi unutar sebe.

MILAN PANIĆ: Nema autonomije?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Autonomija nije autonomija Albanaca, nego autonomija građana Kosova i Metohije.

MILAN PANIĆ: Znam, gde su 10% Srbi!

RADOMAN BOŽOVIĆ: Svejedno!

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi smo, po Ustavu, dali kulturnu i teritorijalnu autonomiju Pokrajini Kosovo i Metohija i Pokrajini Vojvodini. To je vezano za teritoriju, a ne za lica. Specijalni status koji se nudi Srbima u Krajini i koji se traži od nas na Kosovu i Metohiji, u Sandžaku i Vojvodini pretpostavlja više od toga – tzv. političku autonomiju, u kojoj se tim teritorijama pruža puna autonomija u oblasti sudstva, zakonodavstva i lokalne samouprave. To je ono što oni nude Srbima u Hrvatskoj da bi ih zadržali u Hrvatskoj. Ali, oni to nude zbog toga što je tamo otvoren živi problem, jer je Hrvatska izašla iz Jugoslavije i počela je da „ganja“ Srbe, a Srbija nije izašla iz Jugoslavije i nema potrebe da se to pitanje otvara na međunarodnoj konferenciji. Ali, Srbija odnosno Jugoslavija se mogu prozivati svuda i uvek ako ne ispunjavaju sve ono što je propisano po KEBS-u. Da li se možemo složiti – „KEBS, plus autonomija Kosova“, ne Albanaca na Kosovu?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pazi, autonomiju imamo.³⁴

³⁴ Amandmanima na Ustav Srbije iz marta 1989. umanjena je autonomija SAP Vojvodine i Kosova. Oni su doneti u dramatičnim okolnostima, tokom uvode-

MILAN PANIĆ: Mi hoćemo opet da im damo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne možemo da im damo ono što već imaju.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Standardi KEBS-a i ništa drugo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi smo išli i iznad standarda KEBS-a.

DOBRICA ĆOSIĆ: Molim vas, da se ne ubeđujemo. Ustav Republike Srbije je tu vrlo jasan. Član 6. glasi: „U Republici Srbiji postoje Autonomna Pokrajina Vojvodina i Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija kao oblici teritorijalne autonomije“.

MILAN PANIĆ: Zašto to ne usvojimo, pošto su me to pitali?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema šta da usvojiš, to piše u Ustavu, znači da je usvojeno.

MILAN PANIĆ: Da li se slažete ako ja to usvojim, pošto je već u Ustavu. (Smeh).

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Samo, to nije isto što i specijalni status.

MILAN PANIĆ: Treba im tačno pročitati ove reči koje pišu u Ustavu – ne više i ne manje. Mi se slažemo – status je ovaj: „U Republici Srbiji postoje Autonomna Pokrajina Vojvodina i Autonomna Pokra-

nja vanrednog stanja zbog štrajka u rudniku Trepča i nereda u pokrajini. Skupština SAP Kosova je prihvatila predlog amandmana 23. marta, a Skupština SR Srbije 28. marta 1989. Pokušaji albanskih političkih faktora da se suprotstave smanjenju autonomije suzbijeni su uvođenjem novog vanrednog stanja u pokrajini marta 1990. Ovako sužena autonomija pokrajina preneti je i u Ustav Srbije donet 28. septembra 1990, kojim je i ime pokrajine promenjeno u Kosovo i Metohija. M. Torov, Izlaz iz pravnog lavirinta, *Nasa borba*, 15. mart 1998, http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Mar98/1503/1503_7.HTM

jina Kosovo i Metohija“. Tošo, ja mislim da su oni svi imali utisak da ovo ne postoji.

TEODOR OLIC: Imali su takav utisak, jer ih ovi lažu!

MILAN PANIĆ: Dobro. Imate neki Zakon o posebnim okolnostima?³⁵

RADOMAN BOŽOVIĆ: Sve sam gledao danas. Ima suštinski jedan jedini Zakon. Kada je Skupština Kosova proglasila Republiku Kosovo, Skupština Srbije je tu Skupštinu raspustila i preuzela njene ingerencije, a nije ukinula Pokrajinu Kosovo i Metohiju.

MILAN PANIĆ: Možemo li ukinuti ovaj Zakon?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema šta da se ukida!

MILAN PANIĆ: Da ga ukinemo, jer oni misle da Kosovo nema autonomiju, verovali ili ne! Ja sam bio u 22 zemlje.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Razlika je velika između autonomije Kosova i Metohije i autonomije Albanaca Kosova.

MILAN PANIĆ: Da li vi možete da promenite ovaj Zakon, a da nemam neki problem?

RADOMAN BOŽOVIĆ: Mi treba Ustav Srbije da realizujemo, bez ostatka.

MILAN PANIĆ: Ustav ostaje isti, ovo je u pitanju, jer kažu da ste napravili specijalni zakon protiv Albanaca.

³⁵ Skupština Srbije donosi 26. juna 1990. Zakon o postupanju republičkih organa u posebnim okolnostima i Odluku o utvrđivanju da su nastupile posebne okolnosti na teritoriji SAP Kosovo. Na ovom osnovu, 5. jula 1990. Skupština Srbije je donela Zakon o prestanku rada Skupštine i Izvršnog veća SAP Kosovo. M. Torov, Izlaz iz pravnog lavirinta, *Naša borba*, 15. mart 1998, http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Mar98/1503/1503_7.HTM

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ne!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kako može biti protiv Albanaca, kada Kosovo nije albanska pokrajina?

MILAN PANIĆ: Zašto se mi ovde svađamo? Ako možete, složite se, skinite to i gotovo je. Onda niko ne može da nam kaže da ima Zakon o posebnim okolnostima.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ali, Zakon o posebnim okolnostima je proizašao kada je Skupština Autonomne Pokrajine Kosovo donijela odluku da Kosovo proglasi republikom, na ilegalnoj sednici Skupštine.³⁶

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ali, nismo stigli da ih pohapsimo pošto su pobjegli, inače bi sada svi bili u zatvoru.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Skupština Srbije, koja ima pravo po Ustavu da sa svakog svog dela preuzme ingerencije, i grada Beograda, kada ne vrši svoje funkcije – ona je samo preuzela funkcije Skupštine Kosova i Metohije. Sada, po Ustavu Srbije, treba da realizujemo pravo da Kosovo i Metohija bude teritorijalna autonomija građana Srbije u tom delu.

MILAN PANIĆ: To što ste vi kazali je za mene fantastičan govor – ako ovaj specijalan status ne postoji.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ne postoji „specijalan“.

MILAN PANIĆ: Zašto onda ne sklonimo ovo, tako da mogu da podržim Vaš govor?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Samo da budemo načisto, da ne bi bilo neke zabune.

³⁶ Videti napomenu 67, str. 102–103.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako ovako razgovaramo, nema nikakvog smisla, on ne vodi rešenju stvari. Mislim da moramo da se dogovorimo o načelnim stvarima – kako da dođemo do nacrtu za platformu. Ovde nije prilika da jedan drugog uveravamo u nekakve postulate koje svi znamo. Dajte da se dogovorimo šta je sporno u zahtevima London-ske konferencije, pošto treba da se dogovorimo i da zauzmemo stav.

MILAN PANIĆ: Predlažem da se ovaj zakon promeni.

DOBRICA ĆOSIĆ: Oni kažu da taj zakon ne postoji.

MILAN PANIĆ: Taj zakon postoji.

DOBRICA ĆOSIĆ: Božović kaže da nema tog zakona.³⁷

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Imam predlog, da budemo praktični. Dobili smo Nacrt platforme.³⁸ On je tek negde od pete strane obuhvatio neke ideje, dosta opširno. Može sve konciznije da se kaže. Ali, nekoliko pitanja koja su pokrenuta se nalaze unutra.

Predlažem, radi efikasnosti, neka svako kaže svoj stav o tim pitanjima i ako ima pitanje koje misli da nije obuhvaćeno, neka ga kaže i svoj stav po tom pitanju; da onda završimo tu konsultaciju.

Ja bih počeo od svog stava – za tačku 6.

U vezi sa krajinama – podrška pregovorima s naše strane. Insistiramo da su to pregovori legitimnih predstavnika naroda u Krajini. Znači, u tim pregovorima će oni da dođu do ovih konkretnih stvari, koje Ti, Milane, pominješ – da li će postići dvojno državljanstvo i sve ostalo. To je izvan Savezne Republike Jugoslavije. Mi se zalažemo i dajemo podršku pregovorima legitimnih predstavnika krajina sa Evropskom zajednicom, Hrvatskom, Ujedinjenim nacijama i s kim hoćemo, ali je njihovo legitimno pravo da zauzmu stav o svojoj sudbini; s tim što mi treba da podržimo i njihov stav koji su

³⁷ Videti napomenu 35, str. 201.

³⁸ Reč je o nacrtu Platforme za nastupanje delegacije SRJ na Londonskoj konferenciji.

imali na početnim razgovorima sa Karingtonom. Oni su tražili, upravo radi vraćanja poverenja, taj „konfidens bilding“ proces koji treba da započne – da se stvore uslovi za povratak izbeglica u Zapadnu Slavoniju gde tih uslova nema. Koliko sam obavешten Karington je obećao da će u tom pravcu da deluje.

Ali, kad je reč o prvoj stvari koja se tiče Republike Srpska Krajina – njihovi legitimni predstavnici vode pregovore, a mi dajemo podršku tom dijalogu i njihovom legitimitetu, s tim što, naravno, govorimo o njihovom pravu da na pravi način izraze volju. Drugo, oko Bosne i Hercegovine, mislim da ne treba ništa da menjamo u svom stavu – konsenzus tri naroda. Ali, tu se prelamaju i ona pitanja o kojima si Ti govorio, njihovom argumentacijom. (Obraća se Milanu Paniću). Ako su tri naroda i ako su oni ravnopravni, ako su bili ravnopravno zastupljeni u vlasti – sada je to zateklo Bosnu: predsednik Republike Musliman, predsednik Vlade Hrvat, a predsednik Skupštine Srbin, sa 90 članova Skupštine – kako to da je muslimanska vlast legitimna, a srpska nelegitimna? Muslimanske oružane formacije su legitimne i regularne, a srpske vojne formacije iregularne? Pomoć koju dobijaju Muslimani je humanitarna, a koju dobijaju Srbi je ratna i potpirivanje rata?

Prema tome, dajte da te stvari koje su logički neodržive – brišemo. Ako je pitanje etničkog čišćenja, javno smo osudili svako etničko čišćenje. Na teritoriji Jugoslavije, na primer, u tu svrhu etničkog čišćenja, pretilo se nekim Hrvatima u nekoliko sela u Vojvodini. Svi su otišli u zatvor. Ubijena su dva Hrvata u Hrtkovcima. Svih šest počinitelaca zločina su u zatvoru.³⁹ Čak je jedno ubistvo bilo fingirano kao saobraćajna nesreća. I to je otkriveno i oni su u zatvoru – njih šest.

³⁹ Hrtkovci, selo u opštini Ruma u Sremu, Vojvodina. Po popisu iz 1991. brojalo je 2.684 stanovnika, od kojih 40% Hrvata, nešto više od 20% Srba i nešto manje do 20% Mađara, te 16% Jugoslovena. Tokom proleća 1992, hrvatsko stanovništvo sela bilo je izloženo velikim pritiscima od pripadnika Srpske radikalne stranke i njenog lidera Vojislava Šešelja. Velik deo napušta selo, a u njihove se kuće naseljavaju srpske izbeglice iz Hrvatske, tako da do kraja 1992. godine 75% stanovnika čine Srbi.

MILAN PANIĆ: Trebamo sva ta imena za konferenciju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nećeš sve to moći da izložiš i da objasniš.

MILAN PANIĆ: To je bitno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Znači, reč je, dakle, o tome. Mi smo javno, kategorično i vrlo jasno protiv etničkog čišćenja. Pomoć Srbima u Bosni, nikako ne možemo da prihvatimo da ih ostavimo bez pomoći. To nije ratna pomoć, to je humanitarna – hrana, odelo, novac. Ali, njih ne možemo ostaviti bez te pomoći. Pitam se: zašto je pomoć Muslimanima humanitarna, a dobijaju i oružje koje se pleni po tim sukobima, a naša pomoć je ratna? Mada, naša pomoć uopšte nije vojnička pomoć. Žika⁴⁰ zna to bolje od svih nas, toliko je mnogo oružja bilo u Bosni i Hercegovini da niko nije imao potrebe da šalje oružje u Bosnu i Hercegovinu. Tamo ima višak oružja koji treba izvući, a ne slati. Jer, s obzirom da je to bila centralna republika, sve je to bilo uglavnom stokirano u Bosni i Hercegovini.

MILAN PANIĆ: Pomoću, koju im mi dajemo, moralno ih pomažemo da ratuju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Znači da ih pustimo da umru od gladi? Šta predlažeš?

MILAN PANIĆ: Predlažem da zauzmemo poziciju, što se tiče rata u Bosni, kategorično protiv.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je tačno.

MILAN PANIĆ: Ako oni ne pomere topove oko Sarajeva, a stalno se drže nekih strateških priča, oni će bombardovati Sarajevo samo dan pre Konferencije. Vaši argumenti su toliko perfektni, toliko logični, da ja ne mogu da se ne složim.

⁴⁰ Života Panić.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam to raščišćavao i sa Herdom,⁴¹ i sa Hogom,⁴² i sa Karingtonom. Vrlo smo se dobro razumeli.

Mi ovde treba da raščistimo jednu stvar. Ti si potpuno u pravu (obraća se Milanu Paniću) što kažeš: „ključno pitanje je rat u Bosni. Sve moramo da uradimo da zaustavimo rat u Bosni“. Ali, to je trenutno ključno pitanje, jer taj rat je izazvan kada je postojala vrlo velika mogućnost da rata više nema kad smo rešili sa UN pitanje Srpske Krajine. Onda je Evropska zajednica izazvala rat u Bosni. Zato je njima i žao što su to prihvatili. Jer, oni sada ne bi Ujedinjene nacije nikada prihvatili. Glavna stvar nije rat u Bosni, nego da Konferencija bude alibi za zločin koji je Evropska zajednica izvršila nad jednom nezavisnom zemljom – članicom Ujedinjenih nacija. I za njihove greške treba naći krivce u Jugoslaviji.

MILAN PANIĆ: Ja Vam kažem otvoreno da oni smatraju Vas krivcem.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Meni je čast da po tome budem „krivac“. Krivci nisu oni koji su izvršili secesiju, nego su krivci oni koji su bili odani svojoj državi i nastojali da je sačuvaju.

MILAN PANIĆ: Tačno!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Prema tome, to je presedan u međunarodnoj praksi koji oni nastoje da zakamufliraju celom ovom galamom oko rata u Bosni, za koji dobro znaju da Srbi ne učestvuju ništa više nego Muslimani ili Hrvati u njemu. Ja ti, na primer, savetujem (obraća se Milanu Paniću) da Savezna vlada, u duhu Rezolucije UN, preduzme odgovarajuće mere organizovanja humanitarnih konvoja i njihove zaštite. Potpiši sporazum, pozovi srpsku stranu, da se obezbeđuju konvoji. Jer, i Jugoslavija je susedna zemlja. Zašto to Turska treba da radi, a Jugoslavija ne.

⁴¹ Daglas Herd.

⁴² Videti napomenu 71, str. 105.

MILAN PANIĆ: Ta pomoć ide stalno. Mi nikad nismo dobili kredit za to.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Nikad nas nisu pohvalili.

MILAN PANIĆ: Nikad nisu ni kazali da taj drum postoji. Ja se plašim da logika gospodina Miloševića, koja je apsolutno čista i za svakog od nas intelektualno prihvatljiva, neće da „radi“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Onda treba da kažemo: „Jeste, mi smo zločinci, ubice, imamo logore i daj da izvršimo samoubistvo da bismo vas zadovoljili, draga gospodo“.

MILAN PANIĆ: Naravno! Meni je žao, ali ja mislim da je ovo vrlo važna debata. Jer ako mi slušamo šta Milošević priča, mi ćemo doći u istu poziciju gde smo bili prošle Konferencije. Vi ste toliko logični; ja sam čitao sve Vaše govore, ja se sa svima slažem, ali mi smo izgubili.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ti misliš da je to zbog tih govora? Valjda uvažavaš da postoje tu nečiji interesi? Drugo pitanje je – ko je tu izgubio; to je veliko pitanje. Da idem dalje po Platformi. Na šestoj stranici – Kosovo, Sandžak, Vojvodina – to je stvar čista i tu ne treba veliko objašnjenje. Oni mogu da se mešaju do nivoa zahteva najviših standarda KEBS-a. Preko toga je to naše unutrašnje pitanje.

MILAN PANIĆ: Autonomija ima u Ustavu i njima Ustav samo treba pročitati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: U pogledu zahteva za priznavanjem otopljenih republika, slažem se sa predlogom da se oslonimo na Deklaraciju.⁴³

⁴³ U skladu sa odlukama donetim na prethodnom sastanku Saveta, Savezna vlada je na sednici 13. avgusta donela odluku o priznanju Slovenije i predložila

MILAN PANIĆ: „Titove granice“. Oni neće ime „Titove granice“, hoće „ustavne granice“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Molim vas, to se sve vrlo mnogo razlikuje. Kad je reč o Bosni i Hercegovini, to je uslovljeno sporazumom tri konstitutivna naroda. Koga ćeš da priznaš – Izetbegovića? On ne predstavlja građane Bosne i Hercegovine, predstavlja Muslimane. Boban predstavlja Hrvate, Karadžić Srbe.⁴⁴

MILAN PANIĆ: Uzmimo teritoriju, a onda oni neka idu na izbore.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi ćemo da realizujemo priznanje onda kada oni budu, na bazi trojnog konsensusa, rešili pitanje Bosne i Hercegovine i imali vlast koja je efektivna na celoj teritoriji.

MILAN PANIĆ: Za nas je važna stvar da priznajemo teritoriju.

RADOMAN BOŽOVIĆ: U Deklaraciji stoji da Savezna Republika Jugoslavija nema nikakve teritorijalne pretenzije.

MILAN PANIĆ: To je važno!

RADOMAN BOŽOVIĆ: To znači, priznaje teritorije tih regija, ali ne vlade, ne vlasti, ne republike.

MILAN PANIĆ: Tačno! Oni su meni dvadeset puta rekli: „priznajte Bosnu i Hercegovinu“. Ja se finalno u Turskoj složim i kažem da ćemo priznati teritoriju Bosne i Hercegovine i da nemamo nikakve teritorijalne pretenzije. Tu stajemo. Mi ne kažemo o vladi ništa. Oni nemaju vladu – koju vladu da priznamo? Mi priznajemo samo da država postoji u tim granicama, bez da priznajemo srpsku ili muslimansku vladu. Ja sam rekao da je Izetbegovićeve vlada nelegitimna. Ja sam predložio da on podnese ostavku, zato što predstavlja samo Muslimane, a ne i Srbe i Hrvate. Mislim da možemo priznati teritori-

uspostavljanje diplomatskih odnosa. „Vlada SRJ Jugoslavije priznala Sloveniju“, *Politika*, 14. avgust 1992, str. 1

⁴⁴ Mate Boban i Radovan Karadžić.

ju Bosne i Hercegovine, bez našeg interesa da uzimamo teritoriju. To je ona ideja što kažu „Miloševićeva velika Srbija“, da Vi hoćete srpski deo Bosne. To se priča.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To sam rekao i Bejkeru⁴⁵ prošle godine kada je bio u leto: „nemamo teritorijalne pretenzije“. On se zaprepastio da smo mu to rekli, ali su opet posle okrenuli protiv nas. On je pre nekoliko meseci dao izjavu da je „sve u Jugoslaviji proizašlo zbog secesije“.

PETAR VAJOVIĆ: I to – dva puta!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Posle toga je, kada ga je zvao Saudijac i pritisnuo, promenio stav na muslimanskom pitanju. Prema tome, šta mi sada ovde pravimo cirkus oko toga?

MILAN PANIĆ: Ne pravimo cirkus, mi se slažemo s tim.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Molim vas, da preciziramo stvari. Od nas se traži da priznamo nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, a ne Vladu Bosne i Hercegovine. Mi ne možemo njih da zadovoljimo ako kažemo mi priznajemo teritorijalnu celokupnost Bosne, to je priznanje teritorije. Oni traže da priznamo nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ne možemo priznati državu u kojoj nisu uređeni odnosi, tamo je građanski rat.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ja samo preciziram pitanje koje nam upućuju. To će nam i u Londonu kao pitanje uputiti – da se prizna

⁴⁵ Ovo se odnosi na posetu američkog državnog sekretara Džejmisa Bejke-
ra SFRJ 21. juna 1991, prilikom koje se sastao sa savezним i republičkim funkcioneri-
ma u cilju smirivanja jugoslovenske krize. Videti: Kosta Nikolić, Vladimir Petro-
vić (prir.), *Rat u Sloveniji. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, Institut za savremenu
istoriju, Beograd 2012, 30–33.

nezavisnost jugoslovenskih republika, kao novih država, a ne pitanje vlada. To i oni nisu uradili s vladama, nego su ostavili pitanje diplomatskih odnosa za kasnije. To nam niko i ne traži. Mi se ovde ograničavamo na granice i teritoriju. Nemamo pretenzija i ne osporavamo granice. To smo do sada stalno ponavljali. To za njih više nije dovoljno – traže da idemo korak dalje i da priznamo nastanak novih država.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Priznavanje teritorijalne celokupnosti Bosne i Hercegovine sadrži u sebi to da mi nemamo teritorijalne pretenzije, a pitanje Bosne i Hercegovine ne zavisi od nas, nego od ishoda građanskog rata u Bosni i Hercegovini, gde mi zagovaramo da tri naroda koja su u građanskom ratu razreše to pitanje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Granice Bosne i Hercegovine mi poštuemo. Tu treba staviti tačku i dalje ništa ne govorimo. Kada se reši, na bazi trojnog konsensusa, pitanje Bosne, onda možemo govoriti o odnosima sa Bosnom i Hercegovinom.

MILAN PANIĆ: Gospodine Jovanoviću, da li je to dosta?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je naš stav i za nas je dosta.

MILAN PANIĆ: Da li je dosta za njih?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Za druge neće biti zadovoljavajuće. Oni će i dalje vršiti pritisak na nas da idemo korak dalje. Treba da znamo šta nas čeka. Ja se ne slažem s tim što oni traže, ali to će nas očekivati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pera Vajović upozorava da u međunarodnom pravu postoje dva priznanja – priznanje države i priznanje vlada.

PETAR VAJOVIĆ: Kad je reč o priznanju države deklarativno se izjavljuje da se priznaje postojanje neke nove činjenice koja se pojavila u međunarodnom životu, nezavisno od toga kakav ko odnos prema njoj ima. Kad govorimo o priznanju države, a u ovom slučaju

bilo koja otcepljena republika, teritorije se određuju granicama. Svaka od tih država mora sa susednim državama zaključiti sporazume kojim će utvrditi svoje granice, kao što je ova država Jugoslavija svoje granice završila 1918–1976. godine Osimskim sporazumima.⁴⁶

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da je za nas, što se tiče granica Bosne i Hercegovine, najbolja formulacija: „S obzirom na naš stav da nemamo teritorijalne pretenzije, ne dovodi se u pitanje naše priznavanje tih granica“. Dalje od toga ne bih ništa rekao, jer dalje od toga je prejudiciranje odnosa koji će se tamo uspostaviti i, na neki način, „duvanje na vodenicu“ Alije Izetbegovića.

MILAN PANIĆ: Da li se Vi (obraća se Petru Vajoviću) slažete s gospodinom Miloševićem?

PETAR VAJOVIĆ: Slažem se, gospodine predsedniče, da je to vrlo bitno. Drugi oblik priznanja, to je priznanje vlade. Recimo, Ujedinjene nacije Kinu, kao državu, nisu nikako osporavale, ali joj nisu dale, kao obliku političkog režima, odnosno kao vladi, da učestvuje u UN 30 godina.

MILAN PANIĆ: Vi kažete da mi možemo da priznamo državu Bosnu i Hercegovinu, bez da priznamo njenu vladu?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je pravno potpuno čisto, ja govorim o tome šta mi politički možemo da rešimo.

MILAN PANIĆ: Politički! Ako on kaže da ja mogu da priznam državu a da ne priznam vladu, to je za nas isto kao kad bi dali nešto što ništa ne vredi. Mi ne bi priznali vladu Alije Izetbegovića, a priznali bi državu?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: U tim granicama možemo da govorimo o uspostavljanju odnosa onda, kada se na bazi trojnog konsensusa

⁴⁶ Videti napomenu 47, str. 73.

razreši problem. Slažem se da mi kažemo da nemamo – ono što piše u Deklaraciji – nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Bosni i Hercegovini.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Suštinski gledano, imamo vrednosni uslov, a to je da sva tri naroda regulišu svoje pitanje u Bosni i Hercegovini. Jer, ne možemo mi da priznamo Bosnu i Hercegovinu unapred, u kojoj će, primera radi, srpski narod „izvisiti“ u tome.

MILAN PANIĆ: A mi Srbi u Bosni „naivni“! Oni su uzeli 60–70% teritorije Bosne i Hercegovine.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Da objasnim to 70–30%. To je rezultat istorijskih uslova. Srbi su imali i posle Drugog svetskog rata relativnu većinu teritorije u Bosni i Hercegovinu. Drugo, Srbi su bili diskriminisan narod, koji je živeo u poljoprivredi, a Muslimani su živeli u gradovima i u rečnim dolinama, i oni su jako tu bili koncentrisani. Tih 60% je faktičko posedovanje zemlje od strane Srba, to nije ratom osvojeno, nego to je faktičko posedovanje Srba. Sa time se mnogo špekuliše zato što se ne znaju istorijski uslovi.

MILAN PANIĆ: To je odlično objašnjenje. Ja to prvi put čujem. Inače, stalno čujem – „Srbi uzeli 70% teritorije“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ti da ustupiš u Los Anđelesu (obraća se Milanu Paniću) deo teritorije Crncima, pošto su oni procentualno zastupljeni više nego što imaju teritorije.

MILAN PANIĆ: Ja dajem sve – svima, šta god hoće u Kaliforniji. (Smeh).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kod Hrvatske, nemamo ništa protiv Republike Hrvatske uz dve rezerve kao otvorena pitanja koja se moraju rešiti. To je pitanje Krajina, koje se mora rešavati u skladu sa voljom stanovništva, a ta volja treba da se izrazi plebiscitom. Drugo,

imamo otvoreno pitanje teritorijalnog razgraničenja na pitanju Prevlake.⁴⁷

MILAN PANIĆ: Ja sam dobio predlog generala Panića, što su dali njegovi generali. Sa tim se slažem, ali nisam nikada imao šanse to da predložim, jer kada sam razgovarao nisam to imao. Sada to imam i pripremljen sam da sednem sa njima da razgovaram o tome. Samo, moramo imati puno detalja o Srbima u Hrvatskoj. Ja sam već počeo da dajem listu detalja iz moje glave. Neko mora da mi pomogne šta tu hoćemo, pre nego što odemo da pregovaramo. U Londonu će nas „gurnuti“ da pregovaramo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Milane, predlažem ti da o nekoliko specifičnih pitanja održiš jedan sastanak sa ekspertima. Neću biti neskroman ako kažem – iz svog uvida koji smo imali na Konferenciji u Hagu i Brislu, naša ekspertska grupa je bila najjača, superiorna ekspertska grupa u odnosu i na spoljne evropske predstavnike i u odnosu na nekakve jugoslovenske predstavnike. Tu imaš Kovača,⁴⁸ koji je kod tebe potpredsednik, tu je akademik Kosta Mihailović, koji je koordinator grupe. Obavi s njima i sa još nekoliko ljudi oko toga razgovor.

MILAN PANIĆ: Vi meni dajte savet šta da uradim. Štogod hoćete ja ću uraditi. Ja ću da uzmem za pregovore samo što mi vi kažete.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Pre nego što pođete na Konferenciju, ta pitanja treba da postavite tim ljudima. Oni su sto puta o tim pitanjima vodili diskusiju.

MILAN PANIĆ: Odlično! To je toliko potrebno za mene. Jer, ja odem tamo, a to nemam.

⁴⁷ Videti napomenu 43, str. 68.

⁴⁸ Oskar Kovač (1937), profesor ekonomije i potpredsednik vlade Milana Panića.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I ukidaš vanredno stanje i zakone koji su „diskriminatorni“.

MILAN PANIĆ: To ćemo sutra da uradimo.⁴⁹

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ukidaš neke „fantome“. Konačno, oko Makedonije, što je u Platformi, uopšte ne bih tretirao Makedoniju na ovoj Konferenciji. To je potpuno marginalno pitanje.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Nije konfliktno pitanje.

MILAN PANIĆ: Zašto ne priznamo Makedoniju ujutro, a da oni po podne da priznaju Jugoslaviju? Ja sam Gligorovu, posle pet sati razgovora, rekao: „Ako hoćeš, da te priznamo u 8 sati ujutro, a u 8 uveče da bude deo Jugoslavije“. On je pet sati govorio.⁵⁰ Skoro je logičan, kao i Milošević. (Smeh). Kažem ja njemu: „Znaš li šta je tvoj problem, gospodine Gligorov? Ako te slušam još pet sati, ja ću poslati isto što i ti, a onda možeš da me zaboraviš jer onda ćemo dvojica biti na pogrešnoj strani“. On kaže: „Slušao si me pet sati, da li si promenio mišljenje“, a ja kažem: „Jesam. Neće biti priznanje tvoje u 8 ujutro, a u 8 uveče da budeš deo Jugoslavije, sada ćemo te priznati u 10, a u 14 sati možeš postati deo Jugoslavije“. On kaže – „zašto“, a ja kažem – „zato što ti manje verujem posle pet sati“. (Smeh).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ti si oduševljen Gligorovim, a on ti nije dao u Brislu da uđeš na Konferenciju.⁵¹

⁴⁹ Na sednici Savezne vlade održanoj 20. avgusta upućena je inicijativa Skupštini Republike Srbije za ukidanje propisa o posebnim okolnostima na Kosovu i Metohiji. *Predloženo ukidanje vanrednih mera na Kosmetu*, Politika, 21. avgust 1992, 1.

⁵⁰ Videti napomenu 22, str.41.

⁵¹ Kao i predstavnici drugih bivših jugoslovenskih republika, i Kiro Gligorov je bio protiv učešća delegacije SRJ na 13. sednici Konferencije o Jugoslaviji, budući da su na nju bili pozvani predstavnici Srbije i Crne Gore.

MILAN PANIĆ: Ja nisam oduševljen ni sa kim, ja samo pregovaram za Srbiju i Jugoslaviju. Jovanović je video kako ja pregovaram. Mene ne interesuje ko su i šta su, da li mi daju da uđem ili ne, ja idem da postignem moj cilj. Ja tačno znam šta hoću, to me interesuje i mi izlazimo napolje. I mi smo nekoliko puta izašli kao pobednici, a nekoliko puta sa „podvijenim repovima“. U Londonu su nas „naučili pameti“.⁵² (Smeh).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li Vi mislite da bi Izetbegović napustio Brisel da su stvarno na njega izvršili pritisak da ostane? On je uradio tačno ono što su mu oni rekli. Njima odgovara da produžavaju rat u Bosni.

DOBRICA ĆOSIĆ: Molim vas, da li ima novih predloga i stavova o pitanjima o kojima smo razgovarali?

MOMIR BULATOVIĆ: Ne mogu se oteti utisku da opet nismo napravili nijedan značajniji korak napred u odnosu na prethodnih sedam dana. Podsećam se da smo mnogo puta rekli da je ovo neka istorijska prilika, a sada trošimo sate i sate da bismo se podsetili nekih činjenica, koje moraju biti sastavni dio naše pripreme za Konferenciju. Kada je počela Konferencija u Hagu, 7. 9. prošle godine, mi smo došli – za sebe mogu otvoreno da tvrdim – sa govorom koji je bio u jednom jedinom primjerku. S druge strane, postojao je štand Republike Hrvatske, gde je laserskim štampačem sve bilo odštampano, hiljade stranica, knjige, imena, poturene fotografije pravoslavnih crkvi koje su izdavali za katoličke crkve.⁵³

⁵² Panić verovatno misli na neuspeh delegacije da uzme učešća na sednici u Briselu.

⁵³ Momir Bulatović se posebno zalagao za propagandnu afirmaciju na međunarodnom planu: „Predložio sam da Milan Panić uradi posao zbog kojeg je došao na čelo savezne vlade. Tražio sam da ode u SAD, pronade značajnu agenciju za odnose sa javnošću i kupi projekt podizanja imidža Jugoslavije u najmoćnijoj zemlji svijeta. Milan Panić, očigledno, ne poznaje zemlju kojoj je predsjednik vlade, ali bi trebalo da bolje od svih nas zna Ameriku, što je u ovom trenutku važnije, jer ga je to i preporučilo za dužnost. U deviznim rezervama zemlje ima oko 250 miliona

Mi se danas podsjećamo nekih stvari koje jednostavno moramo imati kao sastavni dio našeg nastupa u Londonu. Ako je tačno, a nesporno jeste, da je do sada Evropska zajednica bila nepriincipijelna prema nama i da je napravila te greške, mi tu dokumentacionu osnovu na engleskom jeziku, odštampanu na najboljem papiru, umnoženu, sa svim faktima i činjenicama, moramo podijeliti svim učesnicima Londonske konferencije.

Mi moramo podsjetiti Londonsku konferenciju da je Ustavom Republike Hrvatske, Republika Hrvatska bila definisana kao država Hrvata i Srba; da su nakon višestranačkih izbora, dana toga i toga, promjenama Ustava u Saboru Hrvatske, izbrisani Srbi iz Ustava. Posle toga su Srbi željeli sebe da zaštite. Srbi su bili narod u Hrvatskoj koji je morao da potpisuje izjave o lojalnosti. Moramo te fakte i činjenice nasložiti da bismo odbranili osnovni princip. Prošli put sam upitao – kako da otklonimo tu strašnu opasnu paralelu. Svijet o nama, očigledno, ne zna sve ono što mi podrazumijevamo, i to nismo mogli da objasnimo. Mi ne možemo da objasnimo zašto nije ista situacija srpskog naroda u Republici Krajini, u okviru dosadašnje Republike Hrvatske, i kakav su položaj i prava albanskog naroda na Kosovu, Albanaca na Kosovu.

To je paralela koju nam oni uporno nameću. Gledano njihovom logikom, sa stanovišta zaštite ljudskih prava, svjestan svih opasnosti, za sebe ne nalazim zadovoljavajući odgovor i rješenje osim u stvarnom faktičkom stanju. Stvarno faktičko stanje moramo da ilustrujemo i da se na njega pozovemo. Albanci na Kosovu nisu morali da potpisuju nikakve izjave o lojalnosti, nisu bili narod koji je pretr-

dolara i ja mislim da nema preče potrebe nego da se sva ta sredstva angažuju za ovu namjenu. Neka boravi u Americi dok ne postigne taj značajan cilj, a u međuvremenu će vladu, kao i do sada, voditi njen potpredsednik. Predlog je odmah i jednoglasno prihvaćen. Milan Panić je otišao u SAD, ali nije uspio da angažuje nijednu značajnu PR agenciju. Razlog – finansijske sankcije prema Jugoslaviji. Zbog njih nije bilo moguće izvršiti legalna bankarska međudržavna plaćanja. Agencije koje mogu da utiču na političke stavove i javno mnjenje SAD suviše su ozbiljne da bi kršile zakone svoje zemlje i primale „novac u torbama“. Tako smo bili onemogućeni da, na način koji je legalan i efikasan, utičemo na povoljniji odnos Amerike prema našoj zemlji“. M. Bulatović, *Pravila ćutanja*, 89–90.

peo genocid, nemaju negativna iskustva Nezavisne Države Hrvatske. Te činjenice moramo da složimo i da se na njih pozovemo i podijelimo svim novinarima koji će tamo da budu. U tome samo vidim ulogu eksperata, koji će ovih dana morati mnogo da rade, da „prekopaju“ po štampi i da podsjetite ne samo zaboravnu Evropu, nego i nas, na evoluciju događaja koji su tekli.

U svemu tome moramo da budemo svjesni i slabih mjesta. Moram vas podsjetiti da je upravo Srpska demokratska stranka u Bosni i Hercegovini napravila grešku napustivši Parlament; da su predstavnici srpskog naroda izašli iz Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine; da su na njihovo mjesto došla druga dvojica predstavnika srpskog naroda, koji su izjavili lojalnost Aliji Izetbegoviću.

DOBRICA ĆOSIĆ: Jedan je ostao.⁵⁴

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, ta slaba mjesta moramo imati u vidu. Jer, ako sada uporno vraćamo na ovaj dogovor – tri konstitutivna naroda – sasvim je logično očekivati od onih koji se, takođe, a vjerovatno uspješnije i mnogo bolje od nas pripremaju za ovu konferenciju, da će nam ta fakta servirati i reći: „Kako možemo da se dogovorimo“.

Mi treba da pokažemo da to nije slučajno što sada Srbi imaju preko 60 odsto teritorije. Godine 1860. i neke, Srbi su bili apsolutna većina u Bosni i Hercegovini, pa su, zatim, imali genocid; došlo je zatim do porasta stanovništva koje moramo jednom tabelom da pokažemo i stavimo javnosti.

Znači, smatram da možemo, kroz opštu problematiku koja će biti dostupna zapadnom umu, zaštite osnovnih ljudskih prava, da izbjegnemo za nas ovu opasnu paralelu – srpska republika u Hrvatskoj,

⁵⁴ Sa početkom rata, srpski članovi Predsjedništva BiH Biljana Plavšić i Nikola Koljević (kao i hrvatski član Franjo Boras) napustili su ovu instituciju, a na njihova mesta su imenovani Nenad Kecmanović, Mirko Pejanović i Ivo Komšić. Up. Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina tokom raspada SFRJ*. Kecmanović u julu 1992. takođe napušta Sarajevo, a Predsjedništvo obaveštava o svojoj ostavci 23. avgusta 1992. „Ostavka Kecmanovića“, *Politika ekspres*, 24. avgust 1992, 2. Njegovo mesto zauzima Tatjana Ljujić-Mijatović, koja će ovu funkciju obavljati do 1996.

Srpska Republika Krajina i, recimo, kad govorim o Kosovu, da nabrojimo šta su osnovna ljudska prava. Prvo pravo na život, koje je bilo i jeste ugroženo u Republici Hrvatskoj. Bilo je ugroženo pravo na ličnu imovinsku sigurnost, pravo na slobodno izjašnjavanje. Morali su – ponavljam – da napišu nešto čega se čitav svijet tada grozio. Rekli su da je to fašistički režim. Poturana je izjava o lojalnosti.

Znači, kroz kompleks zaštite ljudskih prava i kroz dokazivanje i pokazivanje da ta ljudska prava, na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, nikome nisu uskraćena, nego da su ih uskratili sami sebi oni koji se bore za secesiju; da pokažemo šta je stvarni cilj i stanje na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije.

Moramo veoma ozbiljno i pažljivo da pogledamo da su Kosovo, posebno Sandžak, naša veoma slaba mjesta i slabe tačke; da žešći i organizovan pritisak moramo odbiti po svaku cijenu; ali, da tu argumentaciju treba da učinimo dovoljno jasnom i poznatom.

Pogledajte koja je naša tragična situacija. Tačno je da u Ustavu Savezne Republike Jugoslavije, u Ustavu Republike Srbije i u Ustavu Crne Gore, stoji garancija zaštite ljudskih prava, ali je nesporno da imamo političku apstinenciju albanskih, odnosno kosovskih partija i da imamo potpuno mrtav politički život na Kosovu. Njihov osnovni cilj je secesionizam. Pogledajte tragediju: Franjo Tuđman, koji zaista jeste ustaša i koji bi bio srećan da pokolje tamo taj srpski narod, otvara im mjesto u Parlamentu. U stvari, on ide prema jednoj savremenoj tendenciji koja je opšte prihvaćena u svijetu. On kaže: „Izvolite i izaberite. Gospodo, imate trinaest mjesta u Parlamentu i kako god vi hoćete.“ A mi kažemo da smo garantovali ljudska, nacionalna i etnička prava, ali *de facto*, imamo problem. S tim problemom treba da se jako dobro pažljivo suočimo, koristeći argumentaciju koju imamo.

MILAN PANIĆ: Konkretno za Konferenciju – tačka je odlična. Ali, Ti si objasnio samo problem.

MOMIR BULATOVIĆ: Mi imamo toliko mnogo činjenica koje idu nama u prilog, da te činjenice možemo sve skupa – grubo da kažem – da „upakujemo“ u osnovni problem, problem zaštite ljudskih prava.

MILAN PANIĆ: To je bilo odlično što je Tuđman uradio sa Srbima u Hrvatskoj, a mi nismo uspeli sa Albancima na Kosovu.

MOMIR BULATOVIĆ: Na žalost, to je strašan problem i mi moramo priznati da je naš protivnik tu vještiji. On je nominalno prihvatio sve što mu je nuđeno, a ništa od toga nije ostvario. A mi nismo prihvatili čak ni ono što nam je nuđeno, a *de facto* smo ga imali. Već imamo neka od tih pitanja regulisana u našem Ustavu.

MILAN PANIĆ: Da li imamo nekog Albanca u Vladi?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kako da ne, u Parlamentu imamo nekoliko Albanaca.

MILAN PANIĆ: S Kosova?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da.

MILAN PANIĆ: Koliko imamo poslanika?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Imamo 250.

MILAN PANIĆ: Koliko Albanaca poslanika?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To su ta četiri.⁵⁵

⁵⁵ Budući da su albanske političke organizacije, okupljene u blok „Albanska inicijativa“, bojkotovale izbore održane decembra 1990, ova četvorica poslanika su verovatno bili albanski članovi Socijalističke partije Srbije, koja je u tom skupštinom sazivu imala 194 od 250 poslanika.

RADOMAN BOŽOVIĆ: U tom principu našeg Izbornog zakona, oni su mogli da imaju 30 mjesta, ali nisu izašli na izbore.

MOMIR BULATOVIĆ: To je nesporno.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ne možemo da ih biramo kada nisu izašli na izbore.

MILAN PANIĆ: Mi nismo uspeli da ih uvučemo u naš politički život, na ma kakav način. Jedna je stvar hteti, druga morati, treća prodati, a četvrta – dokazati da je to demokratija. Ima deset načina da se to uradi.

MOMIR BULATOVIĆ: Pokušavam da pokažem da smo stvarno zapali u paradoksalnu situaciju – onaj ko hoće fizički da istrebi taj narod, srpski u Hrvatskoj, stvara privid i otvara im mjesta u Parlamentu. Mi imamo nepovoljniju situaciju. Jer, kroz ove izbore smo rekli: vi ste izašli, ili niste; pa sada imamo nominalno 30 predstavnika sa Kosova, ali iza kojih stoji 150 ili 200 glasova.⁵⁶ Znači, ako želimo da zaštitimo neke normative i standarde ljudskih prava, možemo da krenemo upravo tim putem – da učimo od našeg protivnika, koji se pokazao mnogo mudrijim jer radi zlo, a ispada dobar. Ne mislim da su tu samo u pitanju neki strateški interesi, nego da se radi o svojevrsnoj političkoj i diplomatskoj vještini.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Faktički gledano, Albanci na Kosovu su vrlo precizno pripremili stvar: da ne učestvuju na izborima.

MOMIR BULATOVIĆ: Ne moraš to meni objašnjavati, to znamo ti i ja.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Ne mogu ja da dokažem Evropi nešto drugačije nego što je faktičko. Njima niko nije zabranjivao da izađu na izbore. Naprotiv, pozivali smo ih.

⁵⁶ Mahom članova Miloševićeve Socijalističke partije Srbije.

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, zašto ne vidiš u čemu je samo ključna tačka na koju pokušavam da ukažem? Treba da dokažemo da su oni secesionisti, da smo za njih spremni da ostavimo toliko mjesta u Parlamentu i da ih oni popune, a ne naši ljudi sa 150 ili 200 glasova; ali, da im kažemo: „Ovo je Parlament u kojem ćete vi biti zastupljeni koliko ste zastupljeni u stanovništvu.“ To je uradio Tuđman i on je sada demokrata, što je naša tragična pozicija. On ispada demokrata. Rekao bih još nekoliko stvari. Mislim da nije dobro u našoj platformi se pozivati braneći položaj i prava Srpske Republike Krajine, na Versajski ugovor i odredbe tog ugovora. Mislim da je to ipak stvar daleke prošlosti. To je nešto što je faktički označilo početak Jugoslavije, ali mi sada prisustvujemo jednoj konferenciji koja u najmanju ruku, treba da izvrši prekompoziciju te Jugoslavije. Ako krenemo unazad i uđemo u argumentaciju samoopredeljenja, onda se bojim da dolazimo na ovaj klizav teren. Zato predlažem, kao ideju za razmišljanje, mada ni meni nije potpuno jasno, da vidimo da li se svi naši istorijski, nacionalni i državni ciljevi mogu ostvariti na bazi zaštite korpusa osnovnih ljudskih prava, uključujući prava nacionalnih i etničkih grupa, kroz pregled faktičkih činjenica.

Što se tiče Bosne i Hercegovine, na žalost, naš premijer je u pravu – postoji jako mnogo podataka i činjenica koje će pokazati da se tamo dešava nešto možda čak i mimo našeg znanja i volje. Mi smo, na sjednici Državnog savjeta, postigli dogovor i izdali naređenje da se spriječe paravojne formacije koje su na teritoriji Pljevalja, pa smo angažovali značajne vojne i policijske snage da bi, onda, vojska dala gorivo tim paravojnim snagama da odu u Bosnu i Hercegovinu.⁵⁷ To su činjenice koje su poznate, jer na našoj teritoriji imamo relativno značajan broj stanovništva koji upravo tim informacijama „filuje“ međunarodnu javnost. Imamo da i iz naše Savezne Republike Jugoslavije stižu informacije kako se krši embargo Ujedinjenih nacija. Zato, predlažem da naš stav ovdje bude – otvoreno i jasno da kažemo da ćemo taj narod pomagati u skladu sa humanitarnom pomoći; dalje, da jednostavno nismo u poziciji da zaštitimo tu grani-

⁵⁷ Odnosi se na krizu u Pljevljima koja je bila predmet diskusije na Vrhovnom savetu odbrane 7. avgusta 1992. Videti napomenu 96, str. 133.

cu. Jer, granice tu nikada nije bilo, u savremenoj istoriji, niti stanovništvo, s jedne i druge strane, to doživljava kao međudržavnu granicu. Za to nam treba vremena, tu granicu hoćemo da zaštitimo, ali ukazati na realnost, recimo, da najveći dio granice između Bosne i Hercegovine i Crne Gore prolazi prostorom gdje dijeli imanja i kuće. Na primer, stanujem u Bosni i Hercegovini, a imanje mi je na teritoriji Crne Gore. Tu ne možete postaviti granicu.

MILAN PANIĆ: Odlično ideš, ali jedini odgovor na to je – neka dođu Ujedinjene nacije, dođite pa gledajte. Ja sam ih pozvao. To je bolje nego objašnjenje da ne može da se uradi.

MOMIR BULATOVIĆ: Gospodine premijeru, oni moraju da shvate da smo mi prisiljeni da prihvatimo granicu i hoćemo da je prihvatimo, ali da ta granica ne trpi osnovne principe razgraničenja.

MILAN PANIĆ: Odlično, razumem. Ali, za nas nije važno da objasnimo zašto ne možemo da kontrolišemo. Nama je važno da objasnimo da hoćemo da oni kontrolišu.

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, moramo da otklonimo drugu stvar – da ima konkretnih pokazatelja i činjenica gdje se pokazuje razlika između naših riječi i djela; da, u stvari, relaksiramo ta djela zbog kojih su oni spremni da nas osude, činjenicom da još uvijek nijesmo u stanju da potpuno kontrolišemo čitav taj prostor. To znači da nas neće, grubo rečeno, „hvatati u laži“.

MILAN PANIĆ: Drugo je to što kažete „mi kažemo da to radimo“, ne to da ne možemo da kontrolišemo; jer, oni kažu da mi radimo to i izjavljujemo, ne krijemo se. Oni to znaju. Znaju da razgovaramo sa Karadžićem, dovoljno su pametni. Tvoj predlog je da granica treba da se kontroliše. Važne su stvari gde se kontroliše, na primer, mostovi. Između kuća tenk ne može da prođe. Odlična pozicija je koju Vi pravite – imamo granicu, slažemo se s njihovom kontrolom; da im

onda objasnimo da se ona ne može kontrolisati a mi da smo pripremljeni da je oni kontrolišu.

MOMIR BULATOVIĆ: Završiću sa snažnim apelom i molbom – toliko imamo argumenata koji idu u prilog ciljeva koje smo ovde naveli, da ih moramo sistematizovati, dostaviti na svjetskim jezicima i da to bude naša osnovna priprema. To možemo objasniti, taj „kostur“, samo argumentima. Predlažem zaključno da to bude – korpus zaštite ljudskih prava.

DOBRICA ĆOSIĆ: Stojanović ima reč.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Prvo bih nešto rekao o metodu rada. Ne možemo dalje da radimo amaterski, naravno, ovako možemo međusobno da diskutujemo. Ali, imamo nekoliko hiljada suvišnih činovnika, u saveznim organima, a nismo u stanju da organizujemo deset grupa po deset ljudi, na čelu sa kompetentnim čovekom koji će za jedan dan da uradi sasvim konkretne stvari: prvo, Srbi u Hrvatskoj; drugo, Srbi u Bosni i Hercegovini; treće, pitanje priznavanja republika.

Znači, ovde moramo da napravimo tim od nekoliko ljudi koji će ovom skupu da odgovara i da priprema stvari. Taj ima prostor da koristi organe Vlade, Skupštine, ekspertske grupe koje su već radile, ne treba počinjati od nule. Ali, mi moramo da se pojavimo na toj konferenciji, ne samo sa našim konkretno definisanim stavovima nego tačno ovako kako kaže Bulatović, onako kako se na Zapadu radi, tačni odgovori na konkretna pitanja, na primer: zašto Srbi u Bosni i Hercegovini kontrolišu toliko i toliko procenata teritorije? Zato što na 62% oni imaju gruntovnice, dokaz o imanjima. To je za Zapad ubedljivo – to je svojina.

MILAN PANIĆ: Imamo eksperte za to. Mi smo ovde amateri.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Zbog toga to i kažem.

MILAN PANIĆ: Mi moramo da imamo one koji napadaju, i one koji su odbrana.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Dalje, pitam: zašto ne postoji potpuna analogija između Srba u Hrvatskoj i problema Kosova? Onda se navedu argumenti; zatim se prevodi na engleski i deli svima. To su naši stavovi samo vešto formulisani, kratko i jasno. Znači, to je prva stvar – u pogledu metoda rada.

MILAN PANIĆ: Znete li koliko su Hrvati potrošili da dobiju takvu poziciju? Sedamnaest miliona dolara. To je lakše kazati nego uraditi. Skoro sam se „svađao“ sa gospodinom Miloševićem pošto mi je rekao: „Istina će da pobeđi.“ Odgovorio sam mu: „Mora malo da se plati za to.“ Na to mi je rekao: „Mora da bude jeftinije.“⁵⁸ (Smeh). Lakše je prodati istinu nego laž. To sam rekao pre godinu dana. Ovo je profesionalna stvar.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vi iz federacije organizujte to.

MILAN PANIĆ: Da, stručnjaci. U stvari, to o čemu govorite je stvar Vlade. Mi imamo stručnjake za sve te stvari.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mi možemo samo da vam pomognemo. Dođi ću na svaku grupu gde imam nešto da kažem i da predložim. Drugo, imamo dva ključna pitanja na Konferenciji. Prvo, slažem se sa predsednikom Vlade – to je rat u Bosni i Hercegovini. Ne vredi da jedni druge ubeđujemo, moramo da sednemo, makar u užem sastavu, i da predložimo ono što je „fizibil“ (feasible), da vršimo moralni i politički pritisak na Srbe da učine te stvari koje mogu da učine.

MILAN PANIĆ: Recite nam nešto o tome – kako da prestane rat u Bosni?

⁵⁸ Videti napomenu 53, str. 216–217.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Hteo bih da čujemo čoveka koji je stručnjak za to – od generala. To što Srbi nastavljaju da rade u Sarajevu i oko njega, po mom mišljenju je neodrživo i nepotrebno.

MILAN PANIĆ: Sarajevo, Bihać, Tuzla itd.⁵⁹

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Umesto da čuvaju svoje delove gde su većina u Sarajevu, oni drže celo Sarajevo u okruženju.⁶⁰ Nije mi jasno zašto. To uzimam samo kao primer.

Treće, moramo ovde da se dogovorimo – jedno je naš politički dogovor šta hoćemo a šta nećemo, ali to ne treba da mešamo sa razumevanjem izvesne kategorije. Šta znači priznanje države? Priznanje države nije isto što i priznanje vlade, ni razgraničenje, niti bilo šta drugo, ni uspostavljanje diplomatskih odnosa samih po sebi. Kada to razdvojimo konceptualno, onda možemo da kažemo da nam u ovom trenutku ne odgovara ni priznanje države. Ali, to što ne priznajemo neku državu, nemojmo mešati taj razlog što je ne priznajemo. To, recimo, može biti naš trenutni politički razlog. Nemojmo mešati sa ovim pojmovima, a da ne govorimo o tome da je naš narod totalno nepripremljen.

MILAN PANIĆ: Gospodine profesore, kada idemo Jovanović i ja, imamo „deset jabuka“, jednu kada „uhvatimo“, na primer, da priznamo Sloveniju – to je rekao Micotakis: „Uradi sada to!“, a mi smo se složili da to odmah treba da se uradi. To je bilo pametno. On ima mnogo iskustva, pitao sam ga o nekim stvarima. Zatim, „hvatamo“ svaku sledeću „jabuku“ – zatim Bosna i Hercegovina itd. U ovoj situaciji, nije samo teško nego je skoro nemoguće.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Treba samo da imamo precizne početne stavove.

⁵⁹ To su područja spram kojih su srpske snage bile u ofanzivni u tom trenutku.

⁶⁰ Videti napomenu 97, str. 134.

MILAN PANIĆ: Mi nemamo nikakve stavove, odemo tamo u „bitku“, a nemamo „oružje“ kojim da se „bijemo“.

ŽIVOTA PANIĆ: Gospodine Predsedniče, moram da kažem da gospodin Bulatović stalno izbacuje neke „strelice“ prema oružanim snagama. Sada je u pitanju gorivo, prošli put su bili tenkovi; ne znam šta će dalje da bude. Drugo, ova Platforma se meni sviđa. Treba je pre-raditi, doterati i to da bude osnov za dalji rad. Kako smo mi procenili u kojim uslovima će se odvijati Londonska konferencija?

Prvo, dobijena je saglasnost Svetske organizacije za vojnu intervenciju u Jugoslaviji, na prostoru bivše Jugoslavije.⁶¹ Izvršene su potrebne pripreme dela snaga koje mogu da intervišu odmah na prostoru Bosne i Hercegovine, a vrše se i određene pripreme da može da se izvrši intervencija na Saveznu Republiku Jugoslaviju. U Sandžaku i Kosovu izvršene su sve pripreme za dizanje pobune. Mađari, Bugari i Albanci imaju određene ruke za otpočinjanje napada na našu zemlju, sa ciljem ostvarivanja vekovne težnje za deo teritorije Savezne Republike Jugoslavije, i tu će svako da ih podrži.

Hrvati i Muslimani žele da izađu na granicu NDH. U tom smislu vrše pripreme, mobilizaciju i ostalo. Kakvi su njihovi uslovi za to izvršenje, to je posebno pitanje. Mi nemamo ni jedan oslonac u svetu, kao što nam je svima poznato. Uglavnom, svi su se prodali i to mora da nam bude jasno. Održavanje Konferencije u Londonu je samo sprovođenje već donete odluke od strane Amerikanaca. Znači, tu nema nikakve rasprave, tu je doneta odluka koja treba da se sprovede. Ovo je mesto gde će Srbima da se sudi. Ja sam u to sto posto ubeden, i zato treba da se pripremimo.

Šta bi mi trebalo da radimo?

Moramo da amortizujemo snažan udarac Svetske organizacije, odnosno Amerikanaca, na Saveznu Republiku Jugoslaviju i na Srbe i Crnogorce, uopšte. Imamo malo vremena. Trebalo bi da se formira jedan tim, da se pripremi i da se dopuni ova Platforma, kako bi mogli argumentovano da istupamo na Konferenciji. Ja bih, gospo-

⁶¹ Odnosi se na Rezoluciju 770 Saveta bezbednosti (13. avgust 1992), videti napomenu 119, str. 164.

dine Predsedniče, zvanično tražio od Amerikanaca da nam kažu šta oni žele od nas. Mi nešto znamo, nešto imamo, ali da vidimo šta oni žele od nas? Da vidimo koje uslove možemo da ispunimo, a koje ne možemo ispunjavati.

Pre Konferencije bi kod nas trebalo prihvatiti okrugli sto koji se traži i da se vidi šta se u tom pravcu može učiniti. Sa liderima glavnih opozicionih partija treba održati sastanak – to je ovde već rečeno – i skrenuti im pažnju, i da se prestane sa nacionalizmom, bojkotom režima, pozivanjem na bojkot vojnih obveznika itd. Ispoljiti maksimalan uticaj na Srbe u Bosni i Hercegovini radi sprečavanja širenja sukoba, kako bi se izbegla intervencija, ne samo na Bosnu i Hercegovinu, nego i na Saveznu Republiku Jugoslaviju. U tom smislu, treba preduzeti one mere koje su ovde i iznete. Moramo pojačati kontrolu granice, ne forme radi, nego stvari; zatim, da sprečimo svako formiranje paravojnih jedinica, a da se odlučno postavimo za rasturanje paravojnih jedinica, ukoliko postoje na tom prostoru. I Karađžić je rekao da ih ima i da moraju da se sa njima obračunaju.

Po svaku cenu sprečiti prebacivanje oružanog sukoba iz Bosne i Hercegovine na Sandžak, a mislim da je to cilj, naročito Izetbegovića. Sva tri krizna područja, kao što su Sandžak, Kosovo i Vojvodina, držati pod stalnom i potpunom kontrolom, kako bi se izbegla bilo kakva provokacija ili oružana pobuna, jer bi to bio povod za oružanu intervenciju prema Jugoslaviji. Celom svetu staviti do znanja da ćemo se boriti svim raspoloživim sredstvima za našu slobodu. To moramo stalno da ističemo.

Isto tako, moramo da kažemo da ćemo za našu slobodu da se borimo i van naših granica. Toliko.

MOMIR BULATOVIĆ: Molio bih za reč, pošto se, očigledno, ovde radi o jednom nesporazumu. Molio bih generala Panića da provjeri informacije. Nikakvog ja interesa nemam da Vama prigovaram, ali je već do sada mnogo puta konstatovano da se rade neke autonomne akcije. Tačno ću vam reći: dva vozila, koja su, u skladu s naredjenjem Vrhovnog savjeta odbrane, vojni organi bezbjednosti priveli u kasarnu u Pljevljima, na čijem prvom vozilu je bila velika slika vojvode

Šešelja, na potpis generala Damjanovića dobili su 120 litara super benzina i upućeni su, preko Metaljke, u Bosnu i Hercegovinu. To je bilo prije tri-četiri dana.⁶²

MILAN PANIĆ: To je tragedija za nas! To je mali incident, ali velika tragedija.

MOMIR BULATOVIĆ: Nemam nikakvog razloga to da izmišljam i niko od mene ne bi bio srećniji da to nije tačno. Ali, molim vas da jednu stvar razlučimo. Ovdje se, očigledno, mi sukobljavamo u različitim logikama oko jednog istog cilja.

Ne zalažem se za to da predamo bilo koji dio teritorije i da se za njega ne borimo. Ja i većina ovde prisutnih pokušavamo da učinimo nešto konkretnije prema tome da neki dio teritorije odbranimo po svaku cijenu. Ja vas molim da shvatimo da je vojna odbrana poslednja odbrana, ali da prije toga u političkom smislu i na ovim konferencijama imamo dovoljno prostora. Jedna je stvar braniti Sandžak riječima: „učiniti sve da ne dođe do toga“, a druga stvar je odbraniti Sandžak na sljedeći način: „Što se tiče Sandžaka, ta teritorija ne postoji“. Ako idemo na logiku da je SRJ sastavljena od teritorija Republike Crne Gore i Republike Srbije, onda se mora reći sljedeće, što je argumentacija koju je prihvatio i gospodin Fili De Bose i rukovodstvo Konferencije u Briselu – Sandžak u Crnoj Gori ne postoji. Postoje samo dvije opštine u kojima su Muslimani većina, i te dvije opštine nisu teritorijalno povezane. Prema tome, što se tiče Sandžaka, on u Crnoj Gori ne postoji. On može, recimo, da postoji u Srbiji gdje su Tutin, Novi Pazar i Sjenica u kojima su Muslimani većina. Ali, mi taj prostor možemo i moramo odbraniti upravo takvom argumentacijom, koja će naići na neko razumijevanje.

Računam da je poslednje sredstvo vojno sredstvo i branićemo ga po svaku cijenu, jer je Sandžak, po našim procjenama, uslov opstanka SRJ. Ali, prije toga možemo napraviti jednu nespornu političku argumentaciju.

⁶² Videti napomenu 96, str. 133.

ŽIVOTA PANIĆ: Izvinjavam se, mi smo se za ovih nekoliko dana mogli čuti deset puta i taj problem bi rešili na licu mesta, a ne da čekamo ovakav sastanak i da iznesemo ono što je urgentno.

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, urgentno je bilo da su pošle jedinice sa jasnim naređenjem i da, upravo, te jedinice to naređenje nisu, u najmanju ruku, sprovele nego ga dezavuisale.

MILAN PANIĆ: Ovde je bilo dobro pitanje generala Panića – šta hoće Amerikanci. Ja ću vam to reći. Prvog dana, kada sam otišao kod Bejkera na njegov poziv, on mi je pročitao šta oni hoće, jedno po jedno:

- da radimo na tome da se zaustavi rat u Bosni, maksimalno da radimo na zaustavljanju rata,
- da ne učestvujemo u tom ratu,
- da ne pomažemo finansijski Karadžića,
- da smo protiv etničkog čišćenja,
- da Jugoslovenska armija bude povučena sa teritorije Bosne i Hercegovine,
- da se teško naoružanje povuče sa teritorije Bosne i Hercegovine. Panić je hteo neko vrlo skupo oružje da povuče. Ja sam se složio da, čak, uzmemo i to; pošto ne mogu UN da uzmu, mi ćemo da uzmemo,
- da pomažemo humanitarnu pomoć,
- da pomognemo da se ne gađa Aerodrom Sarajevo i da pomažemo prolaz drumovima,
- da ne lete avioni sa naših aerodroma, *er fiks vinds* (air fixwinds) i helikopteri – odavde za Bosnu. Helikopteri stalno lete za Bosnu. Karadžić dolazi i odlazi sa helikopterom.

ŽIVOTA PANIĆ: To nisu naši helikopteri.

MILAN PANIĆ: Čiji su?

ŽIVOTA PANIĆ: To su oni zaplenili.

MILAN PANIĆ: On ne sme da dođe tim helikopterom, mi to ne možemo da mu dozvolimo. Naši avioni ne smeju da lete. Moramo omogućiti humanitarnu pomoć, moramo sve učiniti da se veliki topovi sklone. Oni imaju topove oko Sarajeva. Sigurno je bombardovanje. Ja sam u to siguran, o tome više ne moram da mislim. Mi smo u „čošku“. Ja vam objašnjavam da je ovo vrlo ozbiljna situacija. Kada se dese ovako male stvari, kao ova dva kamiona koja tamo pređu, oni to pronađu zato što smo pod mikroskopom a ne zato što je to toliko važno. Ali, danas je važno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To ne sme da prođe, apsolutno!

MILAN PANIĆ: Ali, prolazi.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba napraviti istragu i da se vidi šta je to.

MILAN PANIĆ: Mi nemamo vremena, mi smo završili, mi smo pred sudom. Imamo „omču oko glave“ i samo možemo reći: „pogledaj da li je dobar vrat da li će izdržati“. Kasno je! Ja imam sve stvari koje su oni kazali. Zbog toga su napravljene i sankcije. To se dešava. Vi se šalite ako mislite da se to ne dešava. Čovek kaže da se desilo. Ja znam da Karadžić leti helikopterima. Meni je Bejker kazao da to ne smemo da dozvolimo – „Hoćeš da ti pomognemo, vama, tebi kao Amerikancu. Ako hoćeš, napravi da se dese ove stvari“, a one se ne dešavaju. Ja sam molio da prekinu da pucaju na Goražde, ali ima „neki veliki strategijski razlog da se puca“. Goražde nema veze, apsolutno nema veze. Mislite da Karadžić hoće da stane da puca? – neće! Juče su bili kamioni UNPROFOR-a u Goraždu, imaju slike, to je mnogo loše za nas.

Mi mislimo da ćemo da „izradimo“ ceo svet. Nećemo! Oni nas imaju „u šaci“, stegli su nas za „gušu“ i oni to znaju. Ja verujem da čak slušaju i ovo što pričamo, pošto to više nije teško.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Ja se bojim da ću svojim mišljenjem da unesem više zabune nego što bih razjasnio stvar. Mislim da je ova Platforma, koju je ponudilo naše Ministarstvo inostranih poslova, sasvim u redu. Ona je profesionalno veoma dobro urađena. Tu su analizirani svi stavovi koji su do sada došli do izraza. Tu su i naši odgovori koje smo zastupali. Sve to može još da se „profini“ sa ovim konkretnim pitanjima, da se doradi sa ekspertima. Međutim, ono što se postavlja kao osnovno pitanje to je – da li smo mi pogodili karakter Londonske konferencije, da li smo pogodili cilj Konferencije?

Ova Platforma je na liniji čitave evolucije rada Konferencije o Jugoslaviji. Međutim, ako se zakazuje nova konferencija, novog tipa, u jednom drugom mestu, onda je logično da se dâ analiza i ocena Konferencije o Jugoslaviji koja je do sada radila. Mislim da je ta analiza apsolutno neizbežna. Ako se to ne učini od strane organizatora Londonske konferencije, onda to mora biti učinjeno s naše strane. Plašim se da Londonska konferencija, u proširenom sastavu, treba da sankcioniše, da potvrdi ono što je radila Konferencija lorda Karingtona i, samim tim, da pokrije njene katastrofalne pogreške i da afirmiše, na jednoj široj međunarodnoj platformi one stavove koji su se u samoj Konferenciji u punoj meri afirmisali i koji su katastrofalni za Srbiju, odnosno Jugoslaviju.

Tako nešto se može naslutiti ne samo iz izjava, nego i iz samog metoda: manipulacije kojim se organizatori služe. Mislim da je to nedozvoljeno i da bi to mogao biti razlog da se ne ide na Konferenciju – da nekoliko dana pred početak Konferencije nema, uopšte, dnevnog reda, koji su to materijali koji cirkulišu, da li su izvršene neke prethodne konsultacije. Mislim da svaka takva konferencija mora garantovati minimum uspeha, a minimum uspeha se može garantovati jedino u međusobnoj komunikaciji, u jednoj solidnoj pripremi takve konferencije.

Ako je reč o konferenciji novog tipa, koja, za razliku od Briselske, Haške, treba da bude Londonska, onda ona mora biti nova i po svom prilazu i po svojim idejama, jer očigledno da je Evropska zajednica u svom radu ne samo doživela neuspeh, ne samo da je odstupila od svojih početnih principa, ne samo da je donosila nera-

zumljive odluke, da je počela od očuvanja Jugoslavije, pa je jednom odlukom u decembru rasturila Jugoslaviju, nego je Evropska zajednica direktno odgovorna za ono što se danas događa u Jugoslaviji, a posebno što se događa u Bosni i Hercegovini.

MILAN PANIĆ: Da vam nešto kažem! Ja sam napravio kardinalnu grešku kada sam kazao lordu Karingtonu za Kosovo: „Ako govoriš o Kosovu i tamo uznemirava duhove i pokrene Albance na nemire, bićete odgovorni za smrt tih ljudi“. Vi to sada radite – vi osuđujete sudiju! To sam i ja pogrešio. Totalno ste pogrešni! Ovo nije Konferencija spasavanja Evropske zajednice, ovo je Konferencija „ubijanja“ i „bešenja“ Srba. Vi ne možete napadati sudiju – on vam sudi.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Ja ne napadam sudiju, ja govorim o evoluciji koja dovodi do određenih stvari. Mislim da ste u pravu da će se suditi Srbima u Londonu. Ovo jeste platforma koja treba da bude „odbrana na sudu“. Mi smo morali da učinimo neki pokušaj, da preuzmемо neku inicijativu i da pokušamo da prebacimo čitav razgovor na jedan drugi kolosek, da se potraži jedna formula od koje je i sama Konferencija počela. Ono s čime se može kritikovati Konferencija, bez opasnosti da kritikujemo sudiju, to je što je izdala sopstvene principe, sopstvene ciljeve. Molim vas, ona je pošla od toga da će tražiti celovito rešenje za Jugoslaviju, da će sačuvati Jugoslaviju, da će sačuvati carinsku uniju. To je bilo u septembru, a već u decembru mesecu doneta je presuda Jugoslaviji, kojom se rastura Jugoslavija. Svako ko je pokušao da ostane u toj zemlji bio je izložen sankcijama.

Nezavisno kako mi nastupamo, moramo imati u vidu čitavu evoluciju i čemu je to vodilo. Mi smo, zaista, pritisnuti sa svih strana.

Podsetio bih vas na istorijski događaj. U monografiji Sforce o Pašiću, kada je bila aneksiona kriza u Bosni i Hercegovini, kada su zapadne sile htele da „pokriju“ tu aneksiju i kada su htele da organizuju konferenciju o Bosni i Hercegovini Pašić je rekao: „Mi nemamo šta da tražimo na konferenciji, na konferenciji nećemo ništa dobiti, a ratovati nećemo zato što s nama niko neće ratovati. Bosna će ostati

živa rana Evrope“. Posle 80 godina to je „živa rana“ Evrope.⁶³ Treba postaviti pitanje na Konferenciji – da li tražimo da se stvari stišaju, da se uspostavi bilo kakav mir, ili tražimo trajno i ozbiljno političko rešenje za čitav taj prostor.

MILAN PANIĆ: Ne razumem Vas. Vi imate „omču“, a onaj drugi će da „gurne stolicu“. Vi teoretišete i nemojte da se ljutite na mene, ali ću Vam reći kako mislim. Oni će napraviti sankcije, sve je već završeno. Odluke su napravljene. Možda će da bombarduju Batajnicu, sigurno će bombardovati Sarajevo – to je sigurno, već je sve urađeno. Vi hoćete da razgovarate o teoretskim stvarima, o Konferenciji kako nije uspela, da li su napravili grešku što su počeli ovako, pa su onda hteli da priznaju celu Jugoslaviju, zatim su promenili mišljenje; pa je onda Bejker pogrešio što je priznao Bosnu; sve je njihova odgovornost – to je totalno pogrešan pravac. Vaš problem, danas, je rat u Bosni. Tenkovi idu tamo.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Da li je Vaša greška kada ste Vi pledirali za jedan balkanski ekonomski prostor?⁶⁴

MILAN PANIĆ: Možemo jedino da sanjamo da ih time napadamo. Jedini ih ja napadam. Rekao sam gospodinu Jovanoviću – taj moj napad su „rakete bez bombi“. To je stvar pregovaranja.

Mi gubimo rat zbog onoga što je on kazao. Ova zemlja i narod će da plate, zato što nećemo da razumemo da je problem Jugoslavije ovo, a ne kako su se držale konferencije, kako su pravili greške, kako nisu imali ovaj ili onaj red, ili ono što je Pašić uradio.⁶⁵

⁶³ Karlo Sforca, *Nikola Pašić*, Kosmos – Geca Kon, Beograd 1937.

⁶⁴ Ekonomsko objedinjavanje Balkana bila je standardna tema na sastancima Milana Panića sa regionalnim državicima.

⁶⁵ Milan Panić generalno nije pokazivao razumevanja za opsednutost srpskih političara sopstvenom istorijom. Dobrica Ćosić o tome piše, komentarišući Panićev intervju *Los Angeles tajmsu* od 6. jula 1992: „On govori kao čovek američke političke ideologije i civilizacije: „Kao većina Amerikanaca, ja ne mislim o prošlosti, nego o budućnosti... U Kaliforniji se kaže – mi nemamo prošlost. To je genije koji je omogućio emigrantima kao što sam ja da grade slobodan i prosperitetan

Kažem vam – svet pravi odluke o nama. Sajrus Vens ili Karington, mi je rekao: „Šta Ti misliš, da se odluke o svetskim granicama prave kako Ti hoćeš, ili Tvoj komšija, one se prave na internacionalni način. Paniću, ako to ne znaš, to ćeš da naučiš.“ Tamo su nam dali puno lekcija.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Mislim da se ne razumemo. Pokušavam da kažem da mora biti neka, kakva-takva, vrlo praktična platforma. Na našoj ekonomskoj grupi, gospodin Dirije koji je vodio, jednom prilikom rekao: „Gospodin Karington će da traži od Ekonomske zajednice šta zapravo hoće od Jugoslavije“.

Mora se postaviti jedno pitanje, a mi atomiziramo taj prostor, ima li Evropska zajednica, bilo ko, ili Londonska konferencija, uopšte neku ideju kako politički i ekonomski organizovati taj prostor i naći globalno rešenje. Jer, upravo od toga je počela Evropska zajednica.

MILAN PANIĆ: Normalno je da ga imaju. Mi smo mali problem, sa strane, koji hoće da reše zato što smo na njihovom putu za druge veće stvari. Oni imaju veći potencijalni problem koji je u Rusiji. Bosna je mali problem. Mi smo im „trn u oku“, koji je postao svetska stvar i ne znaju kako da ga reše. A mi – nećemo da im pomognemo. Hoćemo da pošaljemo ta dva kamiona, da pucamo iz jednog toga, a njih 22 čeka sa kamerama da snime taj top. Ceo svet zna da je jedan top sinoć opalio na Sarajevo – to je tragedija. Pa, onda, jedna mina koja je upalila hotel. U Los Anđelesu pogine više svakog dana nego u Sarajevu, u saobraćaju ili ubistvima.

život. Ja sam prihvatio tu filozofiju i primeniću je u Jugoslaviji.“ A ja moram da ubedim biznismena Milana Panića da u Srbiji, na Balkanu i u Evropi, ne može razborito i uspešno da se dela za budućnost, ako se ne podrazumeva prošlost. Jer sve što se danas zbiva na tlu bivše Jugoslavije ima duboke korene u prošlosti. Ali je dobro što ćemo imati antitradicionalistu na dužnosti predsednika vlade. To može biti važna korekcija kad je reč o našoj obuzetosti prošlošću i istorijom, ako je Milan Panić spreman da uvažava drukčija mišljenja i kao političar da se prilagođava i našim prilikama.“ D. Ćosić, *n. d.*, 98.

Ali, ovde se kaže: „Danas je povređen vozač kamiona od strane ove države, u Sarajevu.“ Povređen, nije bio ubijen. Totalno je napravljena različita situacija od realnosti, sa medijem i štampom. Ako to razumemo, onda moramo tako da rešavamo – sa ekspertima. Ne smemo praviti nikakve greške, jer nas gledaju pod „mikroskop“. Mi moramo da se koncentrišemo i da rešimo problem Bosne. Ako ne rešimo, sankcije će se nastaviti i za šest meseci bićemo na mukama.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Postoje razlike u tome da treba otklanjati sve te konkretne stvari koje nam smetaju, jer to je medij i politički interes. Ali, postavlja se pitanje, kada se dođe u London, da se na Srbiju ne svali krivica i svih drugih u Jugoslaviji, svih pogrešaka koje je pravila Evropska zajednica – da se pripišu Srbiji; da se ona postavi na „stub srama“, da joj se sudi i da bude osuđena, da bude u jednom neugodnom položaju. O tome se radi.

MILAN PANIĆ: To će biti. Jovanoviću, tačno to sam kazao Karingtonu: „Vi nas vodite na sud. To nije konferencija. Mi smo sve to uradili, ali – ništa.“

KOSTA MIHAILOVIĆ: Postavlja se pitanje minimuma ravnopravnosti za učešće na konferenciji.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Imam samo jedno obaveštenje. Ovaj problem koji pokreće Kosta i koji je legitiman, pokrenuli smo ga Toša i ja na ovaj način – pošto su oni insistirali da tu ne može da se izvuče od odgovornosti, zato oni hoće ovaj sastav naše delegacije. Rekao sam: „Ako vi idete na to, onda ćete i od nas čuti to šta ste vi radili.“ Prema tome, u uvodnom govoru, naravno, s naše strane mora biti nešto rečeno o tome šta je prethodno uradila Konferencija i gde je ona pogrešila. To će biti u uvodnom govoru.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodin Pavle Bulatović.

PAVLE BULATOVIĆ: Sasvim su mi prihvatljive osnove ove Platforme za razgovor, uz dopunu koju je pomenuo predsednik Bulatović – da se napravi dokumentaciona osnova koja bi bila prateći dokument ove Platforme. Tu bi svi razlozi, ekonomski i istorijski, mogli biti detaljnije elaborirani, a samu Platformu svesti na eksplicitne ciljeve. Jedno pitanje, koje je po meni proceduralno, ali ga nismo doveli do kraja – je način usvajanja ove Platforme. Ako sam Vas, predsedniče, dobro shvatio, rekli ste da u četvrtak imate sastanak sa predstavnicima parlamentarnih opozicionih partija, a Skupština da je zakazana za petak – Savezna vlada, po Ustavu, vodi i utvrđuje spoljašnju i unutrašnju politiku.

RADOMAN BOŽOVIĆ: Skupština ima ingerencije u utvrđivanju politike.

PAVLE BULATOVIĆ: Ne. Postavljam pitanje: koji je efekat skupštinske rasprave, na odvojenim vijećima ili na sednici oba vijeća, na Platformi, ako se prethodno organizuje ovaj sastanak, gdje svi poslanici imaju pravo sugestija i intervencija – šta je sa Skupštinom na kraju? Da li ona vizira Platformu i delegaciji „veže ruke“ za svako otvoreno pitanje koje se pojavi, ili u formi nekog radnog zaključka obaveze delegaciju da insistira na osnovnim elementima Platforme? Moja je procjena da skupštinska rasprava neće doprinijeti znatnom ili značajnijem poboljšanju teksta Platforme. Na unutrašnjem političkom planu može izazvati nove i dodatne dileme oko pojedinih pitanja.

Sledeće, u ovoj dokumentacionoj osnovi, odnosno materijalu, koji bi trebalo da prati ovo, kao potvrdu ili dokaz da Savezna Republika Jugoslavija nema teritorijalne pretenzije prema bilo kojoj republici, treba navesti i ovu činjenicu o postojanju graničnih prelaza prema Republici Bosni i Hercegovini i prema Hrvatskoj, koji su postavljeni onog momenta kada je izglasan Ustav Savezne Republike Jugoslavije, možda nakon nekoliko dana. Skrenuo bih pažnju na još jednu stvar. Mislim da smo u vođenju političkih aktivnosti upali, između ostalog, i u jednu leksičku šemu zapadnog svijeta. Konkret-

no, uzmimo Sandžak. Sandžak, kao geografski pojam na karti SRJ ili Republike Srbije ne postoji. Danom oslobođenja od Turaka prestao je da važi pojam Sandžakata. To su sada opštine.

Mislim da nas namerno vraćaju na tu „zelenu transversalu“, uvodeći ponovo geografski pojam „Sandžak“.⁶⁶ Mislim da to ne rade slučajno, vezujući ga i za teritoriju Srbije i za teritoriju Crne Gore, da bi na taj način napravili jednu tampon zonu između Srbije i Crne Gore. Prihvatili smo i pojam „izbjeglica“. Koliko poznajem leksiku našeg naroda, dosta je pežorativno značenje i smisao izbjeglica. Skoro da se može staviti znak jednakosti između izbjeglice i skitnice. To je narod koji je prognan, izgnan sa svojih ognjišta i kuća i došao na teritoriju Jugoslavije. Negde sam pročitao da oni planiraju, ako bi došlo do većeg etničkog čišćenja na teritoriji BiH, da organizuju logore kao što je urađeno sa Kurdima. Ti izrazi nisu samo leksički, nego imaju duboki politički, istorijski i ekonomski smisao. Ne smemo upadati u tu zamku masovne upotrebe sa naše strane. O tome moramo voditi računa i u našim dokumentima.

Svijet se lako navikao na promjenu i upotrebu geografskih pojmova. Lako su prihvatili izmjenu imena Titograd u Podgoricu. Pomoć i briga o srpskom narodu van teritorije SRJ mora da postoji. To je istorijska odgovornost rukovodstva obje republike i SRJ. Ali, pitanje definicije u platformi, pitanje eksplikacije, obzirom na pritisak u kojem se nalazimo, mora se postaviti što relativnije, obazrivije i opreznije, da nas ne optuže i za ono što nijesmo krivi. Možemo na isti način upotrebljavati humanitarnu pomoć, kao i oni, koja sadrži, između ostalog, i oružje. To je „javna tajna“ već dugo vremena.⁶⁷ Bilo bi neverovatno da Muslimani mogu izdržati toliko vremena rata, ako je sve – kao što kažu – sve oružje JNA ostalo kod srpskog naro-

⁶⁶ Termin „zeleni transversala“ ušao je u politički vokabular krajem osamdesetih godina u Srbiji, u okviru islamofopskog shvatanja da predstoje pokušaji razbijanja SFRJ i Srbije u cilju teritorijalnog povezivanja balkanskog stanovništva muslimanske veroispovesti, od Bosne, preko Sandžaka, Kosova, Albanije i Makedonije ka Turskoj.

⁶⁷ Na čitavom području Jugoslavije uveden je embargo na isporuku naoružanja još 25. septembra 1991, Rezolucijom 713 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

da, a da su oni „goloruki“ i da pružaju otpor toliko vremena i da ne dobijaju nikakvu pomoć sa strane.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Postoji opasnost da od parcijalnih prihvatanja nekih rešenja i naših jednostranih akata ne bude rezultata. Recimo, priznanje pojedinih republika. To se mora činiti u paketu. To je, na kraju krajeva, trgovina. Ako nešto dajemo, moramo znati šta dobijamo, a ne možemo često dobiti direktno nego indirektno. Čini mi se da je veoma značajno da se sva ta pitanja udenu u neki paket, u kojem ćemo imati zaštićene naše ekonomske i političke interese.

TEODOR OLIC: Očigledno je reč da se radi o dve grupe pitanja. Jedna grupa pitanja su vezana za unutrašnje stvari Jugoslavije, a druga grupa je vezana za ostali deo Jugoslavije, koji više nije u sastavu Jugoslavije. Te stvari u Platformi su jasne. Bojim se da će na unutrašnjem pitanju Jugoslavije biti više reči nego što očekujemo. Možemo sa sigurnošću računati na prisustvo u Londonu predstavnika Albanaca s Kosova, Muslimana iz Sandžaka i Mađara iz Vojvodine. Raspravljali smo o pripremama Konferencije. Daglas Hog tvrdi da oni njih ne pozivaju, ali da će gosti biti dobrodošli da iznesu svoje mišljenje koje može da doprinese rešenju problema. Ja sam pitao kako oni sami dolaze, ko im daje podstrek, možda bi i mi mogli nekog podstreknuti? On kaže – „ne, oni sami dolaze“. Ja kažem – „da li će možda sami Albanci iz Makedonije doći, da li će doći Italijani iz Hrvatske, jer su oni prvi osetili šta znači etničko čišćenje; da li će doći Mađari iz Slovenije?“ Ili – „da li mogu Turci da nam kažu kako rešavaju problem Kurda u svojoj zemlji?“⁶⁸ Rekao sam da su ta pitanja isključivo unutrašnja pitanja Jugoslavije. Lično, mislim da bismo morali učiniti sve da obezbedimo da oni ne dobiju pravo govora na plenarnoj sednici Londonske konferencije – od 26. do 28. avgusta, a da do početka tih radnih grupa i komisija da obezbedimo učešće i nekih drugih. Mi njih ne bi pozvali, ali bismo im rekli gde se održava Konferencija, pa neka dođu. Očigledno da oni sami ne mogu

⁶⁸ Konflikt između turskih vlasti i kurdske manjine poprimio je 1984. karakter produženog oružanog sukoba u kojem su stradale hiljade ljudi.

da dođu, pre svega, zbog sankcija. Očigledno je da je to jedna igra. Karakteristično je da će, upravo, ovo o čemu mi govorimo – predstavnicima nacionalnih ili političkih grupa – doći.

MILAN PANIĆ: Srbi iz Nemačke, Srbi iz Amerike!

TEODOR OLIĆ: Daglasu Hogu – zašto Ujedinjeni kongres Srba iz SAD⁶⁹ ne bi mogao, takođe, da se pojavi na Konferenciji i da on da svoj prilog, jer verujemo da će konstruktivno doprineti radu Konferencije? Dakle, treba reći da nije u redu da gosti govore na plenarnim sednicama, i to gosti koji nisu pozvani. Oni nama tvrde da oni neće biti pozvani, ali ako dođu, biće prisutni.

MILAN PANIĆ: Tošo, ja sam rekao – ako počnu da „mešaju“ Kosovo, mi ćemo ih držati odgovornim. Sada se plaše da ih pozovu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To si rekao i ovima iz KEBS-a.

MILAN PANIĆ: Njima sam još gore kazao: „Ako odete tamo, jednog po jednog ću vas tužiti sudu. Pošto ste pomagali maršalu Titu, koji je bio „pomagač“ ljudskih prava, zbog čega sam ja otišao, vi, gomila hipokrita, došli ste ovde da meni govorite o ljudskim pravima. Hoćete li da idete, opet, na Kosovo?“ Oni kažu – „šta da vam pomognemo“. Ja sam rekao da mogu da pogledaju zakone, škole, bolnice i da mi onda napravite izveštaj. Posle toga su se ponašali kao džentlmeni.⁷⁰ Moraš da imaš takvu poziciju. Jer, ako to ne učiniš, postaju „bogovi“, uče nas ljudskim pravima, i to isti oni koji su „ubijali“ istorijski ljudska prava. Ja sa njima mogu bolje da se svađam nego vi.

TEODOR OLIĆ: U našim pripremama izlaganja treba imati u vidu ta dva elementa. Jedan deo su unutrašnji problemi, na koje mi treba da damo odgovore, ne braneći se, a drugi je deo za koji mogu podjednako biti krivi kao Jugoslavija, ili nimalo krivi kao Jugoslavija.

⁶⁹ Serbian Unity Congress osnovan je u Klivlendu, Ohajo, 1990, sa ciljem okupljanja srpske dijaspore, pre svega one locirane u SAD.

⁷⁰ Uprkos tome, KEBS je poslao novu posmatračku misiju na Kosovo nakon Londonske konferencije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Glavni udar neće biti na Bosnu, nego na unutrašnje stvari.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Slažem se da će nam unutrašnji problemi biti, dugoročnije gledano, najteži i da će ofanziva početi u Londonu. Ali, mi smo u „cajtnotu“ u Bosni, a ne na Kosovu, Sandžaku itd. Mi smo u takvom „cajtnotu“ da ne možemo ni najvećom elektonskom brzinom da povlačimo poteze da iz njega izađemo. Kao strana koja je najviše pogođena tom situacijom, moramo biti strana koja će pokrenuti inicijativu u Londonu i naterati druge da učine ono što mi hoćemo. Mi hoćemo momentalni i bezuslovni prekid rata u Bosni. Sve ovo što ovde slušamo su palijativne mere. Mi moramo taj rat prekinuti što pre, ako može – odmah. Ali, druga strana neće u tome da nam pomogne, neće Izetbegović i oni drugi koji preko Bosne žele da prekorače Drinu i da prenesu taj požar kod nas, bilo ratni, politički ili drugi koji je destabilizirajući.

Najbolji je način da u Londonu izađemo sa konkretnim operativnim programom za prekid rata i mir u Bosni. Mogli bismo razmisliti koji bi elementi tog programa bili. Po meni, nekoliko njih bi trebalo tu da budu: Prvo, da glasno, jasno i bespogovorno zahtevamo taj momentalni i bezuslovni prekid svih neprijateljstava na celoj teritoriji Bosne – od svih. Drugo, da tražimo da konferencija odmah donese tu odluku, da obaveže sve tri strane i da postavi ultimatum svim tim stranama da prva koja to prekrši doživeće „udar groma“ od cele međunarodne zajednice.

MILAN PANIĆ: Nemojte da zaboravite – vi radite protiv „agresora“ Srba. Ceo svet govori – „Srbi agresori“, a sada Srbi hoće neki mir.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Srbi u Bosni moraju da shvate da se borba za nacionalne ciljeve u Bosni ne može voditi vojnim sredstvima, nego političkim sredstvima i da se tu moraju prebaciti sve snage. Mi treba da im u tome pomognemo. Posle ovoga bismo morali da zatražimo od konferencije da fiksira rok za momentalni nastavak konferencije o BiH, i da natera sve da nastave tamo gde su prethodno

stali, a stali su kod osnovnih principa u kantonalnom, odnosno konfederalnom uređenju Bosne; da konferencija fiksira i rok za završetak uspešnog rada konferencije, koji bi bio vrlo kratak, i koji tim stranama ne bi dozvolio da napuštaju konferenciju po svom htenju, pod raznim izgovorima. Da ne bi to bilo samo ponavljanje poznatog, da predložimo i listu principa kojima će se ta konferencija rukovoditi ili inspirisati, što bi osiguralo da bude uspešna. Jedan od njih bi bio da konferencija mora da se nastavi tamo gde je pre mesec dana stala – znači, na principima o konsensualnom uređenju unutrašnjeg života, baziranom na tim etničkim kantonima ili konfederalnim jedinicama. Onda, da izrada etničkih mapa ima da se nastavi tamo gde je Evropska zajednica počela kada je ponudila svoju mapu koja je bila približno slična onoj koju je i srpska strana imala. Zatim, da se teritorije osvojene silom neće uračunavati u tu mapu. To je stav iz Platforme Karadžića, to nije ništa novo, samo što su drugi na njega zaboravili, a mi ga nedovoljno koristimo u našem političkom delovanju. I, na kraju, da se odmah prestane sa svim etničkim čišćenjem i da se svim licima izbeglim osigura povratak u svoje domove. Verovatno da ima još neki princip koji može da se doda. Kroz to bismo sebe predstavili kao stranu koja ne samo želi mir, nego nudi prečicu da se to ostvari i dajemo instrumentarij. Ko ne bude hteo da o tome raspravlja ili nešto od toga odbaci, moraće da se opravdava da nije za mir. Sve drugo što bismo radili – uveravanje da ćemo granicu štititi ili pozivanjem monitora da to urade, osudom etničkog čišćenja, sve je to parcijalno. To nije dovoljno. To može biti dovoljno za dan-dva. Iza toga će oni smisliti novu diverziju koja će privući pažnju na sebe i mi ćemo opet ostati u senci i morati da se branimo. To nas ne oslobađa svih briga koje ćemo imati u vezi s konferencijom, ali nam daje veliki predah, otklanja opasnost od najgoreg što može da se desi – vojnog udara i na Bosnu i na nas i daje nam vreme da sami, bez stranih faktora, pozavršavamo ove poslove u kući koji bi otklonili ili umanjili pažnju drugih od nas, a to je da na planu ljudskih prava i prava manjina dovršimo to što smo, inače, upisali u naš Ustav, odnosno putem dijalogu i uspostavljanjem saradnje sa predstavnicima tih manjina, da ih uključimo u naš život i integrišemo u naše demokratske procese.

MILAN PANIĆ: Generale Paniću, kako možemo uticati da se ne puca topovima na Sarajevo i kako možemo da zaustavimo bitku u Bihaću, kako da zaustavimo bitku za Goražde?⁷¹ Jer, ako to ne uradimo, mi im nećemo pomoći. Mi njima možemo bolje pomoći ako im uzmemo oružje.

ŽIVOTA PANIĆ: Oružje ne možemo da im uzmemo, jer bi to bio rat između njih i nas. Drugo, kada je Karadžić bio pre neki dan na razgovorima, vi ste čuli da nema kontrolu nad pojedincima koji to čine, ali da zna da to čine. Oni bace jednu granatu na Sarajevo i kao da su bacili hiljadu granata. Napiju se neki i kažu – „da bacimo jednu“. To je velika šteta za nas. On treba da uradi ono što sam mu predložio. „Ako su bacili granatu svetskoj javnosti reci – bacio je granatu na Sarajevo, osuđen je toliko i toliko“. Ali, meni se čini da oni nemaju potpunu kontrolu nad komandom. Ovaj vrh je nekako odvojen od štaba koji tamo deluje i radi. Mi najviše vodimo razgovora o tome da se obustavi vatra, da ne dejstvuju. Oni su isplanirali napad i kreću na Jajce. Vrše veliki napad na Bihać.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko?

ŽIVOTA PANIĆ: Srbi! Neke informacije su došle, ne mora da su tačne, ali gde naiđu na muslimansko selo, od deteta do starca likvidiraju. Oni nemaju kontrolu nad tim snagama.⁷²

⁷¹ Videti napomenu 101, str. 139.

⁷² Na sednici Vrhovnog saveta odbrane 7. avgusta 1992, Panića je mnogo manje brinula ova dimenzija. Na pomene televizijskih snimaka iz logora i Ćosićevo pitanje „Kakav je to logor Omarska?“, Panić odgovara: „Oni zarobljenike muslimane čuvaju u zatvorima. Zatvori su privremenog karaktera. Naši makar ove čuvaju, a oni naše poubijaše sve. Njima svi veruju, nama ne veruju. To je režija. Oni su tu režiju napravili i po toj režiji idu i samo taj mrežni dijagram štikliraju.“ Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, SENSE Tribunal, *Zapisi Vrhovnog saveta odbrane*, http://www.sense-agency.com/upload/documents/stenografic_records/BHS/5._Sednica_VSO_5.8.1992.pdf, str. 50.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dozvolite da ovaj razgovor završimo. Stojanović želi reč.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mislim da nešto spektakularno treba napraviti. Mislim da je potpuna iluzija da se rat u Bosni i Hercegovini može obustaviti nekakvom saradnjom ili dogovorom samo te tri strane u Bosni i Hercegovini, zajedno sa Kutiljerom.⁷³ Po mom mišljenju, sasvim je jasno, dok se u proces – to je Mićunović⁷⁴ dobro rekao Iglbergeru dok je bio u Vašingtonu – pregovora ne uvuku Hrvatska, s jedne strane, i Savezna Republika Jugoslavija zajedno s njima, tu kraja neće biti. Jer, nije samo reč o našem pomaganju njima – i Hrvati imaju tamo regularne jedinice.

MILAN PANIĆ: Vi ste promašili. Niko ih ne sluša – Hrvate ne slušaju Hrvati, Srbe ne slušaju Srbi, a Muslimani ne slušaju Muslimane. To su kriminalci koji ne slušaju komandante. Nemoguće je da te tri strane sednu za sto.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Možda bi mogla da se preduzme neka spektakularna inicijativa – da Vi, lično, (obraća se Milanu Paniću) zamolite da on pozove tri strane iz Bosne i Hercegovine, predstavnike Jugoslavije i predstavnike Hrvatske i da se ozbiljno porazgovara o ratu u Bosni, dogovorno uz pomoć Amerike.

MILAN PANIĆ: Znete šta je kazao gospodin Panić kada sam ga pitao – šta može da se uradi? Rekao je – „streljaj ga!“

ŽIVOTA PANIĆ: To je jedino rešenje. Tamo pojedine grupe vode kriminalci. Kriminalac je komandant jednog sektora u Sarajevu koji ne sluša nikoga. Imamo sva imena, ali šta vredi?⁷⁵

⁷³ Videti napomenu 88, str. 122.

⁷⁴ Dragoljub Mićunović (1930), predsednik Demokratske stranke (1990–1994).

⁷⁵ Kriminalizacija u oružanim snagama srpske strane bila je predmet razgovora i na sednici Vrhovnog saveta odbrane 7. avgusta, povodom situacije u Pljevljima, za koju je Dobrica Ćosić ustanovio da je „metafora naše opšte situacije,

RADOMAN BOŽOVIĆ: To oni moraju da raščišćavaju, a ne mi.⁷⁶

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Jedno je na konferenciji, a drugo je tamo unutra, ne da mi i Zagreb raščišćavamo kod njih.

KOSTA MIHAILOVIĆ: Mora postojati politički sporazum. Mislim da je demilitarizacija neophodna. Politički sporazum između tri strane, sa demilitarizacijom i stranim pritiskom, to je rešenje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Jasna je stvar da neko mora da izvrši pritisak na Izetbegovića da se vrati na kantonizaciju, a on neće, jer hoće da uvuče Zapad u rat.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodo, ja nisam u stanju da izvedem rezime našeg razgovora. Imam doživljaj da je i mnogo i malo rečeno o plat-formi. Čini mi se da se vrlo mnogo mešala aktuelna i tekuća politika Vlade sa našim obavezama i sadržajima koji se tiču neposredno Plat-forme. Tu se zaboravilo nešto mnogo bitno, a to je da mi idemo na međunarodnu konferenciju o Jugoslaviji. Nemam osećanje da smo sagledali kompleks te konferencije. Nismo ga sagledali ne samo zato

to je što je teško razlučiti rodoljublje od kriminala: što se tu rodoljublje i kriminal mešaju i što se meša u takvim odnosima i u takvim vidovima da smo u takvom 'mut-ljagu' i našoj mucu participirali svi – MUP Srbije, MUP Crne Gore, Vojska. Biće potrebno, doista, mnogo vremena da razlučimo kriminal od patriotizma, političku vojsku od patriotske, nacionalne vojske.“ Stenografske beleške sa pete sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. avgust 1992, SENSE Tribunal, *Zapisnici Vrhovnog saveta odbrane*, http://www.senseagency.com/upload/documents/stenografic_records/BHS/5._Sednic_a_VSO_5.8.1992.pdf, str. 33.

⁷⁶ Nasuprot ovom izolovanom pristupu kriminalnim radnjama tokom oružanog sukoba bili su nalazi *Hjuma rajts voča*, objavljeni u Njujorku 11. avgusta, po kojima rasprostranjenost i sistematičnost dokumentovanih zločina daju razloga za otvaranje istrage protiv vođa paravojnih formacija Dragoslava Bokana, Željka Ražnatovića i Vojislava Šešelja, ali i vojnih rukovodilaca Ratka Mladića, Blagoja Adžića i Živote Panića, te političkih vođa Radovana Karadžića i Slobodana Miloševića. Human Rights Watch, *War Crimes in Bosnia-Herzegovina*, New York, August 1992 www.hrw.org/reports/pdfs/y/yugoslav/yugo.928/yugo928full.pdf

što nam nisu date pretpostavke organizatora, nego i zato što su i naši pristupi bili vrlo pragmatični, vrlo uski i bez vizija.

Ovoj vrlo dobroj Platformi, koja je ubedljiva kada se brani, mislim da nedostaju sledeći sadržaji:

Prvo, naši principi u državnoj politički prekompoziciji jugoslovenskog prostora moraju da se izlože argumentovano i da budu naš doprinos Konferenciji.

Drugo, konkretna argumentacija o odbrani SRJ od sankcija i preteće vojne intervencije mora biti konkretna kako je predlagao gospodin Bulatović i kako ste vi koji ste podržali to mišljenje i kako je zastupao gospodin Panić. To zahteva poseban studijski rad, i to vrlo urgentan u organizaciji i u kompetenciji ljudi koji će na tome da rade.

Treće, ono što izuzetno nedostaje našoj Platformi i našem večerašnjem razgovoru, to je da se nije čula nijedna nova ideja. Ono što se mora očekivati od ovakve jedne zemlje kakva je naša i u takvoj prilici koja nam odlučuje o istorijskoj sudbini, to je da damo pozitivne doprinose toj Konferenciji, da donesemo nove ideje i da budemo zemlja anticipacija. Toga nije bilo večeras u našem razgovoru. To se nije pročitalo u Platformi. Nisam ni ja spreman u ovom trenutku da dam svoj doprinos toj koncepciji.

Dakle, reč je o programskom formulisanju naše nove nacionalne i državne politike koja treba da dobije jednu međunarodnu verifikaciju koja ne mora da bude pobednička na toj konferenciji, ali koja mora, kao u svim dosadašnjim tako velikim i odsudnim konferencijama, da ostane jedan zavet, jedan ulog, jedna politička obaveza državi, narodu, generacijama da ostvaruju jednu viziju koja predstavlja njihov egzistencijalni interes. Tu je naša imaginacija stala.

Predstoji nam tu ozbiljan i hitan rad, sabir pameti, ideja koji može da nas obogati u ovom delu. Predlažem gospodinu Paniću da odmah Vlada organizuje komisiju koja će da radi na Platformi, sa potkomisijama za sva konkretna pitanja, sa odgovarajućom argumentacijom, sa odgovarajućim mapama.

Predlažem, takođe, da svi mi priložimo toj komisiji ideje koje imamo, kao što ćemo joj priložiti predloge i zaključke Savezne

skupštine i možda sa ovih konferencija koje ovde organizujemo sa političkim strankama i predstavnicima univerziteta, akademija nauka, naučnih instituta; dakle, naše vrhunske stvaralačke inteligencije koja će imati priliku da se iskaže u ovako životnom problemu, u našem opstanku. Ako i tu dođemo do nekih korisnih ideja, to ćemo staviti na raspolaganje toj komisiji.

Neophodno je da Vlada u tu komisiju uključi sve naše potencijale. Na primer, imamo već neke predloge Instituta za strateška istraživanja. Imamo jedan takav elaborat. Imamo Elaborat Instituta za međunarodnu politiku. Možemo hitno imati referate iz Akademije nauka o manjinama. Ispravna je primedba gospodina Bulatovića – mi smo dozvolili da prihvatimo jedan istorijski presahli i ukinuti termin Sandžak. Mi smo dozvolili da se on aktuelizuje.⁷⁷ To je naš veliki politički neuspeh što se ta kategorija javila posle 80 godina od njenog brisanja sa Balkanskog poluostrva. Ta komisija će imati na raspolaganju naše zapisnike. Pitam da li je potrebno da u ovakvoj situaciji hitno Vlada pošalje nekoliko svojih predstavnika, emisara u nekoliko gradova, u nekoliko gradova: Butros Gali, Moskva, Pariz, London, Rim itd.

MILAN PANIĆ: To smo već uradili.

DOBRICA ĆOSIĆ: Treba da ih pošaljemo u svet i da se vrate do ponedeljka i da nam donesu neke rezultate, neke predloge, ili da im

⁷⁷ Situacija u Sandžaku je zabrinjavala srpsko rukovodstvo, o čemu Dobrica Ćosić piše 14. avgusta u dnevniku: „Ozbiljno pogoršanje političkog stanja u Sandžaku. Alija pokreće sve Muslimane u džihadsku borbu protiv Srba. Formirano je Muslimansko veće Sandžaka. Oni svim silama nastoje da internacionalizuju sandžačko pitanje. Komunisti i Srbi su nedopustivo, nerazumno potcenjivali religijski faktor na jugoslovenskom tlu. Muslimani će nas vratiti u osmanlijska vremena. Ujedinjeni sa katolicima – Hrvatima, uz podršku „međunarodne zajednice“, uvodeći nas u rat čiji kraj ne vidim. Taj se rat neće okončati u Bosni.“ D. Ćosić, *n. d.*, 122. Muslimansko nacionalno veće je osnovano 15. avgusta u Novom Pazaru pod predsedavanjem Sulejmana Ugljanina i tom prilikom usvojilo Platformu MNV za pregovore o statusu Muslimana, u cilju internacionalizacije sandžačkog pitanja.

zakažemo razgovor u Londonu, ako ne bude kasno. Ne znam, da li je to potrebno?

MILAN PANIĆ: Potrebno je. Gospodin Jovanović je instruktiran. Toša Olić i ja radimo na pablik-relejšenu (public relation).

DOBRICA ĆOSIĆ: Dajem nalog ministru unutrašnjih poslova da pokrene našu obaveštajnu službu, da je svu koncentriše na dobijanje informacija oko Londonske konferencije. Sve što imamo da uperimo u Londonsku konferenciju i da nešto dobijemo, osim ovih „priča“ i specijalnih izveštaja koje dobijamo, neke pouzdanije informacije da bismo mogli da donosimo adekvatnije odluke. Zatim, vrlo brzo se moramo odlučiti, za dva-tri dana, ko će govoriti i šta, podeliti tematski. Ti ljudi moraju da počnu da rade, ne samo da se oslanjaju na pisane govore, jer zastupaju državnu politiku i opšte mišljenje, ali i svoju personalnost u toj celoj stvari koja mora da se uvažava i koja treba da se ispolji. Ti govori će biti napisani, ali na vreme, da bi neko ko čita – gospodin Panić, ili gospodin Milošević, ili ja – mogao na njima da radi.

To su moji konkretni predlozi. Molim vas da ih osporite ili dopunite, da bismo završili naš večerašnji razgovor. Što se tiče Bosne i njenog problema, molim Vladu i sve nas druge, koji smo neposredno u poslovima, da nađemo priliku – sutra ujutro, a videćemo i šta će se noćas dogoditi – šta zaista još možemo i treba da učinimo u Bosni.

MILAN PANIĆ: Mi smo kreativni, ne samo da smo došli s nečim mogućim, nego su, čak, skoro počeli da misle o tome – predložili smo „Ujedinjene države Balkana“ ili „Balkansku ekonomsku uniju“ Makedoncima, Albancima, Grcima, Bugarima, Rumunima, Mađarima i Turcima. Nijedan nije totalno rekao – ne. Rumuni su bili tome najbliži, Gligorov ne zna šta će, Grci misle da je odlična ideja, pola Turaka će biti deo unije. To nije loša ideja – da probamo ovaj svet ekonomski da ujedini i to je jedini spas, po mišljenju Sajrusa Vensa.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine Paniću, mislim da će na Londonskoj konferenciji da padne ili da opstane Vlada, idejama koje zastupa i koncepcijom koju brani ili ne odbrani.

MILAN PANIĆ: Koja?

DOBRICA ĆOSIĆ: Naša.

MILAN PANIĆ: Ako ja idem, ona opstaje. Mi smo već pobedili.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Rekli ste na kraju, oko predloga, mislim da bi bilo tehnički sasvim dobro da se u ovaj naš Savet uključi čovek koji je na čelu vrlo krupne nacionalne institucije, a to je Matica iseljenika, gospodin Crnčević.⁷⁸

DOBRICA ĆOSIĆ: Hvala vam lepo.

(Sednica je završena u 21,55 sati)

⁷⁸ Brana Crnčević (1933–2011), novinar i pisac za decu. Blizak Slobodanu Miloševiću, od 1990. na čelu Matice iseljenika Srbije.

KONSULTATIVNI PROCES PRED LONDONSKU KONFERENCIJU

Londonskoj konferenciji je prethodio neuobičajeno širok konsultativni proces koji se odvijao na nekoliko koloseka. Prvo je 20. avgusta 1992. Dobrica Ćosić pozvao 20 lidera političkih stranaka iz Srbije, Crne Gore i SRJ, upoznao ih sa dotadašnjim tokom razgovora i saslušao njihova mišljenja. Tokom naredna dva dana održao je i odvojene sastanke sa patrijarhom Pavlom i vrhom Srpske pravoslavne crkve, a zatim i sa naučnom elitom. Istovremeno, na sastanku Savezne vlade 20. avgusta utvrđen je predlog Platforme nastupa delegacije SRJ na Londonskoj konferenciji, koji je 21. avgusta Milan Panić prezentovao na vanrednoj zajedničkoj sednici oba veća Saveznog parlamenta. Usvajanjem ove Platforme nakon rasprave zaokružen je proces priprema za nastup na Londonskoj konferenciji. Priloženi su izvodi iz štampe i memoara koji odražavaju tok ovih konsultacija.

**Ćosić: Životno smo zainteresovani za uspeh
Londonske konferencije**
(*Politika*, 21. avgust 1992, 1, 6)

Kakvi će biti stavovi Savezne Republike Jugoslavije na Međunarodnoj konferenciji u Londonu, koja počinje 26. avgusta, a trebalo bi – sudeći po pozivu lorda Karingtona – da „otvori kontinuirani proces pregovaranja u cilju pronalaženja mirnog rešenja u Jugoslaviji?“ Da li je korisnije ići ili ne odazvati se pozivu, imajući u vidu činjenicu da je lord Karington predsedniku države Dobrica Ćosiću i premijeru Milanu Paniću pozive uputio na ime, bez navođenja funkcija? Šta očekivati od Londona, novi Berlinski kongres i inkvizicijski tribunal u ime novog poretka ili demokratski dogovor i razgovor ravnopravnih? Neuobičajeno za naše političke prilike, odgovore na ova pitanja predsednik države Dobrica Ćosić traži i odgovornost za prihvatanje ili neprihvatanje odluka tog svetskog političkog skupa, želi da podeli sa političkim, intelektualno-naučnim i verskim predstavnicima naroda Srbije i Crne Gore.

Juče su u Palati federacije, tim povodom bili predstavnici stranaka sva tri parlamenta – Saveznog i skupština Srbije i Crne Gore. Dobrica Ćosić je izložio dileme koje se povodom Londona javljaju. Konsultacije sa stranačkim prvacima, potom su, saglasnošću većine, nastavljene iza zatvorenih vrata. Otvarajući skup Dobrica Ćosić je rekao: „Pozvao sam vas – predstavnike parlamentarnih stranaka sve tri skupštine – republičke i Savezne – da čujem vaše mišljenje o politici Savezne Republike Jugoslavije na Međunarodnoj konferenciji o Jugoslaviji u Londonu, koja će početi 26. avgusta. Ta Konferencija, kako piše u pozivu koji mi je uputio lord Karington 19. avgusta, u 13 sati, će nastojati „da otvori kontinuirani proces pregovaranja u cilju pronalaženja mirnog rešenja u Jugoslaviji“.

Sudeći po dosadašnjoj politici Evropske zajednice i Karingtonovoj misiji u dokončavanju destrukcije Jugoslavije i potrazi za mirom, Međunarodnoj konferencija o Jugoslaviji u Londonu može imati izuzetan, možda i sudbonosan značaj po budućnost naroda i država na jugoslovenskom i balkanskom prostoru. Ona može da pro-

nađe razumna i demokratska i anticipativna rešenja, a može svojim odlukama trajno da destabilizuje jugoslovensko i balkansko područje, i sa novim sadržajima i protagonistima obnovi evropsko i svetsko istočno pitanje. Istorijski gledano, Konferencija u Londonu može imati i karakter Berlinskog kongresa, da se ne spuštam dublje u prošlost, a sasvim je izvesno da po osnovnim postulatima poništava versajski mir u njegovim južnoslovenskim i balkanskim državno-političkim sadržajima.

Odgovornost za naše učešće na takvoj konferenciji, odgovornost za državno-političke stavove koje jugoslovenska delegacija treba da zastupa, odgovornost za prihvatanje ili neprihvatanje odluka tog svetskog političkog skupa, smatram, mora da se podeli i sa političkim, intelektualno-naučnim i verskim predstavnicima naroda Srbije i Crne Gore, s ciljem da se u ovom sudbonosnom času postigne što više i trajnije narodno i građansko jedinstvo. Posledice Londonske konferencije snosićemo svi, i to ne samo mi savremenici već i budući naraštaji, naši potomci, pa je razuman, moralan i rodoljubiv čin, sa racionalnim uvažavanjem naših međusobnih razlika, da se dogovorimo šta nam valja činiti. Imenovaću vam nekoliko pitanja na koja očekujem vaša mišljenja. Najpre, pismo Karingtona, datirano 14. avgusta, primio sam faksom 19. avgusta, u 13.26 sati, a ono glasi:

„Dragi D. Čosiću,

Posle dosta razmišljanja i konsultacija, zaključak je bio donet, kao što znate, da treba da proširimo osnovu mirovnih napora u vezi sa Jugoslavijom. U tom cilju, saziva se Konferencija kao intenzifikacija procesa Evropske zajednice, da bi okupila širi krug vlada (uključujući, naravno, i republike bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), Ujedinjene nacije i druge organizacije. Konferencija će se održati u Londonu i trajaće dva ili tri dana, počev od 26. avgusta. Doktor Butros Gali saglasio se da otvori Konferenciju sa britanskim premijerom. Ona će biti održana pod njihovim predsedništvom. Konferencija će nastojati da otvori kontinuirani proces pregovaranja u cilju iznalaženja miroljubivog rešenja u Jugoslaviji.

Veoma se nadam da ćete biti u mogućnosti da prisustvujete sastanku. Iskreno. Karington.“

Odgovorio sam:

„Dragi Lorde Karingtonu,
Na moje veliko iznenađenje Vaše pismo od 14. avgusta 1992. godine poslato mi je faksom tek danas 19. avgusta. Još više me je iznenadilo što mi se ne obraćate na odgovarajući i, verujem, međusobno usaglašen način. Pre nego što odgovorim na Vaš poziv želim tačno da znam koga pozivate: Dobricu Ćosića, privatnu osobu, ili Dobricu Ćosića, predsednika Savezne Republike Jugoslavije.
Iskreno. Dobrica Ćosić.“

Čekam odgovor Lorda Karingtona.

Pismo istog sadržaja primili su Slobodan Milošević i Momir Bulatović, ali sa obraćanjem: „Dragi Predsedniče...“ Predsednik savezne vlade primio je pismo istog sadržaja koje počinje: „Dragi M. Paniću...“

Kao što čujete, lord Karington ne obaveštava nijednog od nas iz Savezne Republike Jugoslavije, ni o svim njenim učesnicima. O tom najbitnijem za našu odluku o učešću, za naše pripreme, za dogovor o stavovima koje ćemo zastupati i našim predlozima koji mogu biti pozitivan doprinos Londonskoj konferenciji, za čiji smo uspeh životno zainteresovani, možemo da zaključujemo po dosadašnjoj politici Evropske zajednice i najavama njenih članova, pojedinih ministara i funkcionera, po radu komisija koje su se bavile jugoslovenskom agonijom i raspadom i, posebno, po stavovima i idejama lorda Karingtona“ – rekao je na jučerašnjem konsultativnom sastanku u Palati federacije Dobrica Ćosić.

Kao što pokazuje i pozivno pismo lorda Karingtona, ključno pitanje kontinuiteta ili diskontinuiteta Jugoslavije izraženo u agresivnom osporavanju našeg postojanja kao državnog entiteta postavlja se u najoštrijoj formi i u pripremama za Konferenciju. Očigledno je da

su protivnici egzistencijalnih nacionalnih i državnih interesa našeg naroda odlučili da nas bezobzirno pritiskaju na pitanju kontinuiteta, valjda smatrajući da smo spremni da za to plaćamo najveću cenu. Iako će Londonska konferencija nominalno biti konferencija o Jugoslaviji, ona će, u suštini, biti konferencija o Saveznoj Republici Jugoslaviji, odnosno o Srbiji i Crnoj Gori. Sva osnovna pitanja vezivaće se na jedan ili drugi način, posredno ili neposredno, po svemu sudeći, u zahtevajućoj formi za našu stranu.

Po briselskom sastanku sa lordom Karingtonom i drugim učesnicima na njegovoj strani sasvim je izvesno da će se na Londonskoj konferenciji raspravljati o okončanju rata u Bosni i Hercegovini, o našem priznanju jugoslovenskih republika u avnojevskim granicama, o statusu Srba u Hrvatskoj, o „specijalnom statusu“ Kosova, Sandžaka i Vojvodine, naravno, o deobnom bilansu. Može se očekivati da se lista problema, predloga i odluka proširi. Dakle, kritična tačka u našem postavljanju prema Konferenciji i njenim ciljevima, jeste – kako se prema tome odrediti odnosno, da li bi nam učestvovanje na Konferenciji, kako je opisano, ili neodazivanje na poziv zbog njegovog upućivanja na nepravu adresu, više koristilo ili štetilo. Tu odluku treba doneti trezvenim razmišljanjem. S tom načelnom odlukom započinje briga o našem određivanju prema pitanjima o kojima će se raspravljati u Londonu, a raspravljaće se i odlučivati o Saveznoj Republici Jugoslaviji, osudi na izgon iz svetske zajednice i strog karantin, sa pretnjom vojnom intervencijom, naime, pred uperenim raketama Šeste flote i NATO-a. Uslovi ne mogu biti nepovoljniji za nas, ali ni rizičniji za uspeh Konferencije.

S nadom da će organizator Londonske konferencije ispoljiti za svaku racionalnu politiku neophodno uvažavanje realnosti, da će Međunarodna konferencija o Jugoslaviji biti demokratski dogovor i razgovor ravnopravnih o ostvarivanju mira na jugoslovenskom tlu i obezbeđivanju državno-političkih pretpostavki za oživotvorenje osnovnih nacionalnih i ljudskih prava za sve narode jugoslovenskog prostora, da Londonska konferencija neće biti Berlinski kongres i inkvizicijski tribunal u ime novog poretka, koji će na političku lomaču osuditi tu prokaženu sotonu – Srbiju i Crnu Goru ujedinjene u

Saveznu Republiku Jugoslaviju; dakle, za željom da što pametnije i časnije branimo i odbranimo naše nacionalne i državne interese i svesrdno doprinesemo najboljim rešenjima za sve jugoslovenske narode i Evropu, pozivam Vas, gospodo, da u što sažetijem obliku izlažete svoja mišljenja.

Molim vas da ovu priliku ne koristimo za stranačka nadmetanja i predizbornu agitaciju. Za te ciljeve imaćete drugi prostor i druge slušaocce. S obzirom da bismo mogli, u razumnom vremenu, da završimo naš dogovor, predlažem vam da pojedinačna izlaganja ne traju više od deset minuta“ – rekao je na kraju Ćosić.

Tek što su novinari, fotoreporteri i snimatelji zauzeli pozicije za praćenje skupa, usledilo je iznenađenje: završavajući svoju uvodnu besedu, predsednik Ćosić je kazao da je za karakter razgovora dobro da se on obavi bez televizijskih kamera, štampe, a da se po okončanju sastanka izda odgovarajuće saopštenje. Prvi je reagovao Borisav Jović (SPS) tvrdnjom da ne treba ništa kriti od javnosti jer je ovo sudbonosni trenutak za našu zemlju. Novak Kilibarda iz crnogorske Narodne stranke kazao je da male političke stranke do sada nisu imale takvu čast da budu pozvane na skupove gde se raspravlja o krupnim političkim odlukama. Za njih ovaj sastanak ima poseban značaj i zatražio je da javnost čuje o čemu se raspravlja. Lider Srpske narodne obnove Mirko Jović bio je protiv da se razgovori vode iza zatvorenih vrata. „Ako ovaj skup odlučuje o sudbini srpskog naroda, onda je nužno prisustvo javnosti. Međutim, rekao je Milan Paroški, ako smo po pozvani samo na lične konsultacije sa Dobricom Ćosićem, tada novinari nisu potrebni“.

Dilemu – hoće li ili ne novinari ostati do kraja sastanka – razrešio je predsednik Ćosić. Uz napomenu da je učesnike jučerašnjeg skupa pozvao da daju savete – šta dalje, a ne da se razgovor iskoristi kao prilika za nekakve stranačke ili vladine promocije, predsednik je saopštio da je racionalnije da se razgovor vodi bez kamera. Na takav zaključak nije bilo primedbi.“¹

¹ O sastanku iza zatvorenih vrata ostavio je trag Dobrica Ćosić: „Održan je konsultativni sastanak o Konferenciji u Londonu na kome je prisustvovalo dvadeset vodećih ljudi parlamentarnih stranaka Srbije i Crne Gore, predstavnik Demokrat-

Са учесничког састана у Палати федерације

Учесници састанка

На Југославском республичком у парламенту федерације, осим председника Добрице Ђосића, потпредседника савезне владе Радета Коштуница, учествовали су: др Ђорђа Јањић (СДС), Војна Вулатић (СРС), Милана Гајовић и Светозар Маровић, Демократска партија социјалиста Црне Горе, Радован Буковић, СРС за Црну Гору, Ратко Кривошевић, СК - ПЗ за Црну Гору, Зоран Ђинђић (ДС), Слободан Радаковић (СНО), Миломир Бабић, Српска сељачка странка, Драгислав Петровић, Републичка демократска странка Војводине, Милана Павловић, Народна странка, Велимир Ђуриковић из Српске демократске странке из Србије, Драган Виселинић, Народна сељачка странка, Небојша Попов, Републички клуб, Антун Скендеровић, Демократски савез Хрвата у Виројитици, Јован Цветковић и Чedomир Митровић, Социјалдемократска странка Србије у окрузима, Војислав Коштуница, Демократска странка Србије у окрузима, независни посланик Биројање Петровић, Ненак Калабарца из Народне странке, Мирко Јовић, Српска народна обнова и Нада Јовановић-Паварић у име СНО за Црну Гору и Херцеговину.

skog saveza Hrvata, Antun Skenderović i Nebojša Popov u ime republikanskog kluba. Svi učesnici ovog skupa su pozdravili organizovanje ovog sastanka, izražavajući nadu da ovakav razgovor i dogovor neće biti poslednji. Ubedljivo je kritikovana dosadašnja državna politika koju je vodio jedan čovek. Iznete su nedoumice (Popov) o pravu naroda na samoopredeljenje i negativnim posledicama korišćenja tog prava. Kritikovan je i predsednik vlade Panić zbog neuvažavanja demokratske procedure i improvizovanih stavova. Kritikovao je i mene Koštunica što nemam ozbiljan program spoljne politike, a „svoje literarne iskaze treba da zamenim političkim“. On je bio najkritičniji i najkonkretniji govornik. Sabir pameti za koji se zalažem „treba institucionalizovati“. On je odlučno protiv „specijalnog statusa Vojvodine, Kosova i Sandžaka“, jer to vodi u dezintegraciju. Koštunica misli da Prevlaka mora da se brani po svaku cenu. Bora Jović je prvi govorio. Vrlo jasno i konkretno je izložio stavove Socijalističke partije. Đinđić je govorio prilično apstraktno, najviše o političkoj tehnologiji i neophodnosti pragmatizam u našoj politici. Rakitić je kritikovao ustavno uređenje SR Jugoslavije u kome ima dosta ostataka jugoslovenstva i titoizma. I on je odlučno protiv „specijalnog statusa“ Vojvodine, Kosova i Sandžaka. Izložio je stav Deposa i Srpskog pokreta obnove o spoljnoj i unutrašnjoj politici. U zaključnoj reči, zahvalivši na idejama i predlozima izrečenim na ovom skupu, rekao sam: „Idemo da se borimo i pozitivno doprinesemo konferenciji u svim njenim dobrim nastojanjima, osobito u nastojanjima za mir i stabilizaciju jugoslovenskog i balkanskog prostora.“ A o svojoj budućoj politici sam rekao: „Zastupam mišljenje da je demokratija razgovor, pregovor i dogovor. To će biti moja politika. Založio sam se za više razumevanja političkog stila i za naše prilike novog ponašanja predsednika vlade Milana Panića, koji ulaže ogromne napore da se naša država oslobodi sankcija. Ne znam da li su opozicionari zadovoljni ovim dogovorom, a ja ga smatram vrlo značajnim.“ D. Čosić, *Piščevi zapisi*, 126–128.

КОНСУЛТАЦИЈЕ ПРЕДСЕДНИКА СР ЈУГОСЛАВИЈЕ СА ПРЕДСТАВНИЦИМА САНУ,
УНИВЕРЗИТЕТА И НАУЧНИХ ИНСТИТУТА УОЧИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ У ЛОНДОНУ

Не сме се трговати националним интересима

Душан Каназир, председник САНУ: „Лондон не сме да се претвори у ново суђење Југославији.“
– Др Предраг Симић: „Најважније да се Југославија сачува у својој целини.“ – Др Момир Стојковић: „Не сме се допустити специјални статус за Косово, Санџак и Војводину.“ – Др Драган Поповић тражи распуштање логора које Срби држе у Босни

Уочи Лондонске конференције о Југославији синоћ је у београдској Палати Федерације одржан консултативан састанак представника САНУ, универзитета и научно-истраживачких института са Добрицом Ђосифићем, председником Југославије. У вишечасовној конструктивној расправи угледни научници су извели и више заједничких сугестија југословенској делегацији која се спрема за одлазак у главни

специјални статуси за Косово, Војводину и Санџак.

Отварајући консултације Добрица Ђосифић је рекао да је овај скуп сазвао да би угледне људе српске науке саслушао и њихове сугестије уградио у платформу делегације уочи Конференције о Југославији. Да би међународна Конференција у Лондону постигла некакав резултат неопходно је да сазивачи овог скупа свим државама насталим на

статута за међународну политику не бити дипломатско трговане и зато је неопходно дефинисати виталне националне интересе који се морају бранити чак и ратом, али и ове друге у којима су могући компромиси. По њему је најважније да се садашња СР Југославија сачува у својој целини како би брзо могла да наступи и у међународним организацијама. У низу предлога које је сачинио његов Институт Симић је рекао да не треба правити проблем на почетку конференције ако не желе одмах да нас признају. По

Разговор Ђосифа са интелектуалцима

град Велике Британије. Сви су се сложили да делегација мора да буде јединствена и предвођена председником и премијером СР Југославије.

Хитно до државног и националног консензуса

У утврђивању минималних националних интереса професори универзитета и академици су се сложили да се мора ићи на компромисе али да се не може трговати са територијом садашње Југославије допуштањем да се у њој успоставе

простору бивше СФРЈ признају равноправан статус, мишљења је др Ђуро Ковачевић, директор Института за европске студије. Он је затражио хитно успостављање државног и националног консензуса, јер је то питање старије од актуелног режима Србије и Црне Горе. Зато се Ковачевић залажио за такву стратегију и политику делегације која би наш национални интересе одбранила тако да нас остане што више живих.

Душан Каназир, председник САНУ се залажио за формирање једног интердисциплинарног института који би пратио промене у свету и њихов утицај на наше друштво. По Каназиру Европска заједница је на примеру Југославије до сада демонстрирала политичко насиље, које је постало главни принцип новог светског поретка. Ако у Лондону буде започела потпуно нова конференција не сме се додати Каназир допустити да се претвори у ново суђење Југославији. Нова платформа на овом скупу треба да се састоји од политичке предугретости и спремности Југославије да оконча рат у Босни.

Панић: Укидање санкција почиње за два до три месеца

Премијер Милан Панић се синоћ накратко појавио на консултацијама код Добрице Ђосифића и у обраћању рекао: „За два до три месеца почеће постепено укидање санкција против Југославије. Прво ће се отворити Београдски аеродром и тиме омогућити путовања, а у следећој фази предстоје претанак ембарга на увоз нафте“, рекао је Панић.

Он је синоћ изразио, како каже, „резервисани оптимизам“ у погледу тока и резултата Лондонске конференције о Југославији. „Преговарајемо, али већемо дати нашу част и понос, али на крају морамо довести мир“, истакao је Панић. У наставку је рекао да се противи теми да се у Лондон позову представници мањина. Како истиче, упуорио је организаторе на опасност да се на Косову поново Босна, за чије би последње они директно били криви.

њему неопходно је колико сутра или прекосутра да влада издаје у јавност са Декларацијом о намерама уочи одласка у Лондон.

По др Момиру Стојковићу са Факултета политичких наука наши интереси и брига за Србе ван Југославије се налазе у процени са оним што ЕЗ тражи за националне мањине на нашој територији. Зато се не сме допустити специјални статус већ само културна и персонална аутономија Косову, Санџаку и Војводици. Стојковић сматра да то што су сазивачи конференције позвали Ђосифа и Панића као „приватна лица“ ипак значи корак ка признању Југославије. Др Михајло Пешчић, проректор Београдског универзитета је изложио ста-

НЕ СТРАНЕ

ија се топи

аглана да се одлуке савезног ом нивоу

заједничке изјаве Реформске демократске странке у Војводини и Демократске странке у овој покрајини.

У оком заједничком документу и РДСВ и ДС сматрају да у Војводини не постоји ниједан члан по ко-

За офанзиву југословенске делегације

Рефирмација основних начела Повеља КЕБСА залагање за апсолутни прекид рата, признање бив-

Састав југословенске делегације

Председници Република Србије и Црне Горе Слободан Милошевић и Момир Булатовић биле у саставу јединствене југословенске делегације на Конференцији у Лондону, рекао је на крају синоћњег консултативног састанка са представницима САНУ, универзитета и научних института Добрица Ћосић.

Како каже председник СР Југославије сазивачи Конференције су својим позивима дефинисали састав делегације. По Ћосићевим речима Милошевић и Булатовић су већ учествовали у разговору са лордом Карингтоном у Хагу и Бриселу и стога су морали да буду уважени захтеви свозначка да и они учествују у Лондону. У југословенској делегацији, коју ће предводити председник СРЈ Добрица Ћосић биле и Миљан Панић, председник владе, и министар спољних послова Владислав Јовановић.

Ова југословенских република и признање таквог двојног реда Конференције ко су учесници, како се одлучује и какав је квалитет тих одлука, су области по др Обраду Рачићу, професору Факултета политичких наука, где југословенска делегација може из дефанзивног прећи у офанзиву. Рачић је подсетио излом примера да међународно признавање не значи уједно и признавање садашњих граница у којима се налазе бивше републике СФРЈ.

Лондонска конференција за др Предрага Смића директора Ин-

ститута за физичке науке БУ и Универзитета уметности; делегацију треба да предводе Ћосић и Панић без председника Србије и Црне Горе. БУ се залаже за Босну као конфедерацију али је против специјалног статуса за мањине у СР Југославији.

Косово је српско питање

Др Драган Поповић из Института за физику се залаже за хитно распуштање свих логора које Срби држе у Босни, даљу демократизацију власти у Србији и проналажења боље аргументације пред светом због чега правимо разлику између Косова и Крајина. Др Радојко Палковић, ректор Универзитета у Приштини сматра да делегација у Лондону треба да се залажи за признавање СР Југославије, конфедерално устројство Босне, решавање статуса Крајина. Што се тиче Косова, Палковић сматра да је то искључиво српско питање.

Др Стеван Ђорђевић са Правног факултета залажио се да делегације у Лондону чине: Добрица Ћосић, Миљан Панић, Владислав Јовановић, Слободан Милошевић, Момир Булатовић и по један представник опозиције из Србије и Црне Горе.

Закључујући консултације Добрица Ћосић је рекао да је задовољан свима, јер је чуо више предлога и идеја него што је очекивао, али је додао да не може да обећа да све то може да искористи. „Подржали сте ме у моралном смислу. Пристајем сам политичке еволуције и без великих сензација и спектакуларности како би кораци изласка из садашњих невоља били што мање погрешни“, рекао је председник СРЈ залаживши се да убудуће научне институције аладу користе као свој сервис музеја разне идеје, а не обрнуто.

Миленко Пешћ

ДЕЛЕГАЦИЈА СПЦ КОД ПРЕДСЕДНИКА СРЈ

Добрица Ћосић и патријарх Павле разговарали о предстојећој конференцији у Лондону

Председник Савезне Републике Југославије Добрица Ћосић пријео је Јуче Његову светост патријарха Павла, митрополита црногорско-приморског Амфилохија Радовића, епископа зворничко-тузланског господина Веселија и епископа бачког господина Иријеја.

У разговору председника Републике Добрице Ћосића и највишег представника Српске православне цркве било је, како је саопштено, речи о предстојећој међународној Конференцији о Југославији у Лондону. Указано је да у ситуацији када се пред наш народ и државу поставља бројна тешка ста и судбонсна питања, сви треба да поменту да се изнађу прави одговори и решења јер су заједничка паамет, воља и одговорност најбоља гаранција за то.

У разговору су учествовали и

Добрица Ћосић у разговору са делегацијом СПЦ коју је предводио патријарх Павле

проф. др Светозар Стојановић, специјални свештеник председника СРЈ, др Младен Митић, генерал-

ни секретар, и Иван Мрдаћ, шеф кабинета председника СРЈ. (Тајлу)

ВАНРЕДНО ЗАСЕДАЊЕ ОБА ДОМА СКУПШТИНЕ СРЈ

Ђосић, Панић, Милошевић и Булатовић иду у Лондон

Посланици усвојили ставове који ће представљати платформу за рад наше делегације на Конференцији о Југославији. - СРЈ не претендује да буде једини правни наследник СФРЈ - иставао премијер Милан Панић. - Које је услове Југославија испунила из Резолуције Савета безбедности

Посланици савезног парламента усвојили су јуче, после вишесатне расправе о међународном положају наше земље, ставове, који ће представљати својеврсну платформу.

У овом броју

СТАНДАРД СВЕ УГРОЖЕНИЦИ

Чека нас најтежи

септембар (Страна 11)

ПОЛИТИЧКИ РЕЧНИК

Шта је „специјални

статус“ (Страна 12)

КУЛТУРНИ ДОДАТАК „ПОЛИТИКЕ“:

У НОВИМ ЊУЈОРКАМА НАУЧНЕ

ФАНАСТИКЕ

Зашто Американци

демонуизу Јапан

му за наступ наше делегације на Лондонској конференцији, која почиње 28. августа.

Нашу земљу заступаће јединствена делегација Југославије у којој су: Добриша Ђосић (глава делегације), Милан Панић, Слободан Милошевић и Момир Булатовић. Основни документ на коме ће наша делегација инсистирати је уставна декларација.

Савезна скупштина из прихваћене политичке платформе посебно издваја да делегација у Лондону инсистира на континуитету Југославије, никад непрекинутог упркос чињеници да су се из бивше СФРЈ отцепиле четири републике. СРЈ је за мирољубиво и политичко решење сукоба у БиХ, заснованом на концепту сва три конститутивна народа. У том случају Југославија је спремна да призна Босну и Херцеговину на основу договорних граница.

СР Југославија је спремна да призна и Хрватску у границама које је нису под заштитом УНПР-ОФОР. Признање и осталих територија је могуће тек после изјашњавања српског народа који живи у крајинама.

Скупштина Југославије сматра да је питање Косова и Метохије унутрашња ствар Републике Србије, која испуњава све стандарде УН и КЕБС-а о правима националних

мањих. Такође, се потврђује спремност да се о томе пружи сви неопходни докази међународној заједници.

Савезна скупштина потврђује да Југославија нема територијалних претензија према суседним државама.

Скупштина препоручује ишод делегацији у Лондону да покрене питање Превлаке на коју Републи-

кедонице, кинеском амбасадору Ли Дан Ју изрази своју спремност на признавање и Хрватске у Титовим границама (ово, наравно, не предјаштра обавезу коју је Хрватска преузела према Републици Српској Крајини Венковски планом, у име УН). Признали смо Словенију. Спремни смо и на признавање Македоније (међународна заједница ће, уверен сам,

Понуда Владе СРЈ

- да Уједињене нације надгледају границе СРЈ са БиХ, као и све војне аеродроме и базе на подручју СРЈ;
- гарантује се функционисање копненог коридора Београд - Сарајево у достављању хуманитарне помоћи, као и слободно и неограничено коришћење београдског аеродрома и Луке Београд;
- помоћ у размени свих ратних заробљеника и заточеника између три зараћене стране у БиХ, по принципу „сви за све“;
- политички морални утицај у придобијању Србе у Српској Републици у БиХ да дају доказе своје спремности на мирно и споразумно, а не ратно решење;
- да се сви избеглицима на подручју СРЈ, као и другим избеглицима, обезбеди максимално хуман третман и услови за што скорiji повратак кућама и
- да се затворе сви логори и затвори у БиХ, а да УН директно надгледа све избегличке логоре

ка Хрватска има правно неodrжне аспирације.

На крају Скупштина у својим ставовима оцењује да су Уставна декларација СР Југославије и предлози изведени из ње основи за преговоре у Лондону, а да би свако значајно одступање од прихваћене политичке платформе узроковало уставно-правна последица.

Посланицима оба дома Савезне скупштине јуче је премијер Панић предочио резултате његове аладе у протеклих месец дана, сусрете које је имао са страним државницима и политичарима као и услове које је наша земља испунила, а који су постављени у резолуцијама Уједињених нација.

„Нема ни једног војника Југословенске армије у БиХ, што је потврдио и генерал Намбијар. Најенергичније смо осудили и спречавали где год је то у нашој моћи, првину етничког чишћења“. Објавили смо значајну гаранцију да Југославија неће војно интервенисати у БиХ. Објавили смо одлуку о признавању БиХ у старим републиканским границама. У писму председнику Савета без-

бедности да цени одговорност оних који не прихватају реалитет у овом процесу признавања. Пријели смо сва уверавања и понудили бројне доказе о томе да Југославија оружјем не помаже ни једну од зараћених страна у БиХ. Потписав сам у Будимпешти споразум са Хрватском о ослобађању и размени свих ратних заробљеника, размени је већ обављена. Југославија је спремна да одмах подржи међународну истрагу о нарушавању људских права у републикама бивше СФРЈ. Извешање према суду било је најбоље држављанина СРЈ за којег постоје докази да је умешан у било који чин етничког чишћења. СР Југославија је мења влада залажу се искрено за пуно подштовање права националних мањина и људских права, као и за правну државу која ствара мирно развијану демократију“ - рекао је јуче у Савезној скупштини Милан Панић.

И. П.

(Опширније на 6. страни)

ПОСЛЕ НОВОГ ТАЛАСА ПОСКОПЉЕЊА

Хлеба довољно,

ЗАЈЕДНИЧКА СЕДНИЦА ОБА ВЕЋА СА

Панић: Не желимо суђење Југославији у Лондону

Које је услове Југославија испунила из резолуције Савета безбедности. – СРЈ не доводи у питање постојање отцепљених република и њихово чланство у међународним организацијама. – Посланици против признавања Хрватске и Босне и Херцеговине у Титовим границама

У свом (другом) обраћању у Саветској скупштини, југословенски премијер Милан Панић, на јучерашњој ванредној седници посвећеној међународном положају наше земље, објавио је посланике о једномесечном учинку своје владе, о ономе што је она учинила на међународном али и домаћем плану.

Говорећи о сусретима са страним државницима и политичарима, Милан Панић је рекао да је у кратком року посетио 18 земаља, сусрео се са више од 50 саговорника, међу којим су петорица шефова држава, девет премијера и девет министара иностраних послова. Панић је, такође, разговарао и са генералним секретаром УН Бутросом Галијем, подсекретарима Петровским, Гуздиницом и Елисовом, лордом Карингтоном, Сајрусом Венсом и другима.

— Свимма сам рекао. Никоме мир и правца нису ближи него нама. Нема ничега што не бисмо урадили за мир и отклањање санкција против наше земље — истакао је Панић.

Председник Југословенске владе, следећи једномесечни биланс рада владе, рекао је да је у складу са захтевима из резолуција Уједињених нација Југославија испунила једанаест услова.

Косово, Војводина и Санџак

Почећајући да је Југославија прва земаља у Европи и свету која је формирала Министарство за људска права и права националних мањина, Милан Панић је нагласио да су Косово, Санџак и Војводина наша унутрашња питања.

— Гарантујемо, а то ћу поновити и у Лондону, да нећемо дозволити да Косово постане омишљено дање Босна и Херцеговина. За сваког АЛБАНЦА — југословенског грађанина, питањем о његовој националној

југославији под руководством лорда Карингтона, на жалост, како је рекао Панић, није увек поштовала све принципе на којима је сазвана. Пре свега, неупотребу силе у промени граница, право народа на са-

Милан Панић

моопредељење и равноправан положај свих учесника и једнак третман свих предложених опција. У прокламованим начелима Карингтонова конференција је садржавала одредбу да до коначног решења кризе неће бити појединачног признавања република.

Напомињући да је јасно ставио до знања да је вођење силе политике у надлежности његове владе, Милан Панић је рекао да нико други нема овлашћења да представља Југославију, сем њега и његове владе.

Уочи лондонске конференције, Југославија је у циљу демократског преображаја земље као и ус-

војни Вулевић је поново ранији став српских радикала да се не иде у Лондон јер ће тамо бити суђење Југославији. Вулевић је оштро замери премијеру Панићу што је најавио признавање Титових граница, што заправо представља препуштање српског народа у члупости хрватских и муслиманских екстремиста. Не може се потовом пера три милиона Срба отерати у члупости усташа, био је категоричан Вулевић. Неопростивом грешком Вулевић је изгубио и одлуку савезне владе (потписао Оскар Конач, о „ослобађању хрватских злочинаца“.

Ако се већ иде на конференцију, рекао је на крају Војин Вулевић, мора се јасно залагати за то да не постоји никакав специјални статус Косова, и не дозволити било какво учешће националних мањина на конференцији.

Посланик Марјат Савошић сматра да на лондонској конференцији треба пометти спис документацију о присуству хрватске војске у БиХ, доказе да је много оружја остало свим зараћеним странама. Марјат Савошић сматра да не треба дозволити било каква специјална статуса неким делова Србије, а наша делегација мора да постави питање у Лондону — које су то територије које је Југославија освојила силом, етички чистише.

Љубица Петковић (СРС) је упозорио Панића да се у Лондону не прескочи признавање свих република.

ИНФОРМАЦИЈА МИНИСТАРС Угрожена национ

Нема никакве сумње да би моментално безбедности према рату у БиХ издржало општу атмосферу, утицао на политичке притиске а самим тим и на побољшање положаја на-

Албанца – југословенског грађанина, припадника друге националне мањине учинићу све. За сваког од њих одговара моја влада и ја лично. Радо прихватимо да сви који желе увере се у то колико смо spremni да остваримо највиши степен права националним мањинама, у складу са обавезама из повеља УН и КЕБС-а. Али, ни једна мисија која долази у име КЕБС-а или било које хуманитарне организације не сме да подгрета немире и продубљује међуетничку затегнутост, рекао је Панић.

Говорећи о предстојећој конференцији у Лондону, југословенски премијер је рекао да, без обзира на многе замерке међународне зајед-

Југославија је у циљу демократског преображаја земље као и успостављања мира у Босни и Херцеговини понудила Уједињеним нацијама надгледање границе као и логична база на територији Југославије. Понуђене су и гаранције за функционисање копненог коридора Београд – Сарајево, неограничено коришћење београдског аеродрома за хуманитарну помоћ, помоћ око размене заробљеника у БиХ, спремност да се избеглицима на територији СР Југославије обезбеди хуман третман и скорији повратак кућама. Сем овога, Југославија је предложила да се затворе сви логори у БиХ као и да Уједињене нације директно надгледају те логоре.

Влада на унутрашњем плану, како је рекао и сам председник Милан Панић, доследно се залаже за јачање тржишне економије и приватизацију, као и демократизацију система. Превремени избори на свим нивоима одржаће се до краја године, заказан је округли сто, у току је предузимање ригорозних мера против сваке самовоље појединца и група на територији СРЈ, учвршћује се процес независног деловања медија, успостављена је пракса дијалога представника власти са националним мањинама.

Без Југославије – неуспех

Завршавајући своје излагање, Милан Панић је рекао да њега и његову владу ништа неће окренути у настојањима за победу мира и демократије.

После уводног излагања, председавајући Југослав Костић је дао паузу.

У дебати, која је потом уследила, Борисав Јовић у име посланичког клуба СПС изнео је став да на конференцији у Лондону може бити представљена само СРЈ а све одлуке са конференције мора ратификовати Скупштина. Без Југославије, конференцију би била осуђена на неуспех. Др Јовић је предложио неколико битних питања које представљају минимум испод којих се на конференцији не сме ићи. То је insistирање на континуитету Југославије, пружању гаранција да се не угрожавају права отцепљених република, да Југославија нема територијалних претензија. СРЈ је заинтересована да се оконча рат у БиХ, напоменуо је Јовић, додајући да СРЈ не интервенише ни на који начин у Босни већ да се на њеној територији води грађански рат три народа, три вере уз директну уместност регуларних снага хрватске војске.

интервенцију чинио је извршавајући, у складу са позитивним претходним а самизитим и на побољшање положаја наше земље учини предстојећу конференцију у Лондону. Уколико не би дошло до таквог прекида, порасла би реални изгледи за ограничenu војну интервенцију у БиХ против Срба у Босни као и вероватноћа да се дешава прошире и на војне циљеве у СР Југославији.

Ово се, између осталог, истрче у информацији Министарства иностраних послова Југославије, која је јуче достављена посланицима Скупштине Југославије. У овом извештају се хронолошки описује развој југословенске кризе, јачање сепарационизма и бишним југословенским републикама, недоследности међународних фактора, територијалне претен-

лика јер би тада националне мањине биле осоклоћене да траже специјални статус.

Ивица Даčić је упутио замерке што се у Скупштини није појавио председник Босић и што за седницу, како је било најављено, није понуђена платформа о лондонској конференцији. Милован Витезовић сматра да на конференцији треба поставити питање етничког чишћења на Косову које је спровео према Србима 20 година.

Посланик Драгољуб Павловић је упозорио да се на лондонску конференцију може путовати али само уз званичне позиве упућене државним органима Југославије. Око става да се признају границе БиХ, Павловић сматра да је то исправно ако се призна и постојање Српске Републике. Уз предлог да се прекину дипломатски односи са Немачком и Аустријом, Рајко Горановић је рекао да се питање националних мањина у Југославији дуго није решавало, а не решава се ни данас већ се оно хистерично потенцира.

„Фантастична расправа“

Зоран Стојковић је премијеру Панићу поставио неколико питања: да ли зна у ком својству путује у Лондон и шта ће учинити ако му се тамо не призна статус премијера, како је дошао до ставова о признавању БиХ и Хрватске. Стојковић је затражио од владе да води рачуна о статусу три милиона Срба ван граница Југославије јер, како је рекао, ако су они цела за мир, он не подржава такав мир.

Милан Гајевић је подсетио да је влада самостално у креирању спољне и унутрашње политике, што скупштина мора да оштује.

Први дискутант у поподневном делу јучерашње седнице Брана

Кинеска стрпљивост председавајућег

Други премијерова наступ пред посланицима савезне Скупштине изазвао је салву аплауза, смеха. Панић је много „добацио“, а у једном моменту др Борисав Јовић је казао да „није лош, данас је био много бољи“.

Председавајућем Југославу Костићу одао је признање што је тако стрпљиво и марљиво водио седницу, рекавши: „Мислио сам да сте Кинез, пошто сте издржљиви“.

нице упућене на нашу адресу, влада на лондонски скуп не гледа као место даљих сукоба и конфронтација, већ као прилику да се изнесе пуна истина о активној и мирољубивој политици наше земље. Очекујемо да лондонска конференција буде истинска прекретница у мирољубивом расплету ратних сукоба на овом тлу.

– Наше опредељење и докази да смо за мир верујем да ће имати снажан ефекат у Лондону. Ту конференцију не желимо да схватимо као покушај суђења Југославији јер би то било против читавог света. Онај ко је настајао да сам притиском угрози нашу земљу, суди против њених грађана, без обзира које су националности, не би могао понудити прихватљиво решење ни за прекид рата у БиХ, ни за решавање проблема избеглица. Претње ратом никад не могу ојачати изгледи за мир, истакао је премијер.

Досадашња конференција о Ју-

Причевић је предложио онима који иду на лондонску конференцију да ништа не потписују што би могло угрозити националне интересе. Причевић је изrazio наду да ће наша делегација učiniti све како би достојно заступала Југославију и предложио Скупштини да пошаље у Лондон обавештење да је делегација добила овлашћења од парламента да преговара.

Почетак поподневне расправе обележен је критикама и примедбама упућених на рачун алада и њеног премијера. По речима неколицине дискуснтаната, махом радикала, влада заслужује доста прекојер признаје болшевичке границе и нације.

Радикали сматрају да не треба ићи на конференцију у Лондон због присуства суседа, због присуства Турске, санкција које још тра-

јучерашњу расправу оценио као фантастичну, што је за њега огромно искуство.

Морамо бити одговорни за своје поступке, и не можемо ратовати против целог света. То је будалаштина, рекао је, а ви заступате милитаристичке ставове. Нема слобода без економских слобода, поштовања закона, додао је Панић.

У свом говору, који је на моменте звучало шаловито, Панић се посебно обраћао радикалима сугеришући им да се мало боље уче демократији, мање спавају, а свим посланицима да коначно забораве прошлост и окрену се будућности.

Тражио је од свих јединство, нарочито кад изађу ван земље. „Ја јесам био противник Буша, али у иностранству сам говорио да је он мој председник“. На упадицу из клупа где седе радикали, премијер је казаво како одмах може да докаже да је Србин тако што ће „да бацни чашу са киселом водом“.

Ви стално причате о рату, казаво је обраћајући се радикалима. Ако мислите да ја нисам борац, питајте оне са којима сам возио бицикл за Југославију.

Мањи дуел Панића са радикалима завршен је тако што је премијер признао да је и његов отац био радикал, али, како је рекао, мудар и поштен.

Цитирајући Николу Пашића да нам нема излаза, али изађи ћемо се, премијер је на крају напоменуо да Југославија жели мир, али чистан и поносан. Он је могућ само памећу, знањем, а не претњама, бомбама. Позив на рат против целог света јесте неодговорна ствар, казаво је Панић.

Радикали нису остали равнодушни на Панићеве „пацке“, па му је реплицирао Војин Вулетић. Он је премијера упоредио са Гуливером, а српски народ са патуљцима. „Панић се поставио као Гуливер који својом 'гимнастиком' туче по нама“, казаво је Вулетић.

Радван Павловић
Никола Труља

СТВА ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА чална безбедност

зије према нашој земљи, покушај интернационализације питања Косова, јачање притисака, као и наговештаји да би циљ Лондонске конференције могао да буде још јачи притисак на Србију.

Сем овога, како се каже у информацији, у току су припреме за „забрзавање“ чланства Југославије у Уједињеним нацијама. Пред почетак скупа у Лондону непрестано се постављају нови услови за ослобађање од санкција. Неки од њих задиру у територијални интегритет, па и неограничено право да сами бирамо власт и меке органе у сопственој земљи. Угрожена је и наша национална безбедност, безбедност наше државе. Због тога треба отворених очију и без илузија следећи сву истину и на основу ње утврдити наше активности, каже се у информацији Министарства иностраних послова.

Н. Т. — Р. П.

ју, суспензије КЕБС-а. Тамо треба ићи само као равноправан преговарач.

У одговору на неке примедбе посланика, Милан Панић је најпре

Понуда Владе СРЈ

- да Уједињене нације надгледају границе СРЈ са БиХ, као и све војне аеродроме и базе на подручју СРЈ;
- гарантује се функционисање копненог коридора Београд – Сарајево у достављању хуманитарне помоћи, као и слободно и неограничено коришћење београдског аеродрома и Луке Београд;
- помоћ у размени свих ратних заробљеника и заточеника између три зараћене стране у БиХ, по принципу „сви за све“;
- политички морални утицај у придобијању Срба у Српској Републици у БиХ да дају доказе своје спремности на мирно и споразумно, а не ратно решење;
- да се свим избеглицима на подручју СРЈ, као и другим избеглицима, обезбеди максимално хуман третман и услови за што скорiji повратак кућама и
- да се затворе сви логори и затвори у БиХ, а да УН директно надгледа све избегличке логоре

HRONOLOGIJA MIROVNIH PREGOVORA O BOSNI I HERCEGOVINI

januar 1992 – avgust 1992

1992.

2. JANUAR: Slobodan Milošević, Veljko Kadijević i Franjo Tuđman postigli Sporazum o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji (Vensov plan).

4. JANUAR: Započela implementacija Vensovog plana za Hrvatsku.

8. JANUAR: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 727 o slanju 50 oficira za nadgledanje prekida vatre i priprema za dolazak „plavih šlemova“.

8. JANUAR: Savezni sekretar za odbranu SFRJ Veljko Kadijević podneo ostavku.

9. JANUAR: Nastavljen rad Konferencije o Jugoslaviji u Briselu.

15. JANUAR: Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji (Badenterova komisija) podnela *Mišljenje o ispunjavanju uslova za priznavanje pojedinih jugoslovenskih republika*. Sve članice Evropske zajednice priznale nezavisnost Slovenije i Hrvatske.

31. JANUAR: Predsedništvo SFRJ prihvatilo Vensov plan. Zbog protivljenja predsednika Republike Srpska Krajina, Milana Babića, za plan glasao predsednik Skupštine Mile Paspalj.

9. FEBRUAR: Skupština Republike Srpska Krajina u Glini glasala za prihvatanje Vensovog plana.

14. FEBRUAR: U Sarajevu otvorena međunarodna konferencija o BiH pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, uz predsedavanje Žozea Kutiljera.

21. FEBRUAR: Pregovori o statusu i ustavnom uređenju BiH u Lisabonu.

24. FEBRUAR: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 743 kojom se mirovni kontingent od 14.000 vojnika šalje u Jugoslaviju.

29. FEBRUAR – 1. MART: Referendum u Bosni i Hercegovini – 99,43% od 63,4% izašlih opredelilo se za nezavisnu i samostalnu BiH.

7–9. MART: Nastavak rada Konferencije o BiH u Briselu, predstavljen Kutiljerov dokument. Nastavljen rad Konferencije o Jugoslaviji.

18. MART: Svi učesnici Konferencije o BiH prihvatili *Izjavu o principima novih ustavnih rešenja za BiH*.

27. MART: Skupština srpskog naroda u BiH proglasila Ustav Srpske Republike Bosna i Hercegovina.

30–31. MART: Dokumenta Konferencije o BiH dopunjena apelom za uzdržavanje od nasilja, dokumentom o mehanizmu zaštite ljudskih i manjinskih prava i odlukom o formiranju radne grupe za definisanje konstitutivnih jedinica BiH.

2–5. APRIL: Sukobi u Bijeljini. Upad Crvenih beretki pod komandom Željka Ražnatovića Arkana u Bosnu i Hercegovinu.

5. APRIL: Počela blokada Sarajeva.

6. APRIL: Vlade država Evropske zajednice opredelile se za priznanje Bosne i Hercegovine.

7. APRIL: SAD priznale Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

9. APRIL: Sukobi u Zvorniku.

11. APRIL: Nova runda pregovora Konferencije o BiH u Sarajevu.

16. APRIL: Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju u Helsinkiju usvojila deklaraciju o Jugoslaviji, u kojoj se od vlade Srbije i JNA zahteva da povuku svoje jedinice iz Bosne i Hercegovine.

27. APRIL: Delegati Saveznog veća Skupštine SFRJ usvojili Ustav Savezne Republike Jugoslavije.

28. APRIL: U Lisabonu nastavljen rad Konferencije o BiH.

1. MAJ: Nastavak pregovora o BiH u Lisabonu bez učešća muslimanske strane. Izetbegović zadržan od strane JNA u Sarajevu pa pušten. Sukobi u gradu.

4. MAJ: Predsedništvo SFRJ donelo *Odluku o povlačenju iz Bosne i Hercegovine pripadnika JNA – građana SRJ*.

6. MAJ: Dvanaesta plenarna sednica Konferencije o Jugoslaviji pod predavanjem lorda Karingtona.

12. MAJ: Američki ambasador Voren Zimerman povučen iz Beograda na konsultacije.

15. MAJ: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 752 kojom se traži prekid borbi u Bosni i Hercegovini i odlazak stranih trupa.

16. MAJ: Ambasadori dvanaest zemalja članica EU napustili Beograd.

20. MAJ: Jugoslovenska narodna armija (JNA) preimenovana u Vojsku Jugoslavije (VJ).

22. MAJ: Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina primljene u Generalnu skupštinu UN.

25. MAJ: U Lisabonu nova runda pregovora o etničkim kartama za BiH.

27. MAJ: Posle masakra u ulici Vase Miskina u Sarajevu Žoze Kutiljero prekinuo pregovore.

30. MAJ: Savet bezbednosti UN Rezolucijom 757 uveo sankcije Saveznoj Republici Jugoslaviji.

2. JUN: Na teritoriji bivše Jugoslavije raspoređeno preko 14.000 vojnika UNPROFOR-a.

9. JUN: Savet bezbednosti Rezolucijom 758 proširio mandat UNPROFOR-a na Bosnu i Hercegovinu.

20. JUN: Predsedništvo BiH donelo odluku o uvođenju ratnog stanja.

27. JUN: Lisabonski samit šefova država EU doneo Deklaraciju o Jugoslaviji u kojoj se ističe važnost slobodne dostave humanitarne pomoći i suspenduje članstvo Jugoslavije u KEBS-u.

3. JUL: Piter Karington i Žoze Kutiljero stigli u Sarajevo.

4. JUL: Badenterova komisija iznela mišljenje da Savezna Republika Jugoslavija nema pravo na automatsko priznavanje i kontinuitet sa SFRJ.

10. JUL: Zatvaranje samita KEBS-a u Helsinkiju. Učešće u razgovorima nepozvan uzeo mandatar Savezne vlade SRJ, Milan Panić.

15–17. JUL: Radovan Karadžić, Mate Boban i Haris Silajdžić u Londonu, na inicijativu lorda Karingtona, postigli sporazum o prekidu vatre.

20. JUL: Premijer Panić u desetodnevnoj diplomatskoj turneji na Zapadu.

25. JUL: Velika Britanija najavila novu konferenciju o Jugoslaviji.

27. JUL: Poslednji pregovori u Londonu na bazi Kutiljerovog plana okončani neuspehom. Srpska i hrvatska strana prihvatile mirovni paket kao osnovu za pregovore, bosanska ga odbila.

3. AVGUST: Alija Izetbegović zatražio ukidanje embarga na oružje.

11. AVGUST: Prvi detaljni izveštaji o ratnim zločinima u BiH, predloženo stvaranje međunarodnog suda za njihovo procesuiranje.

13. AVGUST: SAD uspostavile pune diplomatske odnose sa Hrvatskom, Slovenijom i BiH.

14. AVGUST: Trinaesta, poslednja plenarna sednica Konferencije o Jugoslaviji u Briselu pod predsedavanjem lorda Karingtona.

SKRAĆENICE

ABiH – Armija Bosne i Hercegovine
BiH – Bosna i Hercegovina
CIA – Centralna obavještajna agencija
DPS – Demokratska partija socijalista
DS – Demokratska stranka
ECMM – Posmatračka misija Evropske zajednice
EZ – Evropska zajednica
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
HOS – Hrvatske obrambene snage
HV – Hrvatska vojska
HVO – Hrvatsko vijeće obrane
JNA – Jugoslovenska narodna armija
KEBS – Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji
MKBJ – Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji
MKCK – Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKI – Međunarodni komitet za izbeglice
MKEZ – Mirovna konferencija Evropske zajednice
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
NATO – Severnoatlantski pakt
NBj – Narodna banka Jugoslavije
RF – Ruska Federacija
RS – Republika Srpska
RSK – Republika Srpska Krajina
SAD – Sjedinjene Američke Države
SAO – Srpska autonomna oblast
SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti
SB – Savet bezbednosti
SDA – Stranka demokratske akcije
SDB – Služba državne bezbednosti
SDS – Srpska demokratska stranka
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV – Savezno izvršno veće
SPO – Srpski pokret obnove
SPS – Socijalistička partija Srbije
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SRS – Srpska radikalna stranka
TO – Teritorijalna odbrana
UN – Ujedinjene nacije
UNPROFOR – Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
VJ – Vojska Jugoslavije
VKI – Visoki komesarijat za izbeglice
VMA – Vojnomedicinska akademija
VRS – Vojska Republike Srpske
VRSK – Vojska Republike Srpske Krajine
ZNG – Zbor narodne garde

Izdavač
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
Beograd, Trg Nikole Pašića 11
office@isi.co.rs

Za izdavača
Prof. dr Momčilo Pavlović, direktor

Tiraž 300
Format 145x205 mm
Prvo izdanje

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1)"1992"(093.2)
94(497.1)"1991/1995"(093.2)

SRPSKE političke elite i Londonska konferencija. Tom 1 : stenografske beleške sa sednice Saveta za usaglašavanje o državnoj politici Savezne Republike Jugoslavije / priredio Vladimir Petrović. - 1. izd. - Beograd : Institut za savremenu istoriju, 2014 (Trstenik : M-Garf). - (Biblioteka Jugoslovenska kriza. Dokumenta / Institut za savremenu istoriju)

Tiraž 300. - Str. 7-22: Uvodne napomene / Vladimir Petrović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7403-194-0

a) Међународни односи - Југославија (CP) - 1992 - Историјска грађа b)
Југославија (CP) - Распад - 1991-1995 - Историјска грађа
COBISS.SR-ID 212115980

Štampa M-graf, Trstenik